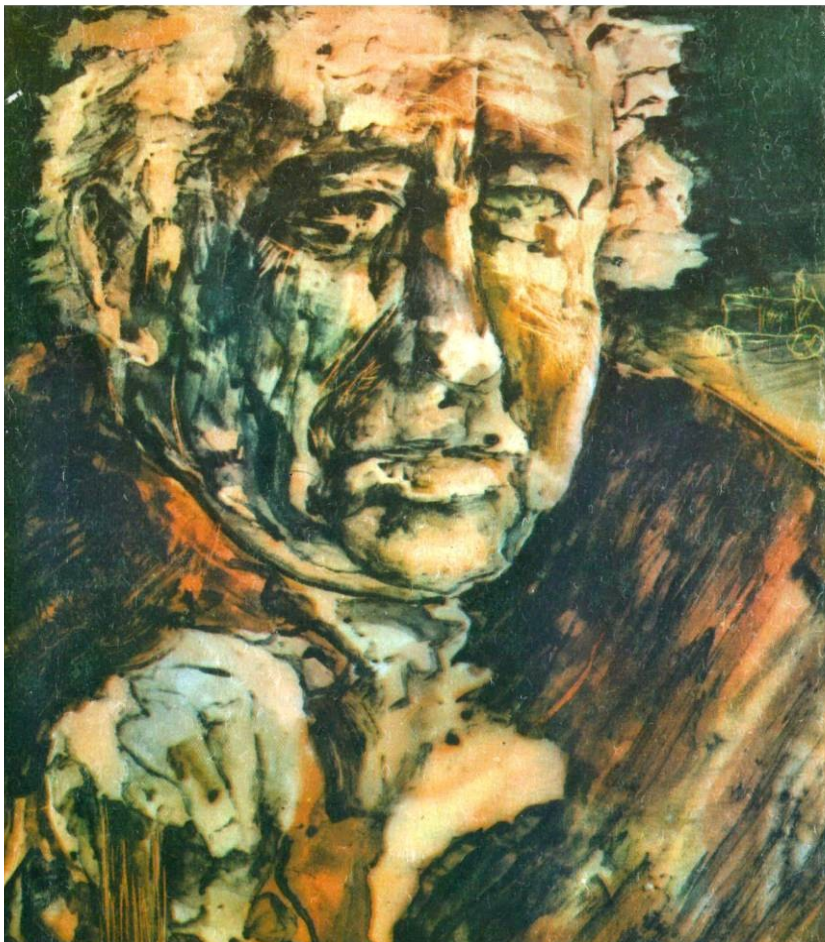

balzac

moș goriot

Honoré de Balzac

Moș Goriot

Traducerea: Cezar Petrescu

*Marelui și ilustrului
Geoffroy Saint-Hilaire,¹
drept mărturie a admirației mele
pentru lucrările și geniul său.
de BALZAC*

Doamna Vauquer, născută de Conflans, este o femeie în vârstă, care de vreo patruzeci de ani ține la Paris o pensiune de familie în strada Neuve-Sainte-Geneviève, între Cartierul Latin și foburgul Saint-Marcel. La această pensiune, cunoscută sub numele de Casa Vauquer, se primesc deopotrivă bărbați și femei, tineri și bătrâni, fără ca vreodată gura clevetitoare a lumii să fi găsit ce să scorească despre cele ce se petrec în această respectabilă casă. Nu-i mai puțin adevărat, însă, că de vreo treizeci de ani nu s-a pomenit printre clienți nicio femeie tânără, iar pentru ca vreun tânăr să ajungă a locui aci, trebuia ca familia să-i trimită o sumă prea mică să-și țină zilele. Cu toate acestea, în anul 1819, dată la care începe drama ce urmează, se afla aci în pensiune o biată fată. Oricât de discreditat ar fi azi cuvântul dramă, după chipul deșănțat și fără noimă în care a fost

¹ *Geoffroy Saint-Hilaire* (1772—1844), naturalist francez, membru și mai apoi președinte al Academiei Franceze, autorul unor tratate privind evoluția vertebratelor.

risipit în aceste vremuri de jalnică literatură, e nevoie totuși să-l folosim aici; nu fiindcă această istorisire ar fi dramatică în sensul adevărat al cuvântului, ci fiindcă sfârșind cartea veți vărsa poate cite va lacrimi *intra muros* și *extra muros*². Fi-va ea oare înțeleasă și dincolo de zidurile Parisului? Îngăduie-ni-se a ne îndoi, căci nu se poate pricepe felul cu totul deosebit al unei asemenea scene, plină de tâlcuri și de culoare locală, decât între colinele Montmartre și dealurile de la Montrouge, în această ilustră vale a dărăpănăturilor ce stau să se surpe și a gârlelor negre de noroi; vale plină de suferințe reale, de bucurii prea adesea amăgitoare și atât de cumplit zbuciumată încât nu știu ce fapt ar trebui să se întâmple pentru a lăsa o senzație de oarecare durată. Totuși, chiar și în această lume se ivesc ici și colo dureri care, prin vâlmășagul lor de vicii și virtuți, dobândesc o oarecare măreție și solemnitate; în fața lor egoismele și interesele amuțesc; dar senzația cu care rămâi ține numai bine cât ai înfuleca pe nemestecate un fruct savuros. Carul civilizației, întocmai ca acela al idolului de la Jaggernat³, trecând peste o inimă care nu se lasă atât de ușor zdrobită și în care i s-a împiedicat roata, abia dacă își încetinește o clipă mersul, o. Strivește și își urmează mai departe drumul glorios. Așa veți face și domniile-voastre, care ținând această carte în mână vă cufundați în toată voia în jilțul moale, spunându-vă: „O fi, poate, o poveste amuzantă”. Dar după ce veți fi aflat taina chinurilor lui moș Goriot, veți cina cu poftă, punând lipsa dumneavoastră de sensibilitate pe seama autorului, învinuindu-l că a depășit măsura și că face poezie. Ah! țineți

² Înăuntru și în afara cetății (lat.). În text cu sensul de înăuntru și în afara Parisului.

³ *Jaggernat* sau *Djaggernat*, localitate în India, unde aveau loc anual mari serbări, religioase, în cursul cărora statuia zeului cetății era plimbată într-un car uriaș printre pelerini.

(Notele de subsol, neurmă de vreo mențiune specială, aparțin prof. Theodosia Ioachimescu.)

minte însă: drama aceasta nu este o plăsmuire sau un roman. *All is true*⁴; ea este atât de adevărată, încât oricine poate s-o regăsească în propria sa viață, în propriul lui suflet.

Casa în care se află această pensiune de familie este proprietatea doamnei Vauquer. E așezată în josul străzii Neuve-Sainte-Genève, acolo unde terenul coboară către strada Arbaletiei într-un povârniș atât de repede și de anevoios, încât numai rareori caii îl urcă sau îl coboară. Iată de ce domnește o atât de deplină liniște peste toate aceste ulițe înghesuite între domul Val-de-Grâce și cel al Panteonului, două monumente care schimbă culoarea cerului, împrăștiindu-și în văzduh răsfrângerile aurii și înnegurând pământul cu umbrele mohorâte pe care le aștern uriașele lor cupole. Aici caldarâmul e zvântat; în albia pâraielor nu-i nici apă, nici mâl, și de-a lungul zidurilor crește iarba. În drum pe-aici, chiar și cel mai nepăsător dintre oameni se simte cuprins de tristețe, ca de altfel toți cei care trec obișnuit pe aceste străzi. Aici uruitul unei trăsurii ia proporțiile unui eveniment; casele sunt posomorâte, iar din zidurile uriașe se desprinde un iz de pușcărie. Un parizian care s-ar rătăci prin partea locului, n-ar vedea decât pensiuni de familie sau așezăminte asemănătoare, mizerie sau plictiseală, bătrâni care își așteaptă moartea și un tineret zvăpăiat care muncește în silă. Niciun alt cartier al Parisului nu este mai trist și – de ce n-am spune-o? – mai puțin cunoscut. Mai ales strada Neuve-Sainte-Genève e ca o ramă de bronz, singura potrivită pentru a încadra o dramă ca asta, care nu poate fi îndeajuns înțeleasă dacă nu prezentăm dinainte atmosfera, culorile-i întunecate și conținutul ei grav; tot așa se împrăstie lumina de la o treaptă la alta, și glasul călăuzei se stinge atunci când călătorul coboară în catacombe. Nimerită asemuire! Căci cine ar putea spune cu hotărâre ce este mai groaznic la vedere: inimi secătuite, sau crani departe?

⁴ Totul este adevărat (engl.).

Fațada pensiunii dă către o grădiniță, așa încât casa cade în unghi drept pe strada Neuve-Sainte-Geneviève, de unde se vede tăiată parcă în toată adâncimea ei. De-a lungul fațadei, între casă și grădiniță, se întinde o cărare prunduită, în formă de jgheab, lată cam de un stângen, din care pornește o alee presărată cu nisip și tivită cu mușcate, cu leandri și cu rodii răsădite în ghivece mari de faianță albastră și albă. În această alee intri pe o portiță, deasupra căreia e bătută o firmă, pe care scrie: „Casa Vauquer”, iar dedesubt: „Pensiune de familie pentru ambele sexe și alții”. În timpul zilei, printre zăbrelele portiței, prevăzută cu un clopoțel cu sunet ascuțit, se întrezărește la capătul micului pavaj, pe zidul din fața străzii, o arcadă imitând marmura verde, zugrăvită de cine știe ce meșter din cartier. În firida pe care o închipuie această zugrăveală se ridică o statuie, care-l înfățișează pe Amor. După spoiala scorojită care o acoperă, amatorii de simboluri ar fi înclinați poate să descopere în aceasta un mit al amorului parizian, de a cărui iluzie se vor lepăda câțiva pași mai departe. Sub soclu, o inscripție pe jumătate ștearsă îți aduce aminte ete vechimea acestui monument prin entuziasmul pe care-l mărturisește față de Voltaire reîntors la Paris în 1777:

ORICINE-AI FI, ACESTA ȚI-E STĂPÂNUL;
ȚI-A FOST, ÎȚI ESTE SAU ÎȚI VA FI.

Seara, când se întunecă, poarta cu zăbrele e dublată de un oblon masiv. Grădinița, care ține cât fațada, e cuprinsă între zidul dinspre stradă și zidul comun cu clădirea vecină, în lungul căreia se întinde o mantie de iederă, care o învăluie toată și care atrage privirile trecătorilor prin efectul ei pitoresc pentru Paris. Fiecare perete este îmbrăcat în spalieri și viță-de-vie, ale cărei boabe stafidite și brumate sunt pentru doamna Vauquer, în fiecare an, prilej de îngrijorare și sămânță de vorbă cu feluriții clienți ai pensiunii. De-a lungul

fiecărui zid se întinde câte o alee îngustă, ce duce către un umbrar de tei, cuvânt pe care doamna Vauquer, deși născută de Conflans, îl pronunță cu încăpățănare *tiei*, în ciuda observațiilor de ordin gramatical pe care i le fac oaspeții dumisale. Între aceste două alei mărginașe, străjuite de pomi roditori tunși ca niște cariere, se află o tarla pătrată, semănată cu anghinare și tivită pe margini cu măcriș, lăptuci și pătrunjel. Sub umbrarul de tei e așezată o masă rotundă, vopsită verde, iar în jurul ei – câteva scaune. În zilele de zăpușeală, convivii de la pensiune, care sunt îndeajuns de avuți ca să-și îngăduie luxul unei cafele, vin aici să o savureze, pe o dogoare în stare să clocească ouăle și să scoată puii din găoace. Ridicată în trei caturi și mansardă, fațada este zidită din piatră și spoită în culoarea aceea galbenă care sluțește toate casele din Paris. Ferestrele – cinci de fiecare etaj – au mici pervazuri pătrate și sunt împodobite cu jaluzele, una mai sus, alta mai jos, parcă pentru a-și face în ciuda una alteia. Spatele casei are numai câte două ferestre, cele de la parter având zăbrele. Îndărătul clădirii este o ogradă lată de vreo douăzeci de pași, în care viețuiesc în bună pace porci, găini, iepuri de casă și în fundul căreia se ridică o magazie de lemne. Între magazie și fereastra bucătăriei e atârnat un dulap de păstrat mâncările, pe sub care trece jghebul de lături. Ograda aceasta răspunde în strada Neuve-Sainte-Geneviève printr-o porțiță, prin care bucătăreasa azvârle gunoiul din casă după ce curăță cloaca aceasta cu mare belșug de apă, de teama molimelor.

Făcut parcă înadins pentru a adăposti o pensiune de familie, parterul cuprinde mai întâi o încăpere luminată de cele două ferestre ce dau către stradă și în care intri pe o ușă cu geam de sus până jos. Acest salon dă într-o sufragerie, despărțită de bucătărie printr-o scară, ale cărei trepte sunt făcute din scânduri pătrate de lemn, vopsite și bine spălate. Nimic mai trist decât salonul acesta, mobilat cu

jilțuri și scaune acoperite cu stofă de păr de cal, învrâstată cu perechile ei de dungi una mată, alta lucioasă. În mijloc se află o masă rotundă, cu o tăblie de marmură Sainte-Anne, împodobită cu obișnuitul serviciu pentru ceai, de porțelan alb, înzorzonat cu dungulițe aurii pe jumătate șterse de vreme, model atât de des întâlnit astăzi pretutindeni. Încăperea, cu dușumeaua destul de șubrezită, e îmbrăcată cu tăblii de lemn cam până la brâul omului. Restul pereților este acoperit cu tapete lucioase, înfățișând cele mai de seamă scene din *Télémaque*⁵, ale cărui personaje clasice sunt zugrăvite în Culori. Între cele două ferestre zăbrelete se află un panou care înfățișează ospățul dat de Calypso⁶ în cinstea fiului lui Ulysse. De patruzeci de ani, pictura aceasta stârnește glumele clienților tineri, care au iluzia că bătându-și joc de cina la care-i osândește mizeria se ridică deasupra situației lor. Căminul zidit din piatră, a cărui vatră totdeauna curată arată că aici nu se face foc decât la zile mari, este împodobit cu două vase pline cu flori artificiale, vechi și decolorate, care țin de urât unei pendule de marmură albăstrie, de o rară urâtenie. Din această primă încăpere se desprinde un miros, care nu are un nume precis și pe care ar trebui să-l numim *miros de pensiune*. Un miros de odaie închisă, de mucegai, de rânced; un miros care-ți dă fiori de frig, pe care-l simți jilav în nări, care-ți pătrunde în haine, care-ți amintește-o sală de unde abia s-a strâns masa – o duhoare de vase nespălate, de bucătărie, de azil de săraci. Mirosul acesta s-ar putea descrie, poate, numai dacă s-ar inventa un procedeu de cântărire a tuturor elementelor grețose stârnite de râgâielile guturăioase *sui generis* ale fiecărui client – tânăr sau bătrân. Și totuși, oricâtă scârbă ți-

⁵ Roman mitologic de François Fénelon (1651—1715), unde sunt povestite încercările prin care trece Telemac, fiul rădăcitorului Ulyse, pentru a-și regăsi tatăl. Deși are caracter de legendă, cartea constituie de fapt o critică severă la adresa domniei lui Ludovic al XIV-lea (n.r.).

⁶ Nimfă din mitologia elină, fiica lui Okeanos, unul dintre titanii mărilor (n.r.).

ar pricinui acest salon, în comparație, cu sala de mâncare de alături ți se pare elegant și parfumat ca un budoar. Sala aceasta, cu pereți în întregime îmbrăcați în lemn, a fost cândva zugrăvită într-o culoare, pe care astăzi n-o mai poți desluși și pe care jegul s-a stratificat, desenând tot felul de chipuri bizare. De-a lungul pereților se înșiruie câteva polițe slinoase, înțesate de carafe ciobite și cu luciul șters de vreme, inele de metal pentru sulul șervetelor, teancuri de farfurii din porțelan gros, cu chenar albastru, fabricate la Tournai⁷ într-un ungher se află un dulăpior cu despărțituri numerotate, în care se țin șervetele clienților, pătate de sosuri ori de vin. Mai sunt apoi sumedenii de mobile, vechi de când lumea, care nu și-au găsit loc nicăieri și au fost strânse aici așa cum strâng nebunii din balamuc tot felul de hârburi ale civilizației. Poți vedea de pildă un barometru, cu un călugăr capuțin care când plouă iese din chilia lui; gravuri de o slujenie care-ți taie pofta de mâncare, toate în ramă de lemn negru lustruit și cu dungi aurite; o pendulă încadrată în solzi de aramă; o sobă verde, lămpi Argand⁸ pline de colb și îmbâcsite de ulei, o masă lungă, acoperită cu o mușama atât de soioasă, încât un client poznaș dinafară s-ar fi putut iscăli pe ea întrebuintând degetul în loc de plaivaz; scaune schiloade, mici crâmpeie din acele rogojini de papură ferfenițită, care se deșiră neconținut, dar niciodată nu se destramă cu totul, și niște sobițe prăpădite, coșcovite pe dinăuntru, cu ușile stricate și cu mânerele de lemn arse tăciune. Ca să arăți cât este de vechi acest mobilier, cât este de hârbuit și putregăit, mâncat de vreme, olog, chior și schilod, clătinându-se la fiecare mișcare și gata să-și dea duhul în orice clipă, ar trebui o descriere care ar lungi prea mult această povestire și pe care cititorii grăbiți nu ne-ar ierta-o. Dușumeaua roșie a fost de atâtea ori vopsită și

⁷ *Tournai sau Tournay*, oraș în Belgia, renumit pentru industria sa de porțelanuri.

⁸ Lămpi cu dublu curent de aer, inventate de fizicianul elvețian Aimé Argand (1753—1803).

frecată, încât a ajuns numai găuri. Pe scurt, aci domnește mizeria lipsită de orice poezie: o mizerie avară, apăsătoare, flenduroasă. O mizerie care dacă încă nu-i astupată de noroi e totuși plină de pete; dacă nu-i ciuruită de găuri și nu-i curg încă peticele, curând-curând o va mânca putregaiul.

Încăperea aceasta se arată în toată splendoarea ei dimineața, către ceasul șapte, când motanul doamnei Vauquer, luând-o înainte stăpânei, sare de pe un dulap pe altul, mustăcește după laptele din cele câteva străchini acoperite cu farfurii și începe a toarce cu noaptea-n cap. Îndată se înfățișează și văduva, gătită cu boneta ei de tul, de sub care atârnă o buclă rotundă de păr fals, ce lunecă într-o parte; calcă agale, târșându-și papucii scâlțiați. Fața-i bătrâioară și bucălată, din mijlocul căreia nasul îi iese ca un plisc de papagal; mâinile mici și durdulii, mutra ei grăsană ca de țârcovnic, sânii revărsați, care tremură la fiecare pas – toate se potrivesc de minune cu această sală, unde mizeria se prelinge ca igrasia pe pereți, unde s-a cuibărit specula și al cărei aer dospit și înmiasmat, e respirat de doamna Vauquer fără nicio scârbă. Chipu-i rece ca întâia brumă de toamnă, ochii împresurați de zbârcituri, cu expresia lor care trece de la surâsul profesional al dansatoarei la posaca îngruntare a cămătarului, pe scurt, întreaga ei faptură te lămurește asupra pensiunii, după cum pensiunea te lămurește asupra persoanei sale. Temnița nu merge fără temnicer; una fără alta nu pot fi închipuite. Buhăiala gălbejită a acestei femei mărunte este produsul vieții acesteia, după cum tifosul este consecință emanațiilor dintr-un spital. Juponul ei de lână tricotată, mai lung decât rochia – croită la rândul ei dintr-o altă rochie, mai veche – și ale cărei scame curg prin găurile stofei mâncate de vreme, reprezintă parcă, luate la un loc, salonul, sala de mâncare și grădinița, vestește înfățișarea cuhnei și parcă-ți spune cam cum trebuie să arate clienții pensiunii. Cu ea aci, tabloului nu-i mai lipsește nimic. Având aproape cincizeci de ani,

doamna Vauquer seamănă cu toate femeile care au trecut prin grele impasuri. Are ochi sticloși, înfățișarea nevinovată a unei codoașe, care mai întâi îți respinge cu indignare târgul, pentru ca apoi să-ți poată smulge o plată mai bună, și care, ca să trăiască bine, e gata la orice; gata să vândă pe Georges sau Pichegru⁹, dacă Georges sau Pichegru n-au fost încă vânduți. Totuși, clienții pensiunii, auzind-o oftând și văicărindu-se ca și dâșii, o cred săracă lipită pământului și spun că *la urma urmei e o biată femeie de treabă*. Ce va fi fost pe vremea domnului Vauquer? Ea nu vorbea niciodată despre răposatul. Cum își pierduse averea? „Cu necazurile!”, răspundea ea. Față de dânsa se purtase rău: nu-i lăsase decât ochii, ca să plângă; casa aceasta, ca să aibă din ce trăi, și dreptul de a nu lua parte la suferințele semenilor săi, pentru că, după cum singură spunea, îndurase ea însăși toate suferințele de pe lume. Auzind pașii mărunți și iuți ai stăpână-si, Silvia – bucătăreasa mătăhăloasă – se grăbea să servească dejunul clienților care locuiau în pensiune.

Îndeobște, clienții dinafară nu se abonau decât la masa de seară, care costa treizeci de franci pe lună. La data când începe această istorisire, internii erau în număr de șapte. La etajul întâi se aflau două apartamente, cele mai bune din toată casa. Doamna Vauquer stătea în cel mai modest, celălalt fiind închiriat doamnei Couture, văduva unui comisar-ordonator¹⁰ de pe vremea Republicii. Doamna Couture locuia împreună cu o fată tânără, care se numea Victorine Taillefer și căreia îi ținea loc de mamă. Pensiunea amândurora se ridica la o mie opt sute de franci. Cele două apartamente de la etajul al doilea erau ocupate, unul de către un bătrân cu numele de Poiret, celălalt de către un om de vreo patruzeci de ani, care purta o perucă neagră, își cănea favoriții, se da drept fost negustor și se numea

⁹ Charles Pichegru, general francez care, împreună cu Georges Cadoudal, a conspirat împotriva lui Napoleon Bonaparte, trădând Republica.

¹⁰ Funcționar însărcinat cu mănuierea fondurilor.

Vautrin. Etajul al treilea avea patru camere, din care două erau închiriate: una de către o fată bătrână, numită domnișoara Michonneau, alta de către un fost fabricant de fidea, de stelute și scrobeală, care îngăduia să i se spună moș Goriot. Celelalte două încăperi erau lăsate pentru păsările călătoare, studenții aceia nefericiți care, ca moș Goriot și ca domnișoara Michonneau, nu puteau plăti mai mult de patruzeci și cinci de franci pe lună pentru casă și masă; doamna Vauquer însă nu era prea bucuroasă de asemenea oaspeți, pentru că mâncau prea multă pâine, și nu-i primea decât atunci când nu găsea alți clienți mai acătării. În clipa de față, una dintre aceste două camere era ocupată de un tânăr, de felul lui de pe lângă Angoulême, care venise la Paris ca să studieze dreptul și a cărui familie numeroasă îndura prea grele lipsuri ca să-i mai poată trimite o mie două sute de franci pe an. Eugène de Rastignac – așa îl chema – era unul dintre tinerii pe care suferința i-a plămădit pentru muncă, care înțeleg din fragedă tinerețe speranțele puse în ei de părinți, și care își pregătesc o viață frumoasă, drămăluind din vreme roadele studiilor și potrivindu-le de mai înainte pe măsura viitoarelor prefaceri ale societății, pentru ca astfel, ei cei dintâi, să poată trage toate foloasele cuvenite. Fără ciudatele lui iscodiri și fără iscusința cu care știa să se introducă în saloanele Parisului, această povestire n-ar fi colorată cu acele nuanțe adevărate, datorite fără îndoială spiritului său ager și dorinței sale de a pătrunde dedesubturile unei situații înspăimântătoare, tănuțită cu aceeași grijă de cei care o creaseră, ca și de cei sortiți să o trăiască.

Deasupra acestui al treilea etaj era podul în care se întindeau rufele la uscat și două odăi de mansardă, în care dormeau un rândaș numit Christophe și mătăhăloasa Silvia, bucătăreasa. În afară de cei șapte clienți interni, doamna Vauquer mai avea, în anii buni, ca și în cei răi, opt studenți la drept sau la medicină și doi sau trei obișnuiți din cartier, toți

aceștia abonați numai la masa de seară. Sala cuprindea în fiecare seară optsprezece persoane și ar fi putut cuprinde chiar douăzeci; dimineața, însă, nu veneau decât cei șapte locatari, a căror reuniune era parcă o masă de familie. Toți veneau în papuci, își îngăduiau confidențe asupra ținutei sau înfățișării externilor și asupra evenimentelor din seara precedentă, vorbind cu încrederea pe care le-o dădea intimitatea. Acești șapte clienți erau copiii răsfățați ai doamnei Vauquer, care își drămluia cu o precizie de astronom îngrijirile și atențiile față de fiecare, după suma plătită. Adunați laolaltă din întâmplare, toți se bucurau de aceeași considerație. Cei doi locatari de la etajul al doilea nu plăteau decât șaptezeci și doi de franci pe lună. Acest preț de nimic care nu se întâlnește decât în cartierul Saint-Marcel, între Bourbe și Salpêtrière¹¹ și de la care numai doamna Couture era exceptată, arată că acești clienți trebuiau să se afle sub povara unor suferințe mai mult sau mai puțin vădite. Priveliștea tristă pe care o înfățișa interiorul acestei case se repeta în îmbrăcămintea obișnuiților ei, deopotrivă de zdrențăroasă. Bărbații purtau redingote a căror culoare ajunsese cu totul îndoielnică, ghetе care în cartierele elegante se aruncă la gunoi, rufe ponosite, veșminte care își trăiseră traiul. Femeile purtau rochii demodate, vopsite din nou și iarăși decolorate, vechi dantele cârpite, mănuși lustruite de atâta purtare, gulerașe totdeauna pârlite cu fierul de călcat și fișuri destrămate. Dacă așa arătau veșmintele, purtătorii lor se înfățișau – aproape toți – cu trupuri bine legate, alcătuiți care ținuseră piept furtunilor vieții, fețe reci, aspre, șterse ca banii scoși din circulație. Gurile veștejite erau înarmate cu dinți nesățioși. Acești clienți ai pensiunii te făceau să întrezezi drama săvârșită sau în curs de desfășurare; nu drame jucate la lumina rampei, în decoruri de pânză vopsită, ci drame vii și mute, drame reci, care răscolesc sufletul până

¹¹ Spital de boli mintale și azil de bătrâne la Paris.

în străfunduri, drame care nu se sfârșesc niciodată.

Bătrâna domnișoară Michonneau purta pe ochii ei osteniți un abajur slinos de tafta verde, cercuit pe un fir de alamă, de care s-ar fi înspăimântat chiar și îngerul milei. Șalul ei cu sărăcăcioase franjuri plângătoare părea că acoperă un schelet, într-atât de ciolănoase erau formele pe care le ascundea. Ce acid despuia această făptură de toate farmecele feminității? Odinioară trebuie să fi fost, fără îndoială, frumoasă și trupeșă; era oare o victimă a viciului, a necazurilor, a cupidității? Să se fi istovit în aprige iubiri? Să fi fost vânzătoare într-un magazin de mode, sau numai curtezană? Să fi ispășit triumfurile unei nerușinate tinereți, în a cărei întâmpinare plăcerile veniseră în valuri, prin această bătrânețe de care trecătorii fugeau înspăimântați? Privirea ei fără culoare îți da fiori de gheață; fața ei pungită era ca o amenințare. Avea un glas subțirel, ca de greier, care vestește din tufișul lui apropierea iernii. Spunea că îngrijise un bătrân care suferise de un catar al bășicii udului și pe care copiii săi, crezându-l sărac, îl părăsiseră cu totul. Acest bătrân îi lăsase prin testament o rentă viageră de o mie de franci, periodic disputată de moștenitori, care o acopereau, cu tot felul de defăimări. Deși jocul pasiunilor îi pustiise fața, rămăseseră totuși în țesuturile ei urme de un alb și de o gingășie care îngăduiau bănuiala că și trupul ar păstra unele rămășițe de frumusețe.

Domnul Poiret era un fel de manechin automat. Când îl vedeai în Grădina Botanică, răsărind ca o umbră cenușie de-a lungul unei alei, cu o șapcă veche, pleoștită pe cap, abia ținând în mână bastonul cu măciulie de fildeș îngălbenit, fâlfâindu-și pulpanele tocite ale redingotei, care nu prea izbuteau să acopere nădragii aproape ciuruiți de găuri, cu picioarele în ciorapi albaștri, bâțâind de parc-ar fi fost totdeauna beat, cu jiletca albă, soioasă și cu jaboul de muselină groasă și ghemuită, care nu prea se potrivea cu cravata legată în jurul gâtului de curcan, te întrebai dacă

această umbră, proiectată parcă de o lanternă magică, aparține cu adevărat cutezătoarei rase a fiilor lui Iafet¹² care roiau ca fluturii pe Bulevardul Italian, Ce trudă izbutise oare să-l zbârcească în halul acesta? Ce pasiune îi va fi gălbejit fața-i ca un bulb, care, dacă ar fi fost caricaturizată, ar fi părut o șarjă, care depășește limitele adevărului? Ce fusese oare în viața lui omul acesta? Fusese, poate, slujbaș la Ministerul de Justiție, la biroul la care călăii își trimit notele de cheltuieli, socoteala furniturilor de vâluri negre pentru paricizi, de rumeguș de lemn pentru ghilotină, de sfoară pentru cuțite. Sau, poate încasator la poarta vreunui abator ori subinspector al salubrității. În sfârșit, omul acesta părea să fi fost unul dintre asinii care învârt uriașa noastră moară socială, unul dintre acei Ratonii ai Parisului care nu-și cunosc nici măcar Bertranzii¹³ respectivi, unul dintre pivoții pe care s-au învârtit nefericirile și murdăriile publice, pe scurt – unul dintre aceia despre care, văzându-i, putem spune: „Avem nevoie totuși și de ăștia”. Parisul cel frumos nu cunoaște aceste chipuri gălbejite de suferințe morale sau trupești. Dar Parisul este un adevărat ocean. Aruncați sonda înăuntrul lui: nu-i veți afla niciodată adâncimea. Străbateți-l, zugrăviți-l; oricât de mulți și de grijulii vor fi exploratorii acestei ape, totdeauna va rămâne un loc necercetat, totdeauna vor rămâne flori, perle, monștri, lucruri nemaiauzite, pe care scafandrii literari le-au scăpat din vedere. Casa Vauquer este una dintre aceste ciudate monstruoziități.

Două figuri alcătuiau aici un contrast izbitor față de toți ceilalți clienți și obișnuiți ai acestei case. Deși domnișoara Victorine Taillefer avea o față bolnăvicios de albă, ca toate fetele roase de cloroză, și deși prin tristețea ei de fiecare

¹² Iafet, al treilea fiu al legendarului Noe, ar fi – după *Biblie* – strămoșul ramurii indo-germanice.

¹³ Aluzie la fabula lui La Fontaine *Maimuța și motanul*. Motanul Raton scoate castanele din jeratic, în vreme ce maimuța Bertrand nu-și dă osteneala decât să le ronțăie.

clipă, prin ținuta-i stânjenită, prin înfățișarea ei sărăcăcioasă și uscățivă era legată de suferința generală care alcătuia fondul acestui tablou, chipul ei nu era totuși îmbătrânit, iar în mișcări și glas păstrase o anume sprinteneală. Tânăra ei suferință era ca un arbust cu frunzele pălite, de curând sădit într-un pământ neprielnic. Cu obrazul ei roșcovan, cu părul bălai având răsrânger de văpaie, cu mijlocul prea subțiratic, avea grația pe care poezii de astăzi o găsesc în unele statuete din evul mediu. În ochii cenușii, cu nuanțe întunecate, se oglindeau blândețea și resemnarea creștină. Îmbrăcămintea simplă, ieftină îi trăda formele fragede. Era drăguță, prin juxtapunere. Dacă ar fi fost și fericită, ar fi fost încântătoare; fericirea este poezia femeilor, cum găteala este fardul lor. Dacă un bal, cu toată veselia lui, și-ar fi răsrânt luminile trandafirii pe fața ei palidă; dacă bucuriile unei vieți elegante i-ai fi împlinit, i-ar fi îmbujorat obrații, care începuseră să se scofâlcească; dacă iubirea ar fi dat o nouă însuflețire ochilor ei triști, Victorine ar fi putut să țină piept celor mai frumoase fete. Îi lipsea ceea ce plămădește a doua oară pe orice femeie: găteala și scrisorile de dragoste. Despre viața ei s-ar fi putut scrie o carte. Taică-său, socotind că are motive să n-o recunoască drept fiica lui, o alungase de lângă sine, dându-i numai șase sute de franci pe an, și își dosise averea în așa fel încât s-o poată lăsa în întregime fiului său. Chinuită de deznădejde, mama Victorinei se adăpostise la o rudă depărtată a ei, doamna Couture, în casa căreia își dăduse sufletul, iar acum doamna Couture o îngrijea pe orfană ca pe propria ei copilă. Din păcate, însă, văduva comisarului-ordonator al armatelor Republicii nu avea decât mica ei parte din avere și pensia, așa că într-o bună zi putea s-o lase pe biata fată în voia soartei, fără experiență și fără niciun venit. Femeie de ispravă, o ducea pe Victorine în fiecare duminică la biserică și o puneă să se spovedească de două ori pe lună, vrând să facă din ea, pentru orice întâmplare, o fată pioasă. Avea dreptate.

Simțământul religios deschidea un viitor acestui copil nerecunoscut, care își iubea totuși tatăl și care în fiecare an se ducea la el ca să-i aducă cuvântul de iertăciune din partea mamă-si; dar în toți anii bătuse zadarnic la ușa casei părintești. Fratele ei, singurul care ar fi putut să mijlocească o împăcare, nu venise s-o vadă niciodată, în patru ani, și nu-i trimitea niciun ajutor. Ea îl implora pe Dumnezeu să-l lumineze pe tatăl ei, să îmbuneze inima fratelui și se ruga pentru sufletele lor, fără a le aduce vreo învinuire. Doamna Couture și doamna Vauquer nu găseau în dicționarul injuriilor destule cuvinte ca să califice această purtare sălbatică. Dar când ele aruncau toate blestemele asupra acestui milionar ticălos, Victorine rostea cuvinte blânde, ca gânguritul hulubului sălbatic, care, chiar când cade doborât de glonț, în țipătul lui de durere mărturisește încă iubirea.

Eugène de Rastignac avea înfățișarea meridionalului: obrazul alb, părul negru, ochii albaștri, ținuta, felul de a se purta, atitudinea lui de fiecare clipă arătau că descinde dintr-o familie nobilă, în care fusese crescut dintru început în tradițiile cele mai alese. Dacă își cruța îmbrăcămintea, dacă în zilele obișnuite purta hainele de anul trecut, putea totuși uneori să iasă în oraș îmbrăcat ca un tânăr elegant. Îndeobște, purta o redingotă veche, o jiletcă tocită, o cravată neagră, prăpădită, decolorată și înnodată strâmb – cravata obișnuită a studentului – niște pantaloni la fel de jerpeliți și ghete pingelite.

Vautrin, om de patruzeci de ani, cu favoriții căniți, era trăsura de unire între aceste două personaje și ceilalți clienți ai pensiunii. Făcea parte dintre oamenii despre care poporul spune: „Strașnic voinic!” Lat în umeri, cu trunchiul bine împlinit, cu mușchii care se vedeau puternici, avea mâini groase, pătrate, cu falangele pline de smocuri stufoase de păr roșu învăpăiat. Fața, brăzdată de dungi pretimpurii, arăta o oarecare asprime, pe care o dezmințea însă purtarea lui blajină și prietenoasă. Vocea de bas cantabil se potrivea

de minune cu greoaia lui veselie și nu era de loc neplăcută. Era de felul lui îndatoritor și glumeț. Dacă se strica vreo încuietoare de ușă, numaidecât o desfăcea, o dregea, o ungea, o pilea și o punea la loc, spunând: „Eu i-s nașul!” De altfel, știa tot felul de lucruri despre mare, despre corăbii, despre Franța, despre țările străine, despre afaceri, oameni, evenimente, legi, hoteluri și pușcării. Dacă vreunul începea să se văicărească, se arăta îndată gata să-i vină în ajutor. Împrumutase bani în mai multe rânduri doamnei Vauquer și câtorva dintre clienții pensiunii. În ciuda înfățișării lui de om cumsecade, avea un fel de a te privi, adânc și neînduplecat, care stârnea atâta teamă, încât datornicii lui ar fi înfruntat mai degrabă primejdia morții decât pe aceea de a nu-i înapoia banii împrumutați. Iar felul cum zvârlea scuipatul dintr-o țâșnitură, arăta că are o fire rece și neclintită, care nu s-ar fi dat înapoi nici de la o crimă ca să iasă dintr-o încurcătură. Ca un judecător neîndurat, ochiul lui răzbătea până în străfundul tuturor problemelor, tuturor conștiințelor, tuturor simțămintelor. De obicei, după ce prânzea ieșea îndată în oraș, se întorcea la vremea cinei, după care o ștergea repede, în mare grabă, și nu revenea decât către miezul nopții, descuind ușa cu o cheie potrivită pe care i-o încredințase doamna Vauquer. Era singurul care se bucura de favoarea aceasta. Dar și el se avea tare bine cu văduva, căreia îi spunea mamă, cuprinzând-o pe după mijloc, măgulire nu îndeajuns de prețuită. Biata femeie își închipuia că treaba asta e ușoară, în vreme ce, dintre toți, numai Vautrin avea brațul destul de lung ca să poată cuprinde o atât de vastă circumferință. Una dintre trăsăturile firii lui era dărnicia cu care plătea cincisprezece franci pe lună pentru *gloria*¹⁴, pe care o lua după masă. Dacă la pensiune tinerii prinși în viața Parisului ca într-un vârtej și bătrânii nepăsători față de tot ce nu-i atinge de-a dreptul nu ar fi privit lucrurile cu atâta ușurință, ei nu ar fi avut nicio îndoială în privința lui

¹⁴ Amestec de ceai, cafea și coniac.

Vautrin. Dar în timp ce el cunoștea sau ghicea toate treburile celor din jurul lui, nici unul dintre ei nu izbutise să-i pătrundă nici gândurile, nici îndeletnicirile. Deși puneă între sine și cei din preajma sa, drept barieră, înșelătoarea lui înfățișare de om de ispravă, se iveau totuși destule prilejuri ca să-ți dai seama de înfricoșătoarea adâncime a firii lui. Dintr-o glumă vrednică de Juvenal¹⁵, prin care voia parcă să arate câtă plăcere îi făcea să batjocorească legile, să biciuiască înalta societate, să-i arate că este în contradicție cu ea însăși, puteai adesea, să bănuiești că privea cu dușmănie orânduirea socială și că în adâncul vieții lui era o taină ascunsă cu multă grijă.

Atrasă – poate fără să-și dea seama – de forța unuia sau de frumusețea celuilalt, domnișoara Teillefer își împărțea privirile ei furișate și tainicele ei gânduri între acest om de patruzeci de ani și între tânărul student; dar niciunul, nici celălalt nu păreau a se gândi la ea, deși întâmplarea ar fi putut să schimbe de la o zi la alta situația fetei și să facă din ea o partidă bogată. De altfel, nimeni nu se ostenea să cerceteze dacă nefericirile despre care vorbeau unul sau altul dintre clienți erau născocite sau adevărate. Fiecare arăta celuilalt o nepăsare care se îmbina cu neîncrederea ce izvora din starea lor. Știau prea bine că nu au putința să-și ușureze suferințele, și povestindu-și-le neconținut goliseră cupa consolărilor. Ca și soții într-o veche căsnicie, nu mai aveau să-și spună nimic. Nu mai păstrau decât legăturile unei existențe mecanice, jocul unei mașinării neunse. Când le ieșea în cale un orb treceau mai departe, fără a se opri; ascultau fără nicio tresărire istorisirea oricărei nenorociri; și chiar gândul morții, în care nu vedeau decât dezlegarea unei probleme de mizerie, îi făcea să rămână nepăsători în fața celei mai cumplite agonii. Între aceste suflete bânuite de deznădejde, singura fericită era doamna Vauquer, care

¹⁵ *Decimus Iunius Juvenalis*, poet satiric latin, care biciuiește prin versurile sale moravurile corupte ale contemporanilor (n.r.).

domnea peste acest ospiciu fără paznici. Grădinița aceea, care, tăcută și rece, uscată sau umedă, avea ceva din pustietatea stepei fără de hotar, ei i se arăta ca o dumbravă luminoasă. Hardughia aceea, cu fațada ei galbenă și posomorâtă, iar înăuntru cu iz coclit de dugheană, ei i se părea plină de încântări. Ale ei erau celulele acestea. Și ea era aceea care îi hrănea pe acești ocnași osândiți pe toată viața, exercitând asupra lor o autoritate respectată. Unde să găsească sărmanii de ei în tot Parisul, la prețul pe care li-l pretindea ea, o mâncare sănătoasă și îndestulătoare și un apartament, pe care și-l puteau face, dacă nu elegant și primitor, cel puțin curat și sănătos? Doamna Vauquer putea să-și îngăduie cea mai strigătoare nedreptate – cel lovit de ea trebuia să rabde fără a crâcni.

O asemenea adunare trebuia să cuprindă și cuprindea într-adevăr în mic toate elementele unei întregi societăți. Printre cei optsprezece convivi se afla, ca în toate școlile, ca în toată lumea, un biet ins hărțuit de toți ceilalți, un cal de bătaie asupra căruia glumele răutăcioase cădeau ca grindina. La începutul celui de-al doilea an, Eugène de Rastignac era încredințat că personajul acesta este cel mai impresionant dintre toți ceilalți clienți în mijlocul cărora era osândit să viețuiască încă doi ani de zile. Acest *pâtira*¹⁶ era moș Goriot, fost fabricant de paste făinoase, asupra căruia un pictor sau un istoric ar fi proiectat lumina întregului tablou. Ce întâmplare făcuse ca disprețul pe jumătate dușmănos al celorlalți, prigoana și mila lor, lipsa lor de respect în fața suferinței să cadă tocmai asupra celui mai vechi dintre clienții pensiunii? Le stârnise el însuși prin vreo ciudățenie sau prin vreun caraghioslâc dintre acelea pe care lumea le iartă mult mai greu decât orice viciu? Aceste întrebări sunt în strânsă legătură cu nenumărate alte nedreptăți sociale. Este poate în firea omului să arunce toate suferințele tocmai asupra celui care îndură totul din umilință

¹⁶ Victimă, cal de bătaie (n.r.).

adevărată, din slăbiciune sau din nepăsare. Nu ne place oare, tuturor, să ne cercăm puterea pe seama unuia sau altuia? Puștiul cel mai plăpând sună la toate ușile pe vreme de ger sau se cațără, ca să-și scrie numele, pe monumentul de care nimeni nu s-a atins până atunci.

Moș Goriot, un bătrân de vreo șaiszeci și nouă de ani, se retrăsese la doamna Vauquer în 1813, când se lăsase de negoț. La început luase apartamentul ocupat de doamna Couture, plătind pe atunci o pensiune de o mie două sute de franci ca unul pentru care cinci ludovici sunt o nimica toată. Doamna Vauquer înnoise cele trei încăperi ale acestui apartament în schimbul unei prealabile despăgubiri, care reprezenta – zicea ea – valoarea uniri mobilier ca vai de el, alcătuit din niște perdele de americană galbenă, jilțuri de lemn lustruit îmbrăcate în catifea de Utrecht, câteva cromolitografii și niște tapete, pe care le respinseseră până și crâșmarii din mahala. Moș Goriot, căruia pe atunci i se spunea cu toată cinstea „domnul Goriot”, se lăsase înșelat cu o atât de generoasă dărnicie, încât din pricina aceasta pesemne fusese socotit de la început drept un imbecil cu totul nepriceput în afaceri. Goriot a adus cu sine o bogată garderobă și multă rufărie – magnific trusou al oricărui negustor care, înainte de a ieși din negoț își cumpără tot ce-i trebuie. Doamna Vauquer s-a uitat ca la o minunăție la cele optsprezece cămăși de demiolandă, a căror finețe era cu atât mai bătătoare la ochi cu cât fostul fabricant de fidea purta înfipite în dantela jaboului două ace, fiecare cu câte un mare diamant și legate între ele cu un lăntug de aur. Purtând mai totdeauna un costum albastru-deschis, își punea în fiecare zi o jiletcă de pichet alb, sub care se legăna pântecul proeminent în formă de pară, săltând în sus și-n jos un lanț gros de aur împodobit cu brelocuri. În tabacheră, care era tot de aur, păstra un medalion cu șuvițe de păr, care te făceau să-l bănuiești de cine știe ce aventuri amoroase. Când gazda îl învinui că ar fi un crai, pe buze îi flutură veselul surâs al

burghezului măgulit în vanitatea lui. Bogata argintărie pe care o avusese în gospodăria lui umplu sertarele *armarelor*¹⁷. El pronunța acest cuvânt așa cum îl rostește prostimea. Ochii văduvei scânteiară când îl ajută, îndatoritoare, să-și despacheteze și să-și rânduiască polonicele, lingurile, tacâmurile, serviciile de untdelemn și do oțet, sosierele, farfuriile, tăvițele cu cești și păhăruțe de argint aurit, pe scurt: piese mai mult sau mai puțin, frumoase, cântărind destule mărci¹⁸ și de care bătrânul nu voia să se despartă. Darurile acestea îi aminteau zilele solemne ale vieții lui de familie.

— Asta, spusese el către doamna Vauquer strângând în mâini o farfurie și un castronaș pe al cărui capac erau zugerite două turturele giugiulindu-se, ăsta este cel dintâi dar pe care mi l-a făcut nevastă-mea, de ziua aniversării noastre. Biata de ea! Ca să-l cumpere, și-a jertfit toate economiile ei de fată. Vedeți, doamnă, mai degrabă aș râcăi pământul cu unghiile decât să mă despart de ăsta. Mulțumesc lui Dumnezeu, voi putea să-mi beau cafeaua din el în fiecare dimineață, până la sfârșitul vieții. N-am de ce mă plânge, bănuții pe care i-am pus deoparte au să-mi ajungă încă multă vreme.

În sfârșit, doamna Vauquer, cu ochii ei de țarcă, mai văzuse într-o condică câteva însemnări, care, adunate în fugă, arătau că acest excelent Goriot are un venit de vreo opt sau zece mii de franci. Din ziua aceea, doamna Vauquer, născută de Conflansy care avea patruzeci și opt de ani bătuți pe muchie, dar nu mărturisea decât treizeci și nouă, începu a-și face planuri. Deși pleoapele ochilor lui Goriot atârnavă în jos, răsfârte și umflate, din care pricină trebuia să se șteargă destul de des cu batista, ea găsea totuși că avea o înfățișare plăcută și tocmai așa cum se cuvenea. De altfel, pulpa piciorului, groasă și larg arcuită în afară, ca și lungul

¹⁷ Corect: *armoire* (fr.) – dulap.

¹⁸ Veche măsură de greutate, cântărind aproximativ 250 de grame (n.r.).

lui nas pătrat, vesteau însușiri morale pe care văduva le prețuia pare-se cu deosebire și pe care le mărturiseau cu aceeași tărie chipul lui rotund ca o lună plină și înfățișarea-i de om de treabă, naiv și oarecum prostuț. Se vedea cât de colo că e un animal bine clădit, gata să-și pună toată puterea firii lui într-un simțământ. Frizerul Școlii Politehnice venea în fiecare dimineață să-i pudreze părul, pe care-l purta pieptănat în sus, de o parte și de alta, ca două aripi de hulub, împodobindu-i plăcut fața cu cele cinci șuvițe pe fruntea îngustă. Deși oarecum bădăranos, se purta însă îmbrăcat cu atâta îngrijire și își lua priza de tabac cu atâta măreție, trăgând-o pe nas ca un om temeinic încredințat că nu-i va lipsi niciodată porția de Macuba¹⁹ încât, în ziua când domnul Goriot a intrat în pensiunea ei, doamna Vauquer s-a perpelit toată noaptea ca o potârniche în învelișul ei de slănină; arzând de dorința de a-și lepăda doliul pe care-l purta după Vauquer, visa să renască în chip de doamna Goriot. Să se mărite, să-și vândă pensiunea, să intre în lumea aleasă a burghezimii, să ajungă doamnă cu vază în cartier, să organizeze chete pentru ajutorarea săracilor, duminica să facă, într-un grup restrâns de prieteni, mici plimbări la Choisy, Soisy, Gentilly²⁰; să se ducă la teatru, în lojă, ori de câte ori o avea poftă, fără să mai aștepte biletele de favoare pe care i le dădea uneori vreunul dintre clienții pensiunii, dar numai în toiul căldurilor lui iulie; așa visa doamna Vauquer întregul Eldorado²¹ al micilor căsnicii pariziene. Nu mărturisise nimănui că avea patruzeci de mii de franci, strânși ban cu ban. În privința averii, se socotea, fără îndoială, o partida potrivită pentru Goriot.

„Cât despre rest, nu sunt mai prejos decât el!” își spunea văduva zvârcolindu-se în pat, ca și când ar fi vrut să se încredințeze că mai dispune încă de farmece pe care

¹⁹ Tutun de Macuba (Martinica), care miroase a trandafir și a violete.

²⁰ Localități pitorești din apropierea Parisului.

²¹ Țară imaginară, bogată în aur și pietre scumpe (n.r.).

mătăhăloasa Silvia le găsea în fiecare dimineață tot mai veștejite.

Începând din ziua aceea, vreme de trei luni, văduva Vauquer a recurs la serviciile frizerului domnului Goriot și și-a cumpărat câteva rochii, pentru că, se scuza ea, trebuia să dea casei un anume decor, potrivit cu preacinstitele fețe care o frecventau. De asemenea, își dădu multă osteneală ca să scape de unii clienți, amintind că de aci înainte nu va mai primi decât pe oamenii cei mai distinși din toate punctele de vedere. Când se înfățișa vreun străin, se lăuda cu preferința pe care i-o arătase domnul Goriot, unul dintre negustorii cei mai de vază și cei mai respectați din Paris. În același timp, împărți prin oraș prospecte cu firma „Casa Vauquer”, care era – după cum spunea ea – „una dintre cele mai vechi și mai stimulate pensiuni de familie din Cartierul Latin”, având una dintre cele mai frumoase priveliști asupra văii Gobelinelor (se zărea de la cel de-al treilea etaj) și o grădină *plăcută*, la capătul căreia se *întindea o alee* de tei. Doamna Vauquer făgăduia prin prospect aer curat și liniște. În urma acestui prospect a venit la pensiune doamna contesă de Ambermesnil, femeie de treizeci și șase de ani, care aștepta sfârșitul unei lichidări de bunuri și fixarea unei pensii, pe care urma să o primească în calitate de văduvă a unui general căzut pe *câmpurile* de luptă. Doamna Vauquer purtă de grijă ca mesele să fie mai bune decât până atunci, încălzi saloanele vreme de vreo șase luni și își ținu atât de bine făgăduielile din prospect, încât trebui să *mai dea de la ea*. Drept urmare, contesa îi spuse doamnei Vauquer, numind-o *scumpă prietenă*, că-i va aduce pe baroana de Vaumerland și pe văduva colonelului conte Picquiseau, două dintre prietenele ei, îndată ce vor sfârși timpul pentru caro apucaseră să plătească la o pensiune din cartierul Marais²², mai scumpă decât casa Vauquer. De altfel, aceste două doamne vor putea trăi în tot largul lor îndată ce birourile

²² Vechi cartier al Parisului (arondismentele III și IV), cu multe și vechi hoteluri.

Ministerului de Război vor sfârși lucrările.

— Dar, spunea ea, birourile astea nu mai sfârșesc niciodată.

După masa de seară, cele două văduve se urcau în camera doamnei Vauquer, unde se așezau la taifas, bând cassis²³ și ciugulind dulciuri păstrate numai pentru sufletelul stăpânei. Doamna de Ambermesnil încuviința în totul părerile gazdei sale în privința lui Goriot, păreri minunate, pe care de altfel le ghicise din prima zi, și spunea că îl socoate un om desăvârșit.

— Ah! scumpă doamnă, răspundea văduva, e sănătos tun, s-a păstrat în deplină putere și e încă în stare să fericească o femeie.

Cuprinsă de mărinimie, contesa îi făcu câteva imputări în privința îmbrăcămînții, care nu se potrivea de fel cu năzuințele ei.

— Trebuie să-ți pregătești ținuta de campanie, îi spuse ea.

După îndelungate chibzuințe, cele două văduve porniră împreună la Palais-Royal²⁴, unde cumpărară, de la Galeries de Bois, o pălărie cu pene și o bonetă. De aci, contesa își duse prietena la Petite Jeannette, unde aleseră o rochie și o eșarfă. Cu aceste muniții de război și gata să înceapă lupta, doamna Vauquer semăna leit cu emblema restaurantului „Boeuf á la mode”²⁵. Totuși, când se uită în oglindă se văzu atât de mult schimbată în bine, încât se socoti îndatorată contesei și, deși nu era prea darnică de felul ei, o rugă să primească o pălărie de douăzeci de franci. Adevărul era, însă, că doamna Vauquer avea de gând să-i ceară un serviciu: să-l iscodească pe Goriot și să-i deschidă ochii

²³ Lichior de coacăze negre.

²⁴ Clădire destinată inițial membrilor familiei regale, transformată ulterior într-un conglomerat de magazine, prăvălii de tot soiul și mai ales tripouri,

²⁵ Restaurant din Paris pe a cărui firmă era pictată o vacă cu pălărie de panglici și pene, înfășurată într-o eșarfă cu ciucuri și împodobită cu cercei și mărgel.

asupra marilor însușiri ale doamnei Vauquer. Doamna de Ambermesnil se arată gata a lua parte, cu toată prietenia, la această vicleană uneltire, și tot dând târcoale bătrânului fabricant de făinoase izbuti în cele din urmă să aibă o discuție cu el; dar, văzându-l rușinat, ca să nu spunem refractar la încercările pe care i le stârnea propria ei dorință de a-l cuceri pentru sine, contesa ieși revoltată de grosolănia lui.

— Îngerașule, îi spuse scumpei sale prietene, n-ai să te alegi cu nimic de la omul ăsta! E bănuitor, caraghios, e un cărpănos, o vită-ncălțată, un nătărău, de pe urma căruia n-ai să ai decât neajunsuri.

În urma celor petrecute între domnul Goriot și doamna de Ambermesnil, contesa nici nu mai voi să dea ochii cu el. A doua zi ea plecă, uitând să plătească pensiunea pe șase luni și lăsând câteva boarfe, care nu făceau mai mult de cinci franci. Cu toată strășnicia pe care doamna Vauquer o puse în cercetările sale, nu izbuti să capete nicio informație, în tot Parisul, cu privire la contesa de Ambermesnil. Ea vorbea adesea de această jalnică întâmplare, plângându-se de prea marea ei încredere în oameni, deși era mai neîncrezătoare decât o pisică; făcea parte, însă, din acele ființe care îi privesc cu bănuială pe cei ce le sunt aproape și se dăruiesc cu totul celui dintâi venit. Fapt moral ciudat, dar adevărat, a cărui rădăcină poate fi cu ușurință aflată în inima omenească. Unii oameni nu mai au, poate, nimic de câștigat față de cei cu care viețuiesc laolaltă; după ce și-au dezvăluit sufletul în toată deșertăciunea lui, ei știu că aceștia îi judecă în taină, cu toată asprimea cuvenită; dar fiind bântuiți de o nepotolită dorință de măguliri, a căror lipsă o simt, sau roși de pofta de a arăta că posedă însușiri pe care nu le au, oamenii aceștia, nădăjduiesc că vor putea dobândi prin viclenie prețuirea sau sufletul celor care nu-i cunosc, cu riscul chiar de a le pierde mai târziu. În sfârșit, sunt și oameni care se nasc mercenari, care nu-și ajută niciodată

prietenii sau pe cei ce le sunt aproape, pentru că aceasta ar însemna împlinirea unei îndatoriri; pe când dacă fac un serviciu unui străin dobândesc un câștig de amor propriu: cu cât cercul afecțiunilor lor este mai restrâns, cu atât iubesc mai puțin; cu cât se întinde mai mult acest cerc, cu atât sunt mai săritori. Doamna Vauquer ținea fără îndoială de aceste două feluri de firi meschine, prefăcute, dezgustătoare prin însăși natura lor.

— Dacă aș fi fost aici, îi spunea în vremea aceea Vautrin, nu ți s-ar fi întâmplat nenorocirea asta. Ce frumușel ți-aș fi dat-o de gol pe șmechera aia! Le cunosc eu *mutrele*...

Ca toate spiritele înguste, doamna Vauquer era deprinsă să rămână în cercul întâmplărilor, fără a le cerceta cauzele. Pentru propriile ei greșeli, îi plăcea să-i scoată vinovați pe alții. Când se văzu păgubită, socoti că toată această nefericire purcede de la cinstitul fabricant de făinoase și de atunci începu, după cum spunea ea, să se dumerească în privința lui. Când își dădu seama că toată stăruința ei de a-l stârni și toate ostenele ei de a-și da ifose erau zadarnice, ghici îndată pricina, înțelese că acest client al pensiunii își are, după cum spunea ea, *apucăturile* lui. În sfârșit, își luă nădejdea, cu care se mângâiasse atâtea zile, convingându-se că nu avea niciun temei și că nu va scoate niciodată nimic de la omul acesta, așa cum spusese fără cruțare contesa, care părea a fi foarte pricepută în astfel de treburi. Și, în chip firesc, doamna Vauquer merse mult mai departe în dușmănia ei decât mersese în prietenie. Ura ei nu era pe măsura iubirii, ci a speranțelor înșelate. Dacă inima omului, urcând pe culmile afecțiunii, găsește ici și colo locuri de popas, rareori se întâmplă să se mai oprească atunci când lunecă pe povârnișul repezit al simțămintelor dușmănoase. Dar domnul Goriot era client al pensiunii, și din pricina aceasta văduva era silită să-și stăpânească izbucnirile amorului propriu jignit, să-și înăbușe suspinele pe care i le pricinuise această dezamăgire și să-și înghită dorința de

răzbunare, întocmai ca un călugăr care a fost jignit de stareț. Sufletele mici își împlinesc simțămintele lor – pe cele bune ca și pe cele rele – într-un neîntrerupt șir de josnicii. Văduva își folosi toată răutatea ei de femeie ca să născocească tot soiul de tainice prigoniri împotriva victimei sale. Mai întâi suprimă toate suplimentele introduse în pensiune.

— S-a isprăvit cu castraveciorii și cu sardelele; asta-i curată înșelătorie! îi spuse Silviei, în dimineața în care își reluă vechiul ei program.

Domnul Goriot era un om cumpătat, la care zgârcenia atât de trebuincioasă celor ce își agonisesc singuri averea degenerase în obicei. O supă, un rasol, o mâncare de legume, asta fusese, asta trebuia să fie totdeauna masa lui de predilecție. Îi era deci foarte greu doamnei Vauquer să-l necăjească pe acest client, pe care nu-l putea atinge în gusturile lui. Deznădăjduită că a dat peste un om pe care nu-l putea lovi în niciun fel, începu a-l disprețui, făcând astfel ca la ura ei împotriva lui Goriot să ia parte și ceilalți clienți ai pensiunii, care, ca să se înveselească, găsiră cu cale să o slujească în răzbunările ei. Către sfârșitul celui dintâi an, văduva ajunsese atât de departe cu bănuielile ei, încât se întreba cum se face că acest neguțător bogat, care avea o rentă de șapte-opt mii de livre, care poseda o minunată argintărie și niște bijuterii cum numai la o curtezană poți vedea, locuia totuși la ea, plătindu-i o pensiune atât de mică față de averea lui. În cea mai mare parte din acest prim an, Goriot luase adesea masa în oraș, o dată sau de două ori pe săptămână; după aceea, pe nesimțite, ajunsese să nu mai mănânce în târg decât de două ori pe lună. Aceste mici escapade ale domnului Goriot se potriveau atât de bine cu interesele doamnei Vauquer, încât după aceea ea fu foarte nemulțumită de exactitatea crescândă cu care clientul începuse a-și lua iarăși mesele la pensiune. Această schimbare fu explicată atât prin împruținarea treptată a averii lui Goriot, cât și prin dorința lui de a-și necăji gazda. Una

dintre cele mai urâte deprinderi ale acestor firi meschine este de a pune pe seama altora propria lor josnicie. Din nefericire, la sfârșitul celui de-al doilea an domnul Goriot dădu o îndreptățire tuturor flecărelilor a căror țintă era, rugând-o pe doamna Vauquer să-l mute la catul al doilea și să-i scadă pensiunea la nouă sute de franci. Și fu silit să-și restrângă într-atât cheltuielile, încât în tot timpul iernii nu făcu niciodată focul în camera sa. Doamna Vauquer i-a cerut plata înainte; la care lucru domnul Goriot, căruia de atunci a început să i se spună „moș Goriot”, s-a învoit de îndată. S-au pus rămașaguri cine va ghici adevărata cauză a acestei decăderi. Anevoioasă încercare! Moș Goriot era, după cum spusese falsa contesă, un prefăcut, un om închis. După judecata capetelor deșarte, totdeauna guralive pentru că n-au de spus decât nimicuri, cei care n-au obiceiul să vorbească despre treburile lor se îndeletnicesc desigur cu lucruri necinstite. Astfel s-a ajuns ca acest distins neguțător să fie privit ca un pungaș, acest curtezan bătrâior să fie socotit drept un bătrân caraghios. Uneori moș Goriot trecea, după cum îl socotea Vautrin, care tocmai atunci se mutase în casa Vauquer, drept un jucător la Bursă care, după ce se ruinase speculând rente, umbla acum – după o expresie destul de tare în limbajul oamenilor de afaceri – să *pingelească* și el pe cine poate. Alteori se spunea că ar fi unul dintre acei mărunți jucători de cărți care își încearcă norocul ca să câștige în fiecare seară zece franci la masa verde. Câteodată făceau din el un spion în legătură cu cercurile înalte ale poliției; Vautrin susținea însă că nu este destul de viclean ca să poată fi de-ai lor. În afară de toate acestea, moș Goriot mai era „un avar”, care dădea împrumuturi cu săptămâna, un „jucător la loterie”, care urmărea mereu același număr. Pe scurt, făceau din el tot ceea ce viciul, necinstea și neputința puteau născoci mai misterios. Numai că, oricât de nevrednice ar fi fost purtările și viciile lui, dușmănia pe care o stârnea nu mergea până

acolo încât să-l poată izgoni: omul își plătea pensiunea. Și apoi, le era de folos: toți își descărcau pe el buna sau reaua dispoziție, prin glume sau ocări, ca și cum și-ar fi șters tălpile pe un preș. Opinia doamnei Vauquer părea cea mai apropiată de adevăr, așa încât și-o însușiră toți. După cum spunea ea, acest om, care s-a păstrat atât de bine, sănătos tun și cu care ai fi putut să ai multe desfătări, era un desfrânat cu pofte nefirești. Iată faptele pe care se întemeia în defăimările ei. La câteva luni după ce plecase pacostea de contesă, care trăise vreme de șase luni pe socoteala dumisale, într-o dimineață, înainte de a coborî din pat, doamna Vauquer auzise pe scară foșnet de rochie de mătase și pas ușor de femeiușcă sprintenă, care se strecura spre odaia lui Goriot, a cărei ușă se deschisese cu înțelepciune taman atunci. Îndată după aceea, Silvia cea butucănoasă veni să-i spună stăpână-si că o fată, prea drăguță ca să poată fi cinstită, *îmbrăcată ca o zeiță*, cu ghetе înalte de fetru, pe care nu se vedea niciun strop de glod, se strecurase ca un țigar, din uliță până în kuhne, și o întrebase care este apartamentul domnului Goriot. Doamna Vauquer și bucătăreasa dumisale au ascultat la ușă și au prins câteva cuvinte rostite cu duioșie în timpul acestei vizite, care n-a fost tocmai scurtă. La plecare, când domnul Goriot își întovărășea *dama*, Silvia cea butucănoasă și-a luat în grabă panerul și s-a făcut că pleacă la piață, ca să-i poată urmări pe cei doi îndrăgostiți.

— Doamnă, i-a spus stăpână-si când s-a întors, al dracului de bogat trebuie să fie totuși domnul Goriot, ca să le țină pe picior așa mare! Închipuți-vă că la colț cu strada Estrapade aștepta o trăsură de casă, o minune, nu altceva, în care s-a urcat ea.

La prânz, doamna Vauquer s-a ridicat de la masă ca să coboare o perdea, apărându-l astfel pe domnul Goriot de o rază de soare, care îl stânjenea, căzându-i drept în ochi.

— Eh, domnule Goriot, frumoasele te îndrăgesc și soarele

te caută, spuse ea, făcând aluzie la vizita pe care o primise neguțătorul. Și, drace, știu că ai gust bun, era tare drăgălașă...

— Era fata mea, spuse el cu un fel de mândrie, în care ceilalți clienți ai pensiunii se grăbiră să vadă o neroadă îngâmfare de bătrân, care încearcă să iasă cu fața curată.

O lună mai târziu, domnul Goriot primi o a doua vizită. Fiică-sa, care întâia oară venise în rochie de dimineață, de data aceasta veni după amiază, îmbrăcată ca pentru vizită. Clienții pensiunii care ședea de vorbă în salon avură prilejul s-o vadă, drăguță, cu părul auriu, subțirică, grațioasă și mult prea distinsă ca să poată fi fata unui om ca moș Goriot.

— Iac-o și p-a doua! spuse Silvia cea butucănoasă, care nu o mai recunosc.

Câteva zile după aceea, o altă tânără, înaltă și bine împlinită, oacheșă, cu părul negru și ochii vii, întrebă de domnul Goriot.

— Iac-o și p-a treia! spuse Silvia.

Această a doua fată, care și întâia oară venise să-l vadă pe tată-său dimineața, câteva zile mai târziu, înspre seară, coborî din trăsură în rochie de bal.

— Iac-o și p-a patra! spuseră deodată doamna Vauquer și Silvia cea butucănoasă, necunoscând nici pe departe în această doamnă din înalta societate pe fata care întâia oară venise îmbrăcată într-o modestă rochie de dimineață.

În vremea aceea, Goriot plătea încă o mie două sute de franci pensiune. Doamna Vauquer găsi că e foarte firesc ca un om bogat să aibă patru sau cinci amante, ba chiar îl socoti foarte dibaci în încercarea de a le prezenta drept fetele lui. Iar faptul că le aducea la pensiunea Vauquer nu o necăji de fel. Numai că, găsind în aceste vizite explicația nepăsării lui Goriot față de ea însăși, își îngădui, la începutul celui de-al doilea an, să-l numească *motan bătrân*. În sfârșit, când pensionarul nu mai putu plăti decât cei nouă sute de franci, văzând într-o zi pe una dintre aceste doamne

coborând din trăsură, doamna Vauquer îl întrebă cu toată insolența ce are de gând să facă din casa dumisale. Moș Goriot îi răspunse că doamna e fata lui cea mare.

— Dar ce, ai treizeci și șase de fete? spuse înăcrită doamna Vauquer.

— N-am decât două, răspunse pensionarul, cu blândețea omului scăpătat, care din pricina sărăciei a ajuns la cea mai de pe urmă supunere.

Către sfârșitul celui de-al treilea an, moș Goriot, restrângându-și și mai mult cheltuielile, se mută la catul al treilea, plătind patruzeci și cinci de franci pe lună pensiune. Renunță la tutun, își concedie peruchierul și nu-și mai pudră părul. Când se înfățișă pentru prima oară nepudrat, gazda, văzându-i adevărata culoare a părului, un cenușiu murdar care bătea în verze, slobozi un strigăt de mirare. Cu fața sa înnegurată tot mai mult, zi cu zi, pe nesimțite, de tristețea durerilor tănuite, moș Goriot părea cel mai mâhnit dintre toți mesenii. Atunci nimeni nu mai avu nicio îndoială: moș Goriot era un bătrân deșucheat, și dacă ochii dumisale scăpaseră până acum de vătămătoarea înrăurire a leacurilor cerute de bolile de care suferea, aceasta nu se datora decât iscusinței doctorului său. Culoarea respingătoare a părului era urmarea exceselor pe care le făcuse și a drogurilor pe care le luase ca să le poată continua. Aceste bârfeli își găseau o îndreptățire în starea trupească și sufletească a moșneagului. Când văzu că frumoasa lui rufărie s-a ferfenițit, își cumpără o pânză ieftină de paisprezece bani cotul, ca s-o înlocuiască. Diamantele, tabachera de aur, lanțul, bijuteriile pieriră una câte una. Lepădase fracul albastru-deschis și tot costumul lui bogat, ca să poarte – iarna, ca și vara – o redingotă de postav grosolan, de culoare castanie, o jiletcă de păr de capră și pantaloni cenușii de piele de drac. Trupește, se împuțina văzând cu ochii; pe fața-i până atunci buhăită de mulțumirea unei fericiri burgheze se iviră cute multe și adânci; fruntea i se încreți, fălcile îi ieșiră la vedere.

Trecuseră patru ani de când se așezase în strada Neuve-Sainte-Geneviève și era de nerecunoscut. Blajinul fabricant de făinoase care la șaiszeci și doi de ani nu arăta nici de patruzeci, târgovețul voinic și pântecos, bine păstrat în nerozia lui, cu o sprinteneală care îi înveselea pe trecători, cu surâsul oarecum tineresc, părea acum un septuagenar îndobitocit, gălbejit, tremurând din toate încheieturile. Ochii albaștri și plini de viață aveau acum umbre tulburi, cenușii, erau stinși, nu mai lăcrimau, ci, cu tivul lor roșiatic, parcă plângeau cu sânge. Unii îl priveau cu silă, alții cu milă. Câțiva tineri studenți în medicină, văzând cum îi atârnă buza de jos și măsurându-i din ochi unghiul facial, îl declarară atins de cretinism, după ce îl hărțuiseră îndelungă vreme, fără a scoate nimic de la el. Într-o seară, după masă, când doamna Vauquer îi spusese în batjocură: „Eh, fetele dumitale nu mai vin să te vadă punându-i la îndoială paternitatea, moș Goriot tresări, ca și când gazda l-ar fi îmboldit cu un fier.

— Mai vin câteodată, răspunse el cu glas tulburat.

— Ah! Ah! le mai vezi câteodată? strigară studenții. Bravo, moș Goriot!

Dar bătrânul nu auzi glumele pe care le stârnise răspunsul său: căzuse iarăși într-o îngândurare, pe care cei ce nu-l cunoșteau îndeajuns o socoteau un fel de toropeală senilă, datorită lipsei de inteligență. Dacă l-ar fi cunoscut temeinic, poate că i-ar fi preocupat adânc problema stării lui trupești și sufletești; dar lucrul acesta era deosebit de anevoios. Deși era ușor de aflat dacă Goriot fusese într-adevăr fabricant de făinoase și la cât se ridica averea lui, bătrânii, a căror curiozitate se trezise, nu ieșeau din cartierul lor și trăiau la pensiune ca stridiile pe stâncă. Cât despre ceilalți, îndată ce ieșeau din strada Neuve-Sainte-Geneviève, viața Parisului, cu însuflețirea ei deosebită, îi făcea să-l uite cu totul pe bietul moșneag, pe seama căruia se veseleau. Atât pentru bătrânii înguști la minte, cât și pentru tinerii fără de griji, sărăcia lucie în care trăia moș Goriot și înfățișarea lui

neroadă nu se potriveau de fel cu avuția sau cu vreo însușire oarecare. Cât despre femeile pe care le dădea drept fetele lui, toți împărtășeau părerea doamnei Vauquer, care spunea, cu judecata aspră a tuturor bătrânelor care s-au deprins să-și facă tot felul de închipuiri și a căror îndeletnicire de fiecare seară este trâncăneala:

— Dacă moș Goriot ar avea fete atât de bogate, cum păreau a fi doamnele care veneau să-l vadă, n-ar sta el în casa mea la catul al treilea, cu patruzeci și cinci de franci pe lună, și n-ar umbla îmbrăcat ca un nevoiaș.

Nimic nu putea să dezmință aceste presupuneri. Așa că, spre sfârșitul lunii noiembrie la 19, când a izbucnit această dramă, fiecare dintre cei ce se aflau la pensiune își avea, în privința bietului bătrân, ideile lui bine statornicite. Moș Goriot n-avusese în viața lui nici nevastă, nici fată; abuzând de plăcerile vieții, a ajuns un melc, o moluscă antropomorfă, bună de clasat în familia *caschetiferelor*, spunea un slujbaș de la Muséum²⁶, obișnuit cu categorisirile. Poiret era un vultur, un gentilom pe lângă Goriot. Poiret vorbea, raționa, răspundea; e drept că vorbind, raționând, răspunzând nu spunea nimic, pentru că avea obiceiul să repete cu alte cuvinte ceea ce spusese ceilalți; dar lua parte la convorbire, era viu, părea sensibil, în vreme ce moș Goriot, spunea mai departe slujbașul de la Muséum, se statornicise definitiv la zero grade Réaumur.

Eugène de Rastignac se întorsese de acasă într-o stare de spirit pe care desigur că au cunoscut-o toți tinerii cu însușiri alese sau cei cărora o situație anevoioasă le dă pentru o clipă calități de oameni de elită. În cel dintâi an al șederii sale la Paris, puțină muncă pe care o cere luarea primelor examene în facultate îi lăsase destul timp liber ca să poată gusta desfătărilor Parisului. Unui student nu-i rămâne prea mult timp liber dacă vrea să vadă tot ce se joacă la fiecare teatru, să cerceteze ieșirile labirintului parizian, să afle

²⁶ Muséum d'histoire naturelle – numele pe care-l purta atunci Grădina Botanică.

deprinderile, să învețe limba și să se obișnuiască cu plăcerile pe care nu le poate găsi decât în capitală, dacă vrea să scotocească în toate ungherele, unde vrei și unde nu vrei, să urmeze cursurile care îl atrag, să inventarieze tezaurele muzeelor. Și atunci, studentul se înflăcărează pentru niște nimicuri, care i se par mărețe. Își descoperă un om de seamă printre profesorii de la Collège de France²⁷, plătiți ca să fie la înălțimea auditoriului, își îmbătoșează cravata și se îmbracă sclivisit ca să cucerească femeile care vin la Opera Comică în primele locuri de la galerie. În aceste inițieri succesive, studentul își leapădă zgura, dobândește o mai largă priveliște asupra vieții și până la urmă ajunge să-și dea seama că societatea este alcătuită dintr-o suprapunere de straturi omenești. Dacă la început a privit cu încântare echipajele care defilează pe Champs-Élysées sub îmbelșugata revărsare a soarelui, curând după aceea ajunge să le râvnească. Când Eugène pleacă în vacanță, după ce își luase bacalaureatul în litere și bacalaureatul în drept, el trecuse prin această ucenicie fără să fi băgat de seamă. Iluziile lui din copilărie, gândurile pe care și le făcuse acolo, în provincie, se mistuieră. Cu această nouă înțelegere a lucrurilor și cu o nemăsurată ambiție, el putu să vadă lumea de la conacul părintesc, familia lui, în adevărata lor lumină. Taică-său, maică-sa, cei doi frați, cele două surori și o mătușă, care n-aveau altă avere decât o pensie, trăiau toți din moșioara de la Rastignac. Acest domeniu, cu un venit de vreo trei mii de franci, legat de rodul viei, trăia în nesiguranța în care trăiește orice podgorie, prin însăși natura produsului ei: și totuși, din acest venit trebuia să smulgă în fiecare an o mie două sute de franci pentru Eugène. Înfrățirea acestei neconținute strâmtorări, care îi fusese cu generozitate ascunsă până acum, comparația pe care fu silit s-o facă între surorile lui, care i se păruseră atât de frumoase

²⁷ Institut de învățământ superior din Paris, fondat în 1530, unde audierea cursurilor nu era urmată de obligativitatea examenelor.

când era copil, și femeile de la Paris, care i se arătaseră ca niște frumuseți de vis, viitorul îndoielnic al acestei numeroase familii, care nu se întemeia decât pe el, zgârcenia încordată cu care văzu că se adunau cele mai neînsemnate roade ale pământului, băutura ce se făcea pentru casă din drojdia care rămânea în teasc, în sfârșit, o mulțime de împrejurări, pe care ar fi de prisos să le însemnăm aici, îi înzeciră dorința de a se înălța cât mai sus și îi stârniră o aprigă sete de onoruri. Ca toate sufletele mari, Eugène nu voia să recurgă la nimeni, decât la propriile lui însușiri. Dar el avea în întregime firea meridionalului; când pornea deci la faptă, hotărârile lui trebuiau să treacă prin acele șovăiri care-i cuprind pe tinerii ce se află în largul mării, neștiind nici în ce parte să-și îndrepte puterile, nici sub ce unghi să umfle pânzele. Dacă la început voise să se cufunde cu totul în muncă, mai târziu, ispitit de trebuința de a-și făuri legături, își dădu seama de marea înrâurire pe care o aveau femeile în viața socială și se hotărî pe loc să se avânte în societatea înaltă, pentru a-și cucerii câteva proteguitoare; ar putea oare să dea greș în această încercare un tânăr înflăcărat și spiritual ca el, al cărui spirit și a cărui înflăcărare erau și mai puternic puse în lumină de o ținută elegantă și de un fel de frumusețe energică, de care femeile se lasă prinse cu atâta voie bună? Aceste gânduri îl năpădiră pe câmp, în timpul plimbărilor pe care odinioară le făcea cu atâta voioșie împreună cu surorile lui, care însă acum îl găsiră cu totul schimbat. Mătușă-sa, doamna de Marcillac, fusese pe vremuri prezentată la curte, unde avusese prilejul să cunoască aristocrația cea mai aleasă. Răscolind amintirile cu care ea îl legănase de atâtea ori, tânărul plin de ambiție își dădu seama că și-ar putea crea câteva legături în societate cel puțin tot așa de folositoare ca și învățătura pe care o dobânda la Facultatea de drept; o iscodi deci în privința rudelor cu care ar putea să intre în legătură. După ce scutură arborele genealogic cu toate

ramurile lui, bătrâna doamnă socoti că, dintre toți cei care ar putea fi de folos nepotului, ei în gin tea egoistă a neamurilor avute, doamna vicontesă de Beauséant ar fi cea mai puțin îndărătnică. Îi scrisese acestei tinere femei o scrisoare în stilul de pe vremuri și i-o înmână lui Eugène, spunându-i că, dacă va izbuti pe lângă vicontesă, ea îl va ajuta să-și regăsească și rudele celelalte. Rastignac trimise doamnei de Beauséant scrisoarea pe care i-o dăduse mătușă-sa. Vicontesă îi răspunse printr-o invitație la balul de a doua zi.

Aceasta era situația generală în pensiunea de familie a doamnei Vauquer la sfârșitul lui noiembrie 1819. Câteva zile mai târziu, Eugène se întoarse de la balul doamnei de Beauséant către ceasul două noaptea. Ca să câștige timpul pierdut, studentul, plin de curaj, își făgăduise pe când dansa să lucreze până în zori. Era cea dintâi noapte de veghe în mijlocul acestui cartier tăcut, și se afla sub vraja înșelătoarei energii pe care i-o dăduse strălucitoarea priveliște a înaltei societăți. Masa de seară n-o luase la doamna Vauquer. Pensionarii își închipuiseră deci că nu se va întoarce decât a doua zi dimineață, cum se mai întâmplase de atâtea ori când fusese la serbările de la Prado sau la balurile la Odeon și când venise cu ciorapii de mătase plini de glod și cu pantofii de bal scâlciați. Când se duse să închidă poarta, Christophe rămase o vreme să mai caște gura pe uliță. Tocmai atunci se ivi Rastignac, astfel încât putu să se urce în camera lui fără să facă niciun zgomot, urmat de Christophe, care în schimb făcea destul. Eugène se dezbracă, își puse papucii de casă, îmbracă o redingotă ponosită și își aprinse focul de turbă, grăbindu-se să se apuce de lucru, iar Christophe, bocănind cu încălțărilor lui greoaie, acoperi aceste pregătiri, care trecură aproape neauzite. Înainte de a se cufunda în cărțile lui de drept, Eugène rămase câteva clipe pe gânduri. Cunoscuse în doamna vicontesă de Beauséant pe una dintre reginele modei din Paris, iar casa ei era socotită drept cea

mai plăcută din tot foburgul Saint-Germain²⁸. Prin nume și prin avere, făcea parte din stratul cel mai de sus al aristocrației. Mulțumită doamnei de Marcillac, mătușă-sa, el, un biet student sărac, se bucurase de o bună primire în această casă, favoare pe care n-o putea prețui în toată însemnătatea ei. A fi admis în saloanele acelea aurite era un adevărat brevet de înaltă noblețe. Înfățișându-se în această societate, cea mai inaccesibilă din toate, cucerise dreptul de a putea intra pretutindeni. Orbit de strălucitoarea reuniune, neputând să schimbe decât puține cuvinte cu vicontesă, Eugène se mulțumise să deosebească în mulțimea zeităților pariziene care se îmbulzeau la această petrecere pe una dintre acele femei care vrăjesc dintru început pe orice tânăr. Despre contesa Anastasie de Restaud, înaltă și bine împlinită, se spunea că avea o statură cum puține se aflau în tot Parisul. Închipuți-vă o femeie cu ochi mari, întunecați, cu o mână minunată, cu un picior bine desenat, cu mișcări pline de foc, o femeie pe care marchizul de Ronquerolles o numea un cal pur-sânge. Această finețe a nervilor nu-i împuțina cu nimic farmecul; trupul i se arcuia în rotunjimi pline, fără a se putea spune că e prea grasă. *Cal pursânge, femeie de rasă* – locuțiunile acestea începuseră a înlocui încetul cu încetul îngerii cerului, figurile osianice²⁹, toată vechea mitologie a iubirii, respinsă de dandysm³⁰. Pentru Rastignac, însă, doamna Anastasie de Restaud era femeia pe care o dorea. În lista dansatorilor pe care contesa îi scrisese pe evantai, Rastignac obținuse două dansuri, și în timpul celui dintâi contradans găsise prilejul să vorbească cu ea.

— Unde aş putea să vă mai văd, doamnă? o întrebase el dintr-o dată, cu năvalnica putere a pasiunii, care place atât

²⁸ Cartier al nobilimii franceze (n.r.).

²⁹ Eroi ai poemelor compuse de Ossian, bard scoțian (secolul al IV-lea), ale căror chipuri se străvăd prin nouri și ceață.

³⁰ *Dandy* – tânăr de o eleganță prea rafinată, uneori exagerată. *Dandysm* – comportare, ținută de *dandy* (n.r.).

de mult femeilor.

— O, răspunse ea, la Bois, la Bouffons³¹, la mine, pretutindeni.

Și zvânturatul meridional se grăbise a se împrieteni cu această fermecătoare contesă, atât cât se poate împrieteni un tânăr cu o femeie în răstimpul unui contradans și al unui vals. Spunând că este văr cu doamna de Beauséant, femeia, pe care el o socotea o înaltă doamnă, îl invită la ea, deschizându-i astfel ușa casei ei. După surâsul pe care i-l aruncă, la despărțire, Rastignac își spuse că va trebui să-i facă o vizită. În aceeași seară, norocul îi scosese în cale un om care nu-și bătuse joc de ignoranța lui, socotită păcat de moarte în lumea unor impertinenți iluștri, cum erau toți acei Maulincourt, Ronquerolles, Maxime de Trailles, de Marsay, Adjuda-Pinto, Vandenesse, care străluceau acolo în toată gloria îngâmfării lor, între femeile cele mai elegante, ca lady Brandon, ducesa de Langeais, contesa de Kergàrouët, doamna de Sérizy, ducesa de Carigliâno, contesa Ferraud, doamna de Lânty, marchiza d'Aiglemont, doamna Firmiani, marchiza de Listoméré și marchiza de d'Espard, ducesa de Maufrigneuse și les Grandlieu³². Din fericire pentru el, neștiutorul student dădu ceste marchizul de Montriveau, amantul ducese de Langeais, un general de o copilăroasă naivitate, care-l lămurii că doamna de Restaud locuiește în strada Heldèr. Să fii tânăr, să fii însetat; de lume, să flămânzești după o femeie și, deodată, sa vezi că ți se deschid două case! Să pui piciorul în foburgul Saint-Germain, la vicontesă de Beauséant, și genunchiul în șoseaua Antin³³, la contesa de Restaud! Să-ți arunci o privire de-a lungul saloanelor Parisului, crezându-te băiat destul de drăguț ca să

³¹ E vorba de teatrul Bouffons, unele trupe de actori – mai ales italieni – dădeau spectacole de operă bufă.

³² Personaje din romanele lui Balzac care alcătuiesc marele ciclu al *Comediei umane* (n.r.).

³³ Arteră din Paris, locuită de negustori bogați și mai ales de bancheri.

poți afla sprijin și ocrotire în sufletul unei femei din această societate! Să te simți destul de ambițios ca să poți da o superbă lovitură de picior în coarda întinsă pe care trebuie să pășești cu siguranța acrobatului ce știe că nu se va prăbuși... și să găsești într-o femeie fermecătoare cumpăna cea mai de temei! Cu aceste gânduri și în fața acestei femei, care se înălța, minunată, în preajma focului de turbă, între Codul civil și sărăcia lui, cine n-ar fi căutat oare să-și pătrundă viitorul și cine nu l-ar fi împodobit cu toate izbânzile din lume, așa cum făcea Eugène în seara aceea? Cu gândurile împrăstiate, el se bucura de pe acum cu atâta tărie de fericirile ce aveau să vină încât se și vedea alături de doamna de Restaud, când tăcerea nopții fu tulburată de un oftat, ca un *ah!* al sfântului Iosif³⁴, care în sufletul tânărului răsună ca un horcăit de muribund. Deschise încetinel ușa, și ieșind în sală văzu un tiv de lumină sub ușa lui moș Goriot. Temându-se ca vecinul său să nu fie poate bolnav, se aplecă și privind pe gaura cheii îl văzu pe bătrân îndeletnicindu-se cu o treabă care i se păru atât de suspectă, încât socoti ca o îndatorire față de societate să cerceteze îndeaproape ce învârtește în miez de noapte așa-zisul fabricant de făinoase. Moș Goriot, după cum se vedea, răsturnase masa și legase de stinghia ei o farfurie și castronaș, amândouă de argint aurit, bogat împodobite, cuprinzându-le în jur cu o sârmă groasă și strângându-le cu atâta putere, încât era vădit că le frângea, ca să facă din ele un lingou.

„Drace, zdravăn om!” își spuse Rastignac văzând brațele puternice ale bătrânului, care, cu ajutorul acelei legături, plămădea fără niciun zgomot argintul aurit, ca pe o pastă. „Să fie oare un hoț sau un tăinuitor, care, ca să-și poată duce fără primejdie negoțul, face pe prostul, pe neputinciosul și trăiește ca un milog?” se întreabă Eugène,

³⁴ E vorba, probabil, de o analogie cu strădaniile lui *Iosif din Arimateea* (personaj biblic) de a-l coborî pe Cristos de pe cruce și de a-l înmormânta.

ridicându-se o clipă.

Studentul se uită iarăși pe gaura cheii. Moș Goriot, care desfăcuse legătura, luase bucata de argint, o pusese pe masă, după ce așternuse mai întâi învelitoarea, și o rostogoli până când îi dădu rotunjimea unei bare, treabă pe care o împlini cu o minunată ușurință.

„Să fie tot așa de puternic pe cât era regele August al Poloniei?” își spuse Eugène, când bara fu aproape rotunjită.

Moș Goriot își privi cu tristețe opera; lacrimi prinseră a-i curge pe obraz. Suflă în feștila la a cărei lumină lucrase până atunci, și Eugène îl auzi culcându-se și oftând ușor.

„E nebun”, gândi studentul.

— Sărman copil! spuse cu glas tare moș Goriot.

Auzind aceste cuvinte, Rastignac chibzui că e mai înțelept să țină în taină această întâmplare și să nu-l osândească în chip nesocotit pe vecinul său de cameră. Când să se întoarcă în odaia lui, auzi deodată un zgomot destul de greu de redat, pricinuit pesemne de niște oameni care urcau scara încălțați cu târlci de stofă. Eugène ciuli urechea și deosebi în adevăr două respirații alternative. Fără să fi auzit nici scârțâitul ușii, nici pașii oamenilor, văzu deodată o slabă licărire de lumină la catul al doilea, la domnul Vautrin.

„Cam multe mistere pentru o pensiune de familie!” își spuse el.

Coborî câteva trepte, rămase la pândă și auzi clinchet de monede de aur. Îndată, lumina se stinse, și cele două respirații se auziră din nou, fără ca ușa să fi scârțâit. Apoi, pe măsură ce se depărtau cei doi oameni, zgomotul slăbea.

— Cine-i acolo? strigă doamna Vauquer, de la fereastra odăii ei.

— Eu, maică Vauquer, m-am întors acasă, răspunse Vautrin cu vocea lui groasă.

„Ciudat! Christophe pusese zăvorul, își spuse Eugène intrând în odaia lui. Aici la Paris trebuie să stai de veghe

noaptea, ca să știi ce se petrece în preajma ta.”

Abătut de la gândurile lui de dragoste și de mărire de aceste mici întâmplări, se apucă de lucru. Dar cum gândurile îi erau îndreptate când către moș Goriot, cu bănuielele pe care i le stârnise, când – mai ales – către doamna de Restaud, care îi răsărea în față în orice clipă vestindu-i un destin strălucit, se culcă și adormi cu pumnii strânși. Din zece nopți pe care un tânăr le făgăduiește muncii, șapte sunt dăruite somnului. Vârsta de douăzeci de ani nu-i vârsta vegherilor.

A doua zi dimineață se lăsase asupra Parisului o ceață deasă, dintr-acelea care învăluie și înnegurează orașul într-atât încât până și oamenii cei mai rânduiți în treburi se înșeală asupra orei. Se pierd însemnate întâlniri de afaceri. La vremea prânzului, toți cred că e opt dimineața. Era nouă și jumătate, și doamna Vauquer nu se mișcase încă din pat. Christophe și butucănoasa Silvia, întârziind și ei, își luau în tihnă cafeaua, preparată din laptele destinat pensionarilor, lapte pe care Silvia îl fierbea mai mult pentru ca doamna Vauquer să nu bage de seamă această nelegiuită dijmuire.

— Silvia, spuse Christophe muind în ceașcă cea dinții felie de pâine, prăjită, noaptea asta au venit doi inși la domnul Vautrin, care, oricum, e un om de treabă. Dacă doamna intră la bănuieli, să nu-i spui nimic.

— Ți-a dat ceva?

— Mi-a dat pataca de cinci pe luna asta, ca și când mi-ar fi spus: „Ține-ți gura”.

— Numai el și doamna Couture nu sunt cărpănoși. Toți ceilalți parcă ar vrea să-ți ia cu stânga bacșișul pe care ți-l dau cu dreapta de Anul nou, spuse Silvia.

— Și, la urma urmei, ce-ți dă? făcu Christophe. O prăpădită de patacă de cinci franci. Iacătă doi ani de când moș Goriot își face singur pantofii. Lui Poiret, zgârie-brânză cum e, puțin îi pasă de vacs și mai degrabă l-ar bea decât să-l strice pe scâlcieturile lui. Cât despre pipernicitu' ăla de

student, îmi dă patruzeci de bănuți. Cu patruzeci de bănuți nu-mi plătește nici peria de lustruit Și, pe deasupra, își vinde și vechiturile. Ce mai dărămat!

— Eh! făcu Silvia sorbindu-și cafeaua cu înghițituri mici, locurile noastre sunt totuși cele mai procopsite din cartier: trăim bine. Dar, Christophe, pentru că veni vorba de babacul Vautrin, ai auzit ceva?

— Da. Acum câteva zile am întâlnit pe uliță un domn, care mi-a spus: „La voi locuiește un domn voinic, care-și cănește barbetele?” „Nu, domnule, i-am răspuns eu, nu și le cănește. Un om așa de vesel n-are vreme pentru asemenea treabă.” I-am povestit întâmplarea asta lui domnu. Vautrin, care mi-a spus: „Bine-ai făcut, băiete! Totdeauna să răspunzi la fel. Nimic mai urât decât să ne dăm metehnele în vileag. Din pricina asta ajung unii oameni de nu se mai pot căsători.”

— Eh, iacă, și pe mine – într-o zi, la piață – a vrut unul să mă tragă de limbă ca să spun dacă l-am văzut când își schimbă cămașa. Auzi poznă!... He, făcu ea tăind firul istorisirii, bate zece fără un sfert la Val-de-Grâce³⁵ și nimeni nu mișcă.

— Ei așa! Au plecat cu toții. Doamna Couture și domnișoara cea tânără s-au dus pe la opt la Saint-Étienne, ca să se grijească. Moș Goriot a plecat cu un pachet. Studentul se-ntoarce abia la zece, când se sfârșește cursul. I-am văzut plecând, când măturam scara. Ba moș Goriot m-a și lovit cu drăcia pe care o ducea-n brațe, că era tare ca fierul. Ce-o fi învărtind omu' ăsta? Îl răsucesc toți ca pe un titirez, dar – oricum – e un om de treabă, care face mai multe parale decât toți ceilalți laolaltă. Nu dă mare lucru; dar cucoanele la care mă mână câteodată scutură niște bacșișuri strașnice și-s tare bine-mpopoțonate.

— Alea care cică-s fetele lui, ha? O duzină-n cap.

— Eu am fost numai la două, alea care au venit și aici.

³⁵ Spital din Paris.

— Auzi că doamna a-nceput să miște. Are s-o pornească iar cu tărăboiul ei. Trebuie să mă duc. Dumneata ia seama la lapte, Christophe, adicătelea-n privința pisicii.

Silvia urcă scara către odaia stăpână-si.

— Ce-i asta, Silvia? M-ai lăsat să dorm dusă până la zece fără un sfert? Asta nu s-a mai întâmplat niciodată.

— E o ceață, s-o tai cu cuțitul.

— Si masa de dimineață?

— Eh, pensionarii dumneavoastră parc-aveau pe dracu-n ei. Au șters-o când plesnea de ziuă.

— Vorbește corect, Silvia, urmă doamna Vauquer. Se spune: „când se crăpa de ziuă”.

— Ah, doamnă, am să spun cum vreți. Dumneavoastră. Dar, oricum ar fi, veți lua masa de dimineață la zece. Michonnetta și Poireau-ul nici n-au mișcat până acum. Numai ei sunt acasă, și dorm ca doi bușteni ce sunt.

— Bine, Silvia, dar tu-i pui pe-amândoi laolaltă, ca și când...

— Ca și când ce? urmă Silvia, cu râsul ei zgomotos de năroadă. Amândoi fac doar o pereche minunată.

— Mi se pare ciudat, Silvia, cum a intrat astă-noapte în casă domnul Vantrin după ce Christophe a pus zăvorul la poartă.

— Dimpotrivă, doamnă, Christophe l-a auzit pe domnul Vautrin și s-a dus de i-a deschis. Și iacătă că dumneavoastră ați crezut...

— Dă-mi camizola și du-te de pregătește masa. Fă niște cartofi la berbecul care a rămas de ieri și niște pere coapte, din cele de două parale bucata.

Puțin după aceea coborî și doamna Vauquer, tocmai în clipa în care motanul, răsturnând cu o lovitură de labă farfurioara cam acoperea o cană cu lapte, începuse să linciurească în mare graba.

— Mistigris! strigă bătrâna.

Motanul fugi, dar după un timp veni să se alinte la

picioarele ei.

— Da, da, acum-ncepi cu șiretlicurile, lichea bătrâna! spuse ea. Silvia! Silvia!

— Da, doamnă. Ce s-a-ntâmpLAT?

— Ia vezi din care ceașcă s-a înfruptat motanul.

— Asta e numai din vina dobitocului de Christophe, că doar i-am spus să pună un șervet deasupra. Unde-o fi șters-o? Dar n-aveți grijă, doamna. Ceașca asta am ș-o dau lui moș Goriot. Am să pun nițică apă înăuntru, și n-are să bage de seamă. Că nu ia seama la nimic, nici chiar, la mâncare.

— Dar unde s-o fi dus caraghiosul ăla? spuse doamna Vauquer așezând farfuriile pe masă.

— Cine poate ști?! Învârtește niște afaceri îndrăcite.

— Am dormit prea mult, zise doamna Vauquer.

— De aceea arătați ca o roză abia smulsă din grădină!

În clipa aceea se auzi clopoțelul de la poartă, și Vautrin intră în salon, cântând cu glas-u-i puternic:

*Am cutreierat lumea îndelung
Și pretutindeni m-am arătat...*

— Oh! Oh! Bună ziua, maică Vauquer, spuse el când dădu cu ochii de gazdă, pe care o cuprinse curtenitor cu amândouă brațele.

— Haide, sfârșește...

— Spune „Neobrăzatule” urmă el. Hai, spune. Vrei să spui, sau nu? laca, am să-ți dau ajutor la pusul mesei. Ah! sunt drăguț, nu-i așa?

*Să curtezi și brune și blonde,
Să iubești, să suspini...*

Am văzut ceva ciudat...

...Ia voia întâmplării.

— Ce? întrebă văduva.

— La opt și jumătate, moș Goriot se afla la un argintar de pe strada Dauphine, care cumpără tacâmuri și găitane de fier. I-a vândut pe preț bun un obiect de menaj de argint aurit, destul de bine teșit pentru un om care nu e de meserie.

— Ei, adevărat?

— Da. Veneam către pensiune, după ce condusesem un prieten, care a plecat în străinătate cu un vas din serviciul Mesageriilor regale. L-am pândit pe moș Goriot să văd ce are de gând – știi, ca să mai râdem! S-a întors în cartierul nostru și s-a oprit în strada Grès, la un cămătar vestit, Gobseck³⁶, un păcătos, care ar fi în stare să facă pietre de domino din ciolanele lui taică-său, un fel de ovrei, arab, grec, țigan, un om pe care cu greu l-ai putea jefui, pentru că își ține toți banii la bancă.

— Dar la urma urmei, moș Goriot ăsta ce face?

— Nu face nimic, răspunse Vautrin. Dimpotrivă, desface. E destul de idiot ca să se ruineze în dragostea lui pentru fetele alea care...

— Vine! anunță Silvia.

— Christophe, strigă moș Goriot, vino cu mine.

Christophe porni după moș Goriot și se întoarse, îndată.

— Unde te duci? îl întrebă doamna Vauquer.

— M-a trimis domnul Goriot

— Ce-i asta? zise Vautrin, smulgând din mâna lui Christophe o scrisoare, pe care citi: „Doamnei contese Anastasie de Restaud”. Și te duci... urmă el înapoiind scrisoarea lui Christophe.

— În strada Helder. Am poruncă să n-o dau decât în mâna doamnei contese.

— Ce e înăuntru? făcu Vautrin ridicând scrisoarea în lumina ferestrei, Un bilet de bancă? Nu! întredeschise plicul.

³⁶ Personaj balzacian, din nuvela cu același titlu (n.r.).

O poliță achitată! strigă el. Drace! E galant babalâcul. Hai, pehlivanule, vezi-ți de drum, urmă Vautrin, lăsându-și laba uriașă pe scăfârlia lui Christophe și răsucindu-l pe călcâie ca pe un zar. Te-ai învățat de un bacșiș zdravăn.

Sfârșiră de pus masa. Silvia fierbea laptele;. Doamna Vauquer aprindea focul, ajutată de Vautrin, care fredona mereu:

*Am cutreierat lumea îndelung
Și pretutindenți m-am arătat...*

Doamna Couture și domnișoara Taillefer se întoarseră tocmai în clipa când totul era gata.

— Unde ați fost cu noaptea-n cap, frumoasa mea doamnă? o întreabă doamna Vauquer pe doamna Couture.

— Am fost să ne rugăm Sfântului Ștefan din Munte. Nu trebuie să ne ducem astăzi la domnul Taillefer? Biata micuță tremură ca o frunză, urmă doamna Couture așezându-se la gura sobei și întinzându-și picioarele.

Din pantofii ei începură să se ridice aburi.

— Încălzește-te și dumneata, Victorine, spuse doamna Vauquer.

— Faci foarte bine, domnișoară, să te rogi lui Dumnezeu să îmblânzească inima tatălui dumitale, spuse Vautrin dându-i un scaun. Dar atât nu-i de-ajuns. V-ar trebui un prieten, care s-o zgâlțâie pe scârnavia, pe sălbăticiunea aceea care, după cum umblă vorba, stă pe o avere de trei milioane, dar nu vrea să te înzestreze, O fată frumoasă are totuși nevoie de zestre în vremea de astăzi!

— Biata copilă! spuse doamna Vauquer. Dar lasă, puicuță, până la urmă monstrul are să plătească păcatul pe care-l săvârșește.

Auzind aceste cuvinte, ochii Victorinei se umplură de lacrimi, iar văduva, la un semn pe care i-l făcu doamna Couture, tăcu.

— Dacă am putea să-l vedem măcar, dacă aş putea să-i vorbesc, să-i dau cea din urmă scrisoare pe care i-a scris-o nevastă-sa... reluă vorba văduva comisarului-ordonator, N-am îndrăznit să i-o trimit prin poştă. Îmi cunoaşte scrisul...

— *O, nevinovate, nefericite şi prigonite femei!* strigă Vautrin, tăindu-le vorba. Aici aţi ajuns? Peste câteva zile am să-mi vir şi eu nasul în treburile dumneavoastră, şi o să vedeţi că totul are să meargă bine.

— Oh! domnule, spuse Victorine, învăluindu-l într-o privire deopotrivă înlăcrimată şi învăpăiată pe Vautrin, care nu se arată totuşi tulburat, dacă ştiţi vreo cale pe care să puteţi ajunge la tatăl meu, spuneţi-i că dragostea lui şi cinstea mamei mele au pentru mine mai mult preţ decât toate bogăţiile din lume. Dacă veţi izbuti să-l îmblânziţi câtuşi de puţin în asprimea lui, am să mă roş lui Dumnezeu pentru dumneavoastră. Fiţi încredinţat că am să vă port o recunoştinţă...

— *Am străbătut lumea îndelung*, cântă Vautrin, cu o notă de ironie în glas.

Goriot, domnişoara Michonneau, Poiret coborâră şi ei, atraşi poate de mirosul rântaşului pe care-l pregătea Silvia pentru berbecul care rămăsese din ajun. În clipa când cei şapte tovarăşi de masă se aşezară, spunându-şi bună ziua, ceasul bătu zece. În uliţă se auziră paşii studentului.

— În sfârşit, domnule Eugène, spuse Silvia, astăzi mănânci şi dumneata o dată cu toţi ceilalţi.

După ce îi salută pe pensionari, studentul se aşeză lângă moş Goriot.

— Am. Avut o aventură ciudată, zise el scoţându-şi în farfurie o copioasă porţie de berbec şi tăindu-şi o bucată zdravănă de pâine, pe care doamna Vauquer le măsură din ochi.

— O aventură? întrebă Poiret.

— Şi de ce te miri, rablă bătrâna? îi spuse Vautrin lui Poiret. Domnul e făcut să aibă aventuri.

Domnișoara Taillefer strecură o privire sfioasă către tânărul student.

— Povestește-ne aventura, îl rugă doamna Vauquer,

— Ieri am fost la balul doamnei vicontese de Beauséant, o vară de-a mea, care are o casă minunată, cu apartamente îmbrăcate în mătase, care, pe scurt, ne-a dat o serbare superbă, unde am petrecut ca un rege...

— Ca un sfredeluș, spuse Vautrin întrerupându-l scurt.

— Domnule, se iuți Eugène, ce vrei să spui?

— Am spus *sfredeluș* pentru că sfredelușii petrec mai bine decât regii.

— Adevărat. Aș fi mai bucuros să fiu această mică păsărică fără nicio grijă decât rege, pentru că... făcu Poiret, idemistul³⁷.

— În sfârșit, urmă studentul tăindu-i vorba, am dansat cu una dintre cele mai frumoase femei, o contesă fermecătoare, cea mai ispititoare făptură pe care am văzut-o în viața mea. Purta în păr flori de piersic, avea la cingătoare cel mai frumos mănunchi de flori, flori naturale, care te îmbătau cu mireasma lor. Dar ar fi trebuit ș-o vedeți; e cu neputință să descrii o femeie cuprinsă de însuflețirea dansului. Ei bine, astăzi pe la nouă dimineața am întâlnit-o pe această divină contesă mergând pe strada Grès. Oh, cum îmi bătea inima! Credeam că...

— Că vine încoace, îl completă Vautrin, aruncându-i o privire scormonitoare. Se ducea, fără îndoială, la taica Gobseck, un cămătar. De câte ori vei scotoci în inima unei femei din Paris, vei găsi întâi cămătarul, și apoi amantul. Contesa dumitale se numește Anastasie de Restaud și locuiește în strada Helder.

La auzul acestui nume, studentul se uită țintă la Vautrin. Moș Goriot ridică deodată capul și-i cuprinse pe amândoi într-o privire luminoasă și plină de neliniște, care îi surprinse

³⁷ Numit astfel fiindcă repeta mecanic cele auzite de la interlocutorii săi. (De la lat. *Iderri* – identic, la fel.) (N. r.)

pe toți ceilalți pensionari.

— Christophe are s-ajungă prea târziu, ea s-a și dus într-acolo! strigă îndurerat Goriot.

— Am ghicit, spuse Vautrin plecându-se la urechea doamnei Vauquer.

Goriot era cu gândul aiurea, nici nu-și dădea seama ce mănâncă. Niciodată nu arătase atât de îndobitocit și de copleșit ca în clipa aceea.

— De unde dracu știi cum o cheamă, domnule Vautrin? întrebă Eugène,

— Ah, ah, iacătă că și moș Goriot știa, răspunsă Vautrin. De ce să nu știi și eu?

— Domnul Goriot? strigă studentul.

— D-apăi cum?! zise bietul moșneag. Și spui că ieri era strașnic de frumoasă, ha?

— Cine?

— Doamna de Restaud.

— Ia te uită la bătrânul zgârie-brânză, făcu doamna Vauquer către Vautrin, cum îi lucesc ochii!

— Așadar, e întreținuta lui? îl întrebă în șoaptă domnișoara Michonneau pe student.

— Oh, da, era peste măsură de frumoasă, relua vorba Eugène, pe care moș Goriot îl privea cu nesaț. Dacă n-ar fi fost și doamna de Beauséant, divina mea contesă ar fi fost regina balului. Tinerii nu se uitau decât la ea; eram al doisprezecelea pe lista ei; a fost poftită la toate contradansurile. Femeile celelalte turbau, nu alta! Dacă ieri a fost o ființă cu adevărat fericită pe lume, asta a fost ea. Cu drept cuvânt se spune că nimic nu-i mai frumos decât o fregată cu pânze, un cal în galop și o femeie dansând.

— Ieri în vârful scării, la o ducesă, spuse Vautrin. Azi dimineată pe treapta cea mai de jos, la un cămătar. Astea-s parizienele. Dacă bărbații nu le pot da destui bani pentru lux, care nu cunoaște nicio frână, atunci se vând. Dacă nu știi să se vândă, sunt în stare să-și spintece mamele, ca să scoată

cât le trebuie pentru a se putea arăta în lume în toată strălucirea. Pe scurt: știu să înfrunte cele mai grele primejdii. Cunosc, cunosc!

Moș Goriot, care, în timp ce vorbea studentul, se luminase la chip ca soarele în zilele lui minunate, se întunecă dintr-o dată auzind neîndurătoarele observații ale lui Vautrin.

— Bine, spuse doamna Vauquer, dar unde ți-e aventura? Ai vorbit cu ea? Ai întrebat-o dacă vrea să învețe dreptul?

— Nici nu m-a văzut, răspunse Eugène. Dar să întâlnești una dintre cele mai frumoase femei din Paris pe strada Grès, la ceasul nouă, o femeie care fără îndoială că n-a putut să se întoarcă acasă după bal decât la două dimineața, nu vi se pare un lucru ciudat? Numai la Paris se pot întâmpla asemenea aventuri.

— Fleacuri! Sunt atâtea altele și mai ciudate! — strigă Vautrin.

Domnișoara Taillefer abia ascultă toată istorisirea, cufundată cu totul în gândurile pe care i le stârnea noua încercare ce avea să facă în ziua aceea de a răzbate până la tatăl ei. Doamna Couture îl făcu semn că e vremea să se îmbrace. Ieșiră amândouă. Moș Goriot se ridică și el.

— L-ați văzut? spuse doamna Vauquer către Vautrin și ceilalți pensionari ai ei. Nu mai încape vorbă că toată averea și-a cheltuit-o cu femeile alea.

— Nimeni n-are să mă facă să cred, izbucni studentul, că frumoasa contesă de Restaud e amanta lui moș Goriot.

— Dar, spuse Vautrin întrerupându-l, nici nu vrem să te convingem. Ești încă prea tânăr ca să cunoști cu adevărat Parisul. Mai târziu ai să afli că în lumea asta sunt ceea ce noi numim *oameni pătimiși*...

La aceste cuvinte, domnișoara Michonneau se uită la Vautrin cu ochi plini de înțelegere. Era ca un cal de regiment în clipa când aude goarna.

— Ah, ah! făcu Vautrin, oprindu-se ca să-i arunce o privire adâncă, parcă noi n-avem micile noastre patimi?

Bătrâna domnișoară lăasă ochii în jos, ca o călugăriță rușinată la vederea unei statui.

— Ei bine, urmă el, oamenii ăștia când mușcă dintr-o idee nu-i mai dau drumul. Nu-și pot stâmpăra setea decât cu o anume apă, de la o anume fântână, cel mai adesea stănută. Ca să bea din apa aceea ar fi în stare să-și vândă nevestele și copiii, ar fi în stare să-și vândă și sufletul diavolului. Pentru unii, fântâna asta este jocul de cărți, Bursa, o colecție de tablouri sau de insecte, muzica; pentru alții – o femeie care știe să le bucătărească cele mai alese bunătăți. Acestora din urmă poți să le oferi toate femeile de pe pământ. Zadarnic. Au să-ți râdă în nas, pentru că ei nu o vor decât pe aceea care știe să le împlinească dorința pătimășă. Adesea, femeia asta nu-i iubește de fel, îi bruftuiește și le vinde foarte scump mici fărâme de mulțumire. Caraghioșii ăștia nu se dezgustă însă niciodată și sunt în stare să pună zălog la muntele de pietate cea din urmă învelitoare de pat ca să-i ducă femeii iubite ultimul ban. Moș Goriot e unul dintre ei. Contesa îl stoarce pentru că știe că-i va păstra taina. Asta e înalta societate! Bietul om nu se gândește decât la ea. Dincolo de patima lui, cum ai văzut, e o bestie de rând. Cum îl aduci însă la capitolul ăsta, îi trec prin ochi sclipiri de diamant. O taină ca asta e ușor de dezlegat. Astăzi de dimineață a dus la topit oarecare argintărie aurită și după aceea l-am văzut intrând la taica Gobseck, în strada Grès. Fii atent la ce-ți spun! Întorcându-se acasă l-a trimis pe nărodul de Christophe la contesa Restaud. Christophe ne-a arătat adresa de pe plic, în care era o poliță achitată. E limpede că dacă și contesa s-a dus la bătrânul cămătar treaba nu îngăduia întârziere. Moș Goriot i-a achitat în chipul cel mai elegant datoria. Nu-i nevoie de cine știe ce deșteptăciune ca să vezi cum s-au petrecut lucrurile. Aceasta dovedește, tinere, că în vreme ce petrecea, dansa și se maimuțărea vânturându-și florile de piersic și ținându-și rochia cu două degete, contesa dumitale era, cum se spune, la marea

ananghie, gândindu-se la polițele ei sau ale amantului ei, care urmau a fi protestate.

— Ceea ce spui dumneata îmi stârnește o cumplită dorință. De a cunoaște adevărul. Măine am să mă duela doamna de Restaud, spuse cu însuflețire Eugène.

— S-ar putea să te întâlnești cu bătrânul Goriot, venit să primească prețul darului pe care cu atâta eleganță i l-a făcut.

— Așadar, spuse Eugène cu silă, Parisul dumitale e o mocirlă?

— Și încă ce mocirlă! urmă Vautrin. Cei care se mânjesc de glod umblând în trăsură sunt cinstiți, iar cei care se mânjesc umblând pe jos sunt pungași. Dacă ai nefericirea să șterpelești un lucru de nimic, te arată lumea cu degetul în Piața Palatului de Justiție, ca pe o ciudățenie. Dacă furi însă un milion, ești socotit în saloane drept o încarnare a virtuții. Și ca să menținem această morală cheltuim treizeci de milioane pe an cu jandarmeria și justiția... Nostimă treabă!

— Cum, exclamă doamna Vauquer, să-și fi vândut moș Goriot serviciul de argint aurit?

— N-avea pe capac două turturele pe o creangă? întrebă Eugène,

— Ba da.

— Ținea mult la el. În timp ce se trudea să-l teșească, plângea. Întâmplător, l-am văzut, spuse Eugène.

— Ținea la el ca la viața lui, răspunse văduva.

— Vedeți ce pătimăș e unchiașul? strigă Vautrin. Femeia aceea știe cum să-l învârtască.

Studentul se urcă în camera lui. Vautrin ieși în oraș. Puțin după aceea, doamna Coupure și domnișoara Taillefer plecară cu birja, pe care le-o adusese Silvia. Poirer oferi brațul domnișoarei Michonneau și porniră amândoi să facă o plimbare la Grădina Botanică, cele două ceasuri care urmau fiind cele mai frumoase din tot cursul zilei.

— Ei, iacătă-i, parc-ar fi luați cu cununie, spuse Silvia cea

butucănoasă. Asta e întâia oară când ies împreună în oraș. Atâta sunt de uscați, că dacă s-ar ciocni ar scapără taman ca un amnar.

— Ar fi vai de șalul domnișoarei Michonneau, spuse doamna Vauquer râzând: ar arde ca iasca.

Goriot se întoarse către ceasul patru și, la lumina celor două lămpi care fumegau, o văzu pe Victorine cu ochii înroșiți. Doamna Vauquer asculta istorisirea vizitei pe care o făcuseră fără niciun folos în dimineața aceea la domnul Taillefer.

Plictisit că trebuie să le primească, Taillefer le îngăduise totuși să ajungă până la el, ca să aibă o lămurire cu ele.

— Dragă doamnă, povestea doamna Couture doamnei Vauquer, închipuie-ți că nici măcar n-a poftit-o pe Victorine să șadă, așa că tot timpul a rămas în picioare. Cât despre mine, mi-a spus foarte rece, fără pic de mânie, să nu ne mai ostenim să venim la el; că domnișoara – n-a numit-o fiica lui – își face ei însăși un rău tulburându-l cu aceste vizite (o dată pe an, monstrul!); că mama Victorinei neavând nicio avere când s-a căsătorit, Victorine nu-i poate pretinde nimic; pe scurt, lucrurile cele mai aspre, care au făcut-o pe biata micuță să izbucnească în plâns. Atunci, mititica de ea, s-a aruncat la picioarele tatălui ei și i-a spus fără teamă că dacă a stăruit atâta, a fost numai pentru mamă-sa, că ea se va supune fără murmur voinței lui, dar că îl roagă să citească testamentul bieteii răposate. Și Victorine a luat scrisoarea și i-a pus-o în față, spunându-i din adâncul inimii cele mai frumoase lucruri din lume – nu știu de unde le-o fi cules, pesemne că Dumnezeu i le dicta, pentru că biata copilă era atât de inspirată, încât ascultând-o plângeam și eu, ca o proastă. Și în timpul ăsta, știi ce făcea această scârnăvie de om? Își tăia unghiile! A luat scrisoarea, pe care biata doamnă Taillefer a udat-o cu lacrimile ei, și a zvârlit-o pe cămin, spunând: „Bine!” A dat s-o ridice de jos pe fiică-sa, dar când ea a vrut să-i sărute mâinile, și le-a tras înapoi. Nu e un

ticălos în toată puterea cuvântului? Cât despre nătăflețul de fecioru-său, când a intrat în odaie nici măcar n-a salutat-o pe soră-sa.

— Sunt deci niște monștri! strigă moș Goriot.

— După aceea, urmă doamna Couture fără să ia în seamă izbucnirea unchiașului, tatăl și fiul au plecat, salutându-mă și rugându-mă să-i iert, căci au treburi grabnice. Asta a fost toată vizita noastră. Cel puțin, a văzut-o pe fiică-sa. Nu înțeleg cum poate s-o renege, că semăna cu el ca două picături de apă.

Pensionarii – cei interni ca și cei externi – sosiră unii după alții, urându-și bună ziua și începând a-și spune tot felul de fleacuri, glumele obișnuite ale parizienilor din anume categorii sociale, în care prostia intră ca element principal și al căror merit stă îndeosebi în gest sau pronunție. Acest fel de a vorbi se schimbă neconținut. Gluma din care izvorăște nu dăinuie niciodată o lună încheiată. Un eveniment politic, un proces de la Curtea cu juri, un cântec de stradă, o farsă făcută de un actor – totul slujește la întreținerea acestui joc al spiritului, care constă mai ales în a prinde ideile și cuvintele din zbor, ca pe niște mingi, și apoi în a le arunca îndărăt, ca dintr-o lovitură de rachetă. Diorama³⁸, invenția cea nouă, care îi dădea spectatorului o iluzie optică mai puternică decât panorama³⁹, adusese în unele ateliere de pictură un nou gen de glumă, o vorbire în *rama*, caraghioslâc pe care unul dintre obișnuiții pensiunii Vauquer, un pictor tânăr, îl inoculase tovarășilor săi de masă.

— Eh, *domnule*⁴⁰ *Poiret*, cum merge mica dumitale

³⁸ Vederi pictate pe pânză și supuse unui joc de lumini într-o cameră complet întunecată.

³⁹ Un mare tablou circular, întins pe zidurile unei rotonde și luminat de sus, în așa fel încât spectatorul, plasat în centrul rotondei, avea iluzia că se află pe o înălțime și că vede în jur o priveliște nesfârșită. Ca și diorama, ca și – mai târziu – lanterna magică, toate sunt popasuri în drumul către marea invenție a cinematografului.

⁴⁰ În text: *monsieur*.

sănătaterama? întrebă funcționarul de la Muséum. Apoi, fără să mai aștepte răspunsul, se întoarce către doamna Couture și Victorine: Sunteți mândrite, doamnele mele.

— Nu mâncăm? strigă Horace Bianchon, student în medicină și prieten cu Rastignac. Micul meu stomac mi-a căzut *usque ad talones*⁴¹.

— Strașnic *fricorama*! zise Vautrin. Ho, moș Goriot, mai strânge-te oleacă, ce dracu! Ai astupat toată gura sobei cu picioarele dumitale!...

— Ilustre domnule Vautrin, spuse Bianchon, de ce spui dumneata *fricorama*? Greșești, se spune *frigorama*.

— Nu, zise slujbașul de la Muséum, se spune *fricorama*, după regula: „Mi-e *fric* la picioare”.

— Ah! Ah!

— Iată și pe excelența-sa marchizul de Rastignac, doctor în *drept-curmeziș*⁴², strigă Bianchon înșfăcându-l pe Eugène de gât și strângându-l să-l înăbușe. Oho! Unde-s ceilalți? Oho!

Domnișoara Michonneau intră ușurel, salută tăcută pe meseni și se așează lângă cele trei femei.

— Când văd liliacul ăsta îmi vine să clănțăn din dinți, spuse Bianchon cu glas scăzut către Vautrin. Cum tocmai acum studiez sistemul lui Gall⁴³, găsesc că are bosa lui Iuda.

— Domnul l-a cunoscut personal? întrebă Vautrin.

— Cine nu s-a întâlnit cu el?! răspunse Bianchon. Pe cuvântul meu, fata asta bătrâna și clorotică îmi amintește de viermii aceia lungi, care până la urmă izbutesc să roadă bârna cea mai puternică.

— Uite care-i povestea, tinere, spuse cvadragenarul mângâindu-și barbetele:

⁴¹ În călcâie (lat.).

⁴² În text: *droit-travers*.

⁴³ *Joseph Gall* (1758—1828), medic german, întemeietorul frenologiei (teorie care definea caracterul uman după forma craniului). Mai târziu, dovedindu-se neîntemeiată, această teorie a fost părăsită.

*Și ca un trandafir, a trăit cât trăiesc trandafirii
O singură dimineată.*

— Ah! Ah! Uite o minunată *suporama*, spuse Poiret văzându-l pe Christophe, care intrase purtând cu cinstea cuvenită castronul cu supă.

— Mă iartă, domnule, interveni doamna Vauquer, este o supă de varză.

Toți tinerii izbucniră în râs,

— Te-a înfundat, Poiret!

— Poirretté înfundat!

— Marchează două puncte la maica Vauquer, zise Vautrin.

— Ați văzut ce ceață a fost azi-dimineată? Întrebă slujbașul.

— A fost, răspunse Bianchon, o ceață frenetică și nemaipomenită, o ceață lugubra, melancolică, verzuie, înăbușitoare, o ceață Goriot.

— *Goriorama*, spuse pictorul, pentru că nu se vedea nimic.

— He, milord Gâ-ôriette, est vorba de dumneta.

Așezat în coada mesei, lângă ușa prin care se servea, moș Goriot înălță capul, adulmecând o bucată de pâine pe care o avea sub șervet, deprindere veche, din vremea când făcea negoț, și care mai ieșea uneori la iveală.

— He, strigă înăcrită doamna Vauquer, cu o voce care birui deopotrivă zgomotul lingurilor, al farfuriilor, ca și glasurile celorlalți pensionari, nu cumva nu-ți place pâinea?

— Dimpotrivă, doamnă, răspunse bătrânul, e făcută din făină de Étampes⁴⁴, calitatea-ntâi.

— După ce o cunoști? îl întrebă Eugène.

— După culoarea atât de albă, după gust...

— După gustul nasului, pentru că văd că o miroși, spuse

⁴⁴ Localitate în Franța, vestită pentru grânele sale.

doamna Vauquer. Atâta ai strâns baierile pungii, încât până la urmă o să găsești mijlocul să te hrănești adulmecând aerul din cuhne.

— Să-ți brevetezi invenția, spuse slujbașul de la Muséum, și ai să te îmbogățești.

— Lăsați-l în pace! Asta e numai ca să ne încredințeze că a fost fabricant de făinoase, – zise pictorul.

— Așadar, nasul dumitale este o retortă? întrebă din nou slujbașul de la Muséum.

— Re... ce? făcu Bianchon.

— Re-țetă.

— Re-zedă.

— Re-vers.

— Re-gres.

— Re-flex.

— Re-flux.

— Re-cord.

— *Re-cordorama*.

Aceste opt răspunsuri țâșniră din toate ungherele încăperii, iuți ca o salvă de pușcă, și stârniră cu atât mai vârtos râsul, cu cât bietul moș Goriot se uita la tovarășii de masă cu înfățișarea de prostănac a omului ce încearcă să înțeleagă o limbă pe care n-o cunoaște.

— Re...? îl întrebă pe Vautrin, care ședea lângă el.

— Revent, amice, răspunse Vautrin plesnindu-i o palmă în pălărie și înfundându-i-o până peste ochi.

Uluit de această neașteptată lovitură, bietul moșneag rămase o clipă încremenit. Christophe îi luă farfuria din față, crezând că-și sfârșise supa; așa că, după ce își așează pălăria cum se cuvenea, când dădu să-și urmeze cina nimeri cu lingura în scândura mesei. Cei de față izbucniră în hohote de râs.

— Faci glume proaste, domnule, spuse bătrânul, și dacă îți vei mai îngădui vreodată o asemenea lovitură...

— Ce-o să se întâmple, tătucule? îi tăie vorba Vautrin.

— Ai să mi-o plătești scump într-o bună zi...

— În iad, nu-i așa? întrebă pictorul. În colțul întunecat în care sunt puși copiii răutăcioși.

— Văd că nu mănânci nimic, domnișoară, spuse Vautrin către Victorine. Așadar, tata s-a arătat îndărătnic.

— O grozăvie! zise doamna Couture.

— Ar trebui pus la locul lui, spuse Vautrin.

— Dar, interveni Rastignac, care ședea lângă Bianchon, domnișoara ar putea să intenteze un proces de pensie alimentară, de vreme ce nu mănâncă de fel. Eh, eh! Ia uitați-vă cum o cercetează moș Goriot pe domnișoara Victorine!

Bătrânul uitase de masă și privea la biata fată, în ale cărei trăsături era o izbucnire de cumplită suferință, suferința copilului nerecunoscut, care totuși își iubește tatăl.

— Dragul meu, spuse Eugène cu glas scăzut, ne-am înțeles cu toții în privința lui moș Goriot. Nu este nici idiot, nici neputincios. Aplică-i sistemul lui Gall și spune-mi ce crezi despre el. Astă-noapte l-am văzut frângând un serviciu de argint aurit, ca pe un bulgăre de ceară; și în clipa aceea îi citeai pe față simțăminte neobișnuit de puternice. Are o viață atât de plină de taine, încât merită osteneala de a o cerceta. Da, da, Bianchon, poți să râzi cât poțesteți, dar eu nu glumesc.

— Sunt de acord, răspunse Bianchon, că omul ăsta e un caz clinic. Dacă vrea, îl disec.

— Nu, studiază-i craniul.

— Ah, prostia lui poate fi contagioasă.

A doua zi, Rastignac se îmbracă cu toată grija și pe la ceasul trei după amiază o porni către doamna de Restaud. Pe drum se lăsă cuprins de acele speranțe de o nebună nechibzuință, care înfrumusețează cu atâtea minunate emoții viața tuturor tinerilor: în asemenea clipe ei nu mai socotesc nici piedicile, nici primejdiile, ci văd numai izbânda, poetizându-și existența prin simplul joc al închipuirii și simțindu-se nefericiți sau mârniți atunci când li se prăbușesc

planurile, care nu trăiau decât în neînfrânatele lor dorințe; dacă n-ar fi neștiutori și sfioși, viața socială li s-ar părea de netrăit. Eugène pășea cu luare-a-minte, păzindu-se de glodul uliței; dar mergând, se gândea ce are să-i spună doamnei de Restaud, aduna provizii de vervă, născocea răspunsuri spirituale într-o convorbire imaginară, își pregătea replici subtile, fraze în genul lui Talleyrand⁴⁵, presupunând că va găsi o clipă prielnică pentru a-i face mărturisirea de dragoste pe care își întemeia întregul lui viitor. Într-acestea, studentul calcă într-o băltoacă, așa că ajungând în piața Palais-Royal fu nevoit să-și lustruiască ghetetele și să-și perie pantalonii.

— Ah, dacă aș fi bogat, își spuse el schimbând o patacă de cinci franci pe care o luase la el *pentru cazul când s-ar întâmpla vreo nenorocire*, aș fi luat o trăsură, și pe drum aș fi putut chibzui în deplină liniște.

În cele din urmă ajunse la casa din strada Helder și întrebă de contesa de Restaud. Slugile, care-l văzuseră străbătând curtea pe jos, fără să fi auzit vreun huruit de trăsură oprită la poartă, îi aruncară o privire de dispreț. Eugène o primi cu mânia rece a omului care știe bine că într-o zi va birui. Privirea aceea îl umilise cu atât mai mult cu cât încă de când intrase în curte înțeleșese că în această privință se afla în inferioritate; în adevăr, un cal minunat bătea pământul cu copita, înhămat cu toată bogăția la una dintre acele elegante Cabriolette care arată cu prisosință belșugul unei vieți de risipă și lăasă să se întrevadă deprinderea tuturor fericirilor pe care le poate dăruia Parisul. Eugène se înnegura dintr-o dată. Sertărașele din creier, până atunci deschise și pe care se biziua a le găsi pline de spirit, se închiseră pe loc, iar el se simți stupid. Un valet de cameră se duse să-l anunțe. Așteptând răspunsul, Eugène rămase în anticameră, schimbându-se de pe un picior pe altul, cu cotul rezemat pe încheietoarea ferestrei și privind distrat în curte.

⁴⁵ *Charles-Maurice Talleyrand-Périgord* (1754—1838), om politic francez, abil și lipsit de scrupule.

Timpu i se părea nesfârșit, și fără îndoială că ar fi plecat dacă n-ar fi fost înzestrat cu acea stăruință caracteristică meridionalului, care când merge drept către țintă face adevărate minuni.

— Domnule, spuse valetul, doamna este în budoarul dumisale și, fiind foarte ocupată, nu mi-a dat niciun răspuns; dar domnul, dacă vrea; poate să poftească în salon; mai așteaptă cineva.

Admirând înfricoșătoarea putere a acestor oameni, care pot cu un singur cuvânt să pună sub acuzare și să-și judece stăpânii, Rastignac deschise cu hotărâre ușa pe care cu puțin înainte ieșise valetul, gândind fără îndoială ca în felul acesta se va arăta față de aceste slugi cutezătoare ca un obișnuit al casei; dar – spre marea lui uimire – se trezi într-o cămară plină cu lămpi, dulapuri, un aparat de încălzit prosoapele de baie – o cămară care dădea într-o sală întunecată și către scara din dos. Răsetele înăbușite pe care le auzi în urma lui îi stârniră un simțământ de stânjenire.

— Salonul este aici, domnule, îi spuse valetul, cu un respect prefăcut, care părea încă o batjocură.

Întorcându-se cu grabă, Eugène se lovi de o cadă, dar – din fericire – își prinse la vreme pălăria, care altfel ar fi căzut în baie. Tocmai atunci, la celălalt capăt al sălii, luminată de o lampa mică, se deschise o ușă, și Rastignac auzi în același timp glasul doamnei de Restaud și glasul lui moș Goriot, iar după aceea îi auzi sărutându-se. Eugène se întoarse în sufragerie, o străbătu și, pășind în urma valetului, intră în primul salon. Cum fereastra dădea către curte, rămase în dreptul ei. Voia să vadă dacă acest moș Goriot era același moș Goriot pe care-l cunoștea de la pensiune. Inima îi bătea cu putere și îi veniră în minte cumplitele reflecții pe care le făcuse Vautrin. Valetul îl aștepta la ușa salonului, din care ieși un tânăr elegant.

— Plec, Maurice, spuse el. Spune-i doamnei contese că am așteptat-o mai mult de-o jumătate de ceas.

Îndrăznețul acesta, care fără îndoială trebuie să fi avut o anume îndreptățire în atitudinea lui, porni, fredonând un crâmpei de arie italienească, către fereastra la care ședea Eugène, ca să-l vadă la față și în același timp să vadă ce se întâmplă în curte.

— Ar fi mai bine dacă domnul conte ar mai aștepta o clipă; doamna a sfârșit, zise Maurice întorcându-se în anticameră.

Între timp, moș Goriot ieșise pe scara de serviciu și se îndrepta către poarta cea mare. Unchiașul se pregătea să-și deschidă umbrela, fără să bage de seamă că pe poarta larg deschisă intrase într-un tilbury⁴⁶ un tânăr spilcuit, Moș Goriot avu doar vremea să se tragă îndărăt, pentru a nu fi strivit. Speriindu-se de umbrelă, calul zvâcni ușor, pornind în goană către peronul de intrare. Tânărul se întoarse mâniat, dar dând cu ochii de moș Goriot îl salută înainte ca acesta să fi ieșit pe poartă, cu considerația silită cu care sunt salutați cămătarii de care avem nevoie sau cu respectul ce trebuie dat fără voie unui om compromis, de care după aceea te vei rușina tu însuși. Moș Goriot răspunse cu un mic salut prietenesc, plin de bonomie. Toate acestea se petrecură cu repeziciunea fulgerului. Eugène urmărise scena cu atâta încordare, încât nici nu-și dădu seama că nu se află singur în salon, când deodată auzi vocea contesei.

— Ah, plecai, Maxime? întrebă ea, cu un glas în care imputarea se îmbina cu o fărâmă de ciudă.

Contesa nu băgase de seamă că între timp intrase în curte elegantul tilbury. Întorcându-se brusc, Rastignac o văzu îmbrăcată într-o minunată rochie de casă de cașmir alb cu funde trandafirii, pieptănată în fugă, ca mai toate parizienele dimineăta. Din toată ființa ei se desprindea o mireasmă îmbătătoare. Fără îndoială că abia ieșise din baie, și frumusețea domolită – dacă putem spune astfel – era și

⁴⁶ Gabrioletă ușoară, elegantă, cu două locuri, numită astfel după numele inventatorului ei.

mai ispititoare, iar ochii îi erau umezi. Tinerii știu să prindă totul dintr-o privire: spiritul lor se contopește cu frumusețea unei femei, așa cum o plantă soarbe din aer substanțele potrivite naturii ei. Așa și Eugène simți frăgezimea mâinilor ei, fără ca pentru asta să aibă nevoie să le atingă. Cuprinzându-i sânii cu privirea, văzu sub țesătura cașmirului rășfrângerile lor trandafirii, rășfrângeri pe care rochia de casă ușor întredeschisă le dezvăluia când și când. De ajutorul corsetului, contesa nu avea nevoie: cingătoarea era de ajuns ca să-i învedereze mijlocul mlădios. Gâtul ei era o poftire la dragoste, iar picioarele se ascundeau cu drăgălășenie în pantofii de casă. Eugène nu-l văzu pe Maxime decât în clipa când acesta luă mâna contesei ca să i-o sărute; tot atunci îl văzu și contesa pe Eugène.

— Ah, dumneata erai, domnule de Rastignac! Sunt bucuroasă să te văd, spuse ea cu un aer în fața căruia oamenii de spirit știu că trebuie să se supună.

Maxime se uita când la contesă, când la Eugène, cu o privire menită a-l face pe acest musafir nepoftit să înțeleagă că trebuie să plece fără întârziere.

„Ah, draga mea, sper că ai să mi-l dai degrabă afară pe acest mic caraghios.” Așa s-ar fi putut tălmăci în cuvinte, limpede și deschis, privirile acelui tânăr de o cutezătoare mândrie pe care contesa Anastasie îl numise Maxime și al cărui chip ea îl cerceta cu stăruință supusă, care mărturisește deodată fără voia ei toate secretele unei femei. Rastignac se simți cuprins de o aprigă ură împotriva acestui tânăr. Mai întâi, Maxime, cu frumosul lui păr auriu, atât de bine încrețit, îl făcea pe Eugène să-și dea seama cât de îngrozitoare este pieptănătura lui; în al doilea rând, Maxime avea ghetе scumpe și curate, în timp ce ale lui Eugène, cu toată grija cu care umblase pe uliță, prinseseră o ușoară dâră de noroi; în sfârșit, Maxime purta o elegantă redingotă, care îi cădea strâns pe trup, dându-i o siluetă de femeie frumoasă, pe când Eugène era îmbrăcat, la ceasul două și

jumătate, în frac negru. Băiatul isteț din Charente înțelege că, prin îmbrăcămintea lui, fusese biruit de acest dandy înalt și subțiratic, cu privirea limpede, cu fața palidă, unul dintre oamenii care ar fi în stare să-și însușească chiar și averea unor orfani. Fără a mai aștepta răspunsul lui Eugène, doamna de Restaud trecu ca într-o bătaie de aripi în celălalt salon; poalele rochiei de casă fluturau de o parte și de alta, strângându-se și desfășurându-se și dându-i astfel înfățișarea unui fluture uriaș. Maxime o urmă. Cuprins de mânie, Eugène veni după ei. Toți trei se găsiră deci față-n față, în mijlocul vastului salon, dinaintea căminului. Studentul știa prea bine că-l stânjenește pe acest odios Maxime, dar voia cu tot dinadinsul să-l stânjenească, înfruntând chiar primejdia de a o nemulțumi pe doamna de Restaud, Deodată, amintindu-și că-l întâlnise la balul doamnei de Beauséant, înțelege ce legături erau între Maxime și doamna de Restaud, și cu acea tinerească îndrăzneală care te face să săvârșești cele mai grozave nerozii sau să dobândești cele mai mari izbânzi, Eugène își spuse: „Este rivalul meu și trebuie să-l răpun”.

Nechibzuitul! Nu știa că Maxime de Trailles, contele, se lăsa insultat, pentru ca astfel să aibă dreptul de a trage întâiul la duel și să-și poată ucide adversarul. Eugène era un iscusit vânător, dar nu ajunsese încă să doboare într-o sală de tir douăzeci de păpuși din douăzeci și două. Tânărul conte se trânti într-o berjeră⁴⁷, lângă foc, luă vâtraiul și începu a răscoli jeraticul din cămin cu o mișcare atât de repezită, cu o față atât de întunecată, încât pe frumosul chip al Anastasiei se așternu într-o clipă umbra mâhnirii. Tânăra femeie se întoarse către Eugène și-i aruncă una din acele priviri reci, întrebătoare, care spun limpede: „De ce nu pleci?” și după care oamenii binecrescuți știu că trebuie să găsească fără întârziere câteva fraze, ce s-ar cuveni să fie numite fraze de plecare.

⁴⁷ Fotoliu larg și adânc.

Eugène însă luă o înfățișare plăcută și spuse:

— Doamnă, țineam să vă văd pentru...

Se opri brusc. Se deschisese o ușă. Domnul din tilbury se ivi în prag; fără pălărie și fără a o saluta pe contesă, aruncă o privire neliniștită către Eugène, întinzându-i mâna lui Maxime și spunându-i „Bună ziua” cu o frățietate care pe Eugène îl aruncă într-o adevărată uluire. Tinerii din provincie nu știu cât de plăcută e viața în trei.

— Domnul de Restaud, îi spuse contesa lui Eugène, arătând către bărbatu-său.

Eugène se înclină adânc.

— Domnul, urmă ea, înfățișându-l pe Eugène contelui de Restaud, este domnul de Rastignac, rudă prin familia Marcillac cu doamna vicontesă de Beauséant, la al cărei bal de zilele trecute am avut plăcerea să-l întâlnesc.

Rudă prin familia Marcillac cu doamna vicontesă de Beauséant! Aceste cuvinte, pe care contesa le rostise cu oarecare emfază, din pricina mândriei pe care o simte orice doamnă când poate dovedi că nu primește decât oaspeți aleși, avură un efect magic: contele își părăsi ținuta lui de o rece solemnitate și îl salută pe student.

— Sunt încântat, domnule, spuse el, că am prilejul să vă cunosc.

Chiar și contele Maxime de Trailles îi aruncă lui Eugène o privire neliniștită, părăsind înfățișarea impertinentă de până atunci. Această lovitură de baghetă, datorită puternicei intervenții a unui nume, deschise într-o clipă treizeci de sertărașe în creierul tânărului meridional și-i redase spiritul pe care și-l pregătise. Ca într-o scăpărare de lumină, văzu deodată limpede viața înaltei societăți pariziene, care până în clipa aceea i se arătase învăluită în întuneric. Casa Vauquer, moș Goriot – toate acestea rămaseră undeva departe.

— Credeam că familia Marcillac s-a stins, spuse contele de Restaud către Eugène.

— Da, domnule, răspuse el. Unchiul meu, cavalerul de Rastignac, s-a căsătorit cu ultima moștenitoare a familiei Marcillac. N-au avut decât o fată, care s-a măritat cu mareșalul de Clarimbault, strămoș dinspre mamă al doamnei de Beauséant. Noi suntem ramura cea mică, ramura cu atât mai scăpătată cu cât unchiul meu, viceamiralul, și-a pierdut toată averea în slujba regelui. Guvernul revoluționar n-a vrut să admită creanțele noastre când a lichidat Compania Indiilor.

— Unchiul dumitale nu comanda *Le Vengeur*⁴⁸ înainte de 1789?

— Ba da.

— Atunci, trebuie să-l fi cunoscut pe bunicul meu, care comanda *Warwick*⁴⁹.

Maxime ridică ușor din umeri, uitându-se către doamna de Restaud ca și când i-ar fi spus: „Dacă începe să vorbească despre marină cu ăsta, suntem pierduți”; Anastasie înțelese privirea domnului de Trailles. Cu acea minunată putere pe care o au femeile, spuse zâmbind:

— Vino, Maxime, am să te întreb ceva. Domnilor, vă lăsăm să navigați împreună pe *Warwick* și pe *Le Vengeur*.

Se ridică și-i făcu un semn de vicleană veselie lui Maxime, care o însoți către budoarul ei. Dar abia ajunse la ușă această pereche morganatică – pentru a folosi o spirituală expresie germană, care nu poate fi tălmăcită în franceză – și contele întrerupse convorbirea cu Eugène.

— Anastasie, strigă el, rămâi, draga mea! Știi bine că...

— Mă întorc, mă întorc, spuse ea curmându-i vorba. Lipsesc numai o clipă, ca să-l rog ceva pe Maxime.

Și se întoarse îndată. Ca toate femeile care nu-și pot împlini fanteziile decât ținând seama de firea bărbatului pentru a ști până unde pot merge fără a pierde o atât de

⁴⁸ Răzbnătorul.

⁴⁹ Numele unui vas de luptă, după numele contelui de Warwick, general englez, ucis în 1471.

prețioasă încredere, și care tocmai de aceea nu-l necăjesc niciodată în lucrurile mărunte ale bieții, contesa înțelesese din mlădierea vocii contelui că, dacă ar mai fi întârziat în budoar, n-ar fi fost de fel în siguranță. Această nepotrivită întâmplare era numai din pricina lui Eugène. De aceea contesa, întorcându-se către Maxime, i-l arătă pe student cu un gest și o înfățișare de vădită ciudă. Dar Maxime se ridică și spuse ironic contelui, nevastei acestuia și lui Eugène:

— Eh, văd că aveți treabă. Nu vreau să vă stingheresc. Rămâneți cu bine.

Și plecă cu grabă.

— Mai stai, Maxime! strigă contele.

— Vino diseară la masă, îi spuse contesa, care, lăsându-i încă o dată pe Eugène și pe conte, se duse după Maxime în celălalt salon, unde zăboviră îndeajuns împreună, nădăjduind că domnul de Restaud va izbuti să scape de Eugène.

Rastignac îi auzea când pe unul, când pe celălalt vorbind, tăcând. Dar răutăciosul student își cheltuia verva cu domnul Restaud, îl măgulea, îl atrăgea în alte discuții, ca să stea până la reîntoarcerea contesei, crezând că va putea afla legăturile dintre ea și moș Goriot. Femeia aceasta, vădit îndrăgostită de Maxime, care se dovedea stăpână pe bărbatul ei și care era legată în taină de bătrânul fabricant de făinoase – i se părea într-adevăr un mister. Eugène voia cu orice preț să pătrundă misterul acesta, nădăjduind că astfel va stăpâni ca un suveran această femeie, pariziană în adevăratul înțeles al cuvântului.

— Anastasie! strigă contele, chemându-și iarăși nevasta.

— Haide, bietul meu Maxime, zise contesa; trebuie să ne resemnăm. Pe diseară.

— Sper, Nasie, îi șopti el la ureche, că vei porunci ca niciodată să nu mai fie primit acest tânăr, care de câte ori ți se întredeschidea rochia se uita la tine cu ochi de foc. Are să-ți facă o mărturisire de dragoste, are să te compromită și o să mă silești să-l ucid.

— Ești nebun, Maxime, spuse ea. Nu-ți dai seama că acești tineri studenți sunt, dimpotrivă, cele mai bune paratrăsnete? N-ai nicio grijă, am să fac așa încât Restaud să prindă dușmănie pe el.

Maxime izbucni în râs și ieși, urmat de contesă, care trecu la fereastră, ca să-l vadă cum se va urca în trăsură, cum își va juca în loc calul și cum va plesni din bici. Nu se întoarse în salon decât după ce slugile închiseră poarta cea mare.

— Ascultă, dragă, îi strigă contele când o văzu în prag, moșia pe care o stăpânește familia domnului nu-i departe de Verteuil, pe Charente; unchiul domnului și bunica mea se cunoșteau.

— Sunt încântată că suntem între cunoscuți, răspunse îngândurată contesa.

— Mai mult decât vă închipuiți, adăugă Rastignac cu glas scăzut.

— Cum? întrebă ea cu grabă.

— Da, urmă el, am văzut ieșind de la dumneavoastră un domn cu care sunt vecin de cameră, în aceeași pensiune – moș Goriot.

La auzul acestui nume, împodobit și cu anexa *moș*, contele, care răscolea jeraticul în cămin, zvârli cleștele în foc, ca și când i-ar fi ars mâna, și se ridică.

— Domnule, ai fi putut să spui domnul Goriot! strigă el.

Văzându-l pe conte atât de întărit, contesa mai întâi păli, apoi se învâpăie și rămase stânjenită. După un răstimp îi răspunse, cu un glas pe care se strădui a-l face cât mai firesc și cu o înfățișare de prefăcută degajare:

— Este omul pe care-l iubim cel mai mult.

Se opri, aruncă o privire către pian și, parcă sub imboldul unui capriciu, spuse:

— Vă place muzica, domnule?

— Mult, răspunse Eugène, stacojiu la față și îndobitocit de gândul nelămurit că a săvârșit o uriașă nerozie.

— Cântați? întrebă ea îndreptându-se spre pian și trecându-și mâna cu o mișcare plină de vioiciune, peste toate clapele, de la do de jos până la fa de sus. Rrrah!

Contele de Restaud se plimba de la un capăt la altul al salonului.

— Păcat, vă lipsește unul dintre cele mai puternice mijloace de succes. *Ca-a-ro, ca-a-a-ro, ca-a-a-a-ro, non du-bi-ta-re*⁵⁰, cântă contesa.

Rostind numele lui moș Goriot, Eugène dăduse o lovitură de baghetă magică, dar cu un efect potrivit celui care se produsese când pronunțase cuvintele „rudă cu doamna de Beauséant”. Se găsea în situația unui om care, primit printr-o favoare în casa unui amator de curiozități, lovește din greșeală o vitrină plină de figurine sculptate și răstoarnă trei-patru capete care nu erau destul de bine fixate. În clipa aceea ar fi vrut să-l înghită pământul. Fața doamnei de Restaud era aspră, rece, și ochii ei, acum nepăsători, ocoleau privirile bietului student.

— Doamnă, spuse el, văd că aveți de vorbit cu domnul de Restaud. Vă rog să primiți omagiile mele și să-mi îngăduiți...

— Oricând veți veni, spuse cu grabă contesa oprindu-l cu un gest, fiți încredințat că ne veți face – domnului de Restaud. Și mie – cea mai mare plăcere.

Eugène se înclină adânc în fața celor doi soți și ieși, urmat de domnul de Restaud, care, în ciuda împotrăvirilor sale, îl întovărăși până în anticameră.

— Când se va mai înfățișa domnul acesta, spuse contele lui Maurice, nici doamna, nici eu nu vom fi acasă.

Când Eugène ieși începuse să plouă.

„Uite, își spuse el, am făcut o stângăcie, căreia nu-i cunosc nici cauza, nici urmările; iar acum, pe deasupra, o să-mi stric fracul și pălăria. Mai bine aș rămâne în ungherul meu și aș învăța dreptul, cu un singur gând: să ajung un magistrat strașnic. Cum să merg în lume, când ca să mă

⁵⁰ Iubitule, nu te îndoi (it.).

înfățișez așa cum se cuvine îmi trebuie cabrioletă, ghetе lustruite, dichisuri de care nu te poți lipsi, lanțuri de aur, dimineața mănuși albe de căprioară, care costă șase franci, și seara mănuși galbene? Dracu să te ia, moș Goriot, unchiaș caraghios ce ești!”

Când ajunse sub poarta de la stradă, un birjar, care desigur că pusese la adăpost o pereche de însurăței și acum voia să-i ciupească stăpânului său câteva curse de contrabandă, văzându-l pe Eugène fără umbrelă, în frac negru, jiletcă albă, mănuși galbene și ghetе lustruite, îi făcu semn. Eugène era sub puterea uneia din acele mâini înăbușite care-l împing pe un tânăr să se afunde tot mai mult în prăpastia în care a intrat, ca și când în adâncul ei ar nădăjdui să găsească o ieșire. Cu o înclinare din cap, făcu semn că a primit cererea birjarului. Se urcă în trăsură în care câteva bobite de floare de lămâiță și câteva fire de beteală mărturiseau trecerea însurățeilor.

— Unde merge domnul? întrebă birjarul, care se grăbise să-și lepede mănușile albe.

„Ei, ce dracu?! Își spuse Eugène. De vreme ce mă afund, cel puțin să trag un folos din asta!”

— La casa Beauséant, adăugă el cu glas tare.

— Care? întrebă birjarul.

Minunat cuvânt, care îl ului cu totul pe Eugène. Acest om de lume, care era încă la începutul carierei lui, nu știa că în Paris erau două case Beauséant, nu cunoștea cât de bogat era în rude, care habar n-aveau de el.

— Vicontele de Beauséant, strada...

— Strada Grenelle, spuse birjarul dând din cap și tăindu-i vorba. Știți, mai este și casa contelui și marchizului de Beauséant, pe strada Saint-Dominique, adăugă el ridicând scara trăsurii.

— Știi foarte bine, răspunse scurt Eugène.

„Așadar, toată lumea își bate joc de mine astăzi! își spuse el, aruncându-și pălăria pe pernele din față. Cu cât am

cheltuit în escapada asta aş fi putut să răscumpăr pe un rege din captivitate. Dar, cel puțin, acum îmi voi face vizita la așa-zisa mea vară ca un adevărat aristocrat. Moș Goriot mă costă până acum cel puțin zece franci. Bătrânul scelerat! Povestind aventura mea doamnei de Beauséant, poate c-am s-o înveslesc. Ea trebuie să cunoască, fără îndoială, misterul legăturilor criminale dintre acest bătrân guzgan fără coadă și femeia aceasta frumoasă. Decât să mă năpustesc cu capul înainte, ca într-un zid, în femeia asta necinstită, care îmi face impresia că e și tare costisitoare, mai bine să caut a intra în grațiile vară-mi. Dacă doar numele frumoasei vicontese are atâta putere, câtă greutate trebuie să aibă persoana ei? Așadar, să începem de sus. Când dai de vreo piedică în cer, du-te de-a dreptul la Dumnezeu!”

Aceste cuvinte cuprind pe scurt cele o mie și una de gânduri între care se zbătea Eugène. Privind cum cădea ploaia, avu oarecum un simțământ de liniște și încredere. Cheltuind două dintre cele câteva neprețuite piese de cinci franci care îi mai rămăseseră, își spunea el, le dădea cea mai de folos întrebuințare: își cruța fracul, ghetele și pălăria. Iar când îl auzi pe birjar strigând: „Poarta, vă rog”, avu chiar o clipă de voie bună. Un portar în livrea roșie, cu fireturi de aur, deschise poarta, care scârțâi din toate balamalele, și Rastignac simți o învăluire de mulțumire când trăsura, trecând pe sub portic, făcu ocolul curții și se opri sub acoperișul de sticlă al peronului. Birjarul, în largu-i caftan albastru cu tiv roșu, veni să lase în jos scara trăsorii. Coborând, Eugène auzi râsete înăbușite care veneau de deasupra peristilului. Cei trei-patru valeți de la intrare începuseră a face glume pe seama acestui echipaj, care, după cum se vedea, nu putea veni decât de la o nuntă de mahala. Veselia lor îl readuse la realitate pe student în clipa când făcu o asemuire între birja lui și cupeul de alături – unul dintre cele mai elegante din Paris, tras de doi cai focoși, gătiți cu trandafiri la ureche și mușcând zăbala, în timp ce

vizitiul – pudrat, cu cravata bine potrivită – îi strunea în frâu, ca și când ar fi vrut s-o ia razna.

La doamna de Restaud, în șoseaua Antin, așteptase la scară cabrioleta ușoară a unui tânăr de douăzeci și șase de ani. Aici, în foburgul Saint-Germain, aștepta un luxos echipaj de mare senior, pe oare nu l-ai fi putut cumpăra nici cu treizeci de mii de franci.

„Cine o mai fi și-aici? se întrebă Eugène, înțelegând cu oarecare întârziere că la Paris era cam greu să găsești o femeie care să nu fie prinsă într-o dragoste și că pentru a cuceri pe una dintre aceste regine trebuia să plătești un preț mai scump chiar decât sângele. Ce dracu?! Fără îndoială că și vară-mea are un Maxime al ei.”

Urcă treptele peronului cu moartea-n suflet. Ușa cu geamuri se deschise îndată; valeți se înșiruiău gravi, ca măgarii la țesălat. Balul la care luase parte fusese dat în marile apartamente de primire, care se aflau la parter. Cum între primirea invitației și bal nu avusese vreme să facă o vizită doamnei de Beauséant, Eugène nu avusese prilejul să vadă și apartamentele de locuit, așa încât acum vedea pentru întâia oară minunile acestei eleganțe, care dezvăluiau sufletul și deprinderile unei femei distinse. Studiul era cu atât mai atrăgător cu cât salonul doamnei de Restaud îi slujea drept termen de comparație. Vicontesă își primea musafirii la patru și jumătate precis. Dacă ar fi venit cu cinci minute mai devreme, nu l-ar fi primit. Eugène, care habar n-avea de felurile rânduieli de purtare ale înaltei societăți pariziene, fu condus pe o scară largă, albă, plină de flori, cu rampa aurită, cu covor roșu, la doamna de Beauséant, a cărei biografie vorbită – una dintre nenumăratele istorisiri care se schimba neconținut, povestită seară de seară, la ureche, în toate saloanele Parisului – n-o cunoștea.

De trei ani, vicontesă se împrietenise cu unul dintre cei mai cunoscuți și mai bogați seniori portughezi, marchizul de Adjuda-Pinto. Era una dintre acele nevinovate legături care

au atâta farmec pentru cele două ființe, legate atât de strâns, încât nu mai pot îngădui între ele pe un al treilea. De aceea, vicontele de Beauséant dăduse el însuși pildă celorlalți, respectând – de voie, de nevoie – această legătură morganatică. La începutul acestei prietenii, cei care veniseră către ceasul două ca să o vadă pe vicontesă o găsiseră totdeauna în tovărășia marchizului de Adjuda-Pinto. Cum nu putea să le închidă ușa, pentru că aceasta ar fi fost o necuviință, doamna de Beauséant își primise musafirii cu atâta răceală și în timpul vizitei privise cu atâta luare-aminte ornamentele tavanului, încât toți își dăduseră seama cât de mult o stânjeneau.

Când Parisul află că oricine vine s-o vadă între ceasul două și patru o tulbură, doamna de Beauséant se găsi în cea mai deplină singurătate. Când se ducea la Bouffons sau la Operă, era întovărășită de domnul de Beauséant și de domnul de Adjuda-Pinto; dar, ca un om care știe cum să se poarte în lume, domnul de Beauséant, după ce îi instala în lojă, pleca. Acum, domnul de Adjuda urma să se căsătorească. Lua o domnișoară de Rochefide. Din toată înalta societate, o singură ființă nu știa nimic de această căsătorie, și ființa aceasta era doamna de Beauséant. Câteva prietene îi vorbiseră destul de vag; ea răsese, crezând că prietenele voiau să tulbure o fericire de care erau geloase. În timpul acesta urma să se facă legiuitele anunțuri. Deși venise hotărât să anunțe vicontesei apropiata lui căsătorie, frumosul portughez nu îndrăznea totuși să-i spună niciun cuvânt. De ce? Fără îndoială, nimic nu este mai greu decât să-i dai unei femei un asemenea *ultimatum*. Sunt oameni care se simt mai în largul lor în timpul unui duel în fața adversarului, gata să-i înfigă spada în inimă, decât înaintea unei femei care, după ce-și debitează toate elegiile vreme de două ceasuri, face pe moarta și cere săruri. Astfel, în clipa aceea domnul de Adjuda-Pinto ședea pe ghimpi și abia aștepta să plece, spunându-și că doamna de Beauséant

are să afle această știre pe altă cale, că are să-i scrie și că lui îi va fi mai ușor să dezbată acest asasinat din dragoste, prin corespondență decât prin viu grai. Când valetul de cameră al vicontesei anunță că a sosit domnul Eugène de Rastignac, marchizul de Adjuda-Pinto avu o tresărire de bucurie. Trebuie să știți că o femeie îndrăgostită este mult mai iscusită în a-și făuri bănuieli decât în a da înfățișări diferite desfătărilor sale. În clipa când urmează să fie părăsită, ghicește tâlcul unui gest într-un răstimp mai scurt decât îi trebuia armăsarului lui Virgilius ca să adulmece îndepărtatele corpuscule care-i vesteau iubirea. Fiți încredințați, deci, că doamna de Beauséant a surprins involuntara, ușoara, dar îngrozitor de naiva tresărire a domnului de Adjuda-Pinto. Eugène nu știa că la Paris nu trebuie să te înfățișezi nicăieri înainte de a fi aflat de la prietenii casei povestea bărbatului, a nevestei și a copiilor, ca să nu săvârșești fără voie una dintre acele bătășanii despre care se spune cu atâta haz în Polonia: *înjugă cinci boi la car*, fără îndoială ca să te scoată din hârtoapele în care te-ai împotmolit. Dacă aceste nefericiri care se pot întâmpla în orice convorbire nu au încă, în Franța, un nume al lor, lumea își închipuie, desigur, că ele nu se întâmpla niciodată, asta e din pricina vastei publicități pe care o au în țara noastră clevetirile. După ce se împotmolise o dată la doamna de Restaud, care nu-i lăsase nici măcar răgazul să înjuge cei cinci boi la car, numai Eugène era în stare s-o ia da capo cu bătășania, venind la doamna de Beauséant. Dacă însă mai înainte stânenise cumplit pe doamna de Restaud și pe domnul de Trailles, acum îl scotea din încurcătură pe domnul de Adjuda.

— Cu bine! spuse portughezul, grăbindu-se să plece, când Eugène intră în minunatul salonaș, în care cenușiul se îmbina cu trandafiriul, iar luxul părea a fi numai eleganță.

— Dar rămânem înțeleși pentru astă-seară, spuse doamna de Beauséant întorcând capul către marchiz și

aruncându-i o privire. Nu mergem la Bouffons?

— Nu pot, răspunse el punând mâna pe clanță.

Doamna de Beauséant se ridică și îl chemă lângă ea, fără ca măcar să se uite la Eugène, care – în picioare, uluit de strălucirea acelei minunate avuții - credea că trăiește aievea cine știe ce poveste arabă; aflat în fața acestei femei, care însă nici nu-l băga în seamă, acum nu știa în ce ungher să se mai ascundă. Vicontesa ridicase arătătorul mâinii drepte, și cu o mișcare plină de gingășie îl poftea pe marchiz să se așeze pe scaunul din fața ei. În acest gest, despotismul pasiunii se învedera cu atâta putere, încât marchizul lăsă clanța ușii și veni lângă vicontesă. Eugène îl privi nu fără ciudă.

„Acesta-i stăpânul cupeului, își spuse el. Trebuie așadar să ai cai focoși și livrele, trebuie ca aurul să curgă în valuri, ca să poți dobândi o privire de la una dintre aceste femei?”

Demonul luxului îi mușcă inima, febra câștigului îl cuprinse, setea de aur îi uscă gâtlejul. Pentru întreg trimestrul avea o sută treizeci de franci. Tată-său, maică-sa, frații și surorile lui, toți laolaltă, nu cheltuiau nici două sute franci pe lună. Această comparație de-o clipă între starea lui de acum și ținta la care trebuia să ajungă îi spori și mai mult uluirea.

— Dar de ce *nu poți* să vii la Teatrul Italian? îl întreabă vicontesă, râzând, pe portughez.

— Am treabă. Iau masa la ambasadorul Angliei...

— Ai să lași treburile pe altă dată.

Când un om înșeală o femeie, e osândit să grămădească minciuni peste minciuni. Domnul de Adjuda spuse atunci râzând:

— Ții cu tot dinadinsul?

— Sigur că da.

— Asta voiam să aud, răspunse el aruncându-i o privire care ar fi încredințat pe oricare altă femeie.

Luă mâna vicontesei, o sărută și plecă.

Eugène își trecu mâna prin păr și se frânse de mijloc într-un salut, crezând că acum doamna de Beauséant avea să-și aducă aminte de el.

Dar ea se ridică deodată, trecu cu grabă în galerie și, alergând la fereastră, îl văzu pe domnul de Adjuda tocmai în clipa când se urca în trăsură. Ascultând cu încordare porunca pe care acesta avea s-o dea, îl auzi pe servitor repetând vizitiului;

— La domnul de Rochefide.

Cele câteva cuvinte și felul cum domnul de Adjuda se afundă în pernele trăsurii au fost ca un fulger și ca un trăsnet pentru această femeie, care se întoarse copleșită de ucigătoare temeri. La atâta se reduc în înalta societate catastrofele cele mai îngrozitoare. Vicontesă trecu în camera ei de culcare, se așeză la o măsuță și luă o gingașă filă de hârtie.

„De vreme ce iei masa la familia Rochefide, scrise ea, iar nu la Ambasada engleză, îmi ești dator o explicație. Te aștept.”

După ce îndreptă câteva litere stâlcite de tremurul convulsiv al mâinii, adăugă un C, care însemna „Claire de Bourgogne”, și sună.

— Jacques, spuse ea către valetul de cameră, care veni de îndată, la șapte și jumătate te duci la domnul de Rochefide și întrebi de domnul marchiz de Adjuda. Dacă domnul marchiz e acolo, îi dai biletul acesta, fără să aștepți răspuns; dacă nu e acolo, te întorci și-mi aduci scrisoarea.

— Este cineva în salon, care așteaptă pe doamna vicontesă.

— Ah, da, spuse ea deschizând ușa.

Eugène începuse a se simți foarte stingherit când în sfârșit văzu pe vicontesă, care-i spuse cu un glas atât de tulburat, încât tânărul fu mișcat până în adâncul sufletului:

— Mă iartă, domnule, am avut de scris câteva rânduri, dar acum sunt cu totul a dumitale.

Nu știa ce spune, pentru că iată ce gândea: „Ah! vrea să se însoare cu domnișoara de Rochefide! Dar e liber? Astă-seară această căsătorie va fi sfârșită, sau dacă nu, eu... Dar mâine nici nu va mai fi vorba de asta.”

— Verișoară... spuse Eugène.

— Cum? făcu vicontesă aruncându-i o privire a cărei asprime îl îngheță.

Eugène înțelese ce însemna acest *cum*. În răstimp de trei ceasuri aflate atâtea lucruri, încât acum veghea neconținut.

— Doamnă... reluă vorba, roșind.

Șovăi o clipă și apoi urmă: Vă cer iertare. Am nevoie de atâta ocrotire, încât o fărâma de rudenie n-ar pricinui poate niciun necaz.

Doamna de Beauséant surâse, dar cu mâhnire; simțea de pe acum nenorocirea care vuia în jurul ei.

— Dacă ați cunoaște starea în care se află familia mea, urmă el, cred că v-ar plăcea să jucați rolul uneia din acele zâne binefăcătoare care sunt bucuroase să înlăture piedicile din calea finilor lor.

— Ei bine, vere, spuse ea râzând, cu ce-ți pot fi de folos?

— Știu și eu?! însuși faptul că țin de dumneavoastră printr-o legătură de rudenie, care se pierde în întuneric, este pentru mine un uriaș noroc. Dar m-ați tulburat, nu mai știu ce voiam să vă spun. Sunteți singura ființă pe care o cunosc în tot Parisul... Ah, da, voiam să vă cer sfatul, rugându-vă să mă primiți ca pe un biet copil care vrea să se agate de poala rochiei dumneavoastră și care ar fi în stare să-și dea viața pentru dumneavoastră.

— Ai fi în stare să ucizi un om pentru mine?

— Aș ucide și doi, făcu Eugène.

— Copil ce ești! Da, ești un copil spuse ea, stăpânindu-și lacrimile. Dumneata ai să iubești cu toată sinceritatea.

— Oh! făcu el ridicând capul.

Răspunsul trufaș pe care-l dăduse Eugène stârni în sufletul vicontesei un viu interes față de el. Pentru întâia oară meridionalul lucra cu chibzuință. Între salonașul albastru al doamnei de Restaud și salonașul trandafiriu al doamnei de Beauséant, el făcuse trei ani de *drept parizian*. Despre care nu se vorbește de fel, deși alcătuiește o înaltă jurisprudență socială care, bine învățată și bine aplicată, te duce oricât de sus.

— Ah, mi-am adus aminte, zise Eugène. Am remarcat la balul dumneavoastră pe doamna de Restaud, și astăzi dimineață i-am făcut o vizită.

— Cred că ai stânjenit-o, spuse doamna de Beauséant surâzând.

— Eh, da, sunt un neștiutor, care fără ajutorul dumneavoastră are să-și ridice toată lumea împotriva lui. Cred că e foarte greu să găsești la Paris o femeie tânără, frumoasă, bogată, elegantă care să fie liberă, și totuși am nevoie de una ca să mă învețe ceea ce dumneavoastră femeile știți să lămuriți atât de minunat: viața. Pretutindeni am să dau peste un domn de Trailles oarecare. Am venit deci la dumneavoastră ca să-mi dezlegați o enigmă și ca să vă rog a-mi spune ce prostie am făcut. Am vorbit despre un oarecare moș...

— Doamna ducesă de Langeais, anunță Jacques tăind vorba studentului, care schița un gest de mare ciudă.

— Dacă vrei să izbutești în lume, îi spuse cu glas scăzut contesa, mai înainte de orice, să nu fii atât de demonstrativ. Ah, bună ziua, draga mea, urmă ea ridicându-se ca s-o primească pe ducesă, ca și când și-ar fi întâmpinat o soră; îi strânse mâinile cu o risipă de mângâieri, la care ducesa răspunse la rândul ei cu cele mai drăgălașe dezmierdări.

„Iată două bune prietene, își spuse Rastignac. De aci înainte voi avea două ocrotitoare. Aceste două femei au desigur aceleași afecțiuni, și cea care a sosit acum fără îndoială că se va interesa și ea de mine.”

— Căru minunat gând datoresc fericirea de a te vedea, draga mea Antoinette? întrebă doamna de Beauséant.

— L-am văzut pe domnul de Adjuda-Pinto intrând la domnul de Rochefide, și atunci mi-am închipuit că ești singură.

Doamna de Beauséant nici nu-și mușcă buza, nici nu se împurpura la față; privirea ei rămase aceeași, și fruntea ei se luminează parcă, în vreme ce ducesa rostea aceste cuvinte fatale.

— Dacă aș fi știut că ești ocupată... adăugă ducesa întorcându-se către Eugène.

— Domnul este domnul Eugène de Rastignac, unul dintre verii mei, îl prezintă vicontesă. Ai știri de la generalul de Montriveau? făcu ea. Sérizy mi-a spus ieri că nu s-a mai arătat pe nicăieri. A fost astăzi pe la dumneata?

Ducesa, despre care se spunea că fusese părăsită de domnul de Montriveau, pe care-l iubea nebunește, simți drept în inimă ascuțișul acestei întrebări și, roșind, răspunse:

— Ieri a fost la Elysée.

— De serviciu? întrebă doamna de Beauséant.

— Clara, desigur că știi, reluă ducesa aruncând valuri de ură din ochi, că mâine se fac anunțurile pentru căsătoria domnului de Adjuda-Pinto cu domnișoara de Rochefide.

Lovitura era prea tare; contesa păli, dar răspunse râzând:

— Un zvon dintre cele cu care se amuză proștii. Ce l-ar putea face pe domnul de Adjuda să ducă la familia Rochefide unul dintre cele mai falnice nume ale Portugaliei? Familia Rochefide abia a fost înnobilită de curând.

— Dar Berthe va avea, zice-se, o rentă de două sute de mii de livre.

— Domnul de Adjuda e prea bogat ca să-și facă asemenea socoteli.

— Bine, draga mea, dar domnișoara de Rochefide e o fată fermecătoare.

— Ah!

— În sfârșit, el ia masa astă-seară la ei, și toate condițiile au și fost hotărâte. Mi se pare foarte ciudat că ești atât de puțin informată.

— Așadar, domnule, ce nerozie ai făcut? Întrebă doamna de Beauséant. Acest biet copil, abia aruncat în lume, nu înțelege nimic din tot ce vorbim noi, draga mea Antoinette. Fii îngăduitoare față de el și hai să amânăm discuția noastră pe mâine. Vezi, mâine faptul va căpăta întărire oficială, iar tu, desigur, vei fi destul de îndatoritoare ca să-l anunți.

Ducesa întoarse către Eugène una din acele priviri trufașe care-l învăluie pe un om din cap până-n picioare, îl turtesc și-l reduc la zero.

— Doamnă, fără să-mi dau seama, am înfipt un pumnal în inima doamnei de Restaud. Fără să-mi dau seama, asta a fost greșeala mea, spuse studentul, pe care inteligența îl slujise destul de bine și care descoperise mușcătoarele ironii ce se ascundeau sub frazele pline de prietenie ale celor două femei. Dumneavoastră nu-i izgoniți pe cei care, pricinuindu-vă o suferință, îi cunosc toată taina, ba poate că vă și temeți de ei; în același timp însă, cel care jignește fără a ști cât de adâncă este rana pe care o face este privit ca un prost, ca un neîndemânatic care nu e în stare să tragă folos din nimic și toți îl disprețuiesc.

Doamna de Beauséant aruncă studentului o privire caldă, în care sufletele alese știu să pună deopotrivă recunoștință și demnitate. Privirea aceasta fu ca un balsam, care alină inima studentului adânc sângerată de privirea de portărel cu care îl cântărise cu o clipă mai înainte ducesa.

— Închipuți-vă, urmă Eugène, că izbutisem să dobândesc bunăvoința domnului de Restaud; pentru că, spuse el, întorcându-se către ducesă cu o înfățișare în același timp umilă și vicleană, trebuie să vă mărturisesc, doamnă, că nu sunt decât un biet student, cu desăvârșire singur, cu desăvârșire sărac...

— Să nu spunei asta, domnule de Rastignac. Nouă

femeilor nu ne plac niciodată oamenii care displac celorlalți.

— Ah! făcu Eugène, n-am decât douăzeci și doi de ani, trebuie să știi să rabzi suferințele vârstei tale. De altfel, în clipa de față sunt la spovedanie și nicăieri n-aș fi putut găsi un mai frumos confesional în care să pot îngenunchea; aici păcătuiești, și dincolo te învinuiești.

Ducesa luă o înfățișare aspră auzind aceste cuvinte îndreptate împotriva religiei, pe care le și înfieră pentru necuviința lor, spunând vicontesei:

— Domnul ajunge să...

Doamna de Beauséant râdea din plin – și de văru-său, și de ducasă:

— Abia a sosit, draga mea, și caută o învățătoare care să-l învețe cum să se poarte.

— Doamnă ducasă, reluă vorba Eugène, nu este oare firesc să cauți a te iniția în tainele celor care ne vrăjesc?

„Ia uite, își spuse în sine, văd c-am început să vorbesc ca un frizer.”

— Dar doamna de Restaud este, pare-mi-se, eleva domnului de Trailles, zise ducesa.

— Habar n-aveam, doamnă, reluă studentul. Așa că m-am aruncat ca un zezec între ei doi. Până la urmă, ajunsesem să mă înțeleg destul de bine cu bărbatul, iar cât despre femeie, îmi dădeam seama că are să mă îngăduie o vreme, când deodată m-am apucat să le spun că cunoșteam pe un om pe care-l văzusem ieșind pe scara de serviciu și care, în fundul unei săli întunecoase, o îmbrățișase pe contesă.

— Cine era? întrebare amândouă.

— Un bătrân care trăiește cu doi ludovici pe lună, la capătul foburgului Saint-Marceau; un nenorocit în toată puterea cuvântului, de care-și bate joc toată lumea și căruia îi spunem moș Goriot!

— Dar copil ce ești, izbucni vicontesă, doamna de Restaud este una dintre domnișoarele Goriot.

— Fata unui fabricant de făinoase, reluă ducesa, o femeiușcă prezentată la curte în aceeași zi cu fata unui cofetar. Nu-ți mai aduci aminte, Clara? Regele a început să râdă și a făcut în latinește o glumă bună în legătură cu făina. Oameni... dar cum a spus oare? oameni...

— *Ejusdem farinae*⁵¹, zise Eugène.

— Chiar așa, întări ducesa. “

— Ah, este deci tatăl ei! urmă studentul, cu o mișcare de groază.

— Bineînțeles. Moșneagul are două fete, pe care le iubește nebunește, deși și una, și cealaltă aproape că l-au renegat.

— Cea de-a doua, zise vicontesă întorcându-se către doamna de Langeais, nu s-a măritat cu un bancher care are un nume nemțesc, un baron de Nucingen? Nu se numește Delphine? Nu este blonda care vine la Operă în una din lojile laterale, care vine și la Bouffons și râde foarte tare, ca să atragă atenția spectatorilor asupra ei?

Ducesa răspunse râzând:

— Dar, draga mea, te admir. De ce te ocupi atât de mult de oamenii ăștia? Numai un îndrăgostit nebun, cum a fost Restaud, s-a putut mânji cu făina domnișoarei Anastasie. Oh! Până la urmă n-are să se dovedească un bun negustor! Nevastă-sa a încăput pe mâna domnului de Trailles, care o va nenoroci.

— Și-au renegat tatăl! repetă Eugène.

— Da, da, reluă vicontesă. Și-au renegat tatăl, tatăl lor, un tată admirabil, care le-a dat, pe cât se spune, câte cinci sau șase sute de mii de franci fiecareia, ca să le facă fericite măritându-le bine și care nu și-a păstrat pentru el decât o rentă de opt sau zece mii de livre, închipuindu-și că fetele lui vor rămâne ale lui, că și-a întemeiat alături de el două existențe, două case în care va fi adorat, răsfățat. Și după doi ani, ginerii l-au alungat din societatea lor ca pe cel din

⁵¹ Din aceeași făină, de aceeași teapă (n.r.).

urmă nenorocit...

Câteva lacrimi se rostogoliră din ochii lui Eugène, care se adăpase de curând din seninele și sfintele simțiri ale vieții de familie, care se afla încă sub vraja credințelor de tinerețe și care își trăia cea dintâi zi pe câmpul de bătaie al civilizației pariziene. Tresăririle sufletului, atunci când sunt cu adevărat sincere, trec atât de firesc asupra celor din jur, încât, vreme de-o clipă, toți trei se priviră în tăcere.

— Ei, Doamne, da, spuse doamna de Langeais, faptul pare într-adevăr groaznic, și totuși vedem în fiecare zi asemenea întâmplări. Care să fie pricina? Spune-mi, draga mea, te-ai gândit vreodată ce este un ginere? Un ginere este un om pentru care noi, dumneata, sau eu creștem o ființă plăpândă și scumpă, o ființă de care suntem legate cu o mie de legături, care vreme de șaptesprezece ani este bucuria întregii familii, care este sufletul ei pur, cum ar spune Lamartine, dar care va ajunge flagelul aceleiași familii. Când omul acesta ne-o va lua din mâinile noastre, mai întâi se va sluji de dragostea ei față de el ca de o secure, cu care va tăia în sufletul și în carnea acestui înger toate simțămintele prin care biata ființă era legată de familia ei. Până ieri, fata noastră era totul pentru noi, și noi eram totul pentru ea; a doua zi însă, e dușmanca noastră. Nu vedem oare asemenea tragedii repetându-se în fiecare zi? Într-o casă, nora își înfruntă cu toată cutezanța socrul care a jertfit totul fiului său. În casa de-alături, un ginere - își alungă soacra. Aud adesea pe unul și pe altul întrebându-se ce drame se petrec astăzi în societate; dar drama ginerelui este înfricoșătoare, fără să mai vorbesc de. Căsătoriile noastre, care au ajuns adevărate negliobii. Înțeleg prea bine ce s-a întâmplat cu bietul fabricant de făinoase. Pe cât mi-aduc aminte, acest Foriot...

— Goriot, doamnă.

— Da, acest Moriot pe vremea Revoluției a fost președintele secției din care făcea parte; a fost amestecat în

toate secretele foametei, care a rămas de pomină; în vremea aceea și-a început cariera, vânzând făină pe preț înzecit. Și-a avut să vândă cât a poftit. Administratorul bunică-mii i-a vândut făina pentru niște sume imense. Fără-ndoială că acest Goriot împărțea câștigul cu Comitetul salvării publice, cum făceau toți cei de teapa lui. Mi-aduc aminte că administratorul îi spunea bunicii că poate să rămână în toată siguranța la Grandvilliers, pentru că grâul ei era un excelent certificat de civism. Ei bine, acest Lorient, care vindea grâu celor care tăiau capetele semenilor lor, n-a avut decât o pasiune. După cum se spune, își adoră fetele. Pe cea mare a cocoțat-o în casa lui Restaud, iar pe cealaltă a dat-o baronului de Nucingen, un bancher bogat, care face pe regalistul. Înțelegeți prea bine că pe vremea Imperiului cei doi gineri nu aveau prea mari necazuri primind în casele lor pe acest cetățean de la Nouăzeci și trei⁵²; era pe timpul lui Bonaparte, și asemenea lucruri erau trecute cu vederea. Când s-au întors însă Bourbonii, cetățeanul îl cam stânjenea pe domnul de Restaud și cu atât mai vârtos pe bancher. Fetele, care își iubeau poate și atunci tatăl, au încercat să împace și capra, și varza – și tatăl, și soțul: au început a-l primi pe Goriot numai când nu aveau niciun alt musafir, născocind cele mai duioase pretexte. „Vino, tată, o să ne simțim mai în voie, pentru că o să fim între noi!” etc. Întrucât mă privește, draga mea, cred că simțămintele adevărate au ochi și inteligență: de aceea acest biet om de la Nouăzeci și trei a simțit că-i sângeră inima. A înțeles că fetelor le era rușine să se arate în lume alături de el; că ele își iubeau bărbații și că el primejduia reputația ginerilor lui. Nu-i rămânea decât să se sacrifice. Și s-a sacrificat, pentru că era tată; el însuși și-a impus surghiunul. După aceea, văzând că

⁵² După ce-i stâlcește în mod intenționat numele, arătându-și în chipul acesta disprețul pentru burghezie, ducesa de Langeais îl numește pe Goriot *cetățean de la Nouăzeci și trei*, adică partizan al perioadei celei mai radicale a revoluției din 1789—1794.

fetele erau mulțumite, a înțeles că făcuse tocmai ceea ce trebuia. Tatăl și copiii au fost complici în această mărunță crimă. Și lucruri de felul acesta vedem pretutindeni. În saloanele fetelor lui, acest moș Doriot n-ar fi arătat oare ca o pată de țigări pe un preș? El singur nu s-ar fi simțit în voie și s-ar fi plictisit. Ceea ce i s-a întâmplat acestui părinte i se poate întâmpla celei mai frumoase femei cu omul cel mai iubit: dacă îl plictisește cu dragostea ei, el pleacă, recurge la orice lașitate ca să scape de ea. Toate sentimentele ajung cândva la punctul acesta. Sufletul nostru este ca un tezaur: dacă-l golești dintr-o dată, ești ruinat. Nu îngăduim unui simțământ să se arate în toată plinătatea lui, cum nu îngăduim unui om să n-aibă un ban în pungă. Acest părinte dăruise tot ce avea. Vreme de douăzeci de ani dăruise măruntaiele din el, dragostea lui; într-o zi și-a dăruit și averea. După ce au stors bine lămâia, fetele au zvârlit-o la colțul străzii.

— Lumea e ticăloasă, spuse vicontesă jucându-se cu franjurile șalului, fără a ridica ochii, lovită în plin de cele câteva cuvinte pe care doamna de Langeais le strecurase înadins în istorisirea acestei întâmplări.

— Ticăloasă? Nicidecum, reluă ducesa. Lumea își urmează drumul ei, atâta tot. Vă spun toate acestea ca să vă arăt că nu mă înșel de fel în privința lumii. Sunt de părerea dumitale, spuse ea strângând mâna vicontesei. Lumea este o mocirlă, să încercăm a rămâne deasupra ei.

Se ridică și o sărută pe doamna de Beauséant pe frunte, spunându-i:

— Ești foarte frumoasă în clipa asta, draga mea. Ai cele mai gingașe culori pe care le-am văzut vreodată.

Înclinând ușor din cap către vărul vicontesei, plecă.

— Moș Goriot e sublim! spuse Eugène, amintindu-și noaptea în care-l văzuse frângându-și argintăria.

Doamna de Beauséant nu-l auzi, era copleșită de gânduri. Urmă un răstimp de tăcere, și bietul student, într-un fel de

rușinată încremenire, nu cuteza nici să plece, nici să rămână, nici să vorbească.

— Lumea e ticăloasă și înveninată, spuse într-un târziu vicontesă. Cum te lovește o nenorocire, se ivește totdeauna un prieten gata să vină și să ți-o spună, gata să-ți scormonească sufletul cu un pumnal, făcându-te să-i admiri minerul. Au și început sarcasmele, a și început batjocura! Ah, sunt hotărâtă să mă apăr!

Înălță fruntea ca o adevărată femeie din înalta societate, și în ochii plini de mândrie scăpărară fulgere.

— Ah, făcu ea, văzându-l pe Eugène, dumneata erai aici!

— Încă, răspunse el cu o înfățișare vrednică de milă.

— Ei bine, domnule de Rastignac, să te porți cu lumea asta așa cum merită. Vrei să te înalți; te voi ajuta. Să cercetezi până în străfunduri ticăloșia femeiască și să măsoari în toată întinderea ei nemernica vanitate a bărbaților. Deși am citit îndeajuns această carte a lumii, erau totuși unele pagini pe care nu le cunoșteam. Acum, știu totul. Cu cât vei fi mai socotit, mai rece, cu atât vei ajunge mai sus. Lovește fără milă; vei fi temut. În femei și bărbați să nu vezi decât niște cai de poștă pe care poți să-i lași să crape în marginea drumului, la cel dintâi popas, unde ți se dau alții: numai așa vei ajunge să-ți înfăptuiești năzuințele. Vezi, în lumea asta dacă n-ai să găsești o femeie care să-ți poarte de grijă n-ai să însemni nimic. Trebuie să fie tânără, bogată, elegantă. Dacă ai însă o simțire sinceră, ascunde-o ca pe-o comoară; nu îngădui nimănui să ți-o bânuiască, pentru că altfel ești pierdut. Nu vei mai fi călău, ci victimă. Dacă te vei îndrăgosti vreodată, păstrează-ți bine taina! N-o da în vileag mai înainte de a ști cui îți deschizi sufletul. Ca să-ți aperi din vreme această iubire care n-a luat încă ființă, învață să nu te încrezi de fel în lumea asta. Ascultă-mă, Miguel... (Vicontesă se înșelase cu naivitate în privința numelui, fără să-și fi dat seama.) Există un lucru mai groaznic chiar decât felul în care a fost părăsit acel părinte de către cele două fiice ale sale,

care ar fi bucuroase să-l știe mort: este dușmănia dintre cele două surori. Restaud e de neam vechi, nevastă-sa a fost adoptată, a fost prezentată la curte; dar soră-sa, bogata ei soră, frumoasa doamnă Delphine de Nucingen, măritată cu un om de afaceri, moare de ciudă. Gelozia o roade; între ea și soră-sa e o depărtare de o sută de leghe; soră-sa nu mai e soră-sa, și amândouă se leapădă una de alta, cum s-au lepădat de tatăl lor. De aceea, doamna de Nucingen ar linge tot noroiul din strada Saint-Lazare până-n strada Grenelle ca să poată intra în salonul meu. A crezut că de Marsay o va ajuta să-și ajungă ținta și s-a făcut sclava lui de Marsay, înăbușindu-l cu dragostea ei. Dar lui de Marsay puțin îi pasă de ea. Dacă mi-o vei prezenta, vei fi Benjaminul⁵³ ei și te va adora. După aceea, iubește-o dacă poți; dacă nu, slujește-te de ea. Am s-o văd o data sau de două ori, la seratele cele mari, când vine lume multă; dar n-am s-o primesc niciodată dimineața. Am s-o salut, și asta-i va fi de ajuns. Dumneata ți-ai închis singur ușa contesei, rostind numele lui moș Goriot. Da, dragul meu, poți să te duci de douăzeci de ori la doamna de Restaud, n-ai s-o găsești niciodată acasă. Te-ai dat singur afară. Așadar, moș Goriot să te introducă la doamna Delphine de Nucingen. Frumoasa doamnă de Nucingen va fi firma dumitale. Fii omul ales de ea, celelalte femei vor înnebuni după dumneata. Rivalele, prietenele, cele mai bune prietene vor voi să te răpească din brațele ei. Sunt femei care nu iubesc decât pe bărbatul ales de o altă femeie, după cum sunt atâtea biete burgheze care, copiind modelul pălăriilor noastre, speră să-și însușească și felul nostru de a fi. Vei avea succes. La Paris, succesul e totul, e cheia puterii. Când femeile spun că ești spiritual, că ai talent, bărbații le cred, dacă nu-i dezamăgești. Atunci vei putea să vrei orice, vei răzbate pretutindeni. Și vei afla atunci ce e lumea – o reuniune de înșelați și de înșelători. Nu te amesteca nici cu

⁵³ Erou biblic, iubit cu pasiune de tatăl său, Iacob; prin extensie, numele lui e folosit pentru a desemna persoana favorită a cuiva.

unii, nici cu alții. Ca să intri în acest labirint, îți dau numele meu, ca un fir al Ariadnei⁵⁴, dar să nu-l compromiți, spuse ea sumetându-și capul și aruncând o privire de regină către student. Să mi-l aduci înapoi nepătat. Și-acum lasă-mă... Și noi femeile avem bătlăile noastre...

— Și dacă veți avea vreodată nevoie de un om de ispravă care să dea foc pulberii din stâncă? spuse Eugène tăindu-i vorba.

— Ei? întrebă ea.

El se bătu cu mâna în piept, răspunse cu un surâs la surâsul vară-si și plecă. Era ceasul cinci. Îi era foame, și se temea că va ajunge prea târziu la masa de seară. În temerea aceasta, simți fericirea de a străbate Parisul în goană. Această plăcere pur fizică îi îngădui să se lase cu totul în voia gândurilor care-l asaltau. Când un tânăr de vârsta lui e lovit de disprețul cuiva, se înfurie, turbează, ridică pumnul împotriva întregii societăți, vrea să se răzbune și în același timp se îndoiește de el însuși. În clipa aceea, Rastignac era copleșit de cuvintele acestea: *Ți-ai închis singur ușa contesei.*

„Am să mă duc! își spuse el, și dacă doamna de Beauséant are dreptate, dacă vor fi dat poruncă să nu fiu primit... eu... Doamna de Restaud mă va găsi în toate saloanele în care va veni. Voi învăța să mânuiesc armele, să trag cu pistolul și-l voi ucide pe frumosul ei Maxime.”

„Dar banii! îi striga conștiința lui, de unde ai să-i iei?”

Deodată, văzu în fața ochilor strălucitoarea bogăție din casa contesei de Restaud. Văzuse acolo luxul de care, fără îndoială, fosta domnișoară Goriot trebuia să fie foarte îndrăgostită – aurării, lucruri scumpe puse la vedere, luxul lipsit de inteligență al oricărui parvenit, risipa de bani a oricărei curtezană. Această orbitoare imagine fu nimicită de

⁵⁴ Mitologia povestește că Ariadna, fiica regelui Minos din Creta, l-a scos din labirint pe legendarul Tezeu, cu ajutorul unui ghem de ață. În text, cu sens generalizat (n.r.).

mărețul palat Beauséant. Închipuirea lui, strămutată în sferele înalte ale societății pariziene, stârni în sinea lui o mie de gânduri rele, care-i lărgiră în același timp și mintea, și conștiința. Lumea i se arătă așa cum era: legile și morala neputincioase față de cei bogați, iar averea – *ultima ratio mundi*⁵⁵. „Vautrin are dreptate, averea înseamnă virtute!” își spuse el.

Când ajunse în strada Neuve-Sainte-Geneviève, urcă în grabă în camera lui, coborî ca să-i dea zece franci birjarului și intra în sala de mâncare, cu toate duhorile ei, unde îi văzu înșiruți, ca vitele în fața ieslei, pe cei optsprezece tovarăși de masă, gata să înceapă a mesteca din fălci. Priveliștea acestei mizerii și întreaga înfățișare a sălii i se părură groaznice. Tranziția era prea bruscă și contrastul prea puternic ca să nu-i dezlănțuie în suflet, dincolo de orice măsură, simțământul ambiției. De o parte, fragedele și fermecătoarele imagini ale celei mai elegante lumi, chipuri tinere, pline de viață, încadrate în adevărate minuni de artă și de lux, capete pasionate, pline de poezie; de cealaltă parte, tablouri sinistre în chenare de glod și fețe pe care pasiunile nu-și lăsaseră decât coardele și mașinăria lor. Învățăturile pe care mânia i le smulsese doamnei de Beauséant, viclenele ei făgăduieli îi reveniră în gând, și mizeria începu a le dezbate. Ca să ajungă la bogăție, Rastignac hotărî să lupte pe două metereze în același timp, să se întemeieze pe știință și pe iubire, să fie și savant, și om de lume. Era încă destul de copilăros. Aceste două lumi sunt niște asimptote⁵⁶, care nu se pot întâlni niciodată.

— Ești cam posomorât, domnule marchiz, îi spuse Vautrin aruncându-i una dintre acele priviri prin care acest om răzbătea parcă în cele mai ascunse taine ale sufletului.

— Nu sunt dispus să îngădui glumele celor care îmi spun

⁵⁵ Rațiunea supremă a lumii (lat.) (n.r.).

⁵⁶ În geometrie, drepte situate în așa fel de o curbă încât nu se pot întâlni niciodată (n.r.).

„domnule marchiz”, răspuse el. Aici, ca să fii un adevărat marchiz trebuie să ai o sută de mii de livre rentă, și când trăiești în casa Vauquer nu prea ești favoritul Fortunei⁵⁷.

Vautrin se uită la Rastignac cu un aer părintesc și disprețuitor, ca și când ar fi spus: „Mormolocule, aș putea să te-nghit dintr-o îmbucătură!” și apoi răspuse:

— Ești necăjit pentru că poate n-ai avut succes pe lângă frumoasa contesă de Restaud.

— Mi-a închis ușa în nas pentru că i-am spus că tată-său mănâncă la masă cu noi, izbucni Eugène.

Cei de față se uitară unii la alții. Moș Goriot lăasă capul în jos și se întoarse într-o parte, ca să-și șteargă ochii:

— Mi-ai aruncat tutun în ochi, îi spuse el vecinului său.

— De-aci înainte, oricine îl va jigni pe moș Goriot va avea de-a face cu mine, răspuse Eugène cu privirea ținută asupra celui care ședea alături de fostul fabricant de făinoase. Moș Goriot prețuiește mai mult decât noi toți laolaltă. Nu vorbesc, bineînțeles, de doamne, spuse el întorcându-se către domnișoara Taillefer.

Fraza aceasta curmă dintr-o dată discuția. Eugène o rostise într-un chip care-i făcu pe toți ceilalți să tacă. Numai Vautrin îi spuse în zefleMEA:

— Ca să-l iei pe moș Goriot pe seama dumitale și să te declari girantul său trebuie să știi bine cum se ține o sabie în mână și cum se trage cu pistolul.

— Chiar așa voi face, spuse Eugène. Așadar, astăzi ai început lupta.

— Poate că da, răspuse Rastignac. Dar n-am de dat socoteală nimănui despre treburile mele, pentru că nici eu nu caut să aflu ce fac alții noaptea.

Vautrin se uită chiorăș la Rastignac.

— Băiețăș, dacă vrei să nu te lași păcălit de păpușile de la bâlci, trebuie să intri în baracă, iar nu să-te mulțumești a privi prin găurile pânzei. Și cu asta, basta, adăugă el

⁵⁷ Zeița soartei și a norocului la romani (n.r.).

văzându-l pe Eugène pata să-și iasă din fire. O să stăm olecuță de vorbă, între patru ochi, oricând vei voi.

Masa urmă într-o tăcere posomorâtă. Moș Goriot, copleșit de adâncă durere pe care i-o pricinuisese fraza studentului, nu înțelegea că cei din jur îl priveau cu alți ochi și că un tânăr care era în stare să curme persecuțiile de până atunci îi luase apărarea.

— Domnul Goriot, murmură doamna Vauquer, ar fi deci la ora asta tatăl unei contese?

— Și al unei baronese, îi răspunse Rastignac.

— Altceva nici n-ar putea face, îi spuse Bianchon lui Rastignac. I-am studiat capul: n-are decât o bosă, bosa paternității, așa că o să fie un *părinte etern*⁵⁸.

Eugène era prea încordat pentru ca gluma lui Bianchon să-l poată înveseli. Voia să folosească sfaturile doamnei de Beauséant și se întreba de unde și cum să-și procure banii de care avea nevoie. Căzu pe gânduri văzând cum i se desfășurau în fața ochilor, îmbelșugate și deșarte în același timp, toate savanele lumii. Când se sfârși masa, ceilalți se ridicară pe rând și ieșiră.

— Așadar, mi-ai văzut fata? îl întrebă Goriot eu glasul tulburat.

Trezit din gândurile sale, Eugène îi luă mâna, îl privi cu un fel de duioșie și-i răspunse:

— Ești un om brav și demn. Vom vorbi despre fetele dumitale mai târziu.

Se ridică fără a mai asculta ce-i spunea moș Goriot și se retrase în odaia lui, unde îi scrisese mamei sale scrisoarea următoare:

„Dragă mamă, vezi, poate mai ai un sân pentru mine. Sunt pe punctul de a mă îmbogăți. Am însă nevoie de o mie două sute de franci – și asta cu orice preț. Nu-i spune nimic tatei despre această cerere a mea, poate că s-ar împotrivi,

⁵⁸ Joc de cuvinte, *Père éternel* având și înțelesul de Dumnezeu.

iar eu dacă n-aș putea face rost de acești bani aș cădea pradă unei asemenea deznădejdi, încât aș fi în stare să-mi zbor creierii. Îți voi explica motivele mele îndată ce te voi vedea, pentru că ar trebui să-ți scriu volume întregi ca să te fac să înțelegi situația în care mă aflu. N-am jucat cărți, măicuța mea dragă, și nici n-am vreo datorie; dar dacă vrei să-mi salvezi viața pe care mi-ai dat-o, găsește-mi cu orice chip această sumă. În puține cuvinte, am fost la vicontesa de Beauséant, care m-a luat sub ocrotirea ei. Trebuie să ies în lumea bună și n-am nici măcar cu ce să-mi cumpăr o pereche de mănuși. Aș fi în stare să mănânc pâine goală, să beau apă chioară, la nevoie chiar să ajunez, nu mă pot lipsi însă de uneltele cu care se muncește via prin partea locului. E vorba, întrucât mă privește, să-mi croiesc drum în viață sau să rămân în noroi. Știu cite speranțe v-ați pus voi în mine și vreau să le înfăptuiesc fără întârziere. Măicuța mea dragă, vinde ceva din vechile tale bijuterii, am să-ți cumpăr altele cât de curând. Cunoscut îndeajuns situația familiei noastre ca să pot prețui așa cum se cuvine un sacrificiu ca acesta, și fii încredințată că nu-ți cer să-l faci în zadar, căci de-ar fi așa aș fi un monstru. În rugămintea mea să nu vezi decât strigătul unei imperioase necesități, întregul nostru viitor atârână de acest ajutor bănesc cu care trebuie să încep războiul; căci această viață a Parisului este o neconținută luptă. Dacă pentru a completa suma nu găsești alt mijloc decât să vinzi dantelele mătușii, spune-i că am să-i trimit altele, mai frumoase etc.”

În același timp scrise câte o scrisoare fiecăreia dintre surorile lui, cerându-le să-i trimită economiile lor; și ca să le smulgă fără, ca ele să vorbească în familie de acest sacrificiu, despre care știa că vor fi fericite să-l facă pentru el, căută să miște gingășia lor sufletească atingând coarda onoarei, care este atât de întinsă și răsună cu atâta putere în inimile tinere. Când sfârși aceste scrisori, se simți cuprins de

un tremur pe care nu și-l putea stăpâni; îi bătea inima, tresărea. Tânărul însetat de măririi cunoștea imaculata noblețe a acestor suflete îngropate acolo, departe, în singurătatea lor; el știa câte suferințe va pricinui celor două surori ale sale, după cum tot așa de bine știa cât de bucuroase vor fi; cu câtă voie bună vor sta de vorbă, în taină, în cel mai dosit ungher al grădinii despre preaiubitul lor frate. Conștiința lui se înălță deodată, și în lumina ei le văzu numărându-și în ascuns mica lor comoară; le văzu desfășurând viclenia lor de fete ca să-i trimită *incognito* acești bani, încercând cea dintâi înșelătorie ca să fie cu adevărat sublime.

„Inima unei surori este pură ca diamantul, este un abis de duioasă iubire!” își spuse Eugène.

Îi era rușine de scrisorile pe care le scrisese. Cât de puternice vor fi rugile lor, cât de pur va fi elanul cu care sufletele lor vor chema sprijinul cerului! Cu cită voluptate se vor sacrifica! Cât de îndurerată va fi mamă-sa dacă nu-i va putea trimite toți banii! Și diii toate aceste minunate simțăminte, din toate aceste cumplite sacrificii, el își va face scara pe care va urca până la Delphine de Nucingen. Câteva lacrimi, cele din urmă fărâme de tămâie aruncate pe sfântul altar al familiei, îi picurară din ochi. Umbla de colo-colo într-o frământare plină de deznădejde. Moș Goriot, văzându-l în această stare prin ușa care rămăsese întredeschisă, intra înăuntru și-l întrebă:

— Ce s-a întâmplat, domnule?

— Ah! Bunul meu vecin, sunt încă fiu și frate, după cum dumneata ești tată. Cu drept cu vânt tremuri pentru soarta contesei Anastasie. A încăput pe mâinile unui oarecare Maxime de Trailles, care o va distruge.

Moș Goriot se trase îndărăt îngăimând câteva cuvinte, pe care Eugène nu le înțelegea. A doua zi, Rastignac se duse să pună scrisorile la poștă. Șovăi până în clipa din urmă, dar le aruncă în cutie, spunându-și: „Voi izbuti”. Cuvânt de jucător,

cuvânt de mare căpitan de oaste, cuvânt fatalist care-i duce pe oameni mai degrabă la pierzanie decât la mântuire.

Câteva zile după aceea, Eugène se duse la doamna de Restaud, dar nu fu primit. Reveni încă de trei ori, și de fiecare dată găsi ușa închisă, deși venise la ora la care contele Maxime de Trailles nu se afla acolo, Vicontesă avusese dreptate. Studentul se lăsă de învățătură. La cursuri se ducea numai când se striga catalogul, și îndată ce răspundea prezent o și zbughea. Își făcuse raționamentul pe care și-l fac mai toți studenții. Va da un zor în preajma examenelor; hotărî să-și facă reînscrierile trimestriale pentru anul al doilea și al treilea, iar după aceea să învețe temeinic și dintr-o dată toate cursurile de drept, în ultimul moment. Avea astfel în fața lui cincisprezece luni de libertate, ca să navigheze pe oceanul Parisului, ca să neguțeze cu femeile sau ca să-și pescuiască norocul. În săptămâna aceea o văzu de două ori pe doamna de Beauséant, la care nu se intra decât în clipa în care ieșea trăsură marchizului de Adjuda. Vreme de câteva zile încă, această vestită femeie, cea mai poetică figură din tot foburgul Saint-Germain, rămase biruitoare, făcând să se amâne căsătoria domnișoarei de Rochefide cu marchizul de Adjuda-Pinto. Dar aceste ultime zile, care, din pricina temerii că-și va pierde fericirea, au fost mai înflăcărate decât toate celelalte, trebuiau să grăbească dezastrul. Marchizul de adjuda, ca și familia Rochefide, văzuseră în cearta și în împăcarea care îi urmase o împrejurare fericită; ei sperau că doamna de Beauséant se va deprinde încetul cu încetul cu ideea acestei căsătorii și că va sfârși prin a-și jertfi diminețile unui viitor prevăzut în viața tuturor oamenilor. În ciuda celor mai sfinte făgăduințe reînnoite în fiecare zi, domnul de Adjuda juca deci teatru, iar vicontesei îi plăcea să se lase înșelată. „în loc să sară, ca o adevărată aristocrată, pe fereastră, ea se rostogolește pe scară”, spunea ducesa de Langeais, prietena ei cea mai bună. Totuși, aceste ultime lumini străluciră un răstimp

destul de lung, în care vicontesă rămase la Paris, putând astfel să-l ajute pe tânărul ei văr, căruia îi purta un fel de superstițioasă afecțiune. Eugène se dovedise plin de devotament și de simțire față de ea, într-o împrejurare în care îndeobște femeile nu găsesc la nimeni o privire de milă sau de sinceră consolare. În asemenea clipe, dacă un bărbat le spune cuvinte de mângâiere o face cu o anume chibzuință.

În dorința de a cunoaște în chip desăvârșit terenul înaintea de a încerca atacul împotriva casei Nucingen, Rastignac voi să afle în amănunt viața de până atunci a lui moș Goriot și culese știri sigure, care se pot rezuma astfel:

Jean-Joachim Goriot fusese înainte de Revoluție un simplu lucrător la fabrica de făinoase, priceput, strângător și destul de întreprinzător ca să poată cumpăra fondul de comerț al stăpânului său, pe care soarta îl făcu să cadă victimă celui dintâi val de răzvrătire din 1789. Goriot se stabili în strada Jussienne, lângă hala de grâne, și avu chibzuință de a primi președinția secției respective, ca să poată obține pentru negoțul său ocrotirea personajelor cu cea mai mare trecere în acea vreme plină de primejdii. Această înțelepciune fusese obârșia averii sale, care începu să se înfiripe în timpul foametei, falsă sau adevărată, din pricina căreia grânele ajunseseră la Paris la prețuri uriașe. Mulțimea se omora la ușa brutăriilor, în vreme ce anumiți oameni cumpărau făinoase de la băcănii fără nicio îmbulzeală. În anul acela, cetățeanul Goriot adună capitalul care mai târziu îi dădu putința să-și facă negoțul cu acea superioritate pe care o are totdeauna cel ce dispune de un mare fond bănesc. S-a întâmplat și cu el ceea ce se întâmpla cu toți oamenii care au o pricepere mărginită: l-a salvat propria lui mediocritate. De altfel, averea lui neieșind la iveală decât atunci când bogăția nu mai era o primejdie, el nu stârni pizma nimănui. Negoțul de grâne îi absorbise parcă toată inteligența. Când era vorba de diferitele feluri de grâu de făină, de grăunțe, de

cunoașterea calității și a provenienței lor, de meșteșugul păstrării lor, de prevederea prețurilor, de profetizarea recoltelor bogate sau sărace, de mijlocul de a-ți procura cereale cât mai ieftine, aducându-le din Sicilia sau din Ucraina, Goriot era neîntrecut. Din felul cum își ducea afacerile, cum explica legile asupra exportului și importului de grâne, cum le studia în spiritul lor, cum le descoperea lipsurile, l-ai fi crezut în stare să conducă un minister. Plin de răbdare, activ, energic, statornic, iute în expediția mărfii, avea un ochi de vultur, depășind totul, prevăzând totul, știind totul, ascunzând totul; diplomat în concepție, soldat în luptă. Îndată însă ce ieșea din specialitatea lui, din dugheana lui sărăcăcioasă și obscură, în pragul căreia își petrecea ceasurile de trândăvie, cu umărul rezemat de ușorul ușii, era din nou stupidul și grosolanul lucrător de odinioară, omul incapabil să înțeleagă un raționament, nesimțitor față de toate desfătărilor spiritului, spectatorul care adormea la teatru, unul din acei Dolibani ai Parisului, tari numai în prostia lor. Oamenii aceștia sunt aproape toți la fel. Aproape toți poartă în inima lor o simțire sublimă. Două simțăminte atotstăpânitoare umpluseră și sufletul acestui neguțător de făinoase, absorbindu-i toată seva, după cum comerțul de grâne îi cuprinsese toată inteligența creierului. Nevastă-sa, singura fată a unui bogat fermier din ținutul Brie, a fost pentru el obiectul unei adorații religioase, al unei nemărginite iubiri. Goriot o prețuia pentru firea ei, plăpândă și puternică, simțitoare și drăgălașă în același timp, care era cu totul potrivnică firii lui. Dacă este un simțământ cu adevărat înnăscut în sufletul omului, acesta nu este oare mândria de a ocroti în fiecare clipă o ființă slabă? Adăugați la această iubire recunoștința vie cu care toate sufletele cinstite înconjură izvorul plăcerilor lor, și veți înțelege o mulțime de ciudățenii morale. După șapte ani de fericire, peste care nu trecuse nicio înnegurare, Goriot, din nefericire pentru el, își pierde nevasta tocmai atunci când ea începuse

a-l stăpâni chiar dincolo de sfera sentimentelor. Dânsa i-ar fi cultivat poate această fire amorțită, i-ar fi stârnit poate înțelegerea pentru feluritele înfățișări ale lumii și ale vieții. În această stare, simțământul paternității s-a dezvoltat în sufletul lui Goriot până la nesocotință. Dragostea lui înșelată de moarte, o întoarse asupra celor două fete ale sale, care la început îi împliniră din belșug toate simțămintele. Oricât de strălucite erau propunerile pe care i le făceau unii neguțători sau fermieri dornici să-l aibă ginere, el rămase mai departe în văduvia lui. Socru-său, singurul om pentru care avea o oarecare slăbiciune, spunea că știe sigur că Goriot jurase în fața neveste-si să-i rămână credincios chiar și după moartea ei. Oamenii clin hale, incapabili să înțeleagă această minunată nebunie, începură să facă glume și-i născociră o poreclă caraghioasă. Cel dintâi dintre ei care, bând un aldămaș, se apucă să i-o spună în față se trezi cu o lovitură de pumn în umăr, care-l zvârli cu capul înainte într-un stâlp de piatră din strada Oblin. Devotamentul nechibzuit, dragostea plină de temeri pe care Goriot le purta fetelor lui erau atât de bine cunoscute, încât într-o zi unul dintre concurenții lui, vrând să-l îndepărteze din piață, pentru ca astfel să-și poată hotărî singur prețul pe care-l voia, îi spuse că Delphine a fost doborâtă de o cabrioletă. Palid, galben ca ceara, Goriot plecase îndată din hale. Vreme de câteva zile după aceea a fost bolnav din pricina reacțiunii pe care i-au pricinuit-o simțămintele potrivnice stârnite de această falsă alarmă. Nu s-a repezit în umărul acelui om cu laba lui gata să strivească orice-i ieșea în cale, în schimb, când l-a prins la strâmtoare l-a împins la faliment, alungându-l astfel din hale. Educația celor două fete a fost, firește, cu totul nechibzuită. Având un venit de șaiszeci de mii franci, din care nu cheltuia pentru el nicio mie două sute, fericirea lui Goriot era să împlinească toate fanteziile fetelor lui; cei mai buni profesori primiră sarcina să le înzestreze, cu talentele care fac dovada unei bune creșteri; le luă de asemenea o domnișoară de

companie, care, din fericire pentru ele, se nimeri să fie o femeie de spirit și de gust. Călăreau, aveau trăsura lor, duceau viața pe care ar fi dus-o amantele unui bătrân și bogat senior. Era de ajuns să-și spună dorințele lor oricât de costisitoare, pentru ca îndată tatăl lor să le împlinească. Și în schimbul tuturor acestor daruri nu le cerea decât o mângâiere. Goriot își socotea fetele lui în rândul îngerilor și deci cu mult deasupra lui, bietul de el! Până și suferințele pe care i le pricinuiău îl făceau fericit. Când ajunseră la vârsta măritişului, își aleseră bărbații după gustul lor; fiecare dintre ele primi drept zestre jumătate din averea bătrânului. Curtată pentru frumusețea ei de contele de. Restaud, Anastasie avea înclinări aristocratice, care o îndemnară ca părăsind casa părintească să se avânte în lumea mare. Delphine era iubită de arginți: se mărită cu Nucingen, bancher de origine germană, care deveni baron al Sfântului Imperiu. Goriot rămase neguțător de făinoase. Curând după aceea, fetele și ginerii se simțiră rușinați din pricină că bătrânul își ducea mai departe negoțul, deși asta era toată viața lui. După ce rabdă vreme de cinci ani stăruințele lor, se învoi în sfârșit să se retragă din afaceri cu ceea ce va lua din vânzarea fondului de comerț și cu ceea ce câștigase în acești ani din urmă; cu acest capital, care după socotelile doamnei Vauquer, la care venise să se statornicească, urma să-i aducă un venit de opt la zece mii de franci pe an, se aruncă în această pensiune din pricina deznădejdiei care îl cuprinsese când văzuse că fetele, silite de bărbații lor, refuzaseră nu numai să-l țină în casele lor, dar chiar să-l primească din când în când în văzul lumii.

Aceasta era tot ce știa despre moș Goriot un oarecare domn Muret, care-i cumpărase fondul de comerț. Presupunerile pe care le făcuse ducesa de Langeais față de Rastignac își primeau astfel întărirea. Aci se sfârșește expunerea acestei obscure dar cumplite drame din viața Parisului.

Către sfârșitul acestei prime săptămâni din decembrie, Rastignac primi două scrisori: una de la mamă-sa, cealaltă de la surorile lui. Cele două scrisuri, pe care le cunoștea atât de bine, îl făcură să freacă de bucurie și să tremure de spaimă, în cele două plicuri subțirele era hotărârea de viață sau de moarte a speranțelor lui. Dacă gândindu-se la sărăcia în care trăiau ai lui aștepta cu oarecare înfricoșare răspunsul lor, își dăduse seama prea bine de dragostea ce i-o purtau ca să nu se teamă că le va fi supt cele din urmă picături de sânge. Scrisoarea mamei-sa avea următorul cuprins:

„Iubitul meu copil, îți trimit ceea ce mi-ai cerut. Caută să întrebuințezi cu folos acești bani; chiar dacă ar fi vorba de salvarea vieții tale, n-aș putea să găsesc a doua oară o sumă atât de mare fără a-l încunoștința pe tatăl tău, ceea ce ar tulbura armonia căsniciei noastre. Ca să ne-o procurăm ar trebui să ipotecăm bucata noastră de pământ. Nu pot să judec valoarea unor proiecte pe care nu le cunosc; dar de ce natură sunt ele, ca să te temi a mi le mărturisi? Această explicație nu cerea în niciun caz volume întregi; nouă, mamelor, ne este de ajuns un singur cuvânt, și acesta mi-ar fi cruțat chinurile incertitudinii. Nu pot să-ți ascund dureroasa impresie pe care mi-a pricinuit-o scrisoarea ta. Iubitul meu fiu, ce simțământ te-a silit să-mi torni în suflet o asemenea spaimă? Desigur că ai suferit adânc scriindu-mi, pentru că și eu am suferit adânc citindu-ți scrisoarea. Pe ce drum vrei să pornești?

Vrei să-ți clădești viața și fericirea înfățișându-te drept ceea ce nu ești și intrând într-o lume unde nu vei putea răzbate decât făcând cheltuieli bănești pe care nu le vei putea suporta fără a pierde un timp atât de prețios pentru studiile tale? Bunul meu Eugène, în privința aceasta crede ce-ți spune inima mamei tale: la capătul cărărilor întortocheate nu este nimic măreț. Răbdarea și resemnarea trebuie să fie virtuțile tinerilor care se află în situația ta. Nu te dojenesc, nu vreau să însoțesc darul nostru cu nicio

amărăciune. Îți vorbesc ca o mamă deopotrivă de prevăzătoare și încrezătoare în același timp. Dacă tu îți cunoști îndatoririle, eu știu tot așa de bine ce suflet curat și ce minunate năzuințe ai. Ți-aș putea spune deci fără teamă: Haide, dragul meu, înainte! Dar tremur, pentru că sunt mamă; și fiecare pas al tău va fi însoțit cu dragoste de rugile și binecuvântările noastre. Fii chibzuit, drag copil. Trebuie să ai înțelepciunea unui om în toată puterea cuvântului: de mintea ta atârnă soarta a cinci ființe⁵⁹ care-ți sunt scumpe. Da, tu ești tot norocul nostru, după cum fericirea ta este și a noastră. Toți ne rugăm lui Dumnezeu să te ajute în tot ce vei întreprinde. Mătușa ta, doamna de Marcillac, a fost în această împrejurare de o rară bunătate. A admis până și povestea cu mănușile tale. Spunea, plină de veselie, că are o slăbiciune pentru tine, cel mai mare dintre copiii noștri. Dragul meu Eugène, să-ți iubești mătușa; nu-ți vai spune ce a făcut pentru tine decât după ce vei izbuti; altfel, banii ei ți-ar arde degetele. Voi, copiii, nu vă puteți da seama ce înseamnă să-ți jertfești amintirile! Dar ce n-am jertfi oare pentru voi? Îmi spune să-ți scriu că te sărută pe frunte și că prin acest sărut ar vrea să-ți insufle puterea de a fi cât mai fericit. Această blinda și minunată femeie ți-ar fi scris cu mâna ei dacă guta nu i-ar fi înțepenit degetele. Taică-tău e sănătos. Recolta lui 1819 întrece toate speranțele noastre. Adio, drag copil; despre surorile tale nu-ți spun nimic. Laure îți scrie și ea. Li las ei plăcerea de-a flecari despre micile întâmplări din viața noastră. Deie Domnul să izbutești! Oh! da, să izbutești. Eugène, m-ai făcut să trec printr-o durere prea mare ca s-o mai pot îndura încă o dată. Acum, când aș fi vrut să am avere ca s-o pot dăruia copilului meu, am înțeles ce înseamnă să fii sărac. În sfârșit, adio! Nu ne lăsa fără știri și primește sărutarea pe care ți-o dă mama ta.”

Când sfârși de citit scrisoarea, Eugène era cu ochii în

⁵⁹ În realitate e vorba de șapte ființe: doi frați, două surori, părinții și mătușa.

lacrimi; îl vedea aievea pe moș Goriot fărâmițându-și argintăria și vânzând-o ca să plătească polița fiică-si.

„Maică-ta și-a fărâmat bijuteriile! își spunea el. Mătușă-ta a plâns, desigur, vânzându-și câteva din relicvele ei! Cu ce drept o blestemi pe Anastasie? Ceea ce a făcut ea pentru amantul ei, tu ai făcut din egoism, pentru viitorul tău! Dintre voi doi, care prețuiește mai mult?”

Studentul simți un foc chinuitor, care-i mistuia străfundurile ființei. Ii venea să renunțe la gândul de a intra în societatea înaltă, să nu primească banii aceștia. Fu cuprins de acele nobile și minunate remușcări tainice a căror valoare oamenii arareori știu s-o prețuiască atunci când își judecă semenii și care fac adesea ca îngerii cerului să-l absolve pe ucigașul osândit de judecătorii pământești. Rastignac deschise scrisoarea soră-si, ale cărei întorsături de frază de o nevinovată grație îi înviorară inima.

„Scrisoarea ta a picat tocmai la timp, dragă frate. Agathe și cu mine voiam să întrebuițăm banii noștri în atâtea chipuri, încât nu ne puteam hotărî ce să cumpărăm cu ei. Tu ai făcut ca slujitorul regelui Spaniei când a răsturnat toate ceasornicele stăpânului său – ne-ai pus de acord. Într-adevăr, ne certam neconținut căreia dintre dorințele noastre să-i dăm preferință, fără a bănuî, dragul meu Eugène, întrebuițarea care înmănușea toate aceste dorințe laolaltă. Agathe a sărit în sus de bucurie. Ce să-ți mai spun, toată ziua am fost nebune de bucurie; drept care (stilul mătușii), mama ne-a spus, luându-și înfățișarea ei severă: «Dar ce v-a apucat, domnișoarelor?» Dacă ne-ar fi și ciocănit oleacă, am fi fost, cred, și mai mulțumite. Femeia care suferă pentru cel pe care-l iubește trebuie să găsească în aceasta o mare plăcere! Numai eu ședeam îngândurată și mâhnită, în mijlocul bucuriei mele. Voi fi desigur o nevestă rea, sunt prea cheluitoare. Îmi cumpărasem două cordoane, un croșet drăguț, ca să găuresc ochiulețele corsetelor, și alte

nerozii de acestea, așa că aveam mai puțini bani decât dolofana de Agathe, care este strângătoare și adună peticele ca o țarcă. Avea două sute de franci! Iar eu, bietul meu prieten, numai cincizeci de taleri. Mi-am primit pedeapsa cu vârf și îndesat; îmi vine să arunc cordonul în fântână, pentru că niciodată n-o să-l mai pot purta cu voie bună. Te-am jefuit. Agathe a fost fermecătoare. Mi-a spus: «Să-i trimitem cei trei sute cincizeci de franci din partea amândurora!» Eu însă nu m-am putut opri să-ți istorisesc lucrurile așa cum s-au petrecut. Știi cum am făcut ca să-ți executăm întocmai porunca? Ne-am luat glorioasa noastră avere, am plecat amândouă la plimbare și când am ajuns în șosea am tras o fugă până la Ruffec, iar aici pur și simplu i-am dat banii domnului Grimbert, care ține biroul Mesageriilor regale! La întoarcere ne simțeam ușoare ca două rândunele. «Fericirea ne-o fi făcând așa de „ușoare”⁶⁰»? mi-a spus Agathe. Am mai sporovăit noi despre multe și felurite lucruri, pe care n-am să ți le repet, domnule parizian, pentru că prea era vorba numai și numai de dumneata. Oh, frățioare, te iubim mult! În două cuvinte, asta-i tot. Cât despre păstrarea tainei, după cum spune mătușa, două mici prefăcute ca noi sunt în stare de orice, chiar să-și țină și gura, când e nevoie. Mama a fost la Angoulême împreună cu mătușa, în chipul cel mai misterios, și amândouă au păstrat o deplină tăcere asupra înaltelor scopuri politice ale călătoriei lor, care de altfel n-a avut loc decât după îndelungate conferințe, de la care noi am fost izgonite, ca și domnul baron. Ce de lucruri mai preocupă spiritele în tot cuprinsul Statului Rastignac! Rochia de muselină înflorată pe care infantele o brodează pentru majestatea-sa regina se lucrează mai departe în cel mai profund secret. Au mai rămas de făcut numai două platei. S-a hotărât ca în partea dinspre Varteuil să nu se mai ridice împrejmuire de zid, ci să se facă un gard viu. Prostimea o să rămână fără poamele din partea locului și fără spalieri, dar

⁶⁰ Joc de cuvinte intraductibil: *alléger* – a ușura, și *allégit* – a micșora, a împruțina.

străinii vor avea o minunată priveliște. Dacă moștenitorul prezumtiv are nevoie de batiste, îi dăm de știre că preaînalta doamnă, văduva de Marcillac, scotocind în ale sale comori și cufere, cunoscute sub numele de Pompei și Herculenum, a descoperit o bucată de frumoasă pânză de Olanda, de care nici nu-și mai aducea aminte; principesele Agathe și Laure au pus la porunca ei acul, ața și mâinile lor, care sunt ca totdeauna olecuță cam prea roșii. Cei doi tineri principii, don Henri și don Gabriel, potrivit funestului lor obicei, se îndoapă ca și în trecut cu magiun de fructe și must de struguri, le mânia până la turbare pe surorile lor, nu vor să învețe nimic, umblă hoinari după cuiburi de păsări, ridică toată casa cu larma lor și, înfrângând legile Statului, strică răchita ca să-și facă nuiiele de joacă. Nunțiul papal, numit vulgar domnul preot, îi amenință cu excomunicarea dacă vor urma să lase-n plata Domnului sfintele canoane ale gramaticii pentru războinicele pușcoace de soc. Adio, dragă frate; nicio scrisoare n-a dus cu ea vreodată atâtea rugi pentru fericirea ta și nicio iubire atât de desăvârșit mulțumită. Așadar, când vei veni acasă vei avea să ne istorisești multe! Mie îmi vei spune tot, pentru că sunt cea mai mare. Mătușa ne-a dat să înțelegem că ai succese în lumea bună.

E vorba de o doamnă, dar mai mult nu se spune...

Între noi, o să ne înțelegem! Ascultă, Eugène, dacă vrei, noi ne putem lipsi de batiste, ca să-ți facem cămăși. Răspunde-mi repede în privința asta. Dacă ai grabnică nevoie de cămăși frumoase și bine cusute, trebuie să ne apucăm de lucru îndată; și dacă la Paris sunt modele pe care noi nu le cunoaștem, poți să ne trimiți unul, mai ales pentru manșete. Adio, adio! Îți sărut tâmpla stingă, care este numai a mea... Fila următoare o las Agathe, care mi-a făgăduit că nu va citi nimic din ceea ce ți-am scris. Dar, ca să fiu mai sigură, am să stau lângă ea cât timp îți va scrie. Sora ta,

care te iubește,

LAURE DE RASTIGNAC”

„Ah, da, își spuse Eugène, da, trebuie să mă îmbogățesc cu orice preț! Comori întregi n-ar putea răsplăti acest devotament. Aș vrea să le pot aduce toate fericirile deodată. O mie cinci sute cincizeci de franci! gândi el după un răstimp. Fiecare ban trebuie să-și dea folosul convenit! Laure știe ce spune. N-am decât cămăși de pânză groasă. Când o fată se hotărăște să vegheze asupra fericirii cuiva, e mai vicleană ca un hoț. Inocentă față de ea însăși și prevăzătoare față de mine, este asemenea îngerului din cer, care iartă păcatele de pe pământ fără să le înțeleagă.”

Lumea întreagă era a lui! Își și chemase croitorul, îl și iscodise, îl și cucerise. De când îl văzuse pe domnul de Trailles, Rastignac înțelesese înrâurirea pe care o au croitorii asupra vieții oamenilor tineri. Dar, vai! Nu există drum de mijloc între aceste două extreme: un croitor este sau un vrăjmaș de moarte, sau un prieten pe care ți-l dăruiește nota de plată. Eugène întâlni în croitorul său un om care înțelesese rostul negoțului său și care se socotea o trăsură de unire între prezentul și viitorul tinerilor. De aceea Rastignac, recunoscător, îl îmbogăți pe acest om printr-unul din acele cuvinte de spirit din care mai. Târziu avea să-și facă o adevărată faimă.

— Cunoscut pantalonii făcuți de el care s-au căsătorit cu un venit de douăzeci de mii de livre, spunea Eugène.

O mie cinci sute de franci bani pe masă, și fă-ți câte rânduri de haine poțtești! Din clipa aceea bietul nostru meridional, scuturându-se de toate îndoielile, coborî la masă cu acea înfățișare care nu poate fi definită și pe care o are orice tânăr când are bani. Când banul alunecă în buzunarul unui student, el simte crescând în sine o coloană fantastică de care știe că se poate rezema. Calcă mai falnic ca înainte,

își dă seama că pârghia lui are un punct de sprijin, te privește drept în ochi neșovăitor, se mișcă sprinten. În ajun, sfios și umil, s-ar fi lăsat lovit fără împotrivire; a doua zi ar fi în stare să lovească el un prim-ministru. În inima lui se petrec fenomene nemaipomenite: vrea tot și poate tot, dorește tot ce-i trece prin cap, e vesel, generos, plin de însuflețire. Pe scurt, pasărea odinioară fără aripi și-a regăsit semețul ei zbor. Studentul fără bani înhață un căpețel de plăcere, asemenea câinelui care strecurându-se printr-o mie de primejdii fură un os, îl sfărâamnă, îi sugă măduva și aleargă mai departe; dar tânărul care țacăne în buzunărașul jiletcii câteva fugare monede de aur, trecătoare, își degustă plăcerile, le amănunțește, își face o desfătare din aceasta, e în al nouălea cer, nu mai știe ce înseamnă cuvântul *mizerie*. Întreg Parisul e al lui. Vârsta la care totul strălucește, totul scânteiază, totul arde ca o vâlvătaie! Vârsta voiniciei bucuroase de care nu se folosește nimeni, nici bărbatul, nici femeia! Vârsta datoriilor și a înfriguratelor temeri, care fac ca fiecare plăcere să fie de zece ori mai puternică! Cine n-a bătut malul stâng al Senei, între strada Saint-Jacques și strada Saints-Pères, habar n-are ce este viața!

„Ah, dac-ar ști parizienele, aici ar veni să caute dragostea!” își spunea Rastignac înfulecând perele coapte de două parale bucata care se serveau la masa doamnei Vauquer.

Tocmai atunci, un factor de la Mesageriile regale se înfățișă în sala de mâncare, după ce mai întâi își vestise sosirea prin zbârnâitul clopoțelului de deasupra porții cu zăbrele. Întrebă cine este domnul Eugène de Rastignac și-i întinse două săculețe și un registru, în care trebuia să iscălească de primire. În clipa aceea Rastignac se simți sub pătrunzătoarea privire a lui Vautrin ca sub arsura unei plesnituri de bici.

— Acum o să ai cu ce să-ți plătești lecțiile de scrimă și ședințele de tir, îi spuse el.

— Au sosit galioanele⁶¹, făcu doamna Vauquer uitându-se la cele două săculețe.

Domnișoara Michonneau se temu să ridice privirile asupra banilor, de frică să nu i se citească lăcomia în ochi.

— Aveți o mamă tare bună, spuse doamna Couture.

— Domnul are o mamă foarte bună, repetă Poiret.

— Da, mămica și-a stors toată vlaga, zise Vautrin. Acum poți să-ți faci toate poftele, să intri în lumea mare, să pescuiești fete cu zestre și să dansezi cu contese care poartă flori de piersic în păr. Dar ascultă ce-ți spun eu tinere: apucă-te de tir!

Vautrin schiță mișcarea omului care-și ochește adversarul. Rastignac voi să dea un bacșiș factorului, dar nu găsi nimic în buzunar. Vautrin se scotoci și aruncă slujbașului o bănuță.

— Acum ai credit mare, adăugă el întorcându-se către student.

Rastignac se văzu nevoit să-i mulțumească, deși după acel înveninat schimb de cuvinte pe care-l avusese în ziua când fusese la doamna de Beauséant, nu-l mai putea suferi. În cele opt zile care urmaseră, Eugène și Vautrin nu-și mai vorbiseră, mulțumindu-se doar să se cerceteze în tăcere. Studentul se întrebase zadarnic pentru ce. De bună seamă, ideile țâșnesc în raport direct cu forța cu care sunt concepute și lovesc fără greș acolo unde le trimite creierul, după o lege matematică asemănătoare cu aceea care dirijează proiectilul când iese din țeava mortierului. Efectele sunt felurite. Dacă sunt firi simțitoare în care ideile se înfig adânc și fac, ravagii, tot așa de adevărat este că sunt și firi puternic fortificate, craniile apărate de metereze de aramă, iar când voința altora se izbește de asemenea apărări, ea se frânge și cade la pământ, cum cad gloanțele în fața unui zid masiv. Și, în sfârșit, sunt firi moi și pufoase, în care ideile altora mor, ca ghiulelele care se afundă fără a exploda în

⁶¹ Veche denumire a corăbiilor spaniole de comerț (n.r.).

pământul afinat al redutelor. Rastignac avea unul dintre acele capete pline de pulbere, care explodează la cea mai ușoară lovitură. Tinerețea lui era atât de clocotitoare de viață, încât era larg deschisă acestui tir de idei, acestei contagiuni de simțăminte, ale căror bizare manifestări ne izbesc fără să ne dăm seama. Vederea lui morală era tot așa de pătrunzătoare și de lucidă ca și ochii lui de linx. Fiecare dintre simțurile lui duble avea acea ciudată putere de întindere, acea flexibilitate care-i îngăduia să răzbată înainte și apoi să se întoarne încărcat cu toate senzațiile înregistrate, însușiri care ne minunează când le întâlnim la oamenii superiori, spadasi dibaci în a descoperi într-o clipă punctul slab al oricărei cuirase. De altfel, în luna din urmă, în sufletul lui Eugène crescuseră deopotrivă și defectele, și însușirile. Defectele i le stârnea lumea bună, în care intrase, și în același timp împlinirea dorințelor lui, din ce în ce mai mari. Printre însușiri se număra și acea vivacitate meridională care în fața unei piedici îl împingea de-a dreptul către ea, ca s-o înlăture, și care nu îngăduie unui om de dincolo de Loara să zăbovească prea mult în vreo nesiguranță oarecare. Calitate în care nordicii văd un defect: după judecata lor, dacă prin aceasta s-a ridicat Murat⁶², tot din aceeași pricină i s-a tras și moartea. Se cuvine să tragem deci concluzia că un meridional, care are darul de a îmbina viclenia nordicilor cu îndrăzneala celor de dincolo de Loara, este un om întreg și a lui va fi întreaga lume. Rastignac nu putea deci să rămână îndelungă vreme sub focul bateriilor lui Vautrin fără a se lămuri dacă omul acesta îi era prieten, sau dușman. În fiecare clipă i se părea că acest ciudat personaj îi ghicea pasiunile și-i citea în suflet, în vreme ce în sufletul lui Vautrin totul era așa de strașnic ferecat, încât avea parcă neclintita profunzime a unui sfinx care știe, care vede tot și nu spune nimic. Acum, când se știa cu buzunarul

⁶² *Ioachim Murat* (1767—1815), ofițer francez, ajuns, din simplu agricultor, cumnatul lui Napoleon Bonaparte.

plin, Eugène se răzvrăti.

— Fii bun și așteaptă-mă, spuse el către Vautrin, care se ridicase să plece, după ce savurase cel din urmă strop de cafea.

— De ce? Întrebă cvadragenarul punându-și pălăria cu boruri largi și luându-și bastonul cu șiș de fier, pe care adesea îl învârtea ca pe o morișcă, gata să se lupte fără teamă cu patru tâlhari deodată.

— Am să-ți plătesc datoria, urmă Rastignac desfăcând pe loc un săculeț, și întorcându-se către doamna Vauquer îi numără o sută patruzeci de franci. Socoteală dreaptă – prietenie dreaptă, îi spuse el văduvei. Suntem chit până la Sfântul Silvestru. Schimbă-mi o patacă de cinci franci.

— Socoteală dreaptă – prietenie dreaptă, repetă Poiret, cu ochii la Vautrin.

— Uite și datoria, spuse Rastignac întinzând banii către sfinxul eu perucă.

— Parcă ți-ar fi frică să-mi fii datornic, izbucni Vautrin înfigându-și pătrunzătoarea privire până-n străfundurile sufletești ale tânărului și aruncându-i una din acele priviri zeflemitoare și diogenice⁶³ din pricina cărora Eugène fusese de o sută de ori până acum gata să se ia la harță.

— ...Mda, răspunse studentul, care se ridicase, cu cele două săculețe în mână, ca să se urce în camera lui.

Vautrin ieșea pe ușa care dădea în salon, iar Rastignac se îndrepta spre cea care ducea către scara interioară.

— Află, domnule marchiz de *Rastignacorama*, că ceea ce mi-ai spus adineauri nu-i tocmai politicos, răspunse Vautrin trântind ușa dinspre salon și îndreptându-se către Eugène, care-l privea cu răceală.

Luând cu sine pe Vautrin, Rastignac închise ușa sufrageriei și amândoi se opriră sub scara interioară, în sălița

⁶³ Cinice, caustice. De la *Diogene*, filosof antic grec (413—323 î.e.n.), care disprețuia conveniențele sociale (n.r.).

pătrată dintre kuhne și sala de mâncare, a cărei ușă cu tăblii de lemn dădea spre grădină, având deasupra un geam cu zăbrele de fier. Acolo, studentul începu vorba, de față fiind și Silvia, care țâșnise din bucătărie:

— Domnule Vautrin, eu nu sunt marchiz și nu mă numesc *Rastignacorama*.

— Au să se-ncaiere, spuse domnișoara Michonneau cu nepăsare.

— Să se-ncaiere! repetă Poiret.

— Da de unde?! răspunse doamna Vauquer mângâind grămăjoara de bani pe care o avea în față.

— Uite că se duc sub tei! strigă domnișoara Victorine ridicându-se ca să poată privi în grădină.

— Și totuși, bietul tânăr avea dreptate.

— Să mergem sus, micuța mea dragă, spuse doamna Couture. Treburile astea nu ne privesc...

Doamna Couture și Victorine se ridicară, dar în ușă dădură de bucătăreasa Silvia, care le tăie drumul.

— Ce-o mai fi și asta? întrebă ea Domnul Vautrin i-a spus domnului Eugène: „Să ne explicăm!” Apoi l-a luat de braț, și acum ia uitați-vă cum mai umblă prin anghinarea noastră.

Tocmai atunci, Vautrin se ivi în prag.

— Măicuță Vauquer, spuse el zâmbind, să nu te sperii, vreau să-mi încerc pistoalele afară, sub tei.

— Oh, domnule, zise Victorine împreunându-și mâinile, de ce vreți să-l uideți pe Eugène?

Vautrin se trase doi pași îndărăt, uitându-se țintă la Victorine.

— Ia uite, altă poveste! strigă el cu un glas batjocoritor care o făcu să roșească pe biata fată. E drăguț băiatul ăsta, nu-i așa? Mi-ai dat o idee. Am să vă fac fericiți pe amândoi, frumoasa mea copilă.

Doamna Couture o luă de braț pe orfana a cărei ocrotitoare era și, trăgând-o după sine, îi spuse la ureche:

— Vai, Victorine, ești nemaipomenită astăzi!

— Nu vreau să se tragă cu pistolul aici la mine, spuse doamna Vauquer. Doar n-oi fi având de gând să sperii vecinii și să-mi aduci poliția-n casă, la ceasul ăsta?!

— Haide, liniștește-te, măicuță Vauquer, răspunse Vautrin. La, la, binișor... O să ne ducem la sala de tir.

Se întoarse la Rastignac, pe care-l luă prietenește de braț.

— Chiar dacă ți-aș fi dovedit că, la treizeci și cinci de pași depărtare, bag cinci gloanțe pe rând într-un as de pică, îi spuse el, tot nu ți-ai fi pierdut curajul. Am impresia că ești nițeluș cam turbat, și, cu firea asta ești în stare să te lași ucis, ca un imbecil.

— Dai îndărăt, zise Eugène.

— Nu mă scoate din sărite! răspunse Vautrin. Dimineața asta nu e prea rece, hai să stăm acolo, urmă el arătându-i scaunele vopsite în verde. Acolo nu ne poate auzi nimeni. Am să-ți vorbesc. Ești un băietan de treabă și nu-ți vreau răul. Te iubesc, ai cuvântul de cinste al lui Tromp... (Mii de tunete!) Ai cuvântul de cinste al lui Vautrin. Am să-ți spun și de ce te iubesc. Până atunci, află că te cunosc ca și când ai fi copilul meu și am să ți-o dovedesc. Pune săculețele coala, reluă Vautrin arătându-i masa rotundă.

Rastignac puse banii pe masă și se așeză pe un scaun, bântuit de curiozitatea pe care i-o stârnise în cel mai înalt grad brusca schimbare ce se săvârșise în purtarea acestui om, care, după ce-i spusese că-l va ucide, acum i se înfățișa, ca un ocrotitor.

— Arzi de nerăbdare să afli cine sunt, cu ce m-am îndeletnicit sau cu ce mă îndeletnicesc astăzi, urmă Vautrin. Prea multe vrei să știi, micuțule! Haide, liniștește-te. În privința asta, ai s-auzi alte lucruri! Am trecut prin nenorociri. Întâi ascultă ce-ți spun eu și după aceea ai să-mi răspunzi. Uite viața mea de până astăzi, în trei cuvinte. Cine sunt? Vautrin. Ce fac? Fac ce-mi place. Să trecem mai departe. Vrei să știi ce fel de om sunt? Sunt bun cu cei care-mi fac

bine sau cu care mă înțeleg sufletește. Acestora le îngădui orice. Pot să-mi fărâme ținuturile cu lovituri de picior, că nu le spun nici măcar: *Luați seama!* Dar, zău, sunt de o drăcească răutate cu cei care mă hărțuiesc sau pe care nu-i am la inimă. Și e bine să știi că pot ucide un om fără să-mi pese, cum nu-mi pasă de asta! spuse Vautrin zvârlind un scuipat printre dinți. Numai că mă străduiesc să-l ucid corect, adică atunci când este absolută nevoie. Sunt ceea ce se cheamă un artist. Așa cum mă vezi, am citit *Memoriile* lui Benvenuto Cellini⁶⁴, și încă în italienește. De la omul acesta, care era un falnic haidamac, am învățat să imit Providența, care ne ucide fără nicio noimă, și să iubesc frumosul, oriunde îl găsesc. Și la urma urmei, nu ți se pare minunată o partidă în care joci singur împotriva tuturor și ai noroc? Am cugetat temeinic asupra alcătuirii actuale a dezordinii voastre sociale. Duelul e un joc de copii, micuțule, o neghiobie. Când dintre doi oameni unul trebuie să piară, trebuie să fii imbecil ca să te lași pe seama hazardului. Duelul? Cap, sau pajură! Asta e tot. Eu bag cinci gloanțe într-un as de pică, unul după altul, unul peste altul, în aceeași gaură, și încă de la treizeci și cinci de pași! Când ți-a dat Dumnezeu acest mic talent, te socoti sigur c-ai să-ți dobori dușmanul. Ei bine, am tras asupra unui om de la douăzeci de pași și nu l-am nimerit. Caraghiosul nu pusese mâna în viața lui pe un pistol. Uite, spuse acest om extraordinar desfăcându-și jiletca și arătându-și pieptul păros ca o spinare de urs, dar garnisit cu o coamă roșcată, care-ți stârnea un fel de scârbă amestecată cu spaimă, ageamiul mi-a pârlit blana, adăugă apăsând degetul lui Rastignac pe o gaură pe care o avea în piept. Dar pe vremea aceea eram un copil, aveam vârsta dumatăle – douăzeci și unu de ani. Mai credeam încă în ceva, în iubirea femeii și într-o grămadă de alte prostii, care au să te zăpăcească și pe dumneata. Ne-am fi putut bate, nu-i

⁶⁴ Sculptor, gravor și argintar italian, care a trăit la curtea lui Francisc I, regele Franței (1500—1571) (n.r.).

așa? Poate că m-ai fi ucis. Să presupunem că în clipa asta aș fi fost în mormânt. Dar dumneata unde ai fi fost? Ar fi trebuit să speli putina, să te duci în Elveția, să papi banii babacului, care însă n-are nicio lețcaie. Am să-ți arăt limpede situația în care te afli. Dar am s-o fac cu superioritatea unui om care după ce a cercetat toate lucrurile astea a văzut că nu sunt decât două căi de urmat: ori supunerea stupidă, ori răzvrătirea. Eu nu mă supun la nimic, înțelegeți? Știi ce-ți trebuie dumitale, pe calea pe care ai pornit? Un milion, și chiar acum. Fără asta, cu căpșorul ăsta al nostru, s-ar putea întâmpla să ne ducem să hoinărim printre lațurile de la Saint-Cloud, ca să vedem dacă nu cumva s-o fi aflând o ființă supremă prin partea locului. Milionul acesta am să ți-l dau eu.

Tăcu un răstimp, privindu-l pe Eugène.

— Ah, ah, ai început să te uiți parcă mai frumos la tătucu Vautrin. De când auziși cuvântul de adineauri, ești ca o fată căreia i s-a spus: „Pe diseară”, și care se gătește lingându-se pe bot, ca mâța după ce a băut lapte. Fie ce-o fi. Să vedem, care pe care! Să-ți facem mai întâi socoteala, tinere. Avem acasă pe tata, pe mama, pe mătușa, două surori (optsprezece și șaptesprezece ani), doi frațiori (cincisprezece și zece ani; acesta e întregul echipaj, după condica de apel. Mătușa le crește pe cele două surori ale dumitale. Preotul vine acasă să-i învețe latina pe cei doi frați. Familia mănâncă mai mult terci. De macaroane decât pâine albă, tata își cruță cât poate pantalonii, mama abia izbutește să-și facă o rochie de iarnă și una de vară, surioarele se descurcă cum pot. Știu tot; am umblat și eu prin sud. Cam așa trebuie să stea lucrurile și pe la dumneata, dacă nu ți se trimit decât o mie două sute de franci pe an, iar din moșioara dumneavoastră cât un ceaunaș⁶⁵ abia puteți scoate trei mii de franci. Avem o bucătărească și un servitor, trebuie să păstrăm decorul, tata

⁶⁵ Joc de cuvinte intraductibil: *terre* — pământ, *terrine* — bărdacă, ceaun de pământ.

e baron. Cât despre noi, suntem un ambițios, ne-am aliat cu familia de Beauséant, dar umblăm pe jos; vrem să ne îmbogățim, dar n-avem niciun ban; mâncăm mizerabilele tocane ale doamnei Vauquer, dar ne plac strălucitele mese care se dau în foburgul Saint-Germain; dormim într-un pat prăpădit, dar vrem să avem un palat! N-am să te dojenesc pentru ceea ce vrei să ai. Nu oricine se naște ambițios, sufletele! Întreabă-le pe femei ce fel de oameni caută, și îți vor răspunde că pe cei ambițioși. Ambițioșii au șalele mai puternice, sângele – mai bogat în fier, inima – mai caldă decât ceilalți oameni. Și femeia se simte așa de fericită și așa de frumoasă în clipele în care e tare, încât dintre toți oamenii îl alege pe cel care are o forță uriașă, înfruntând chiar primejdia de-a fi zdrobită de el. Am făcut acest inventar al năzuințelor dumitale ca să-ți pot pune probleme. Problema aceasta iat-o. Ni-e o foame de lup; avem niște colțșori tare ascuțiți; cum facem ca să avem ce băga în oală? Mai întâi avem să mâncăm Codul, ceea ce nu-i tocmai plăcut și nici nu duce la nimic; dar așa trebuie. Fie. O să ne facem avocat ca să ajungem președinte de curte cu juri și să vârm în pușcărie pe niște bieți pârliti care prețuiesc mai mult decât noi, punându-le pe umăr inițialele T. F.⁶⁶ și dovedind astfel celor bogați că pot să doarmă în deplină liniște. Nu-i o treabă tocmai nostimă, și apoi, ține mult. Întâi, doi ani de așteptare la Paris, doi ani în care ne uităm cu jind la toate zaharicalele după care ne lasă gura apă. E obositor să poftești neconținut și să nu te sature niciodată. Dacă ai fi un gălbejit și dacă ai avea fire de moluscă, n-ai avea de ce să te temi; dar sângele nostru e fierbinte ca al leului și avem o asemenea poftă, încât din pricina ei am fi în stare să facem douăzeci de nerozii pe zi. Așadar, supliciul acesta, cel mai cumplit din câte vedem în infernul bunului Dumnezeu, te va doborî. Să spunem că vei fi cuminte, că vei bea lapte și vei face elegii; în cazul acesta, inimos cum ești, după un lung șir

⁶⁶ *Travail forcé* – muncă silnică.

de nervi și de lipsuri, care chiar și pe un câine l-ar face să turbeze, va trebui să începi ca substitut al unui caraghios oarecare, în cine știe ce fundătură de provincie, unde stăpânirea îți va arunca o leafă de o mie de franci pe an cum arunci o strachină de fiertură unui zăvod de măcelărie. Latră după toți hoții, pledează pentru bogătani, mână la ghilotină oameni de inimă! Omu' dumneavoastră! Dacă n-ai neamuri la Ierusalim, putrezești într-un tribunal de provincie. Tocmai bine pe la treizeci de ani ai să ajungi judecător cu o mie două sute de franci pe an, dacă între timp nu-ți vei fi aruncat roba la gunoi. Pe la patruzeci de ani ai să te însori cu vreo fată de morar, cu un venit de ~ hai să zicem – șase mii de livre pe an. Mulțumesc! Dacă ai avea proptele ai ajunge procuror la treizeci de ani cu leafă de o mie de taleri și ai lua de nevastă pe fata primarului. Dacă mai faci și câteva mărunte acte de lichelim politic, cum ar fi de pildă să citești pe un buletin Villèle în loc de Manuel⁶⁷ (nume care rimează și, deci, nu-ți pricinuiesc frământări de conștiință), ajungi procuror general la patruzeci de ani și poți pune mâna pe un mandat de deputat. Trebuie să mai ții seama, dragă băiete, că în acest răstimp ne-am cam ferfenițit mica noastră conștiință, că vreme de douăzeci de ani am trecut prin atâtea necazuri, prin atâtea tainice suferințe și că surioarele noastre au rămas fete bătrâne. Pe deasupra, am onoarea să-ți atrag luarea-aminte că în toată Franța nu sunt decât douăzeci de procurori generali și ca sunteți vreo douăzeci de mii de aspiranți la acest grad, printre care se află destui caraghioși care ar fi în stare să-și vândă familia ca să salte cu o treaptă mai sus. Dacă ți-e silă de meseria asta, hai să căutăm alta. Baronul de Rastignac vrea poate să intre în avocatură? Frumușică socoteală! O să te chinuiești vreo zece ani, o să cheltuiești în fiecare lună o mie de franci, o să-ți

⁶⁷ Joseph, conte de Villèle, era sub Restaurație șeful ultraregaliștilor; Jacques-Antoine Manuel era deputat liberal, opoziționist. A citi deci pe un buletin *Villèle* în loc de *Manuel* înseamnă a favoriza extrema dreaptă.

faci o bibliotecă, un cabinet de notariat, o să umbli prin lumea bună, o să te ploconești în fața celor de la care poți ciupi un proces, o să gonești prin tot Palatul de Justiție până ți-o ieși limba de-un cot. Dacă din meseria asta te-ai putea pricopsi, n-aș zice nu. Dar găsește-mi, rogu-te, în tot Parisul cinci avocați care la vârsta de cincizeci de ani să câștige cincizeci de mii de franci pe an! Haida-de! Mai degrabă m-aș face tâlhar la drumul mare decât să-mi terfelesc sufletul în felul acesta. Și apoi, de unde să luăm banii? Chestia nu-i tocmai veselă. Ar mai fi o cale: o femeie cu zestre. Vrei să te însori? Asta înseamnă să-ți agăți o piatră de gât. Și pe urmă, dacă te însori pentru bani, ce mai rămâne din onoarea, din noblețea noastră? Mai bine ridică-te dintru început împotriva orânduiriilor omenești. N-ar fi nimic să te târăști ca un șarpe dinaintea unei femei, să-i lingi picioarele maică-si, să te bălăcești în josnicie mai rău decât o scroafă, ah! N-ar fi nimic, dacă cel puțin ai izbuti să fii fericit. Dar lângă o femeie pe care o vei lua în condițiile acestea vei avea soarta nenorocită a pietrelor de canal, peste care trec toate murdăriile. Mai bine să te războiești cu bărbații decât cu nevasta. Ai ajuns la răscrucea vieții, tinere. Alege-ți calea. Ai și ales-o: ai fost la verișoara noastră, doamna de Beauséant, și acolo ai adulmecat luxul. Ai fost la doamna de Restaud, fata lui moș Goriot, și ai adulmecat pariziana. În ziua aceea, când te-ai întors, îți erau scrise în frunte cuvintele pe care le-am citit dintr-o dată: *Cât mai sus!* cât mai sus, cu orice preț. Bravo, mi-am spus, ștregarul ăsta-mi place. Ai avut nevoie de bani. De unde să-i iei? Ai stors la sânge pe surioarele dumitale. Mai toți frații ciupecsc cât pot de la surioarele lor. Cei o mie cinci sute de franci ai dumitale, smulși, Dumnezeu știe cum, dintr-un ținut în care găsești mai degrabă castane decât bani, au să se ducă unul după altul, ca soldații când pornesc după furțișaguri prin livezile oamenilor. Și după asta ce-ai să faci? Ai să muncești? Munca, așa cum o înțelegei dumneata în clipa de față, abia poate aduce la bătrânețe un

apartament în casa măicuței Vauquer unui flăcău de vârtoșia lui Poiret Cincizeci de mii de tineri care se află, toți, în situația dumitale își propun să rezolve problema unei grabnice îmbogățiri. Dumneata ești unul dintre acești cincizeci de mii. Gândește-te ce străduințe va trebui să depui și cât de înverșunată va fi lupta. Vă veți mânca unii pe alții, ca păianjenii închiși într-o oală, din pricină că nu se găsesc cincizeci de mii de slujbe bune. Știi cum își croiesc oamenii drum aici la Paris? Ori prin strălucirea geniului, ori prin iscusința corupției. În această mulțime de oameni, trebuie să răzbați ca o ghiulea de tun sau să te streкори pe sub ascuns, ca și ciurma. Cinstea nu slujește la nimic. Oamenii se pleacă sub puterea geniului, îl urăsc, încearcă să-l defaime, pentru că geniul ia ce i se cuvine și nu împarte cu nimeni; dacă însă stăruie, oamenii se pleacă în fața lui; pe scurt, îl adora în genunchi dacă n-au putut să-l îngroape în noroi. Dar talentele sunt rare; corupția este în floare. Corupția este astfel arma mediocrității, care se revarsă din belșug, și pretutindeni îi vei simți ascuțișul. Vei vedea femei ai căror bărbați au o leafă de șase mii de franci pe an și care cheltuiesc numai pentru îmbrăcăminte peste zece mii de franci. Vei vedea slujbași cu o mie două sute de franci pe an cumpărând pământ. Vei vedea femei prostituându-se ca să poată ieși la plimbare în trăsură feciorului unui *pair* al Franței⁶⁸ care are dreptul să gonească la cursele de la Longchamps pe alea din mijloc. L-ai văzut pe acest biet nătărău, moș Goriot, silit să plătească polița girată de fie-sa, al cărei bărbat are un venit anual de cincizeci de mii de franci. Te desfid să faci doi pași în Paris fără să dai de cele mai infernale uneltiri. Aș fi în stare să-mi pun capul, contra unui firicel de salată din stratul acesta, că vei intra în cel mai cumplit viespar cu cea dintâi femeie care îți va plăcea, chiar dacă va fi bogată, frumoasă și tânără. Toate sunt în conflict

⁶⁸ Membru al Camerei aristocraților, numită *la Chambre des pairs*, care a funcționat în Franța de la 1814 până la 1848.

cu legea, toate sunt în război cu bărbații lor, în toate privințele. N-aș mai isprăvi niciodată dacă aș sta să-ți lămuresc toate târgurile care se fac pentru amănți, pentru rochii, pentru copii, pentru cheltuiala casei sau pentru vanitate, rareori din virtute, crede-mă. De aceea omul cinstit este inamicul tuturor. Dar ce socoti că este un om cinstit? La Paris, om cinstit este cel care tace și refuză să ia parte la împărțeala generală. Nu-ți vorbesc de acei bieți sclavi care pretutindeni fac toată treaba fără să fie niciodată răsplătiți pentru munca lor și pe care ei îi numesc frăția jerpeliților lui Dumnezeu. Fără îndoială, în lumea lor virtutea înflorește în toată minunata ei prostie, dar tot acolo s-a așezat și mizeria. Văd de pe acum schima pe care ar face-o acești oameni de ispravă dacă Dumnezeu ne-ar face proasta glumă de a lipsi de la judecata de apoi. Așadar, dacă vrei să te îmbogățești degrabă, trebuie ori să fii bogat dinainte, ori să te arăți ca atare. Ca să te înavuțești trebuie să dai lovituri mari; altminteri, joci cu țârâita – și atunci, să fii sănătos, tinere! Dacă în cele o sută de profesii pe care le poți face se întâmplă ca zece oameni să ajungă repede la țintă, lumea spune că sunt hoți. Nu-ți rămâne decât să tragi concluzia. Ți-am înfățișat viața așa cum este. Nu e mai frumoasă decât o cuhne, duhnește la fel și nu poți găti mâncare fără să te murdărești pe mâini. Învață doar să ieși cu fața curată. La asta se reduce toată morala vremii noastre. Dacă... Îți vorbesc așa despre lume, este pentru că ea însăși mi-a dat acest drept: o cunosc. Socoti, poate, ca o învinuiesc? Nicidecum. Totdeauna a fost așa. Moraliștii n-au s-o poată schimba niciodată. Omul este o ființă imperfectă. Uneori însă este mai mult sau mai puțin ipocrit. Atunci nerozii spun despre el că este sau că nu este cinstit. Nu învinuiesc pe bogătași și nu apăr poporul: omul de sus, omul de jos, omul de mijloc – toți sunt la fel. În toată această cireada de boi găsești dintr-un milion de exemplare zece viteji care se ridică deasupra tuturor lucrurilor și chiar deasupra legilor.

Printre ei mă număr și eu. Dacă ești un om cu adevărat superior, du-te drept la țintă și cu fruntea sus. Dar va trebui să te lupți cu pizma, cu defăimarea, cu mediocritatea, cu întreaga lume. Napoleon a dat peste un ministru de război pe care-l chema Aubry⁶⁹ și care era cât p-aci să-l trimită în surghiun. Pipăie-te pe toate părțile. Cercetează-te dacă ești în stare să te scoli în fiecare zi mai dârz decât în ajun. În această situație, am să-ți fac o propunere pe care nimeni n-ar respinge-o. Ascultă cu luare-aminte. Eu, vezi dumneata, am o idee. Ideea mea este să duc o viață patriarhală pe un vast domeniu, de vreo sută de mii de pogoane, undeva în Statele Unite, prin sud. Vreau să mă fac plantator, să am sclavi, să câștig câteva bune milioane, vânzând boi, tutun, lemne, să trăiesc ca un împărat, făcându-mi toate poftele și ducând un trai pe care nici nu-l poți concepe aici, unde oamenii stau înfundați în vizuinile astea de cărămidă. Eu sunt un mare poet. Dar poeziile mele nu le scriu; ele devin fapte și simțiri. În clipa de față am cincizeci de mii de franci, cu care n-aș putea să cumpăr decât patruzeci de negri. Îmi trebuie două sute de mii ca să am două sute de negri și să-mi pot împlini dorința de-a trăi patriarhal. Negrii aceștia, vezi dumneata, sunt ca niște copii care-ți vin de-a gata: faci cu ei ce porțesti, fără ca un procuror cârcotaș să-ți ceară socoteală. Cu acest capital negru voi avea în zece ani trei sau patru milioane. Dacă izbutesc, nimeni nu mă va întreba „Cine ești?” Voi fi domnul Patru Milioane, cetățean al Statelor Unite. Voi avea cincizeci de ani, nu voi fi încă hodorogit și-mi voi petrece zilele așa cum mi-o trăsni prin cap. În două cuvinte, dacă îți dau o zestre de un milion îmi dai două sute de mii de franci? Un comision de douăzeci la sută, ha? E prea mult? Ai să câștigi dragostea femeiuștii dumitale. După nuntă, vreme de cincisprezece zile te vei

⁶⁹ E vorba probabil de François Aubry (1750—1802) fost membru în Comitetul salvării publice, care a avut înalte funcții militare și care a sfârșit deportat la Cayenne.

arăta tulburat, chinuit de remușcări, mâhnit. Apoi, într-o noapte, după oarecare nazuri, între două îmbrățișări, spunându-i „dragostea mea!”, îi vei mărturisi că ai niște datorii care se ridică la două sute de mii de franci. Comedia asta o joacă în fiecare zi tinerii cei mai distinși. O femeie tânără are totdeauna punga deschisă pentru cel care i-a cucerit inima. Crezi că din treaba asta ai să rămâi păgubit? Nu. Vei găsi mijlocul să recâștigi cei două sute de mii de franci într-o afacere oarecare. Cu banii și cu inteligența dumitale, ai să aduni averea pe care o vei dori. *Ergo*⁷⁰, după un răstimp de șase luni veți fi fericiți și dumneata, și femeia vrednică de iubirea dumitale, și tătucul Vautrin, fără să mai vorbim de fericirea familiei dumitale, care iarna își suflă-n pumni, pentru că n-au cu ce face focul în sobă. Nu te mira nici de ceea ce-ți propun, nici de ceea ce-ți cer! Din șaiszeci de căsătorii strălucite care se fac la Paris, patruzeci și șapte dau loc la târguri de felul acesta. Camera notarilor a silit pe domnul...

— Și ce trebuie să fac? Întrebă cu lăcomie Eugène.

— Aproape nimic, răspunse Vautrin neputându-și stăpâni o tresărire de bucurie, asemenea strigătului înăbușit al pescarului în clipa când simte că peștele s-a prins în cârligul undiței. Ascultă-mă cu luare-aminte! Inima unei biete fete nenorocite și sărace este ca un burete lacom să se îmbibe de iubire, ca un burete uscat care se umflă de îndată ce simte un strop de simțire. A face curte unei fete care trăiește în singurătate, deznădejde și sărăcie și care nici nu bănuiește ce noroc o așteaptă, drace! asta înseamnă să ai chintă și paisprezece la mână, înseamnă să știi dinainte numerele câștigătoare la loterie, înseamnă să joci la Bursă cunoscând știrile care au să vină. Clădești pe piloni solizi o căsătorie indestructibilă. După aceea, oricâte milioane i-ar veni acestei fete, ea ți le va pune pe toate la picioare, ca pe niște pietricele, „la-le, iubitul meu! la-le, Adolf! la-le, Alfred! la-le,

⁷⁰ Cuvânt latinesc – așadar, prin urmare (n.r.).

Eugène!” va spune fata, dacă Adolf, Alfred sau Eugène au avut înțelepciunea să se sacrifice pentru ea. Prin sacrificiu înțeleg să-ți vinzi o; haină veche ca să mergeți împreună la restaurantul „Cadran bleu” și să mâncați pateuri eu ciuperci, iar de acolo să vă duceți seara la teatrul Ambigu-Comique. Sau să-ți pui ceasornicul amanet la muntele de pietate ca să-i cumperi un șal. Nu vorbesc de mângălelile amoroase și nici de mofturile la care țin atâtea femei, ca de pildă când ești departe de ele să arunci pe scrisoarea de dragoste câteva picături de apă în chip de lacrimi: am impresia că dumneata cunoști foarte bine graiul inimii. Parisul, vezi dumneata, este ca o pădure din Lumea Nouă, în care se agită douăzeci de triburi sălbatice – illinoi și huroni, – trăind din produsul pe care îl dau diferitele clase sociale; iar dumneata ești un vânător de milioane. Ca să pui mâna pe ele te folosești de capcane, de țivlitori, de momeli. Unii vânează zestre, alții – mezaturi. Unii pescuiesc conștiințe, ceilalți își vând clienții, legați cobză. Cel care se întoarce cu tolba plină este salutat, sărbătorit, primit în societatea bună. Să fim drepti cu acest pământ atât de primitiv; aici ai de-a face cu cel mai îngăduitor oraș din lume. În vreme ce mândrele aristocrații din toate capitalele Europei resping din rândurile lor pe un milionar infam, Parisul îl primește cu brațele deschise, aleargă la serbările lui, șade la masa lui și ciocnește cu infamia lui.

— Dar unde să găsesc o asemenea fată? întrebă Eugène.

— E de pe acum a dumitale, o ai în față!

— Domnișoara Victoriife?

— Chiar ea!

— În ce fel?

— S-a și îndrăgostit de dumneata micuța dumitale baroană de Rastignac!

— Dar n-are un ban, urmă Eugène cuprins de mirare.

— Ah, iată-ne în sfârșit aici! încă două cuvinte, zise Vautrin, și vom fi pe deplin lămuriți. Taica Taillefer este un

bătrân ticălos care, pare-se, și-a ucis un prieten în timpul Revoluției. E unul dintre îndrăzneții care-mi plac mie, pentru gândirea lor independentă. E bancher, principal asociat în firma Frédéric Tallefer et Comp.". Are un singur fiu, căruia vrea să-i lase tot ce are, păgubind astfel pe Victorine. Nedreptățile de felul acesta nu-mi plac. Eu semăn cu, Don Quijote: apăr pe cel slab împotriva celui tare. Dacă prin voința Celui-de-sus Tallefer ar rămâne fără acest fiu, el și-ar relua fata, pentru că vrea să aibă un moștenitor oarecare – prostie care este în firea oamenilor – căci nu mai poate avea copii de-aici încolo, după cum știu prea bine. Cu blândețea și drăgălășenia ei, Victorine va izbuti îndată să-l atragă pe tată-său, iar după aceea îl va face să se-nvârtă ca un titirez, sub biciul iubirii! Pe de alta parte, ea va fi prea simțitoare la dragostea dumitale ca să te poată uita, așa că o vei lua de nevastă. Cât despre mine, iau asupra-mi rolul proniei cerești și-l voi face pe Dumnezeu să voiască. Am un prieten căruia m-am devotat, un colonel din armata Loirei, care acum face parte din garda regală. Ascultându-mi sfaturile, s-a făcut ultraregalist: nu face parte dintre imbecilii care țin la opiniile lor. Dacă ar fi să-ți mai dau vreo povață, îngerașule, ți-aș da-o pe aceasta: nu cumva să-ți prețuiești opiniile mai mult decât vorbele. Când ți le-o cere cineva, vinde-le pe loc. Cine se laudă că nu și-a schimbat niciodată părerea își ia sarcina de a umbla toată viața în linie dreaptă și este un nerod care crede în infailibilitate. Nu există principii, există numai evenimente; nu există legi, există numai împrejurări: omul superior merge laolaltă cu evenimentele și împrejurările, ca să le poată cârmui. Dacă ar exista principii și legi fixe, popoarele nu le-ar schimba cum schimbăm noi cămășile. Individul nu este obligat să fie mai înțelept decât întreaga nație. Omul care a adus Franței cele mai puține servicii este un fetiș venerat, pentru că toată viața a mers cu cei de stânga și e bun cel mult de pus la

Conservator⁷¹, între mașini, cu eticheta La Fayette⁷². În același timp, prințul, asupra căruia fiecare își aruncă piatra și care disprețuiește îndeajuns omenirea ca să-i scuiepe în față toate jurămintele pe care i le cere, a împiedicat împărțirea Franței la Congresul de la Viena⁷³: îi datorăm lauri, dar îl acoperim cu noroi. Treburile astea le cunosc prea bine! Cunosc tainele atâtor oameni! De ajuns. Voi rămâne și eu neclintit în opinia mea numai în ziua când voi găsi trei capete care să gândească la fel în privința aplicării unui principiu, dar până atunci pot să aștept mult și bine! Nu poți găsi nici chiar în tribunale trei judecători care să aibă aceeași părere asupra unui articol de lege. Dar să mă întorc la omul meu. Ar fi în stare să-l răstignească a doua oară pe Isus, dacă i-aș spune s-o facă. Când tătucul Vautrin îi va sufla o singură vorbă, îndată va căuta pricină acelui caraghios care nu-i trimite soră-si nici măcar un franc și...

Vautrin se ridică, se așează în poziție de apărare și, schițând mișcarea unui maestru de scrimă care atacă, adăugă:

— ...și la cimitir cu el!

— Ce grozăvie! strigă Eugène. Ai glumit; nu-i așa, domnule Vautrin?

— La-la-la, liniștește-te, urmă Vautrin. Nu fi copil. Sau, dacă asta te poate înveseli, mânie-te, înfurie-te! Spune-mi că

⁷¹ Conservatorul de arte și meserii, întemeiat la Paris în 1794 pentru învățământul artelor și științelor aplicate.

⁷² *Marie-Joseph*, marchiz de La Fayette (1757—1834), general și om politic francez, care a luat parte la războiul de independență din America de Nord (1775) și la revoluțiile burgheze din Franța din anii 1789 și 1830. Deși în Franța în timpul Restaurației poziția lui de regalist liberal era echivocă și depășită, el rămăsese totuși un fel de simbol al politicii de stânga, dar un simbol inoperant. De aceea Vautrin îl trece printre obiectele de ia Conservatorul (școala) de arte și meserii.

⁷³ Aluzie la Talleyrand, prinț de Benevent, ministru al afacerilor externe sub Directorat, Consulat și Imperiu. Raliindu-se la Restaurația Bourbonilor, a jucat un rol important în Congresul de la Viena din 1814.

sunt un nemernic, un scelerat, un ticălos, un bandit, dar să nu-mi spui nici escroc, nici spion! Haide, trage-ți salva de ocări. Te iert, e așa de firesc la vârsta dumitale! Am fost și eu ca dumneata. Numai că e nevoie și de chibzuință. Va veni o zi când vei săvârși fapte și mai rele. Te vei duce să faci curte unei femei și vei primi bani de la ea. Te-ai gândit la asta? Întrebă Vautrin. Pentru că, altfel, cum ai să izbutești în viață dacă nu-ți vei vinde dragostea? Virtutea, dragul meu student, nu poate fi împărțită în felii. Virtutea este sau nu este. Ni se spune să ne căim de greșelile noastre. Frumușică treabă: te speli de o crimă printr-un act de căință! Seducând o femeie ca să ajungi pe cutare treaptă a scării sociale, vârând zăvanie între copiii unei familii, în sfârșit, săvârșind toate ticăloșiile care se practică – în taină sau altfel – pentru a-ți împlini o plăcere ori un interes personal, socoti, poate, că acestea sunt acte de credință, de speranță și de caritate? De ce se dau două luni de închisoare unui dandy care într-o noapte șterpelește jumătate din averea unui copil și de ce ocna unui biet pârlit care fură o hârtie de o mie de franci, cu circumstanțe agravante? Astea-s legile dumneavoastră. Nu există în ele un singur articol care să nu fie de-a dreptul absurd. Un om cu mânuși și cu vorba meșteșugită săvârșește asasinate în care sângele nu se varsă, ci se dăruiește; un asasin deschide o ușă cu un șperaclu: două isprăvi de noapte! Intre ceea ce-ți propun eu și ceea ce-ai să faci dumneata singur într-o zi, nu lipsește decât sângele. Crezi că există un lucru neclintit în lumea asta! Disprețuiește deci oamenii și caută ochiurile prin care poți să ieși din rețeaua Codului. Taina marilor averi, a căror obârșie nu se cunoaște, este o crimă care a fost uitată, pentru că a fost săvârșită după toate regulile artei.

— Destul, domnule! Nu vreau să mai ascult niciun cuvânt. Mă faci să mă îndoiesc de mine însumi. În clipa asta, singura mea știință este simțirea.

— Voia dumitale, frumușelule. Te credeam mai tare,

răspunse Vautrin. N-am să-ți mai spun nimic. Un ultim cuvânt numai.

Se uită țintă la student.

— Îmi cunoști secretul.

— Un tânăr care te respinge va ști să-l uite.

— Ai grăit frumos, mi-a plăcut. Altul, vezi dumneata, ar fi mai puțin scrupulos. Adu-ți aminte de ceea ce vreau să fac pentru dumneata. Îți dau cincisprezece zile de gândire. Fără tocmeală.

„Ce minte ageră are omul acesta! gândi Rastignac uitându-se după Vautrin, care placase liniștit, cu bastonul sub braț. Mi-a spus verde ceea ce doamna de Beauséant îmi spusese cu atâtea ocoluri. Mi-a sfâșiat inima cu gheare de oțel. De ce vreau să răzbat la doamna de Nucingen? Vautrin mi-a ghicit motivele când eu însumi abia le concepusem. În două cuvinte, acest brigand mi-a spus despre virtute mai mult decât îmi spusese atâția oameni și atâtea cărți. Dacă virtutea nu îngăduie capitulări, înseamnă oare că mi-am jefuit surorile?” se întrebă Eugène zvârlind săculețele cu bani pe masă.

Se așează pe un scaun și rămase cufundat într-o amănunțită meditație.

„Să rămâi credincios virtuții, ce sublim martiriu! Haidade! Toată lumea crede în virtute; dar câți sunt virtuoși? Popoarele și-au făcut un idol din libertate; dar din toate popoarele pământului este vreunul cu adevărat liber? Tinerețea mea este încă senină, ca un cer fără nori: a vrea să ajungi la mărire și la bogăție nu înseamnă însă a te hotărî să minți, să-ți încovoi spinarea, să te târăști, să te ridici iarăși, să lingușești, să te prefaci? Nu înseamnă să consimți a fi valetul celor care au mințit, care și-au încovoiat spinarea, care s-au târât? Înainte de-a ajunge complicele lor, trebuie să fii sluga lor. Ei bine, nu. Vreau să muncesc cu noblețe, cu sfințenie. Vreau să muncesc zi și noapte și să nu-mi datoresc bogăția decât muncii mele. Va fi cea mai înceată îmbogățire,

dar voi putea dormi liniștit. Ce poate fi mai minunat decât să-ți contempli viața și s-o găsești curată ca un crin? Eu și viața suntem ca un tânăr și logodnica lui. Vautrin mi-a deschis ochii asupra celor ce se întâmplă într-o căsătorie după zece ani. Drace, simt că-mi pierd capul. Nu vreau să mă mai gândesc la nimic. Inima este un bun călăuz.”

Eugène fu smuls din visarea lui de glasul butucănoasei Silvia, care-i spusese că a venit croitorul, și el îl întâmpină ținând în mână cele două săculețe cu bani, lucru care nu-l supără de fel. După ce încercă haina de seară, îmbracă noul costum de dimineață, care îl schimba cu desăvârșire.

— Acum sunt deopotrivă cu domnul de Trailles. În sfârșit, mă înfățișez și eu ca un gentilom.

— Domnule, spusese moș Goriot intrând în odaia lui Eugène, m-ai întrebat dacă știu în ce case merge doamna de Nucingen.

— Da.

— Ei bine, luna viitoare se duce la balul mareșalului Carigliano. Dacă te vei putea duce și dumneata, îmi vei spune cum au petrecut cele două fete ale mele, cum erau îmbrăcate – în sfârșit, totul.

— De unde ai aflat, bunul meu moș Goriot? îl întrebă Eugène poftindu-l să șadă la gura sobei.

— Mi-a spus camerista ei. De la Thérèse și Constance aflu tot ce fac, răspunse el cu voioșie.

Bătrânul părea un amant încă destul de tânăr ca să se poată bucura de o stratagemă care îl pune în legătură cu iubita lui fără știrea ei.

— Eh, dumneata ai să le poți vedea! spusese el, mărturisind naiv o dureroasă invidie.

— Nu știu, răspunse Eugène. Am să mă duc la doamna de Beauséant, ca s-o întreb dacă poate să mă prezinte nevastei mareșalului.

Eugène se gândea cu o lăuntrică bucurie că de data aceasta se va înfățișa la vicontesă bine îmbrăcat, așa cum

va fi totdeauna de aci încolo. Ceea ce moraliștii numesc abisurile inimii omenești sunt numai înșelătoarele gânduri, nestăpânite tresăriri ale interesului personal. Toate acele peripeții care prilejuiesc atâta vorbărie, toate acele repezi schimbări sunt numai chibzuințe care au un singur scop: să ne bucurăm cât mai mult de viață. Văzându-se îmbrăcat, bine înmănușat, bine încălțat, Rastignac uită virtuoașa lui hotărâre. Când trece de partea nedreptății, tinerețea nu are curajul să se uite în oglinda conștiinței, pe când maturitatea se privește cu toată luarea-aminte: în asta e toată deosebirea dintre cele două faze ale vieții. De câteva zile, cei doi vecini, Eugène și moș Goriot, legaseră bună prietenie. Această tainică amicitie a lor pornea din aceleași pricini sufletești din care izvorâse nepotrivirea de simțăminte dintre Vautrin și student. Dacă un filosof îndrăzneț ar vrea să cerceteze efectele simțirilor noastre asupra lumii fizice, el ar găsi fără îndoială nenumărate dovezi ale materialității lor în raporturile pe care le creează între noi și animale. Niciun fizionomist nu poate ghici un caracter cu repeziciunea cu care orice câine își da seama dacă un necunoscut îl iubește sau nu. *Împreunarea atomilor*, expresie care a ajuns un fel de zicală de care se slujește oricine, constituie unul din acele fapte ce rămân în vorbirea popoarelor ca să dezmință nătângiile filosofice de care se ocupă cei cărora le place să ceară rămașițele cuvintelor primitive. Deodată, te simți iubit. Simțământul acesta răzbate prin spații și se întipărește în toate lucrurile. O scrisoare este un suflet; este un atât de credincios ecou al vocii care vorbește, încât firile gingașe o socot una dintre cele mai de preț comori ale iubirii. Prin sentimentele lui necugetate, moș Goriot se ridicase până la acel sublim la care se înalță neamul câinilor, așa încât el adulmecase mila plină de înțelegere, bunătatea plină de prețuire și tinereasca simpatie pe care studentul i le purta în adâncul sufletului său. Această prietenie, care abia se înfiripa, nu dăduse totuși loc la nicio mărturisire. Dacă

Eugène își arătase dorința de a o vedea pe doamna de Nucingen, nu o făcuse cu gândul că bătrânul l-ar fi putut introduce în casa ei, ci numai cu nădejdea că vreo indiscreție de-a lui i-ar putea fi de folos. Iar moș Goriot nu-i vorbise despre fetele lui mai mult decât ceea ce-și îngăduise să spună de față cu toți ceilalți în ziua când ele veniseră să-l vadă la pensiune.

— Dragă domnule, îi spusese bătrânul a doua zi, cum ai putut să crezi că doamna de Restaud s-ar fi supărat pe dumneata pentru că ai rostit numele meu? Amândouă fetele mă iubesc mult. Sunt un tată fericit. Numai că cei doi gineri s-au purtat rău cu mine. N-am vrut să le fac pe cele două ființe, care-mi sunt atât de scumpe, să sufere din pricina neînțelegerilor mele cu bărbații lor și am preferat să le văd în ascuns. Această taină îmi dă nenumărate bucurii, pe care ceilalți părinți, cei care pot să-și vadă fetele oricând vor, nu le vor înțelege niciodată. Eu nu-mi pot vedea fetele, înțelegi? Și atunci când vremea e frumoasă, mă duc la Champs-Elysées, după ce mai întâi întreb pe cele două cameriste dacă fetele ies în ziua aceea la plimbare. Le aștept în marginea aleii; când văd trăsurile apropiindu-se, îmi bate inima; le admir în toaletele lor; iar ele îmi aruncă în treacăt un surâs, care îmi învăluie în aur întreaga priveliște, ca și când s-ar fi revărsat asupra-i razele unui soare minunat. Și pentru că ele trebuie să se întoarcă, rămân pe loc. Le mai văd o dată! Aerul le-a priit, au obrații trandafirii. Aud în preajmă un glas: „Ce frumoasă femeie!”, și asta îmi umple inima de bucurie. Nu este sânge din sângele meu? Iubesc până și caii care le poartă și așa vrea să fiu cățelușul care stă pe genunchii lor. Plăcerile lor sunt toată viața mea. Fiecare iubește în felul lui. Iubirea mea nu supără pe nimeni. Atunci, de ce nu-mi dau pace oamenii? În felul meu, sunt fericit. Calc vreo lege dacă mă duc să-mi văd fetele seara, când pleacă de-acasă ca să se ducă la bal? Și cât sufăr dacă ajung prea târziu și mi se spune: „Doamna a plecat”! O dată, ca s-o văd

pe Nasie, am așteptat până la ceasul trei dinspre ziuă, pentru că n-o văzusem de două zile. Era cât pe ce să mor de bucurie! Dacă ți se întâmplă să vorbești despre mine, să nu spui, rogu-te, decât un singur lucru: cât de bune sunt fetele cu mine. Vor să mă copleșească cu tot felul de daruri, dar mă împotrivesc, spunându-le: „Țineți-vă banii! Ce vreți să fac eu cu lucrurile astea? Mie nu-mi trebuie nimic.” într-adevăr, dragă domnule, ce sunt eu? Un cadavru fără nicio însemnătate, al cărui suflet este pretutindeni unde se află fetele mele. După ce vei vedea pe doamna de Nucingen, ai să-mi spui care dintre ele ți se pare mai frumoasă, zise bătrânul după un răstimp de tăcere, văzând că Eugène se pregătea să plece la Tuilleries, ca să facă o plimbare până la ceasul când putea să se înfățișeze la doamna de Beauséant.

Această plimbare îi fu fatală. Câteva femei se uitară îndelung la el. Era așa de frumos, așa de tânăr și de o eleganță atât de aleasă! Văzându-se privit aproape cu admirație, nu se gândi de fel la surorile și la mătușa lui, cărora le luase cel din urmă ban, nici la tot ceea ce, cu o clipă mai înainte, respinsese cu atâta silă în numele virtuții. Trecuse în zbor deasupra lui demonul care atât de ușor poate fi luat drept înger, acel Satan cu aripile scaldate în atâtea culori, care seamănă rubine, care își aruncă săgețile de aur pe frontoanele palatelor, care îmbujorează obrajii femeilor și îmbracă într-o neroadă strălucire tronurile, atât de simple la obârșia lor. Îl auzise glăsuind pe zeul acelei sforăitoare vanități, a cărei hârâială ni se pare simbolul puterii. Cuvântul lui Vautrin, oricât de cinic ar fi fost, se înfipsea în inima lui cum se întipărește în amintirea unei fecioare mârșavul chip al bătrânei neguțătoare de vechituri, care i-a spus: „Ai putea să ai valuri de aur și de iubire!” După ce se plimbă agale, către ceasul cinci, Eugène se duse la doamna de Beauséant, unde primi una din acele cumplite lovituri împotriva cărora sufletele tinere nu pot lupta. Până atunci, vicontesă se arătase față de el plină de acea

politicoasă blândețe, de acea dulce grație pe care o dă educația aristocratică și care nu este desăvârșită decât dacă izvorăște din inimă.

De data aceasta, când intră, doamna de Beauséant avu o mișcare iute și-i spuse scurt:

— Domnule de Rastignac, mi-e cu neputință să te primesc, cel puțin în clipa aceasta! N-am vreme...

Pentru un observator – și Rastignac dobândise în scurtă vreme această însușire – fraza, mișcarea, privirea, mlădierea vocii răsfrângeau firea și deprinderile castei. Sub mănua de catifea, el văzu mâna de fier; sub bunele maniere – egoismul și adevărata personalitate; sub lustrul de deasupra – lemnul crud. Auzi și el în sfârșit acel *Noi, Regele*, care, pornind de sub penajele tronului, se sfârșește sub creasta coifului celui din urmă gentilom. Întemeindu-se pe cuvântul ei, Eugène se încrezuse cu prea mare ușurință în noblețea femeii. Ca toți nenorociții, el semnase cu bună-credință minunatul pact care îl leagă pe binefăcător de cel îndatorat și al cărui prim articol consacră o desăvârșită egalitate între sufletele cu adevărat mari. Binefacerea care unește două ființe în una singură este o pasiune cerească tot așa de neînțeleasă, tot așa de rară ca și adevărata iubire. Și una, și cealaltă izvorăsc din nebuna dărnicie a sufletelor alese. Vrând cu orice preț să ajungă la balul ducesei de Carigliano, Rastignac înghiți această dezlănțuire de mânie.

— Doamnă, spuse el cu glasul tulburat, n-aș fi venit să vă stânjenesc dacă n-ar fi vorba de un lucru însemnat. Fiți atât de bună și îngăduiți-mi să vă văd mai târziu. Voi aștepta.

— Bine, vino să iei masa cu mine, răspunse ea, oarecum stingherită de asprimea cu care-i vorbise; pentru că într-adevăr era tot așa de bună pe cât era de distinsă.

Deși mișcat de această neașteptată schimbare, Eugène, plecând de la doamna de Beauséant, își spunea:

„Târăște-te, rabdă tot. Cum vor fi oare celelalte, dacă într-o clipită cea mai bună dintre femei șterge toate

făgăduielile de prietenie pe careți le-a făcut și te aruncă deoparte, ca pe-un pantof vechi? Așadar, fiecare pentru sine? E drept, casa ei nu este o dugheană și e vina mea că am nevoie de sprijinul ei. Trebuie – cum spune Vautrin – să te faci ghiulea de tun.”

Dar aceste amare reflecții se împrăștiară când Eugène se gândi la plăcerea pe care spera s-o aibă luând masa la vicontesă. Astfel, printr-un fel de fatalitate, cele mai mărunte întâmplări din viața lui se uneau ca să-l împingă pe calea pe care, după cum îi spusese cumplitul sfinx al casei Vauquer, va trebui – ca pe un câmp de bătaie – să ucidă ca să nu fie ucis și să înșele ca să nu fie înșelat. Va trebui să-și lase la barieră conștiința, sufletul, să-și pună o mască, să-și bată joc de oameni fără nicio milă și, ca în vechea Lacedemonă, să înșface norocul pe furiș, ca să fie vrednic a purta coroana. Când se întoarse la vicontesă, Rastignac o găsi de o fermecătoare bunătate, așa cum se arătase totdeauna față de el. Trecură împreună în sufragerie unde o aștepta vicontele și unde strălucea acel lux care însoțea mesele și care în timpul Restaurației a fost ridicat, după cum se știe, la cel mai înalt grad. Ca mai toți oamenii blazați, domnul de Beauséant nu mai avea nicio altă plăcere decât cea pe care i-o dădea o masă aleasă. În privința mâncării bune, făcea parte din școala lui Ludovic al XVIII-lea și a ducelui D’Escars. Masa vicontelui oferea deci un lux îndoit: al mâncării și al serviciului. Eugène, care mânca pentru întâia oară într-o casă în care mărirea socială este ereditară, nu avusese până atunci prilejul să vadă o asemenea priveliște. Pe atunci moda suprimase supeurile, cu care se sfârșeau balurile odinioară, pe vremea Imperiului, și la care ofițerii trebuia să-și refacă puterile, în vederea băătăliilor ce-i așteptau atât în țară, cât și peste hotare. Iar Eugène nu luase parte până atunci decât la baluri. Dar siguranța de sine, prin care mai târziu avea să se remarce în chip strălucit și pe care începea s-o aibă încă de pe acum, îl făcu să nu rămână într-o

înmărmurire de neghiob. Văzând însă argintăria cizelată și toate nenumăratele meșteșuguri ale unei mese strălucite, care fu servită de la început până la sfârșit fără a se auzi nici cel mai ușor zgomot, lucru pe care Eugène îl admira pentru întâia oară, i-ar fi fost foarte greu unui tânăr cu imaginația înflăcărată să nu prefere această viață de o necurmată eleganță vieții de lipsuri pe care se hotărâse s-o îmbrățișeze în dimineața aceleiași zile. Gândul îl întoarse pentru o clipă înapoi, la pensiunea în care trăia, și îl cuprinse o groază atât de adâncă, încât își jură că – în ianuarie – va pleca de la doamna Vauquer, ca să se așeze într-o casă curată și în același timp ca să scape de Vautrin, care-l ținea parcă neconținut de umăr, cu mâna lui puternică. Când cugeți la nenumăratele forme gălăgioase sau mute pe care le ia corupția la Paris, orice om de bun-simț se întreabă ce judecată răătăcită face ca statul să întemeieze în orașul acesta școli și să adune laolaltă atâtea tineri. Cum de mai sunt respectate femeile frumoase și cum se face că aurul pe care zarafii îl pun la vedere nu dispare ca prin farmec din căușele lor? Când te gândești însă cât de rare sunt crimele și chiar delictele săvârșite de tineri, cât respect se cuvine să avem pentru acești răbdători Tantal⁷⁴ care, războindu-se cu ei înșiși, ies aproape, totdeauna biruitori! Dacă cineva l-ar zugrăvi cum se cuvine în lupta lui cu Parisul, bietul student ar fi unul dintre cele mai dramatice subiecte ale civilizației noastre moderne. Doamna de Beauséant se uita zadarnic la Eugène, îmbiindu-l să spună ce avea de spus; el nu voia să înceapă vorba în fața vicontelui.

— Vrei să mă duci astă-seară la Teatrul Italian? îl întreabă vicontesa pe bărbatu-său.

— Cred că nu te îndoiești nicio clipă câtă plăcere mi-ar face dacă aş putea să-ți dau ascultare, răspunse el cu o

⁷⁴ *Tantalus* – în mitologia greacă, rege al Lydiei și fiul lui Zeus. Poftind la masă câțiva zei din Olimp, el le-a servit carnea fiilor săi, pentru care a fost osândit să fie aruncat în Tartar și supus unor chinuri îngrozitoare (n.r.).

curtenie zeflemitoare, care însă pe student îl amăgi. Dar trebuie să mă întâlnesc cu cineva la Teatrul de Varietăți.

„Se întâlnește cu amanta lui”, își spuse vicontesă.

— Așadar, astă-seară nu îl ai pe Adjuda? Întrebă vicontele.

— Nu, răspunse ea cu ciudă.

— Ei bine, dacă ai nevoie cu orice chip de un braț, ia-l pe al domnului de Rastignac.

Vicontesă se întoarse către Eugène, surâzând.

— Are să fie destul de compromițător pentru dumneata, spuse ea.

— *Francezul iubește primejdia, pentru că în ea găsește gloria*, a spus domnul de Chateaubriand, răspunse Rastignac înclinându-se.

Puțin după aceea, plecă împreună cu doamna de Beauséant, într-un cupeu tras de cai iuți. Către teatrul la care pe vremea aceea mergea toată înalta societate; iar când intră în una din loghe din față și văzu că toate lornietele din sală se îndreptau spre el și spre vicontesă, se crezu dintr-o dată într-o lume de vis. Pășea dintr-o încântare în alta.

— Spuneai că vrei să-mi vorbești, zise doamna de Beauséant. Ah, iată pe doamna de Nucingen în cea de-a treia lojă de lângă noi. Sora ei și domnul de Trailles sunt în partea cealaltă.

Pe când vorbea, vicontesă se uita către loja în care ar fi trebuit să se afle domnișoara de Rochefide, și, văzând că domnul de Adjuda lipsea, fața îi străluci de bucurie.

— E fermecătoare, zise Eugène după ce se uitase îndelung la doamna de Nucingen.

— Are gene albe.

— Da, dar ce drăguță talie subțirică!

— Are mâini prea mari.

— Ce ochi minunați!

— Are fața lunguiață.

— Dar o față prelungită dă o anume distincție.

— Bine că o are cel puțin pe față! Pentru că, altminteri, vezi te rog cum mânuiește lornionul! În fiecare mișcare scoate capul Goriot-ul din ea, observa vicontesă, spre marea mirare a lui Eugène.

În adevăr, doamna de Beauséant își plimba lornieta peste întreaga sală, ca și când nici nu s-ar fi uitat la doamna de Nucingen, deși în realitate nu pierdea din ochi niciuna din mișcările ei. Era o lume de o minunată distincție. Delphine de Nucingen se simțea destul de măgulită văzând că tânărul, frumosul, elegantul văr al doamnei de Beauséant nu se uita decât la ea și nu mai vedea pe nimeni în jur.

— Dacă vei continua s-o copleșești cu privirile dumitale, vei stârni un scandal, domnule de Rastignac. Sărind în capul oamenilor, așa cum ai început, nu vei ajunge la nimic.

— Scumpa mea verișoară, răspunse Eugène, ai avut bunăvoința să mă ocrotești până acum; dacă vrei să-ți desăvârșești opera, nu-ți mai cer decât un serviciu, care dumitale nu-ți va da prea multă osteneală, iar mie îmi va fi de mare folos. Iată-mă îndrăgostit!

— Așa degrabă?

— Da.

— De femeia aceasta?

— Dorințele mele găsi-vor oare ascultare în altă parte? Întrebă el aruncând o privire pătrunzătoare către vară-sa. Doamna ducesă de Carigliano, reluă el după un răstimp de tăcere, e prietenă cu doamna ducesă de Berry. Fii bună și vezi-o, recomandă-mă și pe mine și ia-mă cu dumneata la balul pe care-l dă luni. Voi întâlni acolo pe doamna de Nucingen și voi da cel dintâi asalt.

— Cu plăcere, răspunse ea. Dacă femeia aceasta îți place, treburile dumitale sentimentale vor merge foarte bine. Iată-l pe de Marsay în loja prințesei Galathionne. Doamna de Nucingen este supusă unui adevărat supliciu, turbează de furie. Aceasta este cea mai prielnică clipă ca să te apropii

de-o femeie, mai ales de femeia unui bancher. Doamnelor acestora de pe șoseaua Antin le place grozav să se răzbune.

— Dar dumneata ce-ai face într-o asemenea împrejurare?

— Eu? Aș suferi în tăcere.

În același timp, marchizul de Adjuda tocmai intră în loja doamnei de Beauséant.

— Am dat peste cap treburile pe care le aveam, ca să te pot vedea, zise el, și ți-o spun pentru că nu am făcut niciun sacrificiu.

Strălucirea care se ivi deodată pe chipul vicontesei îl învăță pe Eugène să cunoască de atunci înaintea înfățișarea adevăratei iubiri și să n-o confunde niciodată cu prefăcătoriile cochetăriei pariziene. Cuprins de o tăcută admirație pentru vară-sa, se ridică suspinând și dădu locul său domnului de Adjuda.

„Ce aleasă, ce sublimă făptură este femeia care nutrește o asemenea iubire! Își spuse el. Și omul acesta o va trăda, pentru o păpușă! Cum poate oare s-o trădeze?”

Îl cuprinse o copilărească tulburare. Ar fi vrut să cada la picioarele doamnei de Beauséant, ar fi vrut să fie puternic ca un demon, ca s-o poată lua în sufletul lui, ca vulturul care, smulgând de pe câmpie o căpriță albă de la ugerul maică-si, o duce în cuibul său. Se simțea umilit că în acest vast muzeu al frumuseții nu se afla niciun tablou al lui, nu avea nicio amantă.

„O amantă și o situație cvasi-regească, își spunea el, acesta este semnul puterii.”

Și se uită la doamna de Nucingen ca un om jignit de adversarul său. Vicontesă se întoarse către el și, printr-o singură clipire din ochi, îi mulțumi de-o mie de ori pentru atitudinea lui reținută. Actul întâi se sfârșise.

— Cunoști destul de bine pe doamna de Nucingen ca să-i poți prezenta pe domnul de Rastignac? întrebă ea pe marchizul de Adjuda.

— Dar va fi încântată să-l cunoască pe domnul, răspunse

marchizul.

Falnicul portughez se ridică și-l luă de braț pe student, care într-o clipită se găsi în fața doamnei de Nucingen.

— Doamnă baroană, zise marchizul, am cinstea să vă prezint pe cavalerul Eugène de Rastignac, văr cu vicontesă de Beauséant. I-ați făcut o atât de puternică impresie, încât ca să-l fac deplin fericit, am ținut să-l aduc în fața idolului său.

Aceste cuvinte fură rostite cu un ton glumeț, menit să le învâluie înțelesul oarecum brutal, care însă, înfățișat cu dibăcie, nu displace niciodată unei femei. Doamna de Nucingen surâse și-i arătă lui Eugène scaunul bărbatului ei, care ieșise din lojă cu puțin înainte.

— Nu cutez să vă propun a rămâne lângă mine, domnule, îi spuse ea. Cine are fericirea de-a sta alături de doamna de Beauséant nu-și părăsește locul.

— Dar, răspunse Eugène cu glas scăzut, mi se pare, doamnă, că dacă aș vrea să-i fac o plăcere vară-mi ar trebui să rămân lângă dumneavoastră, înainte de-a veni domnul marchiz, vară-mea și cu mine tocmai vorbeam despre distincția dumneavoastră, spuse el cu glas tare.

Domnul de Adjuda se retrase.

— Așadar, domnule, rămâneți cu mine? Vom avea prilejul să ne cunoaștem. Doamna de Restaud îmi stârnise mai demult cea mai vie dorință de-a vă vedea.

— Atunci, e tare ipocrită, pentru că în realitate a dat poruncă să nu fiu primit.

— Cum asta?

— Doamnă, voi avea tăria sufletească de-a vă spune motivul; dar, incredințându-vă această taină, cer toată îngăduința dumneavoastră. Sunt vecin cu tatăl dumneavoastră. Nu știam că doamna de Restaud este fata lui. Am avut nechibzuința de-a vorbi despre dânsul, cu toată nevinovăția, supărându-i astfel pe sora dumneavoastră și pe bărbatul ei. Doamna ducasă de Langeais și vară-mea au

găsit că această apostazie⁷⁵ filială este o faptă atât de urâtă, încât dacă v-aș spune felul cum au judecat-o nici nu v-ar veni să credeți. Când le-am povestit scena, au râs nebunește. Și atunci, făcând o paralelă între dumneavoastră și sora dumneavoastră, doamna de Beauséant mi-a vorbit de dumneavoastră în cuvinte foarte frumoase și mi-a spus cât de minunat vă purtați cu vecinul meu, domnul Goriot. Și în adevăr, cum să nu-l iubiți? Pune atâta pasiune în adorația ce vă poartă, încât am și început să fiu gelos. Astăzi dimineață am vorbit cu el, vreme de două ceasuri, numai de dumneavoastră. După aceea, cu sufletul plin de tot ce-mi povestise tatăl dumneavoastră, astă-seară, luând masa cu vară-mea, i-am spus că nu puteți fi atât de frumoasă pe cât sunteți de iubitoare. Vrând fără îndoială să sprijine o admirație atât de caldă, doamna de Beauséant m-a adus aici, spunându-mi cu grația ei de totdeauna că voi avea prilejul să vă văd.

— Cum, domnule, spuse nevasta bancherului, vă dătoresc chiar de pe acum recunoștință? Asta înseamnă că în scurtă vreme vom fi prieteni vechi.

— Deși în preajma dumneavoastră prietenia trebuie să fie un simțământ puțin obișnuit, zise Rastignac, n-aș vrea să fiu niciodată prietenul dumneavoastră.

Aceste nerozii, veșnic aceleași și folosite de toți începătorii, izbutesc totdeauna să încânte femeile și nu par sărăcuțe decât când le citești cu mintea rece, în cărți. Ele dobândesc o neprețuită valoare prin gestul, prin glasul, prin privirea tânărului care le rostește. Doamna de Nucingen îl găsi pe Rastignac fermecător. Apoi, ca toate femeile, neputând răspunde nimic la niște întrebări puse atât de fățiș, vorbi despre altceva.

— Da, soră-mea își face rău ei însăși prin felul cum se poartă cu bietul tata, care a fost pentru noi un adevărat

⁷⁵ Renegarea unei doctrine sau a unei concepții. În text e vorba de renegarea lui moș Goriot de către cele două fiice ale sale (n.r.).

Dumnezeu. Cât despre mine, numai după ce domnul de Nucingen mi-a orânduit să nu-l primesc decât dimineața a trebuit să mă supun în această privință. Dar din pricina aceasta, multă vreme am fost foarte nenorocită. Plângeam neconținut. Această constrângere, care venea după alte asprimi ale căsătoriei, a fost una din cauzele care aii contribuit în cea mai mare măsură la tulburarea căsniciei noastre. În ochii lumii sunt, fără îndoială, cea mai fericită femeie din Paris; în realitate, însă, sunt cea mai nenorocită. Auzindu-mă cum îți spun toate acestea, ai să mă crezi nebună. Dar dumneata cunoști pe tata, și asta mă face să nu te socot un străin.

— Niciodată, îi spuse Eugène, nu v-a ieșit în cale un om care să dorească a vă sluji cu mai multă înșuflețire. Către ce năzuți dumneavoastră, toate? Către fericire, urmă el cu un glas care pătrundea în suflet, Dacă pentru o femeie fericirea stă-n a fi iubită, adorată, în a avea un prieten căruia să-i poată “mărturisi toate dorințele, toate fanteziile, toate mâhnirile, toate bucuriile, față de care să se poată arăta cu sufletul despuiat de orice prefăcătorie, cu toate drăgălașele-i defecte și cu toate minunatele-i însușiri, fără a se teme că va fi trădată, ei bine, credeți-mă, această inimă devotată, totdeauna înflăcărată, n-o puteți găsi decât la un tânăr plin de iluzii, gata să înfrunte moartea la un singur semn al dumneavoastră, un tânăr care nu cunoaște încă nimic din lumea asta și care nici nu vrea să afle nimic, pentru că lumea lui sunteți dumneavoastră. Eu – veți râde desigur de naivitatea mea – eu vin dintr-un fund de provincie și sunt cu desăvârșire curat, pentru că n-am cunoscut decât suflete pure. La iubire nici nu mă gândeam. S-a întâmplat însă să vin la vară-mea, care m-a așezat prea aproape de inima ei; ea m-a făcut să ghicesc toate nenumăratele comori ale pasiunii. Sunt ca și Chérubin⁷⁶, amantul tuturor femeilor,

⁷⁶ Adolescentul care începe să cunoască dragostea, personaj din *Nunta lui Figaro* de Beaumarchais (n.r.).

așteptând să mă închin cu totul uneia dintre ele. Când am intrat în sala aceasta, văzându-vă, am avut simțământul că o apă mă purta parcă spre dumneavoastră. Mă gândisem atât de mult la dumneavoastră! Dar nu vă visasem atât de frumoasă pe cât sunteți în realitate. Doamna de Beauséant mi-a poruncit să nu vă mai privesc cu atâta stăruință. Nu știu cât de ispititor este să privești frumoasele dumneavoastră buze roșii, fata albă, ochii atât de blânzi... Acum eu sunt cel care spune nebunii, dar lăsați-mă să vi le spun.

Nimic nu e mai plăcut pentru o femeie decât să asculte asemenea vorbe dulci. Le ascultă și cea mai severă, și cea mai cucernică, chiar dacă nu se cuvine să răspundă la ele. După acest început, Rastignac spuse tot ce avea pe suflet cu un. Glas înăbușit, ca să fie și mai plăcut; iar doamna de Nucingen îl îndemna surâzându-i, și la răstimpuri privea spre de Marsay, care nu părăsea de fel loja prințesei Galathionne. Rastignac rămase lângă doamna de Nucingen până când bărbatul ei veni s-o ia.

— Doamnă, îi spuse Eugène, voi avea deci plăcerea să vă văd înaintea de balul ducesei de Carigliano.

— *Tacă toamna fă înfiță*, zise baronul, un alsacian pântecos, a cărui față rotundă vestea o primejdioasă ascuțime de spirit, *fiți încretințat că feți fi pine primit*.

„De vreme ce nu s-a simțit jignită când am întrebat-o: «Mă vei iubi?», treaba merge bine. I-am pus zăbală calului. Să sărim în șa și să strunim bine frâul”, își spunea Eugène, ducându-se să se încline către doamna de Beauséant, care se pregătea să plece împreună cu domnul de Adjuda.

Bietul student nu știa că baroana de Nucingen fusese toată seara cu gândurile împrăștiate, așteptând de la de Marsay una din acele scrisori hotărâtoare, care sfâșie sufletul. Fericit de amăgitoare-i izbândă, Eugène o întovărăși pe vicontesă până sub peristilul teatrului, unde fiecare își aștepta trăsura.

— Vărul dumitale parcă ar fi alt om, spuse portughezul

râzând către vicontesă după plecarea lui Eugène. O să pună mâna pe toți banii bancherului. E mlădios ca un tipar și cred că are să ajungă departe. Numai dumneata ai fost în stare să-i. Alegi pe sprânceană o femeie care tocmai în clipa aceasta trebuie consolată.

— Dar, spuse doamna de Beauséant, rămâne de văzut dacă nu-l iubește încă pe cel care o părăsește.

Studentul se întoarse pe jos de la Teatrul Italian, până în strada Neuve-Sainte-Geneviève, făurind în gând cele mai frumoase planuri. Băgase de seamă că și când se afla în loja vicontesei, și după aceea, când trecuse în loja doamnei de Nucingen, doamna de Restaud îl urmărise din ochi, și socotea că de aci încolo ușa contesei îi va fi iarăși deschisă. Astfel, își asigurase în mijlocul înaltei societăți pariziene patru legături însemnate – pentru că spera să dobândească și bunăvoința doamnei de Carigliano. Fără a ști prea bine cum, el bănuia de pe acum că, în complicatul joc de interese din această lume, trebuie să se agate de anume roți ca să se poată cățara sus pe mașină și se simțea destul de puternic ca să poată opri roata în loc.

„Dacă doamna de Nucingen mi se va arăta binevoitoare, o voi învăța cum să-și conducă bărbatul. Omul acesta face afaceri strălucite, și cu ajutorul lui m-aș putea îmbogăți dintr-o singură lovitură. Cu aceste gânduri, Rastignac nu și le mărturisea de-a dreptul; nu ajunsese încă atât de dibaci încât să poată pune în cifre o anumită situație, s-o poată cântări și socoti. Ideile acestea pluteau în zare ca niște nori ușurei și, fără a fi atât de brutale ca ideile lui Vautrin, dacă ar fi fost totuși cercetate în creuzetul conștiinței nu s-ar fi găsit în ele nicio substanță cu adevărat pură. După un șir de asemenea târguieli cu ei înșiși, oamenii ajung la acea morală lăbărțată care este morala vremurilor de astăzi, vremuri în care rareori mai întâlnim, ca odinioară, oameni dintr-o bucată, voințe minunate care nu se pleacă niciodată în fața răului și cărora cea mai mică abatere de la linia dreaptă li se

pare o crimă; mărește imagini ale cinstei sufletești, care ne-au dăruit până acum două capodopere: *Alceste*⁷⁷, al lui Molière, și acum, de curând, *Jenny Deans* și tatăl ei din opera lui Walter Scott⁷⁸. Poate că o operă opusă acestora, zugrăvind pe un om din înalta societate, un ambițios, care își rostogolește conștiința pe cel mai întortocheat drum, care încearcă să meargă pe marginea răului, pentru ca, atingându-și ținta, să-și poată păstra în același timp, cel puțin pe dinafară, o înfățișare de om cumsecade – poate că o asemenea operă n-ar fi nici mai puțin frumoasă, nici mai puțin dramatică.

Când ajunse în poarta pensiunii, Rastignac era cu totul îndrăgostit de doamna de Nucingen, care i se părise gingașă și zveltă ca o rândunică. Ochii de un farmec amețitor, țesutul subțire și mătăsos al pielii, sub care parcă vedeai cum curge sângele, părul bălai – toate îi stăruiau în gând. La această vrajă contribuise poate și mersul pe jos, care-i pusese sângele în mișcare. Studentul bătu cu putere în ușa lui Moș Goriot.

— Vecine, spuse el, am văzut-o pe doamna Delphine.

— Unde?

— La Teatrul Italian.

— Era voioasă? Haide, intră.

Bătrânul, în cămașă de noapte, așa cum se sculase, descuie ușa și apoi se vârî degrabă în pat.

— Spune-mi cum era, îl rugă el.

Eugène, care intra pentru întâia oară la moș Goriot, nu-și putu stăpâni o tresărire de uimire văzând chițimia în care locuia tatăl, după ce privise cu încântare scumpa găteală a fetei. Fereastra n-avea stor; din pricina umezelii, tapetul se desprinsese ici și colo de pe perete și se răsucise, dezvelind

⁷⁷ Personajul principal din comedia *Mizantropul* de Molière, care nu consimte la niciun compromis și nu face nicio concesie.

⁷⁸ Eroi din romanul *Frumoasa fată din Perth* al scriitorului scoțian Walter Scott (1771—1832).

tencuiala afumată. Întins pe patu-i hodorogit, Goriot n-avea decât o învelitoare subțire și o plăpumioară vătuită înfiripată din trențele străvechilor rochii ale doamnei Vauquer. Pardoseala era jilavă și năclăită de praf. În dreptul ferestrei era un bătrânesc și pântecos scrin de lemn de trandafir, împodobit cu un lanț de mâini de aramă răsucite ca un curmei de viță și chenăruite cu frunzulițe și floricele, o mobilă veche, având deasupra o tăblie de lemn, pe care se aflau un lighean și un ibric de spălat, și alături toate ustensilele de trebuință pentru bărbierit. Într-un ungher – pantofii. La capătul patului – o măsuță de noapte, căreia îi lipseau și marmura de deasupra, și ușa din față. Lângă cămin, în care nu se zărea nici urmă de foc, era masa pătrată de lemn de nuc, de a cărei stînghie se slujise moș Goriot când își teșise serviciul de argint. Un birou dărăpănat, pe care se afla pălăria bătrânului, un jiltz de pai cu fundul spart și două scaune întregeau acest sărăcăcios mobilier. Pe săgeata de deasupra patului, fixată pe podea cu o treanță, spânzura o biată fâșie de stofă vrăstată în pătrățele roșii și albe. Fără îndoială că până și. Cel mai sărman comisionar avea în mansarda lui niște boarfe mai acătării decât cele pe care le pusese doamna Vauquer în odaia lui moș Goriot. Înfățișarea acestei încăperi te îngheța, îți strângea inima și te făcea să te gândești la cea mai jalnică celulă de închisoare. Din fericire, Goriot nu văzu înfățișarea pe care o luase chipul lui Eugène, când își așezase lumina pe masa de noapte. Bătrânul se întoarse către el, trăgându-și învelitoarea până sub bărbie.

— la spune, care-ți place mai mult: doamna de Restaud, sau doamna de Nucingen?

— Prefer pe doamna Delphine, răspunse studentul, pentru că te iubește mai mult.

La auzul acestor cuvinte, rostite cu înflăcărare, bătrânul scoase brațul de sub învelitoare și strânse mâna lui Eugène.

— Mulțumesc, mulțumesc, răspunse cu glas tulburat. Și

ce ți-a spus despre mine?

Studentul îi repetă cuvintele baroanei înfrumusețându-le; iar bătrânul le ascultă cum ar fi ascultat liturgia la biserică.

— A, scumpa mea copilă! Da, da, mă iubește mult. Dar să nu dai crezare celor ce ți-a spus în privința Anastasiei. Vezi dumneata, între ele este oarecare gelozie. E și aceasta o dovadă a dragostei ce-mi poartă. Doamna de Restaud mă iubește și ea. Știu prea bine. Un tată este față de copiii lui ca Dumnezeu față de noi oamenii: pătrunde până în fundul sufletelor lor și le cunoaște toate gândurile. Amândouă sunt deopotrivă de iubitoare. Oh, dacă aș fi avut și gineri buni, ce fericit aș fi fost! Se vede însă că aici pe pământ nu ne este dat să cunoaștem fericirea deplină. Dacă aș fi putut să stau la ele și, nu spun mai mult, dar să le fi auzit glasul, să le fi știut acolo, lângă mine, să le fi văzut umblând prin casă, plecând la plimbare, ca pe vremea când ședeau la mine, eh, cum mi-ar fi săltat inima de bucurie! Erau elegant îmbrăcate?

— Da, zise Eugène. Dar, domnule Goriot, când fetele trăiesc în atâta bogăție, cum poți dumneata să locuiești în cocioaba asta?

— Zău, răspunse el cu o înfățișare care părea nepăsătoare, la ce mi-ar folosi o casă mai bună? Sunt lucruri pe care nu pot să ți le lămuresc. Nu mă pricep să leg două vorbe ca lumea. La mine totul este aici, adăugă el arătând spre inimă. Viața mea, toată, este în cele două fete. Dacă ele petrec, dacă sunt fericite și bine îmbrăcate, dacă pășesc pe covoare scumpe, ce importanță are ce haină port eu sau în ce ungher mă odihnesc? Nu simt de fel frigul dacă știu că ele stau la căldură. Nu mă plictisesc niciodată dacă știu că ele petrec. N-am alte necazuri decât pe ale lor. Când vei fi și dumneata tată, când îți vei vedea copiii ciripind și. Când îți vei spune: „Au răsărit din mine”, când vei simți că acele plăpânde făpturi țin de fiecare picătură din sângele dumitale și că în ele este tot ce ai avut mai bun în dumneata, pentru

că așa și este, atunci vei ajunge să crezi că ești legat de copiii dumitale trup de trup, că la fiecare pas al lor te clatini dumneata însuți. Le aud glasul pretutindeni. O privire a lor când e tristă îmi îngheață sângele în vine. Într-o zi ai să-ți dai seama că fericirea lor te face mult mai fericit decât propria dumitale fericire. N-aș putea să te lămuresc cum se întâmplă asta; sunt tresăriri lăuntrice care împrăștie mulțumirea pretutindeni. Trăiesc trei vieți deodată, înțelegi? Vrei să-ți spun o nostimadă? Eu n-am înțeles dumnezeirea decât atunci când am devenit tată. Dumnezeu e întreg și pretutindeni, pentru că din el a izvorât întreaga creație. Așa sunt eu cu fetele mele, domnule. Numai că eu le iubesc mai mult decât iubește Dumnezeu lumea, pentru că lumea nu este așa de frumoasă pe cât este Dumnezeu, pe când fetele mele sunt mult mai frumoase decât mine. Ele sunt mult mai frumoase decât mine. Sunt atât de aproape de sufletul meu, încât parcă știam că ai să le vezi în seara asta. Doamne! Dacă s-ar ivi un om care s-o facă pe Delphine fericită, atât de fericită cât poate fi o femeie care se simte iubită, aș fi în stare să mă bag slugă la omul acela, aș fi în stare să-i curăț încălțările. Mi-a spus camerista ei că domnișorul acela, de Marsay, e un câine păcătos. Câteodată îmi venea să-i sucesc gâtul. Să nu iubești o asemenea bijuterie de femeie, cu glas de privighetoare, și croită ca un adevărat model! Unde i-or fi fost ochii când s-a hotărât să se mărite cu namila aceea de alsacian? Amândouă ar fi trebuit să-și ia bărbați tineri, drăguți, curtenitori. În sfârșit, au făcut-o după capul lor.

Moș Goriot era sublim. Eugène nu-l văzuse până acum strălucind de focul pasiunii lui părintești. Un lucru vrednic de a fi luat în seamă este această putere de infuzie pe care o au simțămintele. Cea mai grosolană ființă, de îndată ce dă grai unei puternice și adevărate iubiri, împrăștie un anume fluid, care-i schimbă fața, îi însuflețește gestul, îi înfrumusețează glasul. Adesea, ființa cea mai stupidă, sub puterea pasiunii, ajunge la cea mai înaltă elocință în idei, dacă nu chiar în

vorbire, și pare că se mișcă într-un cerc de lumină. În clipa aceea, bătrânul avea în glas și în gest acea putere de împărtășire a simțămintelor la care nu poate ajunge decât un mare actor. Dar simțămintele noastre nu sunt oare niște poeme ale voinței?

— Ei bine, îi spuse Eugène, poate că n-o să-ți faci prea mult sânge rău aflând că se va despărți de acest de Marsay. Domnișorul a părăsit-o ca să treacă la prințesa Galathionne. Cât despre mine, află că în seara aceasta m-am îndrăgostit de doamna Delphine.

— Ei aș! făcu moș Goriot.

— Da. Și pare-mi-se că nici eu nu i-am displăcut. Vreme de un ceas am vorbit numai despre dragoste, iar poimâine, sâmbătă, îi voi face o vizită.

— Oh, ce drag mi-ai fi, domnule, dacă ai izbuti să-i plăci! Dumneata ești bun, dumneata n-ai fi în stare s-o faci să sufere. A, dar dacă ai înșela-o, ți-aș suci gâtul. O femeie nu iubește de două ori în viață. Doamne, am început să spun prostii, domnule Eugène. E cam frig aici, să nu răcești. Doamne, așadar ai vorbit cu ea. Pentru mine ți-a spus ceva?

„Nimic”, gândi Eugène.

— Mi-a spus, zise el cu glas tare, că te sărută ca o fiică iubitoare.

— Cu bine, vecine! Somn ușor, vise plăcute. Ale mele au și început, de când mi-ai spus vorba asta. Dumnezeu să-ți împlinească toate dorințele! Astă-seară ai fost îngerul meu bun, mi-ai adus ceva din mireasma fetei mele.

„Sărmanul om! își spuse Eugène, înainte de a adormi. Inima cea mai împietrită s-ar înduioșa de asemenea lucruri. Cât despre fie-sa, nici nu se sinchisește de el, cum nu se sinchisește de sultanul turcilor.”

După această convorbire, moș Goriot îl socoti pe Eugène un prieten vrednic de a-i încredința orice taină, ceea ce niciodată nu nădăjduse că va întâlni în viață. Între ei se crease singura legătură pe care bătrânul putea s-o aibă cu

vreun alt om. Pasiunile nu se înșală niciodată în chibzuințele lor. Moș Goriot știa că, dacă Delphine s-ar îndrăgosti de Eugène, el, bătrânul, ar fi mult mai aproape de fie-sa și s-ar bucura de o mai bună primire în casa ei. De altfel îi și mărturisise lui Eugène una din suferințele lui. Doamna de Nucingen, căreia îi dorea de dimineață până seara toate fericirile din lume, nu cunoscuse încă încântările iubirii. Fără îndoială, Eugène era, după cum spunea bătrânul, unul dintre tinerii cei mai drăguți din câți întâlneau el în viață și Goriot avea parcă presentimentul că acest tânăr va dăruia Delphinei toate desfătărilor de care până acum nu avusese parte. Moșneagul îl înconjură deci pe Eugène cu o prietenie din zi în zi mai puternică, fără de care nici n-am fi putut cunoaște deznodământul acestei istorisiri.

A doua zi, la masa de amiază, clienții pensiunii rămaseră surprinși văzând că moș Goriot, care se așezase lângă Eugène, nu-și mai lua ochii de la el, că schimbă cu el câteva cuvinte și că fața bătrânului, care până atunci fusese ca o mască de gips, se schimbase cu totul. Vautrin, care în ziua aceea îl vedea pentru întâia oară pe student după discuția ce avusese loc între ei, voia parcă să-i citească în suflet. Aducându-și aminte de planul acestuia, Eugène, care noaptea trecută, înainte de-a adormi, măsurase vastul câmp ce se desfășura înaintea ochilor lui, se gândi fără voie la zestrea domnișoarei Taillefer și nu se putu stăpâni de-a se uita la Victorine ca un tânăr plin de virtuți la o moștenitoare bogată. O clipă, din întâmplare, ochii li se întâlneau. Biata fată îl găsi pe Eugène încântător în hainele cele noi. Acest schimb de priviri, care nu ținu mai mult de o secundă, fu atât de grăitor, încât Rastignac putu să-și dea seama că spre el se îndreaptă toate acele nelămurite dorințe care le cuprind cândva pe fete și pe care ele le leagă de ființa celui dintâi bărbat fermecător ce le iese-n cale. Un glas tainic îi striga: „Opt sute de mii de franci!” Dar el se aruncă din nou în amintirea întâmplărilor din seara trecută, spunându-și că

pasiunea pe care se străduia s-o aibă pentru doamna, de Nucingen era cel mai bun leac împotriva acestor ticăloase gânduri, care-l cuprindeau fără de voie în învăluirea lor.

— Aseară s-a cântat la Teatrul Italian *Bărbierul din Sevilla*, de Rossini. Niciodată n-am auzit o muzică atât de frumoasă, spuse el. Doamne, e o adevărată fericire să ai o lojă la Italiani!

Moș Goriot prinse vorba din zbor, cum prinde câinele o mișcare a stăpânului.

— Dumneavoastră, bărbatii, trăiți ca-n sânul lui Avraam, spuse doamna Vauquer; vă faceți toate mendrele.

— Cu ce te-ai întors acasă? îl întrebă Vautrin.

— Pe jos, răspunse Eugène.

— Eu, urmă Vautrin, care voia să-l ispitească, nu m-aș mulțumi cu jumătăți de plăceri. Dacă m-aș duce la teatru, aș vrea să am trăsura mea, loja mea și să mă întorc apoi acasă cât mai comod cu putință. Tot sau nimic, asta e deviza mea.

— Minunată deviză! încuviință doamna Vauquer.

— Poate că te vei duce pe la doamna de Nucingen, spuse Eugène în șoptă lui Goriot. Are să te primească, desigur, cu brațele deschise și are să te întrebe mii de nimicuri despre mine. Am aflat că ar fi în stare să facă orice ca să fie primită, de vară-mea, vicontesă de Beauséant. Nu uita să-i spui că o iubesc prea mult ca să nu-i dau această mulțumire.

Ca să scape cât mai degrabă din această casă groaznică, Eugène plecă îndată la Facultatea de drept, și de acolo hoinări toată ziua prin oraș, pradă acelei înfierbântări a minții prin care trec toți oamenii bântuiți de nădejdi prea puternice. Vorbele lui Vautrin îl îndemneau să cugete asupra orânduirii sociale, când, deodată, în Grădina Luxemburg îi ieși în cale prietenul său Bianchon.

— Ce-i cu tine, ce ești așa de grav? îl întrebă studentul în medicină, luându-l de braț ca să se plimbe împreună prin fața palatului.

— Mă frământă gânduri rele.

— De ce fel? Sunt leacuri și împotriva gândurilor.
— Ce leac?
— Să li te supui.
— Glumești, fără să știi despre ce e vorba. L-ai citit pe Rousseau⁷⁹?

— Da.
— Îți amintești de pasajul în care îl întreabă pe cititor ce-ar face dacă ar putea să se îmbogățească ucigând pe un mandarin din China printr-un simplu act de voință, fără măcar să se clinească din Paris?

— Da.
— Ei bine...
— Fleacuri! Eu am ajuns la al treizeci și treilea mandarin.
— Lasă gluma. Dacă ți s-ar face dovada că lucrul este cu putință și că nu-i nevoie să faci decât un simplu semn din cap, spune: ai face-o?

— E bătrân tare mandarinul? Dar oricum, tânăr sau bătrân, paralytic sau sănătos tun, zău... A dracului treabă! Ei bine, nu!

— Ești un băiat de ispravă, Bianchon. Dar dacă ai iubi o femeie atât de mult încât să-ți dai sufletul pentru ea și dacă ar avea nevoie de bani, de mulți bani, pentru rochii, pentru trăsuri, în sfârșit, pentru toate fanteziile ei...

— Bine, dar tu îmi spui lucruri care-mi întorc mintea pe dos și după aceea îmi ceri să mai și gândesc.

— Am înnebunit, Bianchon. Vindecă-mă. Am două surori de-o frumusețe, de-o nevinovăție îngerească și vreau să le văd fericite. De unde să scot, cel mai târziu până în cinci ani, două sute de mii de franci pentru zestrea lor? Vezi tu, se ivesc în viață anume împrejurări în care trebuie să riști totul, iar nu să te mulțumești a câștiga doar câțiva gologani.

— Dar tu pui o problemă de care se lovește oricine când intră în viață și vrei să tai nodul gordian cu sabia. Pentru

⁷⁹ *Jean-Jacques Rousseau* (1712—1778), scriitor și filosof francez, democrat, ideolog al micii burghezii (n.r.).

asta, dragul meu, ori ești Alexandru-Machedon, ori sfârșești în pușcărie. Întrucât mă privește, sunt fericit să-mi creez o mărunță existență în provincie, unde voi lua locul lui taică-meu, în chipul cel mai stupid cu putință. Simțămintele unui om își pot găsi împlinirea într-un cerc cât de mic, cu aceeași îmbelșugare ca și într-o vastă circumferință. Napoleon nu mânca seara de două ori și nici nu putea să aibă mai multe amante decât un simplu student în medicină când ajunge intern la spitalul Capușinilor. Fericirea fiecăruia, dragul meu, se va mărgini totdeauna între talpa piciorului și occiput; și fie că ne va costa un milion pe an sau numai o sută de ludovici, percepția intrinsecă a acestei fericiri va fi aceeași în străfundurile ființei noastre. Iată de ce conchid să nu-l ucidem pe chinezul tău.

— Mă simt ușurat, Bianchon, și-ți mulțumesc. Vom fi totdeauna prieteni.

— Ascultă, reluă vorba studentul în medicină, ieșind de la cursul lui Cuvier⁸⁰ și intrând în Grădina Botanică, am zărit-o pe Michonneau cu Poiret stând pe o bancă de vorbă cu un domn, pe care anul trecut, în timpul mișcărilor de stradă, l-am văzut prin preajma Camerei Deputaților și care mi-a făcut impresia unui agent de poliție deghizat în onest rentier. Împerecherea asta trebuie studiată. Am să-ți spun altă dată de ce. La revedere, trebuie să răspund la apelul care se face la ceasul patru.

Când Eugène se întoarce la pensiune, moș Goriot îl aștepta.

— Uite o scrisoare de la ea, spuse bătrânul. Frumos scris, ha!

Eugène deschise scrisoarea și citi:

Domnule, tata îmi spune că vă place muzica italiană. Aș fi fericită dacă ați vrea să primiți un loc în loja mea. Vom putea

⁸⁰ *Georges Cuvier* (1769—1832), naturalist francez, cunoscut pentru lucrările sale de anatomie comparată, paleontologie și clasificarea lumii animale (n.r.).

*asculta sâmbătă pe Fodor și Pellegrini*⁸¹, așa încât sunt încredințată că nu mă veți refuza. Bărbatu-meu vă roagă, împreună cu mine, să luați masa cu noi, prietenește. Dacă primiți, va fi mulțumit că-l veți scăpa de corvoada conjugală de-a mă însoți la teatru. Nu-mi răspundeți nimic și veniți, iar până atunci primiți salutările mele.

D. DE N.”

— Arată-mi-o și mie, se rugă bătrânul de Eugène după ce acesta citise scrisoarea. Nu-i așa că ai să te duci? adăugă, adulmecând hârtia. Ce parfum minunat! Pe aici au trecut degetele ei!

„O femeie nu cade așa pe capul unui bărbat, își spunea studentul. Vrea să se slujească de mine ca să-l aducă înapoi pe de Marsay. Asemenea lucruri nu se fac decât din ciudă.”

— Eh, la ce te gândești? întrebă moș Goriot.

Eugène nu cunoștea nebuna vanitate de care erau cuprinse pe atunci anume femei și nu știa că, pentru a răzbate în foburgul Saint-Germain, o nevastă de bancher era în stare să facă orice sacrificiu. După moda acelei vremi, în lumea femeilor pe treapta cea mai de sus ședeau acelea care erau primite în lumea din foburgul Saint-Germain – lume alcătuită din așa-numitele doamne de la Castelul cel Mic, în fruntea cărora erau doamna de Beauséant, prietena ei ducesa de Langeais și ducesa de Maufrigneuse. Numai Rastignac nu cunoștea apriga dorință a femeilor care locuiau pe șoseaua Antin de-a se ridica în sfera înaltă în care străluceau constelațiile sexului lor. Dar această neîncredere îi fu de mult folos, dându-i deopotrivă puțința de-a se arăta nepăsător și trista putere de-a pune el condiții în loc să le primească pe cele pe care i le-ar fi pus ea.

— Da, mă voi duce, răspunse el.

Astfel, curiozitatea îl purta către doamna de Nucingen;

⁸¹ *Joseph Fodor* (1752—1828), violonist olandez; *Felice Pellegrini* (1774—1832), cântăreț și compozitor italian, profesor la Conservatorul din Paris (n.r.).

dacă însă această femeie l-ar fi disprețuit, el ar fi fost dus poate de pasiune. Aceasta nu-l împiedică totuși să aștepte cu un fel de înfrigurare ziua următoare și ceasul plecării. Pentru orice tânăr, cea dintâi legătură cu o femeie are poate tot atâta farmec ca și întâia iubire nevinovată. Siguranța izbânzii aduce cu sine o mie de netulburate fericiri pe care oamenii nu le mărturisesc și care alcătuiesc farmecul unui anume fel de femei. Dorința izvorăște în aceeași măsură din greutățile pe care le întâlnești în cale, ca și dintr-o biruință ușoară. Toate pasiunile oamenilor sunt fără nicio îndoială ațâțate sau întreținute de una sau alta din aceste două cauze, care își împart în două împărăția iubirii. Această împărăție este, poate, o consecință a mării probleme a temperamentelor, problemă care, orice s-ar spune, domină întreaga societate. Dacă firile melancolice au nevoie de tonicul cochetăriei, oamenii iuți sau sanguini părăsesc câmpul de luptă când văd că împotrivirea durează prea mult. Cu alte cuvinte, elegia este prin esența ei tot așa de limfatică pe cât de bilios este ditirambul. În vreme ce se îmbrăca, Eugène gusta toate măruntele fericiri pe care tinerii nu îndrăznesc să le mărturisească de teama de-a nu fi luați în râs, dar care au darul de a le gădila amorul propriu. Pieptănându-se, își spunea că peste acești cârlionți întunecați va luneca privirea unei femei frumoase. Își îngădui toate maimuțările copilărești pe care le face orice fată când își pune rochia de bal. Desfăcând pulpanele hainei, își admiră silueta subțiratică.

„Fără doar și poate că nu-i cea mai urâtă!” își spuse el.

După aceea coborî tocmai în clipa când obișnuții pensiunii erau la masă și primi cu veselie uralele și neroziile pe care le stârnea eleganta lui ținută. O trăsătură a moravurilor caracteristice acestor pensiuni este uimirea pe care o stârnește o îmbrăcămintă bine îngrijită. Când unul pune o haină nouă, fiecare trebuie să-și spună cuvântul.

— Tț, tț, tț, tț! făcu Bianchon plescăindu-și limba de cerul

gurii, ca și când ar fi îndemnat un cal la drum.

— Arăți taman ca un duce, ca un *pair*! zise doamna Vauquer.

— Domnul se duce să facă o cucerire? își dădu cu părerea domnișoara Michonneau.

— Cucuriguuu! strigă pictorul.

— Complimente nevastei dumitale, spuse slujbașul de la Muséum.

— Domnul are o nevastă? întrebă Poiret.

— O nevastă cu mai multe compartimente, merge și pe apă, culoare garantată, prețul între douăzeci și cinci și patruzeci, desen cadrilat după ultima modă, ține la spălat, îmbracă frumos, jumătate ață, jumătate bumbac, jumătate lână, ia cu mâna durerea de măsele și alte maladii aprobate de Academia regală de medicină! Foarte bună pentru făcutul copiilor! și mai bună contra durerilor de cap, obezității și altor boli de esofag, ochi și urechi! strigă Vautrin cu comică repeziciune și cu accentul unui scamator. Mă veți întreba domnilor, cât costă minunea asta? Doi bani? Nu. Nu costă nimic. E un rest dintr-o furnitură pe care am făcut-o pentru împăratul mongolilor și pe care toți suveranii din Europa, între care și maaarele duce de Baden, au dorit s-o vadă! Intrați, domnilor! Drept înainte. Nu uitați, vă rog, să treceți pe la casă. He, muzica! Bum, la, la, bum, bum! Domnu' cu clarinetu', cântă prost și am să-ți dau peste labe, adăugă Vautrin cu glas răgușit.

— Doamne, ce haz are! spuse doamna Vauquer către doamna Couture. – Cu omul ăsta nu m-aș plictisi niciodată.

Printre râsetele și glumele pe care le dezlănțui acest comic discurs, Eugène prinse privirea furișată a domnișoarei Taillefer, care se înclinase către doamna Couture ca să-i spună ceva la ureche.

— A venit cabrioleta, anunță Silvia.

— Dar unde-o fi invitat la masă? întrebă Bianchon.

— La doamna baroană de Nucingen.

— Fata domnului Goriot, răspunse studentul.

La auzul acestui nume, toate privirile se întoarseră către fostul fabricant de făinoase, care se uita la Eugène cu un fel de pizmă.

În strada Saint-Lazare, Rastignac se găsi în fața unei case cu coloane subțiratic, cu porticuri meschine, care alcătuiesc ceea ce se numește la Paris stilul *drăgălaș*, o adevărată casă de bancher, plină de zorzoane scumpe, de stucaturi, de scări în mozaic de marmură. Doamna de Nucingen îl aștepta într-un salonaș tapetat cu motive italiene, care prin înfățișarea lui semăna oarecum cu o cafenea. Baroana era tristă. În străduințele ei de a-și ascunde mâhnirea, Eugène o urmări cu atât mai atent cu cât se vedea bine că nu punea nicio prefăcătorie. Crezuse că venirea lui o va însenina și când colo o găsea în plină deznădejde. Această dezamăgire fu ca o împunsătură în amorul lui propriu.

— Am prea puține drepturi, doamnă, ca să pot cere încrederea dumitale, îi spuse el după ce o hărțuise cu felurite glume în privința frământării pe care o avea, dar dacă te stânjenesc, mă bizui pe bună-credința dumitale și te rog să mi-o spui fățiș.

— Rămâi, răspunse ea. Dacă ai pleca, aș fi cu desăvârșire singură. Nucingen ia masa în oraș și nu vreau să fiu singură, am nevoie de distracție.

— Dar ce ai?

— Ești cel din urmă căruia aș putea să i-o mărturisesc! strigă ea.

— Vreau totuși să știu ce s-a întâmplat. Poate că sunt și eu amestecat oarecum în această taină.

— Poate! Dar nu, urma ea, e vorba numai de unele neînțelegeri, cum sunt în orice casă, și care trebuie îngropate în adâncul inimii. Nu ți-am spus și alaltăieri? Nu sunt de fel fericită. Lanțurile de aur sunt cele mai grele.

Când o femeie spune unui tânăr că e nefericită, el, dacă este inteligent și bine îmbrăcat și dacă are în buzunar o mie

cinci sute de franci, care-i asigură un bun răstimp de trai fără griji, va gândi așa cum gândea în clipa aceea Eugène și va cădea pradă îngâmfwării.

— Dar ce poți dori dumneata peste ceea ce ai? răspunse Eugène. Ești frumoasă, tânără, iubită, bogată.

— Să nu vorbim de mine, zise ea înclinând capul cu mâhnire. Vom lua masa împreună, numai noi doi și vom merge să ascultăm cea mai fermecătoare muzică. Ți plac? urmă după o clipă, ridicându-se ca să-și arate rochia de cașmir alb cu desene albastre-verzui de cea mai bogată eleganță.

— Aș vrea să fii cu totul a mea, zise Eugène. Ești fermecătoare.

— Ai avea o tristă proprietate, răspunse ea cu un surâs plin de amărăciune. În casa asta nu este nimic care să-ți vestească vreo nefericire, și totuși, în ciuda acestor aparențe, sunt deznădăjduită. Nopti întregi nu dorm din pricina suferințelor. O să mă urătesc.

— Oh, asta e cu neputință, spuse studentul. Dar aș vrea să știu care sunt suferințele pe care o iubire devotată n-ar putea să le șteargă.

— Ah, dacă ți le-aș mărturisi ai fugi de mine, răspunse ea. Iubirea dumitale de până acum izvorăște dintr-o curățenie pe care o au în chip obișnuit toți bărbații; dar dacă m-ai iubi cu adevărat, ai cădea într-o adevărată deznădejde. Vezi bine deci că nu pot să-ți mărturisesc nimic. Îndură-te, urmă ea, și haide să vorbim despre altceva. Vino să-ți arăt casa.

— Nu, doamnă, să rămânem aici, răspunse Eugène așezându-se lângă doamna de Nucingen, pe canapeluța din fața căminului, și luându-i mâna cu o mișcare hotărâtă.

Ea i-o lăasă în voie, ba chiar și-o sprijini în mâna lui, cu una din acele mișcări încordate care mărturisesc o adâncă tulburare.

— Ascultă, îi spuse Rastignac, dacă ai vreo durere, trebuie să mi-o mărturisești. Vreau să-ți dovedesc că te

iubesc pentru dumneata însăși. Sau te hotărăști să-mi vorbești și să-mi mărturisești suferințele duminicale, ca să le pot înlătura, chiar dacă pentru aceasta ar trebui să ucid șase oameni, sau plec chiar acum, în clipa aceasta, și nu mai mă întorc niciodată.

— Ei bine, izbucni ea, cuprinsă de un gând disperat care o făcu să-și dea o lovitură de pumn în frunte, am să te pun chiar acum la încercare. Da, își spuse ea, altă cale n-am.

Sună.

— S-au pus caii la trăsura domnului? îl întrebă pe valet.

— Da, doamnă.

— O iau eu. Domnul are să meargă cu trăsura și cu caii mei. Nu servești masa înainte de șapte.

— Haide, vino, îi spuse lui Eugène, care credea că visează când se văzu în cupeul domnului de Nucingen, lângă această femeie.

— La Palais Royal, lângă Teatrul Francez, porunci ea vizitiului.

Pe drum părea frământată și nu răspunse la niciuna din nenumăratele întrebări ale lui Eugène, care nu știa cum să-și lămurească această încăpățânată și de nepătruns împotrivire.

„Numai de n-aș pierde-o!” își spunea el.

Când trăsura se opri, baroana se întoarse către student cu o înfățișare care îl făcu să-și înăbușe nesocotitele cuvinte, pentru că în răstimp Eugène se înfierbântase.

— Mă iubești? îl întrebă ea.

— Da, răspunse el ascunzându-și neliniștea care-l cuprinsese.

— Și n-ai să gândești nimic rău despre mine, orișice ți-aș cere?

— Nu.

— Ești hotărât să mi te supui?

— Orbește.

— Ai jucat vreodată cărți? îl întrebă ea cu glas tremurat.

— Niciodată.

— Ah! respiră ușurată. Atunci, vei avea noroc. Uite punga mea. Ia-o! Înăuntru sunt o sută de franci, tot ce am eu, o femeie atât de fericită. Intră într-o casă de joc, nu știu anume unde, dar știu că pe-aici pe la Palais Royal se găsesc câteva. Joacă cei o sută de franci la jocul care se numește ruletă. Ori îi pierzi pe toți, ori îmi aduci șase mii de franci. Când te vei întoarce îți voi istorisi toate suferințele mele.

— Dracu să mă ia dacă înțeleg ceva din toată treaba asta, dar am să fac așa cum mi-ai spus, zise el cu bucuria pe care i-o pricinuia gândul: „Dacă își dezvăluie toate tainele față de mine, după aceea nu va putea să-mi refuze nimic”.

Eugène luă frumoasa pungă și alergă la casa cu numărul 9, după ce află de la un hăinar care e cea mai apropiată casă de joc. Se urcă sus, își lăasă pălăria la garderobă, intră și întrebă unde e ruleta. Spre uimirea obișnuiților casei, un om de serviciu îl duse în fața unei mese lungi. Eugène, urmat de toți cei de față, întrebă fără nicio șovăire unde trebuie să pună miza.

— Dacă puneți un ludovic pe unul dintre aceste treizeci și șase de numere și dacă numărul dumneavoastră iese, luați treizeci și șase de ludovici, îi spuse un bătrân respectabil, cu părul alb.

Eugène aruncă suta de franci pe cifra anilor lui – douăzeci și unu. Un strigăt de mirare izbucni din toate părțile înainte de a-și da seama ce se întâmplase. Câștigase fără să știe.

— Luați-vă banii, îi spune un domn în vârstă, cu sistemul acesta nu puteți câștiga de două ori.

Eugène ia lopățica, pe care i-o întinde domnul în vârstă, trage către sine cei trei mii șase sute de franci, și, ca și înainte, fără a cunoaște nimic din regula jocului, îi pune pe toți pe roșu. Galeria îl privește cu ciudă văzând că joacă mai departe. Roata se învârteste, câștigă încă o dată, și bancherul îi aruncă încă trei mii șase sute de franci.

— Aveți șapte mii două sute de franci, îi șopti la ureche

domnul în vârstă. Vă rog ascultați-mă și plecați îndată, roșu a ieșit de opt ori în șir. Iar dacă sunteți un spirit caritabil puteți răsplăti acest sfat bun ușurând suferințele unui om care a fost prefect sub Napoleon și care se găsește astăzi în cea mai grea lipsă.

Uluit, Rastignac îl lasă pe bătrânul cu tâmplele albe să-i ia zece ludovici și coboară scările, ducând cei șapte mii de franci, neînțelegând încă nimic din rânduiala jocului, dar uimit de norocul său.

— Eh, acum unde mă mai duci? zise el arătând doamnei de Nucingen cei șapte mii de franci după ce vizitiul închisese ușa cupeului.

Delphine îl trase nebunește către sine și-l îmbrățișa cu putere, dar fără patimă.

— M-ai salvat!

Lacrimi de bucurie îi năvăliră din plin pe obraji.

— Am să-ți spun tot, prietene. Pentru că vei fi prietenul meu, nu-i așa? Mă vezi bogată, trăind în belșug, vezi că nu-mi lipsește nimic sau părând că nu-mi lipsește nimic. Ei bine, află că domnul de Nucingen nu-mi lasă niciun ban pe mână: toate cheltuielile casei – trăsurile, lojile la teatru – le plătește el singur; pentru toalete îmi dă o sumă care nu-mi ajunge, ținându-mă cu voința într-o mizerie pe care n-o știe nimeni. Sunt prea mândră ca să-l implor. Și dacă i-aș cumpăra banii pe prețul pe care vrea să mi-i vândă, n-aș fi oare cea din urmă dintre creaturi? De ce m-am lăsat jefuită, având o avere de șapte sute de mii de franci? Din mândrie, din indignare. Suntem așa de tinere, așa de neștiutoare când ne mărităm! De câte ori trebuia să-i cer bani lui bărbatu-meu aveam simțământul că fiecare cuvânt m-ar fi izbit peste gură. N-am cutezat niciodată, am mâncat micile mele economii și banii pe care mi i-a dat bietul tata; după aceea am început să fac datorii. Căsătoria a fost pentru mine cea mai groaznică decepție. Nu pot să-ți spun tot ce-aș avea de spus. Mulțumește-te să știi că dacă ar trebui să trăiesc cu

Nucingen altfel decât având fiecare dintre noi apartamentul lui, separat, m-aș arunca pe fereastră. Când a trebuit să-i mărturisesc datoriile pe care le aveam, ca orice femeie tânără, bijuterii, fantezii (bietul tata ne obișnuise să nu renunțăm la nicio plăcere), am trecut printr-un adevărat martiriu. Până la urmă însă, am avut tăria să-i spun. Nu aveam și eu averea mea? Nucingen și-a ieșit din minți, mi-a spus că am să-l ruinez și câte alte grozăvii! Dacă m-ar fi înghițit pământul în clipa aceea, ce fericită aș fi fost! A plătit pentru că-mi luase zestrea, dar de-atunci mi-a hotărât pentru cheltuielile mele o sumă pe care am primit-o cu resemnare, ca să am liniște în casă. După aceea am vrut să răspund amorului propriu al cuiva, pe care-l cunoști, spuse ea. E adevărat că m-a înșelat; aș vorbi cu păcat însă dacă n-aș recunoaște că a fost o fire aleasă. Dar m-a părăsit într-un chip nevrednic! Un *om* n-ar trebui să părăsească niciodată pe femeia căreia i-a aruncat într-o clipă de strâmtoare un pumn de aur! Ar trebui s-o iubească totdeauna. Dumneata, cu noblețea sufletească pe care o ai la douăzeci și unu de ani, tânăr și neîntinat cum ești, mă vei întreba cum poate o femeie să primească bani de la un bărbat. Doamne! Dar nu este oare firesc să împărțim totul cu ființa căreia îi datorăm fericirea? Când ai dăruit tot ce ai, cum să te mai îngrijești de o părticică din acel tot? Banul nu ajunge să însemne ceva decât în clipa în care dragostea s-a irosit. Nu te-ai legat pe toată viața? Cine se gândește la despărțire când se crede cu adevărat iubit? Când ne jurați o iubire veșnică, cum am putea să mai avem interese deosebite? Astăzi, când Nucingen n-a vrut să-mi dea șase mii de franci, el, care dă această sumă în fiecare lună amantei lui, o fată de la Operă, nu-ți poți închipui cât am suferit. Voiam să-mi iau viața. Cele mai nebune gânduri îmi treceau prin minte. Am avut clipe când pizmuiam o simplă servitoare, pe camerista mea, pentru soarta ei. Să mă fi dus să-i spun tatei ar fi fost o nebunie. Anastasie și cu mine l-am sugrumat: ar fi fost în

stare să se vândă și pe el, sărmanul, dacă ar fi putut dobândi cei șase. Mii de franci. I-aș fi pricinuit o deznădejde zadarnică. Dumneata m-ai scăpat de rușine și de moarte, mă doborâse durerea. Ah, domnule, îți datoram această lămurire: m-am purtat nebunește cu dumneata. Adineauri, după ce-ai plecat, după ce te pierdusem din ochi în mulțimea de pe uliță, îmi venea să cobor din cupeu și să fug... Unde? Nu știu nici eu... Aceasta este viața pe care o duc jumătate din femeile din Paris: sub cea mai strălucitoare înfățișare, ele ascund în adâncul sufletului cele mai chinuitoare griji. Cunosc biete ființe mai nenorocite chiar decât mine. Sunt femei care pun pe furnizorii lor să le facă note de plată false. Altele sunt silite să-și fure bărbații: astfel, unii dintre ei sunt încredințați că un cașmir de o sută de ludovici se vinde cu cinci sute de franci, iar alții că un cașmir de cinci sute de franci face o sută de ludovici. Poți întâlni și femei păcătoase, care-și țin copiii nemâncați și ciupecsc de ici, de colo ca să-și facă o rochie. Întrucât mă privește, nu m-am mânjit niciodată cu asemenea ticăloase înșelătorii. Măcar această tortură sufletească n-o am. Dacă atâtea femei se vând bărbaților lor ca să-i poată stăpâni, eu cel puțin sunt liberă! Aș putea să-l fac pe Nucingen să mă învâluie în aur din creștet până-n tălpi, dar prefer să plâng cu capul rezemat pe pieptul unui om pe care îl pot prețui. Ah! astă-seară domnul de Marsay nu va mai avea dreptul să se uite la mine ca la o femeie pe care a plătit-o.

Își îngropa fața în palme ca să-și ascundă lacrimile, dar Eugène îi dădu mâinile deoparte, ca s-o poată privi: avea o înfățișare sublimă.

— Nu-i așa că-i groaznic să amesteci banii cu iubirea? N-ai să mă poți iubi niciodată, spuse ea.

Cu totul descumpănit de acest amestec de simțăminte curate care fac măreția femeilor și de păcate pe care sunt silite să le săvârșească din pricina orânduiri sociale de astăzi, Eugène rostea duioase cuvinte de mângâiere uitându-

se cu încântare la această minunată femeie de o atât de copilărească nechibzuință în strigătul ei de durere.

— Făgăduiește-mi că n-ai să faci din toate acestea o armă împotriva mea, îi spuse ea.

— O, doamnă, nici n-aș fi în stare, răspunse el. Cu o mișcare plină de recunoștință și de drăgălășenie, ea îi luă mâna și o puse pe inima ei.

— Mulțumită dumitale, iată-mă iarăși liberă și voioasă. Simțeam o mână de fier asupra mea, care mă apăsa neconținut. De astăzi înainte vreau să duc o viață simplă, să nu mai cheltuiesc nimic. Spune-mi, prietene, am să-ți plac așa cum voi fi? Păstrează asta, îi spuse ea luând numai șase hârtii. La drept vorbind, îți datorez o mie de taleri, pentru că am mers în tovărășie cu dumneata.

Eugène se apără ca o fecioară. Când însă baroana îi spuse: „Dacă nu-mi vei fi complice te voi socoti dușman”, primi banii.

— Îi voi păstra ca pe o rezervă, când se va ivi o nenorocire, zise el.

— Iată cuvântul pe care-l așteptam cu groază! izbucni ea pälind. Dacă vrei să fii ceva în viața dumitale, jură-mi, spuse ea, că niciodată de aci încolo nu vei mai juca. Doamne, din pricina mea să apuci pe calea asta? Aș muri de durere.

Ajunseră acasă. O clipă, Eugène rămase uluit de contrastul dintre mizeria pe care o aflase și bogăția pe care o vedea. Sinistrele cuvinte ale lui Vautrin îi sunară iarăși în ureche.

— Stai colea, îi spuse baroana când intrară în odaia ei, arătându-i canapeluța din fața căminului. Am de scris o scrisoare destul de anevoioasă. Sfătuiește-mă.

— Nu scrie nimic, îi spuse Eugène. Pune banii în plic, adresa deasupra și trimite-i prin cameristă.

— Dar ești o drăgălășenie de om! zise ea. Ah, iată, domnule, ce înseamnă să fii în adevăr binecrescut. Beauséant pursânge, adăugă ea surâzând.

„E fermecătoare”, își spuse Eugène, care o îndrăgea tot mai mult.

Se uită prin odaie, în care se simțea ca o adiere voluptuoasă eleganță a unei bogate curtezane.

— Îți place? îl întreabă ea în timp ce suna să vină camerista.

— Thérèse, te rog să duci chiar dumneata scrisoarea aceasta domnului de Marsay și să i-o dai în mână. Dacă nu e acasă, mi-o aduci îndărăt.

Thérèse plecă, strecurând o privire vicleană către Eugène. Masa era gata. Rastignac dădu brațul doamnei de Nucingen, care îl duse într-o minunată sufragerie, unde regăsi același lux pe care-l admirase la vară-sa.

— În zilele când vom merge la Teatrul Italian vei lua masa cu mine și apoi mă vei întovărăși.

— Ce ușor m-aș deprinde cu această viață plăcută dacă aș ști că durează! Dar eu sunt un biet student, care trebuie să-și facă o stare.

— Se va face de la sine, spuse râzând doamna de Nucingen. Nu vezi? Până la urmă, toate lucrurile intră în buna lor rânduială: nici nu visam că astă-seară voi fi atât de fericită.

Este în firea femeilor să încerce a dovedi imposibilul prin posibil și a nimici faptele prin presimțiri. Când intră împreună cu Rastignac în loja lor, la Teatrul Bouffons, doamna de Nucingen avea o înfățișare atât de mulțumită și care o făcea așa de frumoasă, încât cei din sală își îngăduiră acele mărunte clevetiri în fața cărora femeile rămân fără apărare și care te fac să iei drept adevărate păcate născocite fără niciun temei. Cel care cunoaște Parisul nu crede nimic din tot ce se spune și nu spune nimic din tot ce se întâmplă. Eugène luă mâna baroanei, și prin străngeri mai puternice sau mai ușoare își împărtășiră simțămintele pe care le stârnea muzica. A fost pentru amândoi o seară de amănunțite încântări. Au plecat împreună și doamna de Nucingen a ținut

să-l întovărășească pe Eugène până la Pont-Neuf, sfădindu-se tot drumul pentru o sărutare pe care ea nu voia să i-o dea, după ce la Palais Royal îi dăduse atâtea și cu atâta căldură. Pentru această schimbare în purtarea ei, Eugène o dojeni.

— Tot ce a fost adineauri, răspunsă ea, pornea din recunoștința pe care ți-o port pentru nesperatul dumitale devotament; acum ar fi o făgăduială.

— Și nu vrei să-mi faci niciuna, nerecunoscătoare!

Eugène se mânie. Cu o mișcare de îndurerată neliniște, care-l încântă totdeauna pe un îndrăgostit, ea îi întinse mâna să i-o sărute, iar el i-o luă cu o asprime care o fermeca.

— Ne vedem luni, la bal, îi spuse ea.

Pornind pe jos, sub minunata revărsare a luminii de lună, Eugène se adânci în gânduri. Era deopotrivă fericit și nemulțumit; fericit de o aventură al cărei deznodământ părea, că îi va dăruia una dintre cele mai frumoase și mai elegante femei din Paris, ținta dorințelor lui, nemulțumit pentru că-și vedea răsturnate toate planurile de îmbogățire și abia acum își dădea seama de adevărul gândurilor nehotărâte, în voia cărora se lăsase cu două zile mai înainte. Numai în lumina unei înfrângeri putem vedea cât de aprige sunt cerințele noastre. Eugène, cu cât se bucura mai mult de desfătărilor Parisului, cu atât mai vârtos voia să iasă din viața lui de tânăr sărac și necunoscut. Ghemuind în buzunar hârtia de o mie de franci, născocea o mie de temeiuri viclene care să-i dea dreptul să și-o însușească. În sfârșit, ajunse în strada Neuve-Sainte-Geneviève, și urcând scara zări o pâlpâire de lumină. Moș Goriot lăsase ușa deschisă și lumina aprinsă, pentru ca studentul să nu uite *să-i povestească despre fie-sa*, cum spunea el.

Eugène nu-i ascunse nimic din tot ce se întâmplase.

— Așadar, strigă moș Goriot în culmea unei deznădăjduite gelozii, ele mă cred ruinat, deși am încă o rentă de o mie trei sute de livre! Doamne! De ce n-a venit la

mine, biata micuță? Mi-aș fi vândut redlele, aș fi luat ceva din capital și cu ce-mi rămânea mi-aș fi făcut o pensie viageră. De ce n-ai venit, bietul meu vecin, să-mi spui în ce încurcătură se află fata? Cum de te-a lăsat inima să riști la joc biata ei suta de frăncuți? Ți se sfâșie inima de milă. Țștia sunt ginerii! Oh, dacă aș putea, le-aș suci gâtul. Doamne, să plângă ea... A plâns?

— Cu capul pe jiletca mea, răspunse Eugène.

— Oh, dă-mi-o, zise moș Goriot. Cum! Au curs pe ea lacrimile fetei mele, ale dragei mele Delphine, care când era micuță n-a plâns niciodată! Oh, am să-ți cumpăr altă jiletcă, pe asta să n-o mai porți, să mi-o lași mie. După contractul de căsătorie, are dreptul să se folosească de averea ei! Ah! chiar mâine am să mă duc la avocatul Derville. Am să cer prin justiție să-i depună întreaga ei avere. Cunosc legile! Sunt lup bătrân și am să-mi arăt colții.

— Uite, moșule, mia de franci pe care a vrut să mi-o dea din câștigul nostru. Păstrează-i-o în jiletcă.

Goriot ridică ochii către Eugène și îi strânse mâna, pe care picură o lacrimă din ochii bătrânului.

— Dumneata ai să izbutești în viață, îi spuse el, Dumnezeu e drept. Eu știu ce este cinstea și pot să te încredințez că puțini oameni sunt ca dumneata, îmi dai voie să te socot ca pe un fiu iubit? Haide, du-te de te culcă. Dumneata poți să dormi, pentru că nu ești încă tată. Ea plângea, și eu aflu abia acum, eu, care ședeam liniștit la masă, ca un idiot, în vreme ce ea se zbuciuma, eu, care aș vinde pe Dumnezeu tatăl, pe Dumnezeu fiul și pe Sfântul Duh ca să le cruț o lacrimă!

„Pe Dumnezeu meu, își spuse Eugène, întinzându-se în pat, cred că o să rămân cinstit toată viața. E o mulțumire și asta să-ți urmezi imboldurile inimii.”

Numai cei care cred în Dumnezeu, pare-se, săvârșesc binele în taină, iar Eugène credea în Dumnezeu. A doua zi, la ora balului, Rastignac se duse la doamna de Beauséant, care

Îl luă cu sine, ca să-l înfățișeze ducesei de Carigliano. Primit de ducasă cu toată voia bună, Eugène se găsi din nou în fața doamnei de Nucingen. Delphine se gătise cu gândul de a plăcea tuturor, pentru ca astfel să-i placă și mai mult lui Eugène, de la care aștepta cu nerăbdare o privire, fiind încredințată că-și ascunde foarte bine nerăbdarea. Pentru cel care știe să ghicească tresăririle sufletești ale unei femei, clipa aceasta e plină de farmec. Cine nu s-a desfătat adesea rostindu-și cu întârziere o părere care era așteptată cu înfrigurare, tăinuindu-și șăgalnic o plăcere, căutând mărturisiri în neliniștea pe care o stârnea, bucurându-se de temerile pe care știa bine că le va împrăstia cu un singur surâs? În timpul acelei serbări, studentul avu puțința să-și dea seama dintr-o dată de toată însemnătatea situației lui și înțelese că fiind cunoscut ca văr al doamnei de Beauséant deținea un anume loc în societatea înaltă. Iar cucerirea doamnei de Nucingen, cucerire care se și punea pe seama lui, îl învederase în așa măsură, încât toți ceilalți tineri îi aruncau priviri pizmuitoare; prinzând câteva, avu prilejul să guste cele dintâi bucurii ele trufiei. Trecând dintr-un salon în altul printre grupurile de invitați, auzi laudele ce i se aduceau pentru norocul pe care-l avusese. Femeile îi preziceau toate izbânzile. Delphine, de teamă să nu-l piardă, îi făgădui sărutarea pe care cu două seri mai înainte i-o refuzase cu atâta înverșunare. La balul acesta, Rastignac primi mai multe invitații. Vară-sa îl înfățișă câtorva femei care se socoteau, toate, printre cele mai elegante și despre ale căror case se spunea că erau în adevăr plăcute. Astfel, se văzu dintr-o dată intrat în cea mai înaltă și cea mai aleasă lume din Paris. Seara aceea avu pentru el farmecul unui strălucit început, și avea să-și amintească de ea până la adânci bătrâneți, ca o fată care nu uită niciodată balul la care a avut cele dintâi izbânzi. A doua zi, în timpul mesei, când îi povesti lui moș Goriot aceste succese, de față fiind toți ceilalți clienți ai pensiunii Vautrin îi întâmpină istorisirea

cu un surâs drăcesc.

— Și-ți închipui, spuse acest feroce logician, că un tânăr care începe a fi cunoscut în lumea bună poate locui în strada Neuve-Sainte-Geneviève, în casa Vauquer, într-o pensiune care, fără îndoială, este în toate privințele vrednică de un nesfârșit respect, dar care nu se potrivește nici pe departe cu deprinderile societății înalte? Casa asta e bogată, strălucește prin belșugul ei și se mândrește a fi în clipa de față castelul unui Rastignac, însă, oricum, se află pe strada Neuve-Sainte-Geneviève, și chiar habar n-are ce înseamnă luxul, pentru că este pur și simplu *patriarhalorama*. Tânărul meu prieten, urmă Vautrin cu un aer de zeflema oarecum patern, dacă vrei să te arăți în Paris așa cum se cuvine, îți trebuie trei cai și un tilbury pentru drumurile de dimineață, un cupeu pentru cele de seară, ceea ce face în totul nouă mii de franci numai pentru vehicule. N-ai fi vrednic de soarta dumitale dacă ai lăsa mai puțin de trei mii de franci la croitor, șase sute de franci la parfumer, o sută de taleri la cizmar, o sută de taleri la pălărier. Cât despre spălătoreasă, o să te coste o mie de franci. Tinerii care au izbânzi în lumea mare trebuie să fie foarte tari în capitolul rufăriei, pentru că este cel mai des cercetat. Altarele bisericii și ale iubirii cer giulgiurile cele mai frumoase. Am ajuns deci la paisprezece mii de franci. Nu mai vorbesc de ceea ce vei pierde la cărți și la curse, de ceea ce vei cheltui pentru felurite daruri. Trebuie să punem cel puțin două mii de franci de buzunar. Am dus și eu viața asta și știu câți bani înghite... Adaugă la aceste prime necesități trei sute de ludovici pentru fiertura cea de toate zilele și o mie de franci pentru culcuș. Iacă, băiete, cu cele douăzeci și cinci de miișoare ale noastre pe an, ori trăim că un pașă, ori, dacă nu, cădem în noroi, ne facem de râs și ne trezim dați afară din viitorul care ne așteaptă, din izbânzile și de la amantele noastre! A, era să uit valetul și groomul! Cine o să-ți ducă bilețelele de dragoste, Christophe? Și o să le scrii pe hârtia pe care o folosești

acum? Ar fi o adevărată sinucidere. În privința asta, crede pe un bătrân cu experiență, urma Vautrin cu un rinforzando în glasu-i de bas. Ori exilează-te într-o mansardă și căsătorește-te cu munca, ori ia altă cale.

Și Vautrin făcu cu ochiul, strecurând către domnișoara Taillefer o privire care reamintea și închidea în sine toate ispititoarele argumente pe care le semănase în sufletul studentului pentru a-l corupe. În zilele care urmară, Rastignac duse viața cea mai împrăștiată. Masa de seară o lua mai totdeauna cu doamna Nucingen, pe care după aceea o întovărășea la petreceri. Se întorcea acasă la ceasul trei sau patru dimineața, se scula la amiază, se îmbrăca și, dacă era vreme frumoasă, se ducea să se plimbe la Bois cu Delphine, risipindu-și fără socoteală vremea, al cărei preț nu-l cunoștea, și adulmecând toate învățăturile, toate ispitele vieții de lux cu înfrigurata ardoare cu care caliciul unui curmal-femelă primește pulberea fecundării. Juca pe sume mari, pierdea sau câștiga mult, și până la urmă se deprinse să ducă viața nemăsurat de costisitoare pe care o duc toți tinerii avuți din Paris. Din cele dintâi câștiguri, Rastignac înapoiase maică-si și surorilor lui cei o mie cinci sute de franci, trimițându-le și câteva frumoase daruri. Deși anunțase că voia să se mute din casa Vauquer, la sfârșitul lunii ianuarie încă nu știa cum să iasă din această încurcătură. Aproape toți tinerii sunt supuși unei legi care pare inexplicabilă, dar care izvorăște din însăși tinerețea lor și din furia cu care se avântă în desfătări. Bogați sau săraci, ei nu găsesc niciodată bani pentru cele de trebuință vieții, dar găsesc totdeauna când e vorba să-și îndeplinească un capriciu. Risipitori cu tot ce pot dobândi pe datorie, ei se dovedesc avari cu tot ce trebuie să plătească cu bani peșin și par a se răzbuna pentru ceea ce n-au, risipind ceea ce pot avea. Astfel, ca să vorbim limpede, un student se îngrijește mai degrabă de pălăria decât de haina lui. Croitorul câștigă atât de mult, încât devine un permanent creditor, în vreme

ce pălărierul, având de încasat sume mici, este cel mai înverșunat dintre toți oamenii cu care studentul e silit să se târguiască. Când într-o seară, la teatru, lornietele femeilor frumoase prind în lentila lor pe un tânăr de la balcon cu o minunată jiletcă, e foarte îndoielnic dacă acel tânăr are și ciorapi; neguțătorul care vinde mărunțișurile de îmbrăcăminte este încă una din gărgărițele care-i rod punga. Aici ajunsese și Rastignac. Totdeauna deșartă când avea de plătit ceva doamnei Vauquer, totdeauna plină când avea de satisfăcut o cerință a vanității sale, punga lui avea cele mai aiurite ghinioane sau izbânzi, în necurmată contradicție cu cele mai firești soroace de plată. Ca să plece din acea pensiune ticăloasă și plină de toate miasmele, în care simțea că năzuințele lui se înjoseau neconținut, nu trebuia oare să plătească gazdei pe o lună înainte și să-și cumpere mobilă pentru viitorul său apartament de dandy? Dar tocmai asta nu izbutea niciodată. Dacă pentru a-și rostui bani de joc știa să cumpere pe datorie de la bijutierul lui ceasornice și lanțuri de aur, pe care avea să le plătească scump la viitoarele câștiguri, dar pe care deocamdată le ducea la muntele de pietate, acest sumbru și discret prieten al întregului tineret, în schimb, când era vorba să-și plătească masa. Și casa sau să-și cumpere uneltele ce-i trebuiau ca să tragă din această viață elegantă foloasele ce urmărea își pierdea pe loc îndrăzneala și nu mai era în stare să născocoască nimic. Cerințele obișnuite ale vieții, ca și datoriile făcute pentru nevoile pe care și le împlinise, nu izbuteau de fel să-l inspire în găsirea unei soluții. Ca mai toți oamenii care trăiesc la voia întâmplării, el aștepta până în ultima clipă și numai atunci își achita acele creanțe pe care burghezii le socot drept sfinte, asemenea lui Mirabeau⁸², care nu-și plătea datoria la brutar decât atunci când lua înfricoșătoarea formă a unei polițe. În vremea aceasta, Rastignac pierduse tot ce

⁸² *Gabriel-Honoré Rigueti, conte de Mirabeau* (1749— 1791), orator și om politic francez (n.r.).

avea și se înglodase în datorii. Acum începea în sfârșit să înțeleagă că fără venituri precise îi va fi cu neputință să ducă mai departe această existență. Dar gemând neconținut sub împunsăturile lipsurilor de tot felul, nu se simțea totuși în stare să renunțe la copleșitoarele desfătări ale acestei vieți și voia cu orice chip să o continue. Întâmplările pe care se bizuise în planurile de îmbogățire se dovedeau a fi simple năluciri, iar adevăratele piedici sporeau zi de zi. Pătrunzând în tainele căsniciei domnului și doamnei de Nucingen, își dăduse seama că pentru a face din iubire o unealtă de îmbogățire trebuia mai întâi să deșerte până la fund cupa rușinii și să arunce departe acele nobile idei prin care se răscumpără păcatele tinereții. Această viață, strălucitoare pe dinafară, dar pe dinăuntru roasă de toți viermii remușcării, această viață cu plăceri de o clipă, ispășite apoi din greu prin îndelungate chinuri, Rastignac și-o însușise și se tăvălea în ea, ca Omul distrat zugrăvit de La Bruyère⁸³, un culcuș în glodul din șanțul drumului; dar, tot ca Omul distrat, nu-și murdărise încă decât veșmintele.

— Eh, l-am ucis pe mandarin? îl întrebă Bianchon într-o zi, pe când se ridica de la masă.

— Nu încă, răspunse el, dar horcăie. Medicinistul luă acest răspuns drept o glumă,

Dar Rastignac nu glumise. Pentru întâia oară după atâta vreme luase masa de seară la pensiune și tot timpul se arătase îngândurat. După desert, în loc să plece, rămase în sala de mâncare lângă domnișoara Taillefer, căreia îi arunca din când în când priviri pline de înțeles. Câțiva clienți ai pensiunii zăboveau încă la masă, mâncând nuci, iar alții se plimbau prin odaie, urmând discuțiile pe care le începuseră în timpul cinei. Ca în mai toate serile, pleca fiecare când voia, după interesul cu care lua parte la discuție sau după

⁸³ Literat și filosof francez (1645—1606), autorul lucrării *Les caractères*, valoroasă culegere de portrete, scrisă cu intenția de a moraliza viciile și apucăturile ridicule ale vremii sale (n.r.).

cum avea digestia – mai grea sau mai ușoară. Iarna, rareori se întâmpla ca pensionarii să plece mai devreme de ceasul opt, când cele patru femei, rămânând între ele, puteau să se răzbune pentru tăcerea pe care sexul lor le-o impunea în mijlocul acestei reuniuni de bărbați. Văzându-l pe Eugène atât de copleșit de gânduri, Vautrin, care la început părea tare grăbit, rămase în sala de mâncare și se așeză astfel încât studentul să nu-l poată vedea și, deci, să-l creadă plecat. Mai târziu, în loc să iasă împreună cu cei din urmă pensionari, care mai întârziaseră, trecu în salonul de alături și rămase acolo. Vautrin citise în sufletul studentului și avea presimțirea că se va produce un fapt hotărâtor. În adevăr, Rastignac se găsea într-o situație încurcată, prin care vor fi trecut, desigur, mulți tineri. Îndrăgostită cu adevărat sau doar jucându-se de-a dragostea, doamna de Nucingen îl trecuse pe Rastignac prin toate frământările unei adevărate pasiuni, desfășurând pentru el toate resursele diplomației feminine ce se foloseau atunci la Paris. După ce se compromisese în ochii lumii, pentru ca astfel să-l poată statornici lângă sine pe vărul doamnei de Beauséant, acum, când urma să-i dea cu adevărat drepturile, de care părea că se și bucură, doamna de Nucingen șovăia. Vreme de o lună, ea îi întăratase cu atâta iscusință simțurile, încât sfârșise prin a-l lovi în suflet. Dacă, la începutul legăturii lor, studentul se socotise stăpân, după aceea doamna de Nucingen fu cea care se dovedi cea mai tare, prin acele viclenii femeiești care stârneau în Eugène toate simțămintele, bune sau rele, ale celor doi sau trei oameni ce trăiesc contopiți în sufletul oricărui tânăr parizian. Să fi fost oare un calcul? Nu. Femeile sunt totdeauna sincere chiar și în împletirea celor mai mari prefăcătorii, pentru. Că și atunci st pleacă în fața unui simțământ firesc. Poate că Delphine, după ce îngăduise acestui tânăr să pună atâta stăpânire pe ea și după ce îi arătase atâta dragoste, da ascultare acum unui simțământ de demnitate care o îndemna fie să-și ia

înapoi concesiile pe care le făcuse, fie să găsească o bucurie în a le amâna împlinirea. Este doar așa de firesc ca o pariziană, chiar atunci când e târâtă de pasiune, să șovăie în căderea ei și să pună la încercare sufletul aceluia căruia îi va încredința toată viața ei! Doamna de Nucingen fusese înșelată întâia oară în toate nădejdlile ei de un tânăr egoist, și credința ei nu fusese prețuită așa cum se cuvenea. Cu drept cuvânt putea fi acum neîncrezătoare. Se poate de asemenea ca în purtarea lui Eugène, pe care această atât de grabnică izbândă îl făcuse trufaș, ea să fi văzut un soi de dispreț pricinuit de ciudățenia situației lor. Ea năzuia fără îndoială să se arate impunătoare unui om de vârsta lui Eugène și să stea cu măreție în fața lui, după ce atâta vreme se făcuse atât de mică înaintea celui care o părăsise. Ea nu voia ca Eugène s-o creadă o cucerire ușoară, tocmai pentru că el știa că fusese amanta lui de Marsay. În sfârșit, după ce îndurase înjosițiile desfătări ale unui adevărat monstru, ale unui tânăr desfrânat, ea găsea atâta bucurie acum, străbătând înfloritele ținuturi ale iubirii, încât desigur că se afla ca într-o învăluire de vrajă, privind cu încântare toate priveliștile, ascultându-le îndelung freamătul și zăbovind îndelung sub mângâierea neprihănitelor adieri Adevărata iubire plătea păcatele iubirii ticăloase. Dar această neînțelegere va dăinui, din nefericire, mereu câtă vreme bărbații nu vor ști ce puzderie de flori cad în sufletul unei femei sub secera celei dintâi înșelări. Oricare ar fi fost însă pricina, Delphine îl amăgea pe Rastignac și-i plăcea să-l amăgească, fără îndoială pentru că se știa iubită și era deplin încredințată că atunci când va hotărî regescul ei bun-plac de femeie va curma într-o singură clipă toate mâhnirile iubitului ei. Dintr-un simțământ de prețuire față de sine, Eugène nu voia să iasă înfrânt din cea dintâi luptă pe care o da și o urmărea pe Delphine cu toată stăruința, ca un vânător începător care ține cu tot dinadinsul să împuște o

potârniche de ziua Sfântului Hubert⁸⁴, pe care-l prăznuiește pentru întâia oară. Neliniștile prin care trecea, deznădejdiile, false sau adevărate, ca și amorul propriu jignit îl legau tot mai strâns de această femeie. Tot Parisul îl socotea stăpânul doamnei de Nucingen, când în realitate, din ziua când o cunoscuse, el nu făcuse niciun pas mai departe. Neștiind încă în acea vreme că acest șăgalnic joc de-a dragostea al unei femei dă atâtea foloase cât nu prețuiesc uneori plăcerile înseși ale dragostei împlinite, Eugène era cuprins adesea de o prostească turbare. Dacă în această perioadă, în care femeia cerca să se apere de dragoste, Rastignac lua drept pradă cele dintâi poame verzi ale iubirii, prețul lor era însă tot așa de mare pe cât erau de verzi, acruțe și gustoase. Văzându-se fără un ban în buzunar și fără nicio nădejde de viitor, câteodată, în ciuda glasului de împotrivire al conștiinței sale, se gândea că o căsătorie cu domnișoara de Taillefer i-ar da puțința să se înavuțească, așa cum demonstrase Vautrin. Or, în seara aceea Rastignac trăia o clipă în care mizeria lui răcnea cu atâta putere, încât aproape fără voie se lăsă biruit de viclenele argumente ale cumplitului sfinx, a cărui privire avea uneori asupra lui o adevărată putere de fascinație. După ce Poiret și domnișoara Michonneau se urcară în camerele lor, Rastignac, crezându-se numai cu doamna Vauquer și doamna Couture, care împleteau niște mânecute de lână moțâind lângă sobă, strecură către domnișoara Taillefer o privire atât de duioasă, încât aceasta își plecă ochii în pământ.

— Ai vreun necaz, domnule Eugène? îl întreba Victorine după o clipă de tăcere.

— Cine n-are necazurile lui?! răspunse Rastignac. Dacă noi tinerii am ști că suntem iubiți cu un devotament care să răsplătească jertfele ce suntem totdeauna gata să facem,

⁸⁴ Sfântul Hubert, despre care se spune că ar fi trăit prin veacul al VII-lea, a fost episcop de Maastricht și Liège și este patronul vânătorilor. E sărbătorit în ziua de 3 noiembrie (n.r.).

poate că n-am avea niciodată necazuri.

Drept răspuns, domnișoara Taillefer îi arunca o privire care nu lăsa nicio îndoială în privința înțeleșului ei.

— De pildă, dumneata însăși, domnișoară, astăzi te socoti sigură de inima dumitale; dar poți da chezășie că nu te vei schimba niciodată?

Un surâs trecu pe buzele biete fete, ca o rază care i-ar fi tășnit din suflet, și chipul îi străluci cu atâta putere, încât Eugène, văzând că a stârnit o atât de năprasnică izbucnire de simțăminte, se înspăimântă.

— Dacă mâine ai fi bogată și fericită, dacă ți-ar cădea din cer o imensă avere, ai mai iubi pe tânărul sărac care îți va fi plăcut în zilele dumitale de strâmtorare?

Fata înclină din cap cu gingășie.

— Pe un tânăr nefericit?

Ea înclină iarăși din cap.

— Ce prostii spuneți acolo? strigă doamna Vauquer.,

— Dă-ne pace, spuse Eugène, ne înțelegem de minune.

— Așadar, în curând vom avea căsătoria domnului cavalier de Rastignac cu domnișoara Victorine Taillefer? întrebă Vautrin cu puternica lui voce, ivindu-se deodată în ușa sălii de mâncare.

— Ah, cum m-ai speriat! spuseră într-un glas doamna Couture și doamna Vauquer.

— Nici că puteai nimeri mai rău! zise râzând Eugène, căruia glasul lui Vautrin îi pricinuisese cea mai cumplită tulburare din câte simțise în viața lui.

— Să lăsăm glumele nepotrivite, domnilor! zise doamna Couture. Hai sus, fata mea.

Doamna Vauquer porni și ea în urma celor două pensionare, ca să-și petreacă seara în apartamentul lor, cruțându-și astfel luminarea și focul. Eugène rămase singur, față-n față cu Vautrin.

— Știam că ai să ajungi aici, îi spuse acesta cu veșnicul lui sânge rece. Dar ascultă-mă, am și eu slăbiciunile mele

sufletești, ca orice om. În clipa asta să nu iei nicio hotărâre, pentru că nu ești în apele dumitale. Ești plin de datorii. Vreau să vii la mine împins nu de pasiune sau de deznădejde, ci numai de rațiune. Ai nevoie poate de o mie de taleri. Ține-i.

Și acest demon, scoțând portofelul din buzunar, trase trei bilete de bancă, pe care le flutură sub ochii studentului. Eugène se afla atunci într-o stare groaznică. Datora marchizului de Adjuda și contelui de Trailles o sută de ludovici, pe care îi pierduse la cărți. Neavând acești bani, nu cuteza să se ducă la doamna de Restaud, unde era așteptat în seara aceea. Era una din acele seri când nu sunt invitați decât prietenii intimi, când se mănâncă mici prăjituri și se bea ceai, dar când poți să și pierzi șase mii de franci la whist.

— Domnule, îi răspunse Eugène abia stăpânindu-și un tremur convulsiv, după destăinuirile pe care mi le-ai făcut, trebuie să înțelegi că-mi este cu neputință să fiu datornicul dumitale.

— Ei, bine, mi-ar fi părut rău dacă mi-ai fi dat alt răspuns, urmă ispititorul. Ești un tânăr frumos, gingaș, mândru ca un leu și blând ca o fecioară. Ai fi o minunată pradă pentru diavol. – îmi plac tinerii de felul ăsta. Încă două-trei reflecții de înaltă politică, și vei ajunge să vezi lumea, așa cum este. Jucând câteva mici scene de virtute, omul superior își face toate fanteziile în aclamațiile entuziaste ale nerozilor de la parter. Iii scurtă vreme, vei fi de-ai noștri. Ah, dacă ai vrea să fii elevul meu, te-aș face să ajungi orice dorești. Nici n-ai apuca să-ți încheși în minte o dorință, că pe loc ți-aș împlini-o cu vârf și îndesat, oricare ți-ar fi vrerea: onoruri, avere, femei. Am fi în stare să prefacem toată civilizația în ambrozie. Ai fi copilul nostru răsfățat. Benjaminul nostru, și pentru dumneata ar muri toți, cu voie bună. Orice piedică ți s-ar ivi în cale, am înlătura-o. Dar ai încă scrupule, mă socoti deci un scelerat? Ei bine, un om tot așa de cinstit, pe cât te

crezi dumneata deocamdată, domnul de Turenne⁸⁵ făcea mici afaceri cu tâlharii de codru, fără să se socoată compromis. Nu vrei să-mi fii dator, ha? De asta să nu te sinchisești, urmă Vautrin schițând un surâs. Ia cearșafurile astea și scrie aici, spuse el scoțând un formular de poliță; aici, de-a curmezișul: „Am primit suma de trei mii de franci, plătită peste un an”. Pune și data! Suma e destul de mare oa să-ți poată înlătura toate scrupulele. Spune-mi jidov, dacă vrei, și cu asta socotește-te achitat de orice recunoștință. Astăzi îți îngădui încă să mă disprețuiești, pentru că știu bine că mai târziu vei ține la mine. Vei găsi în mine acele abisuri fără fund, acele vaste simțăminte concentrate pe care imbecilii le numesc vicii, dar niciodată n-ai să mă vezi nici laș, nici ingrat. Pe scurt, micuțule, nu sunt niciun *pion*, niciun *nebun*, ci sunt un *turn*⁸⁶.

— Ce fel de om ești dumneata? izbucni Eugène. Ai venit pe lume parcă într-adins ca să mă chinuiești.

— Nicidecum. Sunt un om bun, care e gata să se umple el însuși de glod, numai ca să te pună pe dumneata la adăpost pentru tot restul zilelor. Te întrebi: pentru ce acest devotament? Ei bine, am să ți-o spun într-o zi în șoaptă, la ureche. Te-am luat cam pe neașteptate la început, când ți-am arătat carionul⁸⁷ orânduirii sociale și jocul mașinăriei lui; dar această primă spaimă îți va trece, cum îi trece leatului cea dintâi frică pe câmpul de luptă, și ai să te deprinzi a vedea în oameni niște simpli soldați hotărâți să moară în slujba celor care se ung ei înșiși regi. Vremurile s-au schimbat. Odinioară îi spuneai unui viteaz: „Iacă o sută de taleri, ucide-mi pe domnul cutare”, și te așezai liniștit la masă, după ce, pentru un *da* sau pentru un *nu*, trimiseseși

⁸⁵ *Henri de la Tour, viconte de Turenne* (1611—1675), mareșal al Franței pe vremea lui Ludovic al XIII-lea (n.r.).

⁸⁶ Figuri din jocul de șah.

⁸⁷ Ceasornic care vestește orele printr-un crâmpei de arie; aici, în sens de mecanismul orânduirii sociale.

un om pe lumea cealaltă. Astăzi îți propun să-ți dau o avere frumoasă în schimbul unui semn din cap, care nu te compromite cu nimic, iar dumneata stai pe gânduri. Trăim într-un veac de moleșeală.

Eugène semnă polița și i-o dădu, primind în schimb biletele de bancă.

— Și acum să vorbim ca doi oameni cu cap, urmă Vautrin. Peste câteva luni vreau să plec în America să mă fac plantator de tutun. Am să-ți trimit țigări, ca la un prieten ce-mi ești. Dacă mă voi îmbogăți, am să te ajut. Dacă nu voi avea copii (ceea ce este foarte probabil, pentru că n-am poftă să mă replantez prin butași în lumea asta), ei bine, atunci am să-ți las toată averea prin testament. Nu este asta o dovadă de prietenie? Trebuie să știi că țin la dumneata. Așa e firea mea: îmi place să mă devotiez altuia. Și am făcut-o de câteva ori până acum. Vezi, micuțule, eu trăiesc într-o sferă mai înaltă decât aceea în care trăiesc ceilalți oameni. Eu socot că faptele sunt simple mijloace și nu am în vedere decât scopul pe care-l urmăresc. Ce înseamnă pentru mine un om? Asta! făcu Vautrin, trosnindu-și unghia degetului gros sub unul din dinții din față. Un om este tot, sau nimic. Când îl cheamă Poiret, e chiar mai puțin decât nimic: poți să-l strivești ca pe-o ploșniță, e turtit și pute. Când însă seamănă cu dumneata, omul este un zeu, nu mai este o mașină învăluită în piele; este un teatru în care se mișcă cele mai frumoase simțăminte, și eu nu trăiesc decât prin simțăminte. Un simțământ nu este oare lumea întreagă cuprinsă într-o singură gândire? Uită-te la moș Goriot: cele două fete sunt pentru el tot universul, sunt firul cu ajutorul căruia se poate diriguia în labirintul creației. Ei bine, pentru mine, care am cercetat viața în toate amănuntele, nu există decât un singur simțământ adevărat, prietenia de la om la om. Pierre și Jaffier, asta e pasiunea mea. Știu pe de rost

*Veneția salvată*⁸⁸. Ai văzut mulți oameni atât de viteji încât atunci când un camarad le spune: „Hai să îngropăm un cadavru!” să se ducă îndată, fără să sufle un singur cuvânt și fără plicticoase lecții de morală? Iacă, eu am făcut treaba asta. N-aș spune-o oricui. Dar dumneata ești un om superior, dumitale ți se poate spune tot, pentru că înțelegi tot. N-ai să te bălăcești multă vreme în smârcurile în care viețuiesc pocitaniile din jurul nostru. Și-acum destul, ne-am înțeles. Ai să te însori. Să ne urmărim fiecare țelul. Al meu este de fier și nu se îndoiaie niciodată, he, he!

Vautrin plecă, fără a mai aștepta răspunsul negativ al studentului, pe care voia să-l lase liniștit. Cunoștea, pare-se, taina acestor mici împotriviri, acestor lupte din care bărbații își fac o fală față de ei înșiși și de care se slujesc ca să-și îndreptățească faptele lor nevrednice.

„Facă ce-o pofti, eu în niciun caz n-am să mă-nsor cu domnișoara Taillefer!” își spuse Eugène.

După o scurtă criză de febră lăuntrică, pricinuită de gândul că încheiase un pact cu omul acesta, care-l îngrozea, dar care creștea în ochii lui prin însuși cinismul ideilor sale și prin îndrăzneala cu care strângea ca într-o menghină întreaga societate, Rastignac se îmbracă, porunci să i se aducă o trăsură și se duse la doamna de Restaud. În zilele din urmă, contesa se arătase deosebit de prevenitoare față de acest tânăr, care intra cu pași siguri în lumea bună, unde într-o zi avea să dobândească poate o înrâurire de temut. Rastignac își plăti datoriile pe care le avea la domnii de Trailles și de Adjuda, jucă whist o parte din noapte și recâștigă tot ce pierduse. Superstițios ca mai toți oamenii care abia își croiesc drumul în viață și care sunt mai mult sau mai puțin fataliști, el socoti că acest noroc e o răsplată cerească pentru stăruința cu care se încăpățâna să rămână

⁸⁸ Lucrarea cea mai importantă a poetului dramatic englez Thomas Otway (1652—1685). Piesa, reluată cu succes în Franța pe vremea lui Balzac, produsese asupra acestuia o puternică impresie.

pe calea cea bună. A doua zi dimineța îl întrebă cu mare grabă pe Vautrin dacă mai are polița pe care i-o semnase în ajun. La răspunsul afirmativ al acestuia, Eugène îi înturnă cu o firească bucurie cei trei mii de franci.

— Merge bine, îi spuse Vautrin.

— Dar fără să fiu complicele dumitale, zise Eugène.

— Știu, știu, îl întrerupse Vautrin. Ești încă în perioada copilăriilor. Căști gura la zorzoanele care împodobesc intrarea.

Două zile mai târziu, în Grădina Botanică, pe o alee singuratică, Poiret și domnișoara Michonneau ședea pe bancă, la soare, de vorbă cu domnul pe care studentul în medicină îl socotea pe bună dreptate suspect.

— Domnișoară, spunea domnul Gondureau, nu înțeleg cauza scrupulelor dumitale. Excelența-sa monseniorul ministru al poliției generale a regatului...

— Aha, excelența-sa monseniorul ministru al poliției generale a regatului...! repetă Poiret.

— Da, excelența-sa se ocupă personal de această afacere.

Cui nu i se va părea de necrezut faptul că Poiret, fost slujbaș, un om fără îndoială cu virtuți burgheze, deși cu totul lipsit de idei, a continuat să-l asculte mai departe pe pretinsul rentier din strada Buffon, după ce acesta rostise cuvântul poliție, lăsând astfel să i se vadă sub masca de om de treabă adevărata lui față de agent al instituției din strada Jérusalem?

Și totuși, nimic nu era mai firesc. Pentru a înțelege mai bine din care anume specie făcea parte Poiret în vasta familie a negliabilor, este nevoie să facem o remarcă pe care, de altfel, au mai făcut-o și alți observatori înaintea noastră, dar nu a fost dată în vileag până astăzi. Există o populație plumiferă, care trăiește înghesuită în buget, între primul grad de latitudine, unde sunt cuprinse salariile de o mie două sute de franci pe an, un fel de Groenlanda

administrativă, și gradul al treilea, de unde încep salariile mai călduțe, de la trei la șase mii de franci, regiunea temperată, în care se aclimatizează și chiar înflorește gratificația, deși cultura ei întâmpină destule greutăți. Printre trăsăturile prin care această gintă subalternă își dezvăluie beteaga ei îngustime de spirit, una dintre cele mai caracteristice este un soi de respect involuntar, mașinal, instinctiv, pentru marele lama⁸⁹ din orice minister, pe care slujbașul îl cunoaște dintr-o semnătură ilizibilă și sub numele de *Excelența-sa monseniorul ministru*, patru cuvinte care au același sens ca și *il Bondo Cani* din *Califul din Bagdad*⁹⁰ și care, pentru această populație supusă înseamnă puterea supremă, fără putință de apel. Ca și papa pentru creștini, ministrul este din punct de vedere administrativ infailibil în ochii slujbașului; strălucirea pe care o împrăștie trece asupra actelor sale, asupra cuvintelor sale, ca și asupra oamenilor care vorbesc în numele său; cu zorzoanele lui, el acoperă orice și dă caracter de lege faptelor pe care le poruncește; numele de Excelență, care mărturisește curățenia gândurilor și sfințenia hotărârilor sale, slujește drept pașaport ideilor celor mai puțin admisibile. Fapte pe care acești bieți oameni n-ar fi în stare să le facă în propriul lor folos, le săvârșesc cu mare grabă de îndată ce aud cuvântul „Excelența-sa”. Birourile administrației au o anume supunere pasivă, după cum armata și-o are pe-ai ei, sistem care înăbușă conștiința, distruge personalitatea omului și până la urmă îl adaptează la mașina guvernamentală ca pe-un șurub sau ca pe-o piuliță. Astfel, domnul Gondureau, care părea iscusit în cunoașterea oamenilor, văzând de la început în Poiret pe unul dintre acești birocrați neghiobi, a scos, atunci când a fost nevoie, cuvântul de talisman „Excelența-sa” ca pe un

⁸⁹ Persoană care reprezintă autoritatea supremă într-un minister: la mongoli și la tibetani, marele lama (Dalai-Lama) este șeful suprem al religiei budiste.

⁹⁰ Operă comică într-un act (textul de Saint-Just-Dancourt, muzica de Boieldieu), reprezentată cu mare succes pe la 1800 (n.r.).

*Deus ex machina*⁹¹, dezvăluindu-și bateriile și uluindu-l pe Poiret, pe care îl socotea masculul domnișoarei Michonneau, după cum pe ea o socotea femela lui Poiret.

— De vreme ce chiar excelența-sa... Excelența-sa monseniorul... Ah, atunci se schimbă lucrurile, zise Poiret.

— Ai auzit ce spune domnul în a cărui judecată se pare că ai încredere, urmă așa-zisul rentier întorcându-se către domnișoara Michonneau. Excelența-sa are în clipa de față cea mai deplină certitudine că pretinsul Vautrin, care locuiește în casa Vauquer, este un ocnaș evadat de la Toulon, unde era cunoscut sub numele de *Păcălește-Moartea*.

— Ah, *Păcălește-Moartea*! făcu Poiret, fericit om dacă merită cu adevărat acest nume.

— Da, urmă agentul. I s-a dat această poreclă pentru că din cele mai îndrăznețe atacuri a avut norocul să scape cu viață. E un om primejdios, înțelegeți? Și are însușiri care-l fac cu totul deosebit. Chiar și condamnarea care i s-a dat i-a creat în banda lui un loc de mare onoare...

— Este deci un om de onoare? întrebă Poiret.

— În felul lui, da. A consimțit să ia asupra-și crima altuia, un fals săvârșit de un tânăr foarte frumos, la care ținea mult, un italian, mare cartofor, care după aceea a intrat în armată, unde de altfel s-a purtat foarte bine.

— Dar dacă excelența-sa ministrul poliției este încredințat că domnul Vautrin este *Păcălește-Moartea*, de ce mai are nevoie de mine? întrebă domnișoara Michonneau.

— Așa e, interveni Poiret, dacă e în adevăr ministru, după cum ne-ai făcut onoarea să ne spui, are o anumită certitudine...

— Certitudinea nu este cuvântul potrivit. E vorba de o bănuială. Veți înțelege îndată problema. Jacques Collin, zis și *Păcălește-Moartea*, se bucură de toată încrederea deținuților

⁹¹ În limba latină: „*Zeu (coborât) cu mașina*”, expresie privind întrebuințarea unui mijloc neobișnuit și neverosimil pentru a da unei situații un sfârșit fericit (n.r.).

din trei închisori, care l-au ales agentul și bancherul lor. Aceste afaceri, pe care nu le poate face decât un om de marcă, îi aduc un mare câștig.

— Ah, ah, înțelegi calamburul, domnișoară? zise Poiret. Domnul îl numește un om de marcă pentru că a fost marcat⁹².

— Falsul Vautrin, urmă agentul, primește capitalurile domnilor ocnași, le plasează, le păstrează și le ține la dispoziția celor care izbutesc să evadeze, a familiilor lor când hotărăsc astfel prin testament sau a amantelor lor când îi dau dispoziție să le înmâneze anume sume.

— A amantelor lor! Vrei să spui, poate, a nevestelor lor.

— Nu, domnule, mai toți ocnașii n-au decât soții nelegitime, pe care noi le numim concubine.

— Așadar, toți trăiesc în concubinaj?

— Firește.

— Ei bine, zise Poiret, astea sunt grozăvii, pe care monseniorul n-ar trebui să le tolereze. De vreme ce ai cinstea să vezi pe excelența-sa, e datoria dumată, care pari a fi însuflețit de idei filantropice, să-l luminezi asupra purtării imorale a acestor oameni, care dau cea mai rea pildă restului societății.

— Dar, domnule, guvernul nu-i ține acolo unde îi ține ea să-i dea drept pildă de virtute.

— Ai dreptate. Îngăduie-mi totuși, domnule...

— Să vedem ce vrea să ne spună domnul, micuțule drag, zise domnișoara Michonneau.

— Îți dai seama, domnișoară, reluă firul Gondureau. Guvernul are un mare interes să pună mâna pe un tezaur ilicit, despre care se spune că se urcă la o sumă destul de mare. Păcălește-Moartea încasează valori uriașe, tăinuind nu numai sumele pe care le posedă unii dintre camarazii sai, ci și pe cele care provin de la Societatea celor zece mii...

⁹² Ocnașii erau „marcați” pe braț, pe piept sau pe spate, cu un semn sau cu inițialele lor, pentru a putea fi identificați oricând (n.r.).

— Zece mii de hoți! izbucni înspăimântat Poiret.

— Nu. Societatea celor zece mii este o asociație a hoților de elită, a color ce lucrează în stil mare și nu se amestecă niciodată într-o afacere care nu le aduce un câștig de cel puțin zece mii de franci. Această societate e alcătuită din cei mai distinși clienți ai curților cu juri. Ei cunosc bine codul, și când sunt prinși nu riscă niciodată pedeapsa cu moartea. Collin este omul lor de încredere, sfătuitorul lor. Cu ajutorul uriașelor lui venituri, omul acesta a știut să-și creeze o poliție a lui și legături foarte întinse, pe care le învăluie într-un mister de nepătruns. Deși e mai bine de un an de când l-am împresurat cu spionii noștri, n-am izbutit totuși până acum să pătrundem în tainele lui. Cu tezaurul și cu iscusința lui, el întreține viciul în chip statornic, furnizează capitaluri crimei și ține în slujbă o armată de ticăloși, care duc un neîntrerupt război împotriva societății. Înșfăcându-l pe Păcălește-Moartea și punând mina pe banca lui, am tăia răul de la rădăcină. Iată de ce acesta expediție a luat proporțiile unei afaceri de stat și de înaltă politică, menită să onoreze pe cei care vor colabora la izbânda ei. Chiar și dumneata, domnule, ai putea să reintri în administrație și să ocupi un loc de secretar la un comisariat de poliție, slujbă care nu te-ar împiedica să-ți primești mai departe pensia.

— Dar, întrebă domnișoara Michonneau, pentru ce nu fuge Păcălește-Moartea cu banii ce i s-au încredințat?

— Oh! făcu agentul, dacă ar fura banii ocnașilor, oriunde s-ar duce ar fi urmărit de un om însărcinat să-l ucidă. Apoi, să furi un tezaur nu-i chiar așa de ușor cum ar fi de pildă să răpești pe o domnișoară de neam mare. De altfel, Collin n-ar fi în stare să dea o asemenea lovitură, s-ar socoti dezonorat.

— Așa este domnule, zise Poiret, ar fi cu totul dezonorat.

— Bine, dar toate acestea nu ne lămuresc pentru ce nu veniți pur și simplu să puneți mâna pe el, spuse domnișoara Michonneau.

— Uite, domnișoară, am să-ți răspund... Dar, îi șopti el la

ureche, împiedică-l pe domnul dumitale să mă mai întrerupă, pentru că, așa cum a pornit-o, nu mai sfârșim niciodată. Mare noroc trebuie să aibă bătrânul ăsta dacă mai găsește pe cineva care să stea să-l asculte! Păcălește-Moartea, venind la Paris, s-a îmbrăcat în pielea unui om cinstit, se înfățișează ca un foarte de treabă burghez parizian și locuiește într-o pensiune care nu bate la ochi. E tare dibaci și nu-i chip să-l iei pe neașteptate. Așadar, domnul Vautrin este un om onorabil, care face niște afaceri uriașe.

„Firește”, spuse Poirot în sinea lui.

— Ministrul nu vrea să-și ridice în cap toată negustorimea din Paris și toată opinia publică, arestând din greșeală pe un autentic Vautrin. Domnul prefect de poliție e în primejdie să-și piardă slujba din cauza dușmanilor pe care-i are. Dacă s-ar face vreo greșeală în afacerea asta, cei care abia așteaptă să-i ia locul s-ar folosi de lătrăturile și de larma cercurilor liberale, ca să-l dea peste cap. Trebuie să lucrăm, deci, cum am lucrat în afacerea *Cognard*, falsul conte de Sainte-Hélène. Dacă el ar fi fost în adevăr conte de Sainte-Hélène, am fi dat de bucluc. Uite pentru ce trebuie să verificăm informațiile pe care le avem!

— Da, spuse cu vioiciune domnișoara Michonneau, dar pentru asta vă trebuie o femeie frumoasă.

— Păcălește-Moartea nu se va încurca niciodată cu o femeie, zise agentul. Am să-ți spun un secret: nu-i plac femeile.

— În cazul ăsta, presupunând chiar că aș primi să fac o asemenea verificare în schimbul a două mii de franci, nu văd cum v-aș putea fi de folos.

— Nimic mai simplu, zise necunoscutul. Îți voi da un flacon cu o doză de lichid, preparat anume ca să pricinuiască o revărsare de sânge în creier, care dă toate simptomele apoplexiei, fără a fi însă de fel primejdioasă. Acest amestec poate fi dat în vin sau cafea. Când vezi că omul se prăbușește, îl întinzi pe un pat și-l dezbraci, chipurile ca să

vezi dacă nu cumva trage să moară, îndată ce rămâi cu el, îi arzi o palmă pe umăr, pleosc! și vezi dacă apar inițialele.

— O nimica toată, zise Poiret.

— Eh, primești? o întrebă Gondureau pe bătrâna domnișoară.

— Dar, dragă domnule, spuse domnișoara Michonneau, dacă. Nu vor apărea inițialele, mi se vor plăti totuși cei două mii de franci?

— Nu.

— Care va fi plata mea în acest caz?

— Cinci sute de franci.

— Să faci un asemenea lucru pentru o sumă așa de mică? Pentru un om cu conștiință răul este același, și eu, domnule, am conștiința mea, pe care trebuie s-o liniștesc.

— Te asigur, spuse Poiret, că domnișoara are multă conștiință, pe lângă că este o ființă foarte amabilă și tare dibace.

— Iacă, reluă vorba domnișoara Michonneau, dacă Vautrin este Păcălește-Moartea, îmi dai trei mii de franci; iar dacă este un burghez oarecare, nu-mi dai nimic.

— Făcut! zise Gondureau, dar cu condiția să împlinești treaba chiar mâine.

— Prea degrabă, dragă domnule, trebuie să cer și sfatul duhovnicului meu.

— Ce vicleană! zise agentul ridicându-se. Atunci, pe mâine. Și dacă între timp vei avea să-mi dai vreo știre, mă găsești în străduța Sainte-Anne, în fundul curții bisericii Sainte-Chapelle. Sub bolta de la intrare nu e decât o singură poartă. Întrebi de domnul Gondureau.

Bianchon venea de la cursul lui Cuvier, și auzul lui fu izbit de un nume atât de original ca Păcălește-Moartea și de acel *făcut!* care se știa că e vorba obișnuită a vestitului șef al poliției de siguranță din acea vreme.

— De ce n-ai sfârșit chiar acum? Afacerea asta ți-ar aduce o rentă viageră de trei sute de franci, spuse Poiret

către domnișoara Michonneau

— Pentru ce? zise ea. Pentru că trebuie să chibzuim. În caz că într-adevăr domnul Vautrin este ocnașul Păcălește-Moartea, poate că aș scoate mai mult dacă m-aș aranja cu el. În același timp însă, cerându-i bani ar însemna să-l previn și ar fi în stare să spele putina *pe gratis*. Ceea ce ai fi o păcăleală groaznică.

— Chiar dacă ar fi prevenit, urmă Poirot, nu ne-a spus domnul acesta că este pus sub supraveghere? Dumneata însă, în adevăr, n-ai mai câștiga nimic.

„De altfel, gândi domnișoara Michonneau, nu pot să-l sufăr pe omul ăsta! Nu găsește să-mi spună decât lucruri neplăcute.”

— Dar, reluă Poirot, așa ar fi mai bine. După cum spunea acest domn, care mi se pare foarte distins, pe lângă că e bine îmbrăcat, scăpând societatea de un criminal, orișicât de virtuos ar fi, faci un act de supunere față de lege. Cine a băut, va mai bea. Dacă i-ar veni pofta într-o zi să ne omoare pe toți? Vezi dumneata, drăcia dracului! Mai întâi, vina acestor asasinate ar cădea asupra noastră, fără să mai ținem seama că tot noi am fi și cele dintâi victime.

Domnișoara Michonneau era însă atât de frământată, încât nu putea să urmărească frazele care cădeau una câte una din gura lui Poirot, ca picăturile de apă dintr-un robinet ce n-a fost bine încins. Când bătrânul acesta începea să sporovăiască, dacă nu-l oprea domnișoara Michonneau îi dădea într-una înainte ca o caterincă. După ce atingea un prim subiect, intra în diferite paranteze care-l ducea la un alt subiect, eu totul potrivit, fără să tragă nicio încheiere. Până să ajungă la casa Vauquer, Poirot se strecurase într-un lung șir de pasaje și citate tranzitorii, care-l făcuseră să povestească depoziția lui în procesul numitului Ragoulleau și al femeii Morin, în care apăruse ca martor al apărării. Intrând în casă, tovarășa sa băgă de seamă dintru început că Eugène de Rastignac și domnișoara Taillefer se află într-o

convorbire intimă, de un interes atât de palpitant, încât niciunul dintre ei nu prinse de veste când cei doi bătrâni pensionari trecură prin sala de mâncare.

— Nici că putea să sfârșească altfel, spuse domnișoara Michonneau. De opt zile se sorbeau din ochi, nu alta!

— Da, răspunse Poiret. Așa încât ea a fost condamnată.

— Cine?

— Doamna Morin.

— Eu vorbesc de domnișoara Victorine, zise domnișoara Michonneau intrând fără să-și dea seama în camera lui Poiret, iar dumneata îi dai zor cu doamna Morin. Cine mai e și asta?

— Dar domnișoara Victorine ce vină are? întrebă Poiret.

— Are vina că-l iubește pe domnul Eugène de Rastignac și că merge înainte, fără să știe unde are să ajungă, sărmana inocentă!

În dimineața aceea, Eugène se afla în culmea deznădejdi, din pricina doamnei de Nucingen. În adâncul sufletului său, el se lăsase cu totul în seama lui Vautrin, fără a mai voi să cerceteze nici motivele prieteniei pe care i-o purta acest om nemaipomenit, nici unde-l va duce o asemenea tovărășie. Numai o minune l-ar mai fi putut salva din abisul în care făcuse cel dintâi pas cu un ceas mai înainte, când schimbase cu domnișoara Taillefer cele mai duioase făgăduințe. Victorine avea simțământul că ascultă un glas de înger, cerurile se deschiseseră în fața ochilor ei, iar casa Vauquer se împodobise cu fantasticele culori în care decoratorii de teatru zugrăvesc palatele de pe scenă: iubea și era iubită, sau cel puțin așa ere dea! Și care femeie n-ar fi crezut ca și ea, văzându-l și ascultându-l pe Rastignac, în timpul acestei ore furate tuturor Argușilor⁹³ din casă? Zbătându-se împotriva conștiinței lui, știind că săvârșește o faptă rea și voind s-o săvârșească, spunându-și că va

⁹³ *Argus* – uriaș din mitologia elină, despre care se spunea că are o sută de ochi, devenit simbolul supravegherii neobosite (n.r.).

răscumpăra acest mic păcat făcând o femeie fericită, Eugène se împodobise cu propria lui deznădejde și strălucea în toate focurile infernului care sălășluia în clipa aceea în inima lui. Din fericire pentru el, minunea se împlini: Vautrin intră plin de veselie și citi dintr-o ochire în sufletele celor doi tineri, pe care-i căsătorise prin uneltirile geniului său diabolic, dar cărora le tulbură pe loc bucuria, cântând cu glasuri puternice și batjocoritoare:

*Fanchetta mea-i fermecătoare
În simplitatea ei...*

Victorine plecă în fugă, ducând cu sine o fericire tot așa de mare pe cât fusese și suferința care-i umpluse viața până în clipa aceea. Sărmana fată! O strângere de mână, obrazul atins în treacăt de o şuviță din părul lui Rastignac, un cuvânt șoptit atât de aproape încât simțise în ureche caldă unduire care se desprindea de pe buzele studentului, mijlocul cuprins de brațu-i, care tremura ușor, o sărutare pe gât – aceasta a fost logodna iubirii ei, logodnă pe care vecinătatea butucănoasei Silvia, gata să intre oricând în această strălucitoare sală de mâncare, o făcu mai înflăcărată, mai vie, mai înlănțuitoare decât cele mai minunate mărturii de credință istorisite în paginile celor mai vestite povestiri de dragoste. Aceste *mici îngăduințe*, ca să întrebuițăm o minunată vorbă a strămoșilor noștri, păreau adevărate nelegiuiri în ochii unei fete pioase care se spovedea la fiecare cincisprezece zile! În ceasul acela ea risipise atâta bogăție de suflet câtă nu va mai putea să dea niciodată după aceea, nici chiar atunci când, bogată și fericită, se va dăruia întreagă.

— Afacerea s-a făcut, spuse Vautrin lui Eugène. Cei doi dandy ai noștri s-au înjurat. Totul s-a petrecut așa cum se cuvenea. Afacere de opinie. Porumbelul nostru s-a apucat să-mi insulte șoimul. Întâlnirea are loc mâine, la fortul

Clignancourt. La ceasul opt și jumătate, domnișoara Taillefer, stând liniștită colea și muind încetinel felioara de pâine cu unt în cafeaua cu lapte, va deveni moștenitoarea averii și a dragostei tatălui ei. Nu ți se pare nostimă povestea asta? Micul Taillefer e foarte tare în spadă și e sigur de el ca de un brelan de ași; va fi însă rănit printr-o lovitură născocită de mine, un anume fel de a ridica spada și de a o înfige în fruntea adversarului. Am să-ți arăt figura asta, pentru că este strașnic de folositoare.

Rastignac ascultă prostit și nu știa ce să răspundă.

În clipa aceea, moș Goriot, Bianchon și alți câțiva pensionari intrară în sala de mâncare.

— Așa te vreau, îi spunea Vautrin lui Eugène. De data asta știi ce faci. Bravo, vulturașule! Ai să ajungi conducător de oameni. Ești tare, spătos, viteaz. Toată stima mea!

Voia să-l ia de mână, dar Rastignac își trase cu grabă brațul și, pălind, se lăsă pe un scaun: i se părea că vede în fața lui o baltă de sânge.

— Aha. Tot mai avem câteva scutece mânjite de virtute! îi spuse Vautrin cu glasul scăzut. Taica Doliban are trei milioane, îi cunosc averea. Când vei umfla zestrea, o să ți se pară că ești imaculat ca o rochie de mireasă.

Rastignac nu șovăi. Hotărî ca, chiar în seara aceea, să vestească pe domnii Taillefer, tatăl și fiul. După ce plecă Vautrin, moș Goriot îi spuse lui Eugène la ureche:

— Ești trist, copilul meu, dar eu am să te înveselesc. Haide!

Bătrânul fabricant de făinoase își aprinse feștila de la flacăra, lămpii. Eugène îl urmă, stăpânit de dorința de a afla cu o clipă mai degrabă despre ce e vorba.

— Să intrăm la. Dumneata, spuse bătrânul, care ceruse Silviei cheia lui Eugène. Astăzi de dimineată credeai că nu te iubește, așa-i? urmă el. Te-a alungat și ai plecat supărat, disperat. Prostuțule! Mă aștepta pe mine. Înțelegi? Trebuia să ne ducem împreună ca să sfârșim de aranjat o bijuterie

de apartament, în care ai să te muți peste trei zile. Să nu mă dai de gol. Vrea să-ți facă o surpriză; dar eu nu puteam să-ți ascund taina asta. Vei sta în strada Artois, la doi pași de strada Saint-Lazare. Vei fi instalat ca un prinț. Ți-am ales mobilele, ca pentru o mireasă. De o lună ne străduim, fără a-ți spune nimic. Avocatul a început lupta, fata mea își va dobândi venitul zestrei sale – treizeci și șase de mii de franci pe an – iar eu voi cere plasarea celor opt sute de mii de franci în bunuri sigure și văzute.

Eugène se plimba tăcut, cu brațele încrucișate, de la un capăt la altul al odăii lui sărăcăcioase și neorânduite. Moș Goriot prinse o clipă când studentul era întors cu spatele, și puse pe cămin o cutie de marochin roșu, pe care erau imprimate în aur armele familiei de Rastignac.

— Dragul meu copil, spuse bietul bătrân, am intrat până în gât în treaba asta. Dar, vezi dumneata, este și oarecare egoism în ceea ce am făcut, pentru că am și eu un interes în schimbarea locuinței dumitale. Dacă-ți voi cere ceva, n-ai să mă respingi, nu-i așa?

— Ce?

— Deasupra apartamentului dumitale, la etajul al cincilea, e o odaie care ține de apartament. Aș vrea să mă mut în ea. Ce zici? Am îmbătrânit, stau prea departe de fete. N-am să te stânjenesc cu nimic. Numai că am să fiu și eu pe acolo. Ai să-mi vorbești despre ea în fiecare seară. Asta n-are să te necăjească, nu-i așa? Când te vei întoarce acasă, eu am să fiu în pat; am să te aud și am să-mi spun: „A văzut-o pe mica mea Delphine. A dus-o la bal. Mulțumită lui, e și ea în sfârșit fericită.” Dacă voi fi bolnav, are să fie un balsam pentru sufletul meu să te aud întorcându-te, mișcându-te, umblând prin casă. Vei aduce cu dumneata ceva din ființa fetei mele! Nu voi avea de făcut decât un pas oa să fiu la Champs-Élysées, unde ele se plimbă în fiecare zi, și am să le pot vedea mereu, pe când acum mi se întâmpla uneori să ajung prea târziu. Și apoi, poate că va veni și ea la

dumneata. Am s-o aud, am s-o văd în mantila ei de dimineață, cu pasul gingaș ca de pisicuță. De o lună e iarăși cum a fost, fetița veselă și drăguță, gătită, de odinioară. Sufletul ei e pe cale să se însănătoșească, și fericirea asta ți-o datorește numai dumitale. Oh! pentru dumneata aș fi în stare să fac și imposibilul! Adineauri, întorcându-mă împreună cu ea, mi-a spus: „Tăicuțule, sunt foarte fericită!” Când îmi spune ceremonios *tată*, mă îngheață; dar când îmi spune *tăicuțule*, le văd parcă iarăși micuțe, și toate amintirile îmi revin în minte. Am simțământul că sunt și mai mult tatăl lor. Mi se pare că nu mi le-a luat încă altcineva.

Unchiașul își șterse ochii; plângea.

— De când n-o mai auzisem vorbindu-mi astfel, de când nu mai mersesem la braț cu ea! Da, da, de mai bine de zece ani n-am mai mers alături de ele! Ce bine-i să te freci de rochia ei, să mergi în pas cu ea, să-i simți căldura! Pe scurt, astăzi de dimineață am dus-o pe Delphine peste tot locul, am colindat prin prăvălii și apoi am întovărășit-o acasă. Oh, ia-mă pe lângă dumneata! Când vei avea câteodată nevoie de cineva care să-ți facă vreun serviciu, eu am să fiu acolo. Ah, dacă ar muri namila aceea de alsacian, dacă guta de care suferă ar avea inteligența de a i se sui la stomac, ce fericită ar fi fata! Ai fi ginerele meu, ai putea ieși împreună cu ea ca bărbat și nevastă, în văzul lumii. Doamne, necunoscând niciuna din plăcerile lumii, este așa de nefericită, încât îi iert orice. Dumnezeu trebuie să fie de partea părinților care-și iubesc copiii. Să știi că te iubește peste măsură, spuse bătrânul după un răstimp, clătinând din cap. Tot drumul mi-a vorbit despre dumneata: „Nu-i așa, tată, că e drăguț? Și are inimă bună.” Vorbește despre mine? Din tot ce mi-a sporovăit în privința asta, din strada Artois până la pasajul Panoramelor, ai putea face câteva cărți. În sfârșit, și-a deșertat inima într-a mea. Și toată dimineața m-am simțit tânăr și ușor ca un fulg. I-am spus că mi-ai dat hârtia aceea de o mie de franci. Oh, draga de ea, era atât de

tulburată, încât a plâns. Dar ce ai acolo, pe cămin? spuse în cele din urmă moș Goriot, care murea de nerăbdare văzându-l pe Rastignac neclintit.

Eugène, cu desăvârșire uluit, se uita prost la vecinul său. Între duelul care trebuia să aibă loc a doua zi, după cum îl vestise Vautrin, și această împlinire a celor mai scumpe speranțe ale sale, contrastul era atât de puternic, încât în clipa aceea i se părea că trăiește un vis cumplit. Se înturnă către cămin, dădu cu ochii de cutiuța pătrată, o deschise, și înăuntru găsi o filă de hârtie, sub care se afla un ceasornic Bregnet. Pe fila de hârtie sta scris:

„Aș vrea să te gândești la mine în fiecare clipă, pentru că...”

DELPHINE”

Cuvintele din urmă erau desigur în legătură cu vreo sfadă care se stârnise cândva între ei. Eugène simți o învăluire de duioșie. Armele familiei sale erau încrustate în aurul care căptușea cutioara de marochin. Bijuteria îndelung râvnită, lanțugul, cheia, modelul, desenurile – toate erau așa cum și le dorise. Moș Goriot strălucea de bucurie. Fără îndoială că-i făgăduise fie-si să-i povestească în amănunt cum va primi Eugène această surpriză, pentru că în acest joc de emoții bătrânul era cel de-al treilea partener și nu părea de fel cel mai puțin fericit. Ținea mult la Rastignac și din cauza fie-si, și din pricina felului său de a fi.

— Astă-seară ai să te duci s-o vezi. Te așteaptă. – Matahala de alsacian supează la dansatoarea lui. Ha-ha, a rămas prost când avocatul meu i-a vorbit pe șleau! Nu pretinde că o iubește pe fata mea până la adorație? Să îndrăznească s-o atingă, și-l ucid pe loc. Numai când mă gândesc că draga mea Delphine ar putea fi a lui... (bătrânul suspină) aș fi în stare să fac moarte de om. La drept vorbind, n-ar fi însă moarte de om. E un porc cu cap de

vițel. Ai să mă iei pe lângă dumneata, nu-i așa?

— Da, dragul meu moș Goriot, știi doar cât țin la dumneata...

— Văd prea bine. Dumitale nu ți-e rușine de mine! Îngăduie-mi să te îmbrățișez.

Și bătrânul îl cuprinse în brațe.

— Făgăduiește-mi că ai s-o faci fericită! Ai să te duci astă-seară, da?

— Oh, da! Trebuie să ies în oraș pentru niște treburi, pe care mi-e cu neputință să le amân,

— Pot să-ți fiu de folos cu ceva?

— Da. În timp ce eu mă voi duce la doamna de Nucingen, dumneata du-te la domnul Taillefer tatăl și spune-i să-mi hotărască o oră în cursul serii, pentru că trebuie să-i vorbesc într-o chestiune de cea mai mare însemnătate.

— Așadar, tinere, strigă moș Goriot cu fața deodată schimbată, e adevărat că faci curte fie-si, cum spun imbecilii aceia de jos? Să te ferească Dumnezeu! Nu cunoști încă laba lui Goriot. Iar dacă ne vei înșela, ai să ai de-a face cu pumnul meu... Oh! dar nu e cu putință.

— Îți jur că nu iubesc decât o singură femeie, zise studentul. Mi-am dat seama acum o clipă,

— Ah, ce fericit sunt! făcu moș Goriot.

— Dar, urmă studentul, fiul lui Taillefer are mâine un duel și am aflat că va fi ucis.

— Și ce te privește asta? întrebă Goriot.

— Dar trebuie să-i spunem bătrânului să-l oprească pe fiu-său... strigă Eugène.

În clipa aceea însă fu întrerupt de Vautrin, care trecea prin fața ușii cântând:

O, Richard, regele meu!

Te părăsește toată lumea...

Bum! bum! bum! bum! bum!

*Am cutreierat lumea-ndelung
Și pretutindenți m-am arătat... tra-la-la-la...*

— Domnilor, strigă Christophe, se răcește supa, toată lumea la masă.

— Ascultă, îi spuse Vautrin, vino de ia o sticlă de Bordeaux dintr-ale mele.

— Îți place ceasul? întrebă moș Goriot. Se pricepe, nu-i așa?

Vautrin, moș Goriot și Rastignac coborâră împreună și, venind cu întârziere, fură siliți să se așeze la masă unul lângă altul.

În timpul cinei, Eugène se arătă foarte rece față de Vautrin, cu toate că omul acesta, atât de drăguț după judecata doamnei Vauquer, nu desfășurase niciodată atâta vervă ca în seara aceea. Cu glumele-i scânteietoare el izbuti să-i înveselească pe toți mesenii. Numai Eugène era înspăimântat văzându-l atât de sigur de sine și cu atâta sânge rece.

— Pe unde naiba ai umblat pe ziua de azi? îi spuse doamna Vauquer. Ești vesel ca un cinteț.

— Când fac afaceri bune, sunt totdeauna vesel.

— Afaceri? zise Eugène.

— Firește. Am livrat o partidă de marfă care are să-mi aducă un bun comision. Domnișoară Michonneau, urmă Vautrin băgând de seamă că bătrâna fată îl cercetează cu stăruință, ce nu-ți place la mine, că mă scormonești atâta cu privirile? Spune-mi! Sunt gata să mă schimb pe dată, ca să-ți fiu pe plac... Poirot, cred că n-o să ne luăm la harță dintr-un fleac ca ăsta, ha? zise el uitându-se cu ochii micșorați la bătrânul slujbaș.

— Fir-ai să fii! spuse pictorul cel tânăr către Vautrin. Ar trebui să-mi pozezi pentru Hercule-Poznaș.

— Făcut! Pe Dumnezeu! Dacă domnișoara Michonneau binevoiește să pozeze în Venera de la Père-

Lachaise, răspunse Vautrin.

— Și Poiret? întrebă Bianchon.

— A, Poiret are să pozeze în Poiret! Va fi zeul livezilor! strigă Vautrin. E un derivat de pară...⁹⁴

— Mălăiață! zise Bianchon. Iar dumneata ai să te afli între pară și brânză⁹⁵.

— Vorbiți numai prostii! spuse doamna Vauquer. Mai bine ne-ai da și nouă din Bordeaux-ul dumitale. Văd că sticla scoate nasul afară. Asta are să ne întrețină veselia, pe lângă că e bun pentru *stomah*.

— Domnii mei, zise Vautrin, doamna prezidentă ne cheamă la ordine. Doamna Couture și domnișoara Victorine nu se vor supăra de glumele dumneavoastră; trebuie să respectați însă inocența lui moș Goriot. Vă propun o mică *sticlorama* de vin de Bordeaux, pe care numele de Laffitte îl face de două ori ilustru, fie spus în treacăt, fără nicio aluzie politică⁹⁶. Hei, chelner! zise Vautrin întorcându-se către Christophe, care nici nu se clinti. Vino-ncoace, Christophe! Ce, ai uitat cum te cheamă? Adu băutura, chelner!

— Iat-o, domnule, răspunse Christophe împingându-i sticla.

După ce umplu paharul lui Eugène și pe al lui moș Goriot, Vautrin turnă și într-al său, pe îndelete, câteva picături, și pe când cei doi vecini de masă băură, el îl degustă, dar îndată se strâmbă.

— Ei, drăcie! Are iz de dop. Christophe, ia tu vinul ăsta, și nouă adu-ne altul. În dreapta, știi? Suntem șaisprezece. Adu opt sticle.

— Dacă faci pe generosul, spuse pictorul, află că plătesc și eu o sută de castane.

— Oh! Oh!

⁹⁴ Joc de cuvinte intraductibil: *poire* (pară) – Poiret.

⁹⁵ Alt joc de cuvinte: *entre da poire et la fromage* = la sfârșitul mesei.

⁹⁶ Dublă aluzie la cunoscutele vinuri *Château-Laffitte* și la Jacques Laffitte (1767—1844), financiar vestit în epoca aceea.

— Buuum!

— Prr!

Toți izbucniră în strigăte, care porniră în aceeași clipă din toate părțile, ca niște rachete.

— Hai, măicuță Vauquer, dă și dumneata două de șampanie! îi strigă Vautrin.

— Na-ți-o! De ce nu-mi ceri și casa? Două, de șampanie! Dar asta face doisprezece franci! De unde să-i scot? Dacă vrea domnu Eugène sa plătească, atunci vă ofer lichior de coacăze.

— Hop și ea cu lichiorul de coacăze, care-ți face purgație mai abitir ca mana! spuse cu glas scăzut studentul în medicină.

— Bianchon, taci! strigă Rastignac. Cum aud vorbindu-se de mană... Haide, fie și șampanie, o plătesc, adăugă studentul.

— Silvia, zise doamna Vauquer, adu biscuiți și prăjiturile cele mici.

— Lasă prăjiturile cele mici, că s-au făcut mari. Le-a crescut și barba. Biscuiții însă poate să-i aducă

După o clipă, vinul de Bordeaux își făcu efectul, mesenii se însuflețiră, veselia spori. Într-o sălbatică dezlănțuire de râsete, izbucniră câteva imitații de animale. Slujbașul de la Muséum, apucându-se să redea unul din strigătele Parisului, care se asemăna cu miorlăitul unui motan îndrăgostit, alte opt voci prinseră să ragă în același timp cuvintele următoare:

— Ascuțim cuțite!

— Scânteiuțe pentru păsăruici!

— Iată plăcerea, doamnelor, iată plăcerea!

— Lipim faianța!

— Pofțiți în baracă, pofțiți în baracă!

— Scuturați-vă nevestele, scuturați-vă hainele!

— Haine vechi, pălării și mărunțișuri de vânzare!

— Cireșe dulci, cireșe!

Premiul întâi îl luă Bianchon, pentru accentul nazal cu care strigă:

— Umbrele, vindem umbrele!, în câteva clipe se stârni o larmă, să-ți spargă urechile; cuvintele cădeau alandala, o adevărată scenă de operă, pe care Vautrin o conducea ca un șef de orchestră, supraveghind pe Eugène și pe moș Goriot, care, pare-se, se și îmbătaseră. Rezemați de spătarele scaunelor, amândoi contemplau cu o înfățișare gravă această neorânduială cu totul neobișnuită și abia dacă mai gustau când și când din pahare; amândoi erau preocupați de ceea ce aveau de făcut în seara aceea, și cu toate acestea nu se simțeau în stare să se ridice de la masă. Vautrin, care urmărea schimbarea înfățișării lor aruncându-le priviri piezișe, prinse clipa când pleoapele începură a le tremura, gata să se închidă, și plecându-se la urechea lui Rastignac, îi spuse:

— Flăcăușul meu, nu suntem destul de vicleni ca să putem lupta cu tătucul Vautrin, iar el ține prea mult la dumneata ca să te lase să faci prostii. Când hotărâsc eu un lucru, numai Dumnezeu din cer poate să mă oprească din drumul meu. Hah, voiam să-i dăm de veste lui moș Taillefer, să facem o greșeală de mic școlar! Cuptorul e cald, făina e frământată, pâinea e pe lopată. Măine, când om mușca din ea, o să sară cojile până-n tavan. Și noi voiam să n-o băgăm la copt?" Nu, nu, are să se coacă toată! Dacă avem câteva mici remușcări, o să ni le vindece digestia. În timp ce noi vom trage un pui de somn, colonelul conte Franchessini, cu vârful spadei lui, are să-ți deschidă succesiunea lui Michel Taillefer. Ca moștenitoare a lui frate-său, Victorine va avea un venit de cincisprezece miișoare de franci. M-am informat, și știu că succesiunea mamă-si trece de trei sute de mii...

Eugène asculta aceste cuvinte fără a putea răspunde; limba îi era lipită parcă de cerul gurii, și o toropeală de neînvins îl doboră; masa și chipurile mesenilor i se arătau învăluite într-o ceață luminoasă. Puțin după aceea, larma

scăzu, pensionarii plecară unul câte unul. Apoi, când nu mai rămase decât doamna Vauquer, doamna Couture, domnișoara Victorine, Vautrin și moș Goriot, Rastignac o văzu, ca prin vis, pe doamna Vauquer trebăluind cu carafele, deșertând ce mai rămăsese pe fund și înjghebând din resturi câteva sticle pline.

— Ah, ce nebuni și ce tineri sunt! spunea văduva.

Asta a fost cea din urmă frază pe care a mai putut s-o înțeleagă Eugène.

— Numai domnul Vautrin e-n stare de-o pozna ca asta! zise Silvia. Să-l vedeți pe Christophe cum horcăie ca o sfârâitoare!

— Rămâi cu bine, măicuță, spuse Vautrin. Mă duc la teatrul de pe bulevard, să-l admir pe domnul Marty în *Le mont sauvage*, o piesă minunată, după *Le Solitaire*⁹⁷. Dacă vrei, te iau și pe dumneata, ca și pe aceste doamne.

— Mulțumesc, răspunse doamna Couture.

— Cum, vecino, exclamă doamna Vauquer, nu vrei să vezi o piesă scrisă după *Le Solitaire*, opera lui Atala de Chateaubriand⁹⁸, pe care am citit-o cu atâta plăcere și care este așa de frumoasă, încât plângeam ca Magdalenele din Elodia⁹⁹, astă-vară, sub *tiei*, în sfârșit, o lucrare morală, care ar contribui poate la instruirea domnișoarei dumitale?

— Nu avem voie să mergem la teatru, răspunse Victorine.

— Hei,ăștia doi sunt turtă, zise Vautrin scuturând pe Moș Goriot și pe Eugène, ale căror capete se clătinau caraghios.

Așezându-l pe Rastignac cu capul pe spătar, ca să poată dormi în voie, îl sărută cu căldură pe frunte, cântând:

⁹⁷ Singuraticul (fr.). E vorba de figura ermitului din *Atala*, care a inspirat și piesa de teatru *Le mont sauvage* (*Muntele sălbatic*).

⁹⁸ *François-René de Chateaubriand* (1768—1848), poet și prozator francez, autor, printre altele, al romanului *Atala*. Doamna Vauquer confundă titlul cărții cu numele autorului, trădându-și astfel incultura (n.r.).

⁹⁹ În limba franceză, expresia „*Pleurer comme une Madeleine*” înseamnă a plânge cu hohote, cum plângea Maria-Magdalena la picioarele crucii pe care era răstignit Cristos.

*Dormiți, îngerașilor, dormiți.
Voi veghea mereu asupra voastră.*

— Mă tem că e bolnav, zise Victorine.

— Atunci, rămâi să-l îngrijești, urmă Vautrin, și apoi îi șopti la ureche: Asta e datoria dumitale de soție supusă. Băiatul ăsta te adoră și îți prezic că vei fi femeiușcă lui. În sfârșit, spuse cu glas tare, *au fost venerați în tot ținutul, au trăit fericiți și au avut mulți urmași.* Așa sfârșesc toate romanele de dragoste. Hai, măicuță, zise întorcându-se către doamna Vauquer și cuprinzând-o de mijloc. Pune-ți pălăria, frumoasa rochie înflorată și eșarfa contesei. Eu mă duc să-ți aduc o birjă.

Și ieși cântând:

*Soare, soare, soare divin,
Tu, care coci dovlecii...*

— Doamne! Zău așa, doamnă Couture, cu omul ăsta și într-un bordei aș fi fericită. Și, arătând către fostul fabricant de făinoase, adăugă: Uite-l pe moș Goriot criță! Cărpănosu' ăsta nu m-a dus în viața lui *nicăierea*. Dar o să cadă sub masă. Doamne, la vârsta lui, e o necuviință să-și bea mințile! O să-mi răspunzi că nu poți să-ți bei ceea ce n-ai. Silvia, du-l în odaia lui.

Silvia, îl luă pe bătrân de subsuori, îl împinse și-l aruncă îmbrăcat, ca pe-o boccea, de-a curmezișul patului.

— Bietul băiat, spunea doamna Couture uitându-se la Eugène și ridicându-i șuvițele de păr care-i căzuseră în ochi, e ca o fată, nu știe ce înseamnă un exces.

— A, pot să-ți spun că de treizeci și unu de ani, de când țin pensiunea, mi-au trecut prin mână. Cum se spune, atâtia tineri, dar n-am văzut niciunul atât de drăguț, atât de distins ca domnul Eugène. Ce frumos e când doarme! Reazemă-i

capul de umărul dumatăle, doamnă Couture. Ți-ai găsit! A căzut pe umărul domnișoarei Victorine. Copiii au un Dumnezeu al lor. Ce pereche drăgălașă ar face amândoi...

— Taci din gură, vecino, strigă doamna Couture, spui niște lucruri...

— Las', că n-aude. Silvia, hai să mă-mbraci. Am să-mi pun corsetul cel mare.

— Eh, poftim! Corsetul cel mare după masă, doamnă? zise Silvia. Nu, caută pe altcineva să-ți strângă șireturile, că pu n-am poftă să te omor. Dintr-o nechibzuință ca asta, poți să-ți pierzi viața.

— Puțin îmi pasă, vreau ca domnul Vautrin să se mândrească cu mine.

— Pesemne că-ți iubești tare mult moștenitorii.

— Haide, Silvia, fără argumente, spuse văduva ridicându-se.

— La vârsta dumneaei... zise bucătăreasa făcând semn Victorinei către stăpână-sa.

În sala de mâncare nu mai rămase decât doamna Couture și orfana ocrotită de ea, pe umărul căreia dormea Eugène. Sforăitul lui Christophe răsuna cu putere în tăcerea din casă, astfel încât somnul lui Eugène, care dormea cu o gingășie de copil, părea și mai liniștit. Fericită că putea să-și îngăduie una din acele fapte bune în care se revarsă tot sufletul unei femei și care îi dădea putința să simtă inima lui Eugène bătând pe sânul ei, fără ca prin aceasta să se socoată întru nimic vinovată, pe chipul Victorinei plutea lumina ocrotirii materne, care-i dădea o înfățișare mândră. Peste miile de gânduri care se iveau în ființa ei, se ridica biruitor o furtunoasă dezlănțuire de voluptate, stârnită de caldă și nevinovată apropiere a celor două tinere trupuri.

— Biata mea fetiță! spuse doamna Couture strângându-i mâna.

Bătrâna doamnă privea cu încântare această față neprihănită și îndurerată, pe care în clipa aceea coborâse

străluminarea fericirii. Victorine era asemenea acelor naive picturi din evul mediu la a căror zugrăvire artistul trecea peste toate trăsăturile de amănunt, pentru ca, liniștit și îndrăzneț, să-și pună întreaga putere de, vrajă a penelului în redarea chipului de o culoare pală, dar în care cerul își răsfrânge parcă toată bogăția lui de nuanțe aurii.

— Și totuși, n-a băut mai mult de două pahare, măicuță, spuse Victorine trecându-și degetele prin cârlionții lui Eugène.

— Tocmai de aceea, fata mea. Dacă ar fost un desfrânat, ar fi suportat vinul ca toți ceilalți. Pentru el, beția asta este o laudă.

În uliță se auzi duruit de trăsură.

— Măicuță, zise fata, vine domnul Vautrin. Ia, te rog, pe domnul Eugène. N-aș vrea ca omul acesta să mă vadă așa. Are uneori un fel de-a vorbi de parcă simți că-ți mânjește sufletul, și unele priviri care stânjenesc pe o femeie, ca și când ar dezbrăca-o.

— Te înșeli! spuse doamna Couture. Domnul Vautrin este un om de ispravă, cam cum era răposatul domnul Couture – iute, dar bun, un soi de ursuz cu suflet blajin.

În clipa aceea, domnul Vautrin intră pe nesimțite și privi îndelung tabloul pe care-l alcătuiau cei doi copii sub mângâietoarea lumină a lămpii.

— Ci bine, spuse el încrucișându-și brațele, iată una din acele scene care i-ar fi inspirat pagini minunate bunului Bernardin de Saint-Pierre¹⁰⁰, autorul lui *Paul și Virginia*. Ce frumoasă e tinerețea, doamnă Couture! Dormi, biet copil, adăugă cu ochii asupra lui Eugène, câteodată norocul îți vine dormind. Doamnă, urmă el întorcându-se către bătrână, dacă m-am împrietenit cu băiatul ăsta, dacă sunt mișcat când îl văd, e din cauza desăvârșitei armonii dintre chipul și sufletul lui, care, așa cum îl cunosc, este de o neasemuită

¹⁰⁰ Jacques-Henri Bernardin de Saint-Pierre (1757—1814). Scriitor romantic francez, cunoscut mai ales prin romanul sentimental *Paul și Virginia* (n.r.).

frumusețe. Parc-ar fi un heruvim care și-a plecat capul pe umărul unui înger, nu-i așa? E un tânăr vrednic de-a fi iubit. Dacă aș fi femeie, n-aș dori decât să mor (nu, asta-i o prostie!), n-aș dori să trăiesc decât numai pentru el. Admirându-i pe amândoi, așa cum stau acum, doamnă, zise el cu glas scăzut, plecându-se la urechea văduvei, cuget fără să vreau că Dumnezeu i-a creat ca să fie unul al celuilalt. Providența are căile sale tainice, ea scormonește în rărunchi și în suflete, izbucni un glas plin. Copiii mei, văzându-vă uniți, uniți în aceeași nevinovăție, uniți în toate simțirile omenești, doresc ca nimic să nu vă mai despartă vreodată. Dumnezeu știe ce face. Și, întorcându-se către fată, urmă: Mi se pare că am zărit o dată în palma dumitale linia prosperității. Dă-mi mâna, domnișoară Victorine. Mă pricep în chiromanție și am ghicit adesea norocul. Haide, nu-ți fie frică. Oh! ce văd aici? Pe cuvântul meu de om cinstit, în curând ai să fii una dintre cele mai bogate moștenitoare din Paris. Îl vei copleși de fericire pe cel care te iubește. Tatăl dumitale te cheamă lângă el. Te vei căsători cu un tânăr de neam și frumos, care te adoră.

În clipa aceea, pașii greoi ai cochetei văduve, care cobora scara, curmară profețiile lui Vautrin.

— Uite-o pe măicuța Vauquerre, frumoasă ca un astrrru, gătită ca un morcov. Nu ne înăbușim olecuță? îi spuse, punând mâna deasupra corsetului. Strașnic ai mai ferecat fațada, măicuță! Dacă ne-o apuca plânsul, facem explozie. Dar să n-ai nicio grijă, am să-ți adun cioburile cu toată grija, ca un anticar.

— Se vede omul care cunoaște limbajul galanteriei franceze, spuse văduva plecându-se la urechea doamnei Couture.

— Cu bine, copii! urmă Vautrin întorcându-se către Eugène și Victorine. Vă dau binecuvântarea mea, le spuse punându-și mâinile pe capetele lor, Crede-mă, domnișoară, nu-i puțin lucru ruga unui om cinstit; ea aduce noroc, pentru

că Dumnezeu o ascultă.

— Cu bine, scumpă prietenă, spuse doamna Vauquer către pensionara ei. Crezi, adăugă ea în șoaptă, că domnul Vautrin are intenții cu privire la persoana mea?

— Eh...

— Ah, mamă dragă, spuse Victorine într-un suspin, cu privirile plecate asupra mâinilor ei, când cele două femei rămaseră între ele, dacă s-ar adevăra ceea ce a spus bunul nostru domn Vautrin!

— Dar pentru asta nu-i nevoie decât de un lucru, răspunse bătrâna doamnă. Să-l trântescă într-o zi calul pe monstrul de frate-tău...

— Oh, măicuță...

— Doamne, urmă văduva, o fi poate păcat că vrei răul dușmanului tău. Dacă-i așa, am să mă pocăiesc. Adevărul e că aș fi bucuroasă să-i duc flori la mormânt. Așa inimă neagră n-am văzut! Nu îndrăznește el să ia apărarea mamă-si, ba, prin tot soiul de tertipuri, caută să pună mâna pe moștenirea ei. Vară-mea avea avere frumoasă. Din nefericire pentru tine, n-a fost trecută în foaia de zestre.

— Norocul pe care l-aș dobândi cu prețul morții unui om m-ar apăsa ca o povara, zise Victorine. Și decât să piară frate-meu ca să fiu eu fericită, prefer să rămân toată viața în casa asta.

— Doamne, reluă doamna Couture, doar auziși ce spune bunul domn Vautrin, un om plin de credință, după cum ai văzut, un om care – spre marea mea bucurie – nu este un necredincios, ca toți cei care vorbesc despre Dumnezeu cu mai puțin respect decât însuși diavolul. Ei bine, cine poate ști care sunt căile Providenței?

Cu ajutorul Silviei, cele două femei îl duseră pe Eugène în odaia lui și-l întinseră pe pat. Bucătăreasa îi desfăcu hainele, ca să se simtă în voie. Înainte de-a ieși din cameră, Victorine, folosind o clipă în care ocrotitoarea ei era întoarsă cu spatele, se plecă și-l sărută pe frunte pe Eugène, fericită de

această ispravă, care i se părea o hoție ticăloasă. Cuprinse într-o privire întreaga odaie, adună, ca să spunem așa, într-o singură gândire toate bucuriile pe care le trăise în ziua aceea, alcătui din ele un tablou și, contemplându-l îndelung, adormi, spunându-și că e cea mai fericită ființă din Paris.

Petrecerea din seara aceea, în cursul căreia Vautrin strecurase un narcotic în vinul lui Eugène și al lui moș Goriot, a fost pricina prăbușirii sale. Amețit de băutură, Bianchon a uitat s-o descoasă pe domnișoara Michonneau despre Păcălește-Moartea. Dacă n-ar fi făcut decât să rostească acest nume, atât ar fi fost de ajuns ca să stârnească prudența lui Vautrin sau Jacques Collin, ca să-i spunem pe adevăratul lui nume, unul dintre cei mai vestiți ocnași. În afară de aceasta, porecla de Venera de la Père-Lachaise o hotărî pe domnișoara Michonneau să-l vândă pe Collin tocmai în clipa în care, bizuindu-se pe dărnicia lui, chibzuia dacă n-ar fi mai bine să-l vestească despre cele ce se pregăteau, dându-i astfel puțința de a dispărea în timpul nopții. Domnișoara Michonneau se duse împreună cu Poirot în strada Sainte-Anne, ca să vorbească cu faimosul șef al poliției de siguranță, crezând că au de-a face cu vreun funcționar superior numit Gondureau. Directorul poliției judiciare îi întâmpină cu voie bună. După o discuție amănunțită domnișoara Michonneau ceru poziunea cu ajutorul căreia avea să verifice tatuajul. Când marele om din mica stradă Sainte-Anne, începând să caute fiolele în sertarul biroului, avu o mișcare de vădită mulțumire, domnișoara Michonneau. Înțelese că această captură înseamnă mult mai mult decât arestarea unui pușcăriaș de rând. Bătându-și capul în toate felurile, ajunse la bănuiala că poliția nădăjduia ca, potrivit destăinuirilor făcute de pușcăriașii trădători, să pună mâna la timp pe o foarte mare sumă de bani. Când își mărturisi această bănuială, vulpoiul, zâmbi și se strădui să-i înlăture gândul acesta.

— Te înșeli, răspunse el. Collin este cea mai primejdioasă

sorbonă pe care au avut-o vreodată răufăcătorii. Asta e tot. Tâlharii o știu prea bine. El este drapelul lor, sprijinul lor, un fel de Bonaparte al lor. Toți îl înconjoară cu dragoste. Ticălosul ăsta n-o să-și lase niciodată *cioata în Place de la Grève*¹⁰¹.

Văzând că domnișoara Michonneau n-a înțeles, Gondureau o lămuri că cele două cuvinte de care se folosiseră – *sorbonă* și *cioată* – sunt două expresii tari din limbajul hoților, care, cei dintâi, au simțit nevoia de-a privi capul omului sub două aspecte diferite. *Sorbonă* este capul omului în viață, chibzuința și gândirea lui. *Cioata* este un cuvânt de dispreț, merit să arate cât de puțin înseamnă un cap desprins de trunchi.

— Collin își bate joc de noi, urmă el. Când dăm peste un om ca ăsta, tare ca o bară de oțel englezesc, putem să-l ucidem dacă în clipa arestării opune cea mai mică împotrivire. Socotim că mâine dimineață are să facă vreun act de violență, ca să-l putem omorî. În felul acesta scăpăm de proces, de cheltuielile de pază și de hrană, iar societatea se descotorosește de un om de teapa lui. Procedura, citarea martorilor, cheltuielile pe care le avem cu ei, execuția, tot ceea ce legea cere să facem ca să scăpăm de asemenea nemernic, costă peste o mie de taleri, cât ai să încasezi dumneata. Pe deasupra, este și o economie de timp. Cu o bună lovitură de baionetă dată în burta lui Păcălește-Moartea, împiedicăm o sută de alte crime, iar cincizeci de nemernici, gata să se prăbușească în ticăloșie, se vor păzi pe viitor cu toată înțelepciunea să nu ajungă în fața tribunalului corecțional. Iată ce înseamnă o bună poliție! Adevărații oameni de bine spun că, procedând astfel, preîntâmpinăm crimele.

— Și apărați țara, zise Poirot.

— Bravo, răspunse șeful, astă-seară vorbești cu chibzuință. Da, fără îndoială, slujim țara. Cu atât mai gravă

¹⁰¹ În Place de la Grève erau ghilotinați condamnații la moarte.

este nedreptatea pe care ne-o face lumea. Noi aducem societății servicii foarte mari, care nu sunt cunoscute. În sfârșit, omul superior e dator să se ridice deasupra prejudecăților, iar creștinul trebuie să se împace cu unele suferințe pe care binele le aduce cu sine atunci când nu este înfăptuit după ideile împărtășite de toată lumea. Parisul e Paris, asta e! Cuvântul acesta explică toată viața mea. Domnișoară, am cinstea să te salut. Măine mă voi afla, împreună cu oamenii mei, la Jardin du Roi. Trimiți pe Christophe în str. Buffon, să întrebe de domnul Gondureau acolo unde mă voi afla. Domnule, sluga dumitale. Dacă vi se va fura vreodată ceva, veniți la mine, sunt la dispoziția dumneavoastră.

— Și când te gândești, spuse Poirot către domnișoara Michonneau, că sunt imbecili care-și pierd capul când aud de poliție! Domnul acesta e foarte drăguț și-ți cere un lucru simplu ca bună ziua.

Ziua următoare avea să fie una dintre cele mai extraordinare din istoria casei Vauquer. Până atunci, evenimentul cel mai de seamă al acestei vieți tihnite fusese meteorica apariție a falsei contese de Ambermesnil. Dar această întâmplare avea să pălească cu totul față de peripețiile acestei zile însemnate, despre care doamna Vauquer avea să vorbească neconținut după aceea. Mai întâi, Goriot și Eugène de Rastignac dormiră până la ceasul unsprezece. Doamna Vauquer, care se întorsese la miezul nopții de la teatrul Gaâté, lenevi în pat până la zece și jumătate. Christophe, care dăduse gata vinul dăruit de Vautrin, dormi îndelung, așa încât toată treaba din casă se făcu cu mare zăbavă. Poirot și domnișoara Michonneau nu se arătară de fel nemulțumiți din pricină că masa întârzia. Cât despre Victorine și doamna Couture, ele dormiră toată dimineața. Vautrin plecă în oraș înainte de ceasul opt și se întoarse chiar în clipa în care se servea dejunul. Nimeni nu protestă deci când Silvia și Christophe, pe la unsprezece și

un sfert, ciocăniră la toate ușile, dând de știre că masa e gata. În timpul cât Silvia și omul de serviciu lipseau din sala de mâncare, domnișoara Michonneau, coborând cea dintâi, turnă poțiunea în paharul de metal al lui Vautrin, rânduind împreună cu paharele celorlalți pensionari într-o cratiță cu apă fierbinte, ca să țină cald caimacul ce trebuia pus în cafea, pe această deprindere a pensiunii se bizuise bătrâna domnișoară în lovitura pe care o pregătise. Cei șapte pensionari se adunară nu fără oarecare anevoință. Eugène, întinzându-și brațele alene, cobora cel din urmă, când un comisionar îi aduse o scrisoare a doamnei de Nucingen. Scrisoarea avea următorul cuprins:

„N-am să mă arăt față de dumneata, prietene, nici mânioasă, nici de o falsă vanitate. Te-am așteptat până la două după miezul nopții. Să aștepti ființa pe care o iubești! Cine a trecut prin această tortură n-o impune nimănui. Văd bine că iubești pentru întâia oară. Așadar, ce s-a întâmplat? Sunt îngrijorată. Dacă nu mi-ar fi fost teamă că-mi voi dezvălui tainele sufletului, aș fi venit să văd ce fericire sau ce nenorocire ți s-a întâmplat. Dar a ieși la ora aceea, în trăsura sau pe jos, nu înseamnă oare să te compromiți cu totul? Mi-am dat seama ce nefericire este să fii femeie. Liniștește-mă, lămurește-mă pentru ce n-ai venit, după tot ce-ți spusese tata. Am să mă supăr, dar am să te iert. Ești bolnav? De ce locuiești atât de departe? Trimite-mi un cuvânt, pentru Dumnezeu! Pe curând, nu-i așa? Dacă nu poți veni, un cuvânt îmi va fi de ajuns. Spune; «Vin în goană» sau: «Sunt bolnav». Dar dacă nu te-ai fi simțit bine, ar fi venit tata să-mi spună. Atunci, ce s-a întâmplat?...”

— Da, ce s-a întâmplat? strigă Eugène, năpustindu-se în sala de mâncare și ghemuind scrisoarea, fără a o citi până la capăt. Cât e ceasul?

— Unsprezece și jumătate, zise Vautrin punându-și zahăr

în ceașca de cafea.

Ocnașul evadat aruncă lui Eugène una din acele priviri reci și fascinatoare pe care le au numai oamenii înzestrați cu o mare forță magnetică și care, zice-se, au darul de-a calma chiar și pe nebunii furioși din casele de sănătate. Eugène se cutremură din toate măduarele. În stradă se auzi duruit de trăsură, și un servitor, pe care doamna Couture îl recunoscuse pe loc, pentru că purta livrea casei Taillefer, dădu buzna în odaie, cu o înfățișare înspăimântată.

— Domnișoară, strigă el, vă cheamă domnul, tatăl dumneavoastră... s-a întâmplat o mare nenorocire. Domnul Frédéric s-a bătut în duel, a primit o lovitură în frunte, doctorii nu mai trag nădejde să-l scape. Abia dacă o să aveți timp să vă luați rămas bun de la dânsul. Și-a pierdut cunoștința.

— Bietul băiat! exclamă Vautrin. Cum e cu puțință să te iei la hartă cu cineva când ai un venit de treizeci de mii de livre? Hotărât lucru, tinerii de astăzi nu mai știu să-și trăiască viața!

— Domnule! îi strigă Eugène.

— Ce poftești, copil mare ce ești? zise Vautrin sfârșind în liniște cafeaua, îndeletnicire pe care domnișoara Michonneau o urmărea cu atâta încordare, încât nici nu se tulbură de. Nemaipomenita întâmplare care-i uluise pe toți ceilalți. Nu se bat oamenii în duel în fiecare dimineață, la Paris?

— Merg cu dumneata, Victorine, zise doamna Couture.

Și cele două femei zburară fără a-și mai lua șalurile sau pălăriile. Înainte de-a pleca, Victorine, cu ochii plânși, aruncă lui Eugène o privire care spunea: „N-aș fi crezut niciodată că fericirea noastră mă va costa atâtea lacrimi!”

— Doamne, parc-ai fi proroc, domnule Vautrin, zise doamna Couture.

— Sunt de toate, spuse Jacques Collin.

— Ciudat! urmă doamna Vauquer, sporovăind fără rost asupra acestei întâmplări. Moartea ne ia fără să ne întrebe.

Tinerii mor adesea înaintea bătrânilor. Noi, femeile, suntem fericite că nu ne batem în duel; avem însă alte metehne, de care bărbații sunt cruțați. Noi aducem pe lume copiii, iar suferințele unei mame sunt fără de sfârșit! Ce noroc pe Victorine! Tată-său va trebui s-o primească în casa lui.

— Ia uite, zise Vautrin uitându-se la Eugène, ieri fata asta n-avea un ban, și astăzi are câteva milioane.

— Eh, domnule Eugène, exclamă doamna Vauquer, ai câștigat lozul ăl mare.

Tocmai atunci moș Goriot se întoarse către student și-l văzu ținând în mână scrisoarea ghemuită.

— Nici n-ai citit-o până la sfârșit! Ce înseamnă asta? O să fii și, dumneata la fel cu toți ceilalți? îl întreabă bătrânul.

— Doamnă, n-am să mă căsătoresc în viața mea ar domnișoara Victorine, spuse Eugène către doamna Vauquer cu un simțământ de groază și de silă care-i miră pe cei de față.

Moș Goriot îi lua mâna și i-o strânse. Ar fi vrut să i-o sărute.

— Oh, oh! făcu Vautrin. Italienii au o vorbă minunată: *Col tempo*¹⁰²!

— Aștept răspunsul, îi spuse lui Rastignac comisionarul trimis de doamna de Nucingen.

— Spune că am să vin.

Omul plecă. Eugène se afla într-o stare de puternică iritare, care îl ducea până la nechibzuință. – Ce-i de făcut? spunea el cu glas tare. N-am nicio dovadă.

Vautrin zâmbi. În clipa aceea, poțiunea, absorbită de stomac, începu să-și facă efectul. Cu toate acestea, ocnașul era atât de vânjos, încât izbuti să se ridice, se uită la Rastignac și-i spuse cu glas adânc:

— Tinere, norocul ne vine dormind.

Și căzu țeapăn, lovit parcă de moarte.

— Așadar, este o justiție divină! zise Eugenie.

¹⁰² Cu timpul, încetul cu încetul (n.r.).

— Dar ce are bietul domnul Vautrin?

— Apoplexie! strigă domnișoara Michonneau.

— Silvia, hai fată, du-te și adu un doctor, zise văduva. Ah, domnule Rastignac, du-te degrabă la domnul Bianchon. S-ar putea ca Silvia să nu-l găsească pe doctorul nostru, domnul Grimpai.

Rastignac, fericit că are un pretext ca să părăsească această înspăimântătoare hrubă, plecă în goană.

— Hai, Christophe, dă fuga la farmacie și cere ceva contra apoplexiei.

Christophe plecă.

— Haide, moș Goriot, ajută-ne să-l ducem sus, în camera lui.

Îl luară, îl urcară pe scară și-l așezară în pat.

— Nu pot să vă fiu de niciun folos, trebuie să mă duc la fie-mea, zise domnul Goriot.

— Bătrân egoist, strigă doamna Vauquer, pleacă, dar-ar Dumnezeu să mori ca un câine!

— Du-te și vezi dacă n-ai puțin eter, spuse către doamna Vauquer domnișoara Michonneau, care, ajutată de Poiret, îl dezbrăcase pe Vautrin.

Doamna Vauquer coborî în camera ei, lăsând-o pe domnișoara Michonneau stăpână pe câmpul de luptă.

— Hai, scoate-i cămașa și întoarce-l degrabă! Fă și dumneata ceva, scutește-mă de-a vedea un trup gol, zise ea către Poiret. Stai ca o momâie.

Când Vautrin fu întors pe-o parte, domnișoara Michonneau îi trase o palmă puternică pe umăr, și în mijlocul petei roșietice cele două litere fatale se iviră albe.

— Iacă, ți-ai câștigat destul de ușor gratificația de trei mii de franci! exclamă Poiret ținându-l pe Vautrin în picioare, în vreme ce domnișoara Michonneau îi puneă cămașa. Of, dar greu mai e, urmă el în timp ce-l culcă în pat.

— Lasă vorba! N-o fi dosit vreo casetă pe-aici? întrebă cu grabă bătrâna domnișoară, ai cărei ochi cercetau toate

mărunțișurile din odaie cu atâta aviditate, încât răzbăteau parcă prin pereți. Dacă am deschide scrinul ăsta, sub un pretext oarecare? urmă ea.

— Cred că ar fi o greșeală, zise Poiret.

— De loc, făcu ea. Banii, fiind furați de la toată lumea, nu sunt ai nimănui. Dar vine văduva.

— Uite eter, zise doamna Vauquer. Într-adevăr, astăzi e ziua aventurilor! Doamne, omul ăsta nu poate fi bolnav. E alb ca un pui de găină.

— Ca un pui de găină? repetă Poiret.

— Inima îi bate regulat, spuse văduva punându-i mâna pe inimă.

— Regulat? zise Poiret cu mirare.

— E sănătos tun.

— Crezi? întrebă Poiret.

— Vezi bine! Parc-ar dormi. Silvia s-a dus după doctor. Iacă, domnișoară Michonneau, îi e greață de eter. Haida-de, n-are decât un spasm. Pulsul e bun. E tare ca un turc. Ia te uită, domnișoară, ce blană are pe burtă. Omu' ăsta trăiește o sută de ani! Peruca nici nu i s-a clintit. He, e lipită. Poartă păr fals, fiindcă e roșcovan. Roșcovanii ăștia cică sunt ori foarte buni, ori foarte răi. El o fi din cei buni?

— Bun de spânzurat, zise Poiret.

— De gâtul unei femei frumoase vrei să spui, exclamă cu însuflețire domnișoara Michonneau. Hai, pleacă, domnule Poiret. E treaba noastră, a femeilor, să vă îngrijim când sunteți bolnavi. De altfel, cât te pricepi dumneata la asta, mai bine du-te de te plimbă, adăugă ea. Doamna Vauquer și cu mine avem să-l îngrijim cum se cuvine pe iubitul nostru domn Vautrin.

Poiret ieși fără să crâcnească, încetinel, ca un câine căruia stăpânu-său i-a dat un picior. Rastignac plecase în oraș, pentru că se înăbușea și simțea nevoia să umble, să respire. Această crimă săvârșită la oră fixă, el voise s-o împiedice în ajun. Ce se întâmplase? Ce trebuia să facă

acum? Tremura la gândul că e complice. Vautrin, cu sângele lui rece, îl înspăimânta și acum.

„Dacă totuși Vautrin ar muri fără să spună nimic?” se întreba Rastignac.

Străbătea aleile grădinii Luxemburg ca și când ar fi fost fugărit de o haită de câini, pe care i se părea că-i și aude hămăind în urma lui.

— Hei, îi strigă Bianchon, ai citit *Le pilote*?

Le pilote era o gazetă radicală, condusă de domnul Tissot, care trimitea în provincie, la câteva ceasuri după ziarele de dimineață, o ediție cu cele mai noi știri, ce ajungeau astfel în țară cu douăzeci și patru de ore înaintea celorlalte ziare.

— E o întâmplare grozavă, zise internul, de la spitalul Cochin. Taillefer-fiul s-a bătut în duel cu contele Franchessini, din vechea gardă, care i-a vârât de două degete spada în frunte, lat-o pe mica Victorine una dintre cele mai bogate partide din Paris. Eh, ce spui? Dacă s-ar fi știut asta... Ce loterie e și moartea! E adevărat că Victorine îți cam făcea ochi dulci?

— Tacă-ți gura, Bianchon, n-am să mă-nsor cu ea niciodată. Iubesc o femeie încântătoare, care mă iubește și ea...

— Îmi spui asta ca și când te-ai lupta din răspuțeri să nu-i fii necredincios. Arată-mi o femeie care să merite a-i jertfi averea nobilului domn Taillefer.

— Toți demonii din lume se țin astăzi de capul meu! strigă Rastignac.

— Dar cu cine te războiești? Ai căpiat? Dă-mi mâna să-ți iau pulsul, spuse Bianchon. Ai febră.

— Du-te la bătrâna Vauquer. Ticălosul de Vautrin s-a prăbușit adineauri, ca mort.

— A, zise Bianchon despărțindu-se de Rastignac, îmi confirmi niște bănuieli pe care vreau să le verific.

Îndelungata plimbare a studentului în drept avu un

caracter solemn. El își făcu oarecum un examen de conștiință. Și dacă în acest răstimp se cercetă cu luare-aminte, dacă fu necruțător cu el însuși, dacă avu clipe de șovăire, în această aspră și cumplită dezbatere cel puțin cinstea lui se dovedi tare ca o bară de fier care rezistă la toate încercările, își aduse aminte de destăinuirile pe care i le făcuse în ajun moș Goriot, se gândi la apartamentul pe care i-l alesese Delphine, în strada Artois; luă din nou scrisoarea ei, o reciti, o sărută.

„O iubire ca asta este ancora mântuirii mele, își spuse el. Bietul bătrân a trecut prin multe suferințe sufletești. Nu vorbește niciodată despre mâhnirile lui, dar oricine i le poate ghici. Ei „bine, am să-l îngrijesc ca pe-un părinte, am să-i dăruiesc toate bucuriile. Dacă Delphine mă iubește, are să vină adesea la mine și are să-și treacă ziua împreună cu el. Nobila contesă de Restaud este o ticăloasă; ar fi în stare să-l facă pe tată-său portar. Draga mea Delphine! Ea se poartă mai bine cu moșneagul și e vrednică de-a fi iubită, Ah, astăseară voi fi fericit!” Scoase ceasul și-l admiră.

„Am izbutit în toate! Când două ființe se leagă într-o iubire veșnică, pot foarte bine să se ajute între ele, așa că îmi este îngăduit să primesc darul acesta. De altfel, fără îndoială că voi răzbate în viață și voi putea să-i întorc totul însutit. În dragostea noastră nu e nicio crimă, nu e nimic care să-i dea prilej chiar și virtuții celei mai severe să-și încrunte sprâncenele. Câți oameni cinstiți n-au legături de felul acesta! Nu înșelăm pe nimeni. Ceea ce-i înjosește pe oameni e minciuna. A minți nu înseamnă oare a abdica? Delphine trăiește despărțită de bărbatu-său de atâta vreme. De altfel, eu însumi am să-i spun alsacianului că trebuie să-mi cedeze femeia pe care nu e-n stare s-o facă fericită.”

Această luptă a lui Rastignac cu el însuși ținu multă vreme. Deși până la urmă virtuțile tinereții trebuiau să iasă biruitoare, o curiozitate de neînvins îl împinse pe la ceasul patru și jumătate, pe înnoptate, către casa Vauquer, pe care

Își jurase lui însuși s-o părăsească pentru totdeauna. Voia să afle dacă Vautrin murise. După ce-i administrase un vomitiv, Bianchon plecase la spital cu materiile debordate de Vautrin, pentru a le face analiza chimică. Văzând că domnișoara Michonneau stăruie cu tărie să le arunce, bănuielile lui se întăriseră. Pe de altă parte, Vautrin își revenise prea repede pentru ca Bianchon să nu bănuiască în toată întâmplarea un complot urzit împotriva omului care înveselea întreaga pensiune. Când Rastignac se întoarse acasă, Vautrin se afla în sala de mâncare, rezemat de sobă, în picioare. Atrăși de vestea duelului lui Taillefer-fiul, clienții pensiunii; cu excepția lui moș Goriot, dornici să cunoască amănuntele acestei afaceri și înrâurirea ei asupra sorții Victorinei, se adunaseră mai devreme decât de obicei și discutau despre această întâmplare. Când sosi, Eugène dădu cu ochii de Vautrin, care ședea neclintit și a cărui privire îi pătrunse atât de adânc în inimă și îi mișcă atât de puternic cele câteva coarde vinovate, încât se cutremură.

— Ei bine, dragă băiete, îi spuse ocnașul evadat, Cârna¹⁰³ o să aibă multă bătaie de cap cu mine. După cum spun aceste doamne, am biruit o hemoragie cerebrală, care ar fi putut ucide un bou.

— Ah, poți să spui chiar un taur! exclamă văduva Vauquer.

— Îți pare rău că n-am murit? îi spuse Vautrin în șoaptă lui Rastignac, incredințat că-i ghicise gândurile. Asta ar însemna că ești un om al dracului de tare!

— Pe Dumnezeuul meu, zise Bianchon, domnișoara Michonneau vorbea alaltăieri de un domn poreclit Păcălește-Moartea. Numele ăsta ți s-ar potrivi de minune.

Cuvântul acesta avu asupra lui Vautrin efectul unui trăsnet: păli, se clătină, și privirea lui, cu forța ei de atracție, căzu ca o rază de soare asupra domnișoarei Michonneau, care, sub această țâșnire de voință, simți cum i se moaie

¹⁰³ Moartea (n.r.).

genunchii. Fatal bătrâna se lăsă moale pe un scaun. Lepădând masca blajină sub care își ascundea adevărata lui fire chipul ocnașului se înfățișă deodată atât de sălbatic încât Poiret, dându-și seama că domnișoara Michonneau se află în primejdie, sări între ea și Vautrin. Neînțelegând încă nimic din această drama ceilalți pensionari rămaseră uluiți. În aceeași clipa se auziră în uliță pași soldățești și zăngănit de arme. În timp ce Collin căuta o ieșire, uitându-se cu o mișcare reflexă la pereți, patru oameni se iviră în ușa dinspre salon. Cel dintâi era șeful Siguranței, ceilalți trei erau ofițeri de poliție.

— În numele legii și al regelui! spuse unul dintre ofițeri, al cărui glas fu acoperit de un murmur de uimire.,

În cuprinsul încăperii se așternu îndată tăcerea, iar pensionarii se traseră în lături, lăsând loc de trecere celor trei polițiști, toți cu mâna în buzunar, pe pistolul încărcat. Doi jandarmi, care veneau în urma agenților, se așezară în fața ușii dinspre salon, și alți doi – în fața cetei care da spre scară. Afară, pe pavajul care mărginea tot lungul fațadei, se auziră pași și puști de soldați. Păcălește-Moartea nu mai putea să aibă nicio nădejde de fugă; toate privirile se pironiră, doborâtoare, asupra lui. Șeful se duse drept la el și dintru început îi dădu o lovitură atât de puternică, încât peruca îi căzu, dezvăluind capul lui Collin în toată hâda lui urâtenie. Cu părul roșu-cărămiziu, tăiat scurt, care dădea întregii lui înfățișări o înfricoșătoare expresie de forță și de viclenie, capul și chipul, în deplină potrivire cu trupul, se iviră într-o străluminare de inteligență, ca și când toate focurile infernului l-ar fi cuprins în vâlvătaia lor. În clipa aceea toți cei de față îl înțelesesă pe Vautrin pe de-a-ntregul – cu trecutul, cu prezentul, cu viitorul lui, cu credințele lui neîndurate, cu religia bunului său plac, cu acea regească putere pe care i-o dădea cinismul gândirii și faptelor lui, precum și forța unei organizații ce nu se da îndărăt de la nimic. Sângele îi năvăli în obraz, iar în ochi îi fulgeră două scânteieri ca de pisică

sălbatică. Și deodată avu o zvâcnire în sine, cu o mișcare atât de feroce în forța ei stăpânită și cu un asemenea răcnet, încât toți pensionarii izbucniră în strigăte de spaimă. Văzându-l încordat ca un leu, agenții, ținând seama și de larma celor din jur, scoaseră pistoalele. Cu sclipirea țevelor de armă în față, Collin își dădu seama de primejdia în care se află și deodată făcu dovada celei mai mari puteri omenești. Cumplită și măreață priveriște! În înfățișarea lui se săvârși o schimbare, care n-ar putea fi asemuită decât cu aceea care se petrece într-un cazan plin cu fumegarea aburilor, gata să arunce în aer un munte întreg, dar pe care o singură picătură de apă rece îi împrăstie într-o clipită. Picătura de apă care îi răci turbata-i mânie fu o reflecție care-i trecu prin minte cu iuțeala unui fulger. Cu ochii la perucă, Collin zâmbi:

— Astăzi ți-ai uitat politetea acasă, spuse către șeful Siguranței.

Și, întinzând mâinile spre jandarmi, le făcu semn din cap să se apropie.

— Domnilor jandarmi, puneți-mi cătușele sau lanțul. Cei de față sunt martori că nu opun împotrivire.

Repeziciunea cu care lava și focul țâșniră și se traseră înapoi în acest vulcan uman stârni în sala de mâncare un murmur de admirație.

— Ți-a cam pierit piuitul, domnule care înfunzi oamenii-n pușcării, urmă ocnașul, cu ochii asupra vestitului director al poliției judiciare.

— Hai, dezbrăcați-l! spuse omul din ulicioara Sainte-Anne, cu o înfățișare plină de dispreț.

— De ce? zise Collin. Aici sunt și doamne. Eu nu tăgăduiesc nimic și mă predau.

Se opri o clipă și se uită asupra adunării, ca un orator care se pregătește să facă destăinuiri uluitoare.

— Scrie, taică Lachapelle, spuse el întorcându-se către un bătrânel cu părul alb care se așezase la capătul mesei, după ce scosese dintr-o geantă procesul-verbal de arestare.

Recunosc că sunt Jacques Collin, zis și Păcălește-Moartea, condamnat la douăzeci de ani de ocnă, și am dovedit chiar acum că-mi merit porecla. Dacă n-aș fi făcut decât să ridic mâna, spuse el către clienții pensiunii, acești trei copoi ar fi vărsat toată *povidla* din mine pe *bulevardul* domestic al măicuței Vauquer. Netrebnicii ăștia îți întind tot felul de capcane!

La aceste cuvinte, doamna Vauquer simți că se sfârșește.

— Dumnezeule, să-nnebunești, și alta nu! Când mă gândesc că nu mai departe decât aseară am fost cu el la teatrul Gaîté! zise ea către Silvia.

— Fii înțeleaptă, măicuță, urmă Collin. Ce mare nenorocire, c-ai fost ieri în loja mea la Gaîté? strigă el. Te socoti cumva mai bună decât noi? Toate ticăloșiile pe care le ducem noi în spinare sunt mai puțin decât ticăloșia pe care o purtați în suflet voi, mădulare fleșcăite ale unei lumi putrede. Chiar și cel mai bun dintre voi e mai rău decât mine. Oprindu-și privirile asupra lui Rastignac, îi trimise un surâs voios, care contrasta ciudat cu aspra înfățișare a chipului său. Cu toate astea, îngerașule, micul nostru târg merge mai departe, dacă-l vei primi! Știi?

Și fredonă:

*Fanchetta mea-i fermecătoare
În simplitatea ei...*

N-ai nicio grijă; urmă el. Știu eu cum să-mi încasez drepturile; sunt prea temut ca să îndrăznească cineva să mă *pingească!*

Toată ocna, cu graiul și cu obiceiurile ei, cu năprasnicele treceri de la glumă la groază, cu înspăimântătoarea-i măreție, cu familiaritatea și cu josnicia ei, apăru deodată în aceste câteva cuvinte și în acest om, care nu mai era un om, ci tipul reprezentativ al unei întregi nații degenerate, al unui popor sălbatic și logic, brutal și mlădios. Într-o clipită, Collin

se ridicase la înălțimea unui poet blestemat, în sufletul căruia se încăierau toate simțirile omenești, afară de una singură – căința. Avea privirea arhanghelului prăbușit, pornit să ducă un război, fără de sfârșit. Rastignac lăsă ochii în jos, primind această vinovată înrudire drept o ispășire a gândurilor lui urâte.

— Cine m-a trădat? întrebă Collin trecându-și cumplita privire peste toți cei de față. Și, oprindu-se asupra domnișoarei Michonneau, urmă: Tu, hoasă bătrână!. Tu, care-ți vâri nasul peste tot locul, tu mi-ai pricinuit și așa-zisa dambă de azi-dimineață!... Cu două vorbe te-aș putea trimite să-ți rețezi capul peste opt zile. Te iert, pentru că sunt creștin. De altfel, nici nu m-ai vândut tu. Dar atunci, cine? Ha, ha, cotrobăiți pe sus, strigă el auzind sus pașii polițiștilor, care-i deschideau dulapurile și-i luau hârtiile. Cuibu-i gol, păsăruicile au șters-o încă de ieri, așa că n-aveți să aflați nimic. Registrele mele de comerț sunt aici, spuse el ciocnind cu degetul în frunte. Acuma știu cine m-a vândut. Nu poate fi altul decât nemernicul acela de Fir-de-Mătase. Nu-i așa, taică Înhață-lume? îl întrebă pe șeful poliției. Numai el știa că păstrez banii acolo sus. Dar acum n-o să mai găsiți nimic, drăguții mei copoiași. Cât despre. Fir-de-Mătase, în cel mult cincisprezece zile o să-l vedeți cu *grădiniță pe burtă*, chiar dacă-l veți păzi cu toată jandarmeria voastră. Dar Michonnetti ăsteia cât i-ați dat? întrebă pe polițiști. O mie de taleri! Află că făceam mai mult decât atât, frumoasa mea Ninon, putregăită doamnă de Pompadour în zdrențe, Venera de la Père-Lachaise! Dacă mi-ai fi dat de veste, ai fi umflat șase mii de franci. Ah, nu știai, bătrâna vânzătoare de oameni; dac-ai fi știut, ai fi încheiat târgul cu mine. Da, ți i-aș fi dat, ca să scap de o călătorie care mă plictisește și care mă face să pierd bani, spunea el pe când polițiștii îi puneau cătușele. Oamenilor ăstora le face o mare plăcere să mă târâie îndelung ca să mă descoasă. Cel puțin dacă m-ar trimite îndată la ocnă, aș putea în scurtă vreme să-mi reiau

ocupațiile, în ciuda micilor gură-cască de pe Quai des Orfèvres¹⁰⁴. Acolo, la ocnă, toți au să se dea de ceasul morții ca să înlesnească evadarea generalului lor, bunul Păcălește-Moartea! Este printre voi vreunul care să aibă bogăția asta a mea, peste zece mii de frați gata să facă orice pentru voi? Întrebă el cu mândrie. Și, bătându-se în piept, spuse: E ceva bun aici: în viața mea n-am trădat pe nimeni! Hei, oală hârbuită, ia te uită la oamenii ăștia, zise Collin întorcându-se către fata bătrână. E-adevărat, la mine se uită cu spaimă; dar când dau cu ochii de tine, li se-ntorc mațele pe dos de scârbă. Hai, du-te de-ți umflă câștigul.

Tăcu un răstimp, uitându-se la ceilalți pensionari.

— Ce vă holbați ca proștii? N-ați văzut în viața voastră un ocnaș? Un ocnaș ca Jacques Collin, aici de față, este un om mai curajos decât ceilalți oameni și care protestează împotriva profundelor decepții pe care i le pricinuieste contractul social, cum spune Jean-Jacques, al cărui elev mă fălesc a fi. Pe scurt, stau singur împotriva guvernului, cu toată liota lui de jandarmi, tribunale, bugete, și pe toți îi învârtesc pe deget.

— Drace, zise pictorul, ce minunat desen ar ieși!

— Ia spune-mi, paj al măriei-sale călăul, guvernator al VĂDUVEI (nume plin de o cumplită poezie, pe care ocnașii îl dau ghilotinei), adăugă el întorcându-se către șeful poliției de siguranță, fii băiat de treabă și spune-mi dacă-i adevărat că m-a vândut Fir-de-Mătase. N-aș vrea să plătească pentru altul, n-ar fi drept.

În clipa aceea, agenții care cotrobăiseră peste tot și inventariaseră totul, se întoarseră în sala de mâncare și schimbaseră câteva cuvinte în șoaptă cu șeful expediției.

Procesul-verbal era încheiat.

— Domnii mei, spuse Collin întorcându-se către pensionari, peste puțin au să mă ia. Toți mi-ați arătat bunăvoință în timpul cât am locuit în această casă, și vă

¹⁰⁴ Chei din Paris unde se află situată clădirea Prefecturii poliției.

rămân recunoscător. Primiți cuvântul meu de bun rămas. Îmi veți îngădui, sper, să vă trimit smochine din Provence.

Făcu câțiva pași către ușă, dar se întoarse către Rastignac.

— Rămâi cu bine, Eugène, spuse el cu un glas blând și trist, care nu se potrivea de fel cu vorbirea-i repezită de până acum. Ți-am lăsat un prieten devotat, dacă vei fi vreodată la strâmtoare.

Cu toate că avea mâinile prinse în cătușe, se puse în gardă, dădu comanda ca un maestru de scrimă, strigă „Unu, doi!” și fanda.

— Dacă ai vreun necaz, du-te la el. Poți dispune deopotrivă de om, ca și de bani.

Ciudatul personaj învăluî cuvintele din urmă în destule schime de mășcărici, ca să nu le poată înțelege decât el și Rastignac. După ce jandarmii, soldații și polițiștii plecară, Silvia, fricționându-și stăpâna cu oțet pe tâmpile, se uită la pensionari, care ședeau buimăciți.

— Cu toate astea, spuse ea, a fost un om! Această frază rupse vraja care-i cuprinsese pe toți sub înrâurirea feluritelor simțăminte stârnite de aceasta scenă. În clipa aceea, pensionarii, după ce se uitară unii la alții, își opriră privirile toți deodată asupra domnișoarei Michonneau, care se ghemuise lângă sobă, subțire, sfrijită și rece ca o mumie, cu ochii în pământ, ca și când s-ar fi temut că umbra abajurului nu e destul de împânzită ca să-i ascundă expresia privirilor. Antipatia pe care i-o purtau toți de multă vreme se lămuri deodată. Un murmur care prin desăvârșită lui unitate de sunet mărturisea un dezgust unanim prinse a răsună înăbușit. Domnișoara Michonneau îl auzi, dar rămase locului. Bianchon, cel dintâi, se plecă la urechea vecinului său.

— Dacă fata asta rămâne la masă, eu plec, spuse el cu jumătate glas.

Într-o clipită, toți, afară de Poiret, încuviințară propunerea studentului în medicină, care, tare pe această adeziune

obștească, se îndreptă către bătrânul pensionar.

— Dumneata, care ești legat în chip deosebit cu domnișoara Michonneau, îi spuse el, vorbește-i, fă-o să înțeleagă că trebuie să plece chiar acum.

— Chiar acum? repetă Poiret cu mirare.

Apoi se duse lângă bătrână și-i spuse câteva cuvinte, în șoaptă.

— Dar mi-am plătit pensiunea pe toată luna, stau aici pe banii mei, ca și toți ceilalți, zise ea aruncând asupra pensionarilor o privire de viperă.

— Dacă e numai atât, avem să punem mână de la mână, ca să-ți dăm banii înapoi, spuse Rastignac.

— Domnul e de partea lui Collin, spuse ea țintind către student o privire înveninată și întrebătoare, și nu e greu de ghicit din ce pricină.

La acest cuvânt, Eugène sări, de parcă ar fi vrut să se năpustească asupra bătrânei domnișoare și s-o gâtuie. Privirea ei, a cărei perfidie o înțelesese prea bine, îi aruncase o groaznică lumină în suflet.

— Las-o! strigară ceilalți pensionari. Rastignac își încrucișa brațele, fără cuvânt.

— Să sfârșim cu domnișoara Iuda, spuse pictorul întorcându-se către doamna Vauquer. Doamnă, dacă nu vrei s-o dai afară pe Michonetta asta, află că vom părăsi cu toții baraca dumitale, spunând pretutindeni că aici nu locuiesc decât spioni și ocnași. În caz contrariu însă, nu vom pomeni nimic despre acest eveniment, care, la urma urmei, s-ar fi putut întâmpla și în societatea cea mai bună. Câtă vreme ocnașii nu sunt arși cu fierul roșu în frunte și nu li se interzice să se deghizeze în pașnici burghezi și să facă farse proaste, cum au obiceiul.

În urma acestui discurs, doamna Vauquer își reveni în fire ca printr-o minune, se îndreptă din șale, își încrucișa brațele și deschise ochii limpezi, fără urmă de lacrimă.

— Dar, dragă domnule, vrei să-mi ruinezi casa? Iacă,

domnul Vautrin... Of, Doamne, își spuse întrerupându-se singură, nu pot să-i spun decât pe numele lui de om cinstit! Iată, urmă bătrâna, am rămas cu un apartament gol, și dumneata vrei să am încă două de închiriat, într-un sezon în care nimeni nu se mai mută...

— Domnilor, să ne luăm pălăriile și hai să mâncăm la Flicoteaux, în piața Sorbonei, zise Bianchon.

Socotind dintr-o singură privire care e partea cea mai de folos pentru sine, doamna Vauquer se duse în grabă către domnișoara Michonneau.

— Haide, drăguța mea, desigur că dumneata nu vrei să-mi ruinezi întreprinderea, nu-i așa? Vezi bine în ce situație mă pun domnii aceștia. Retrage-te în camera dumitale astă-seară.

— Nu asta, nu asta, strigară pensionarii, noi vrem să plece chiar acum din casă!

— Dar biata domnișoară nici n-a stat la masă, spuse Poiret cu glas plângăreț.

— Să mănânce unde-o pofti, strigară mai multe glasuri.

— Afară cu spioana!

— Afară cu spionii!

— Domnilor, izbucni Poiret ridicându-se deodată la înaltul curaj pe care iubirea îl dă chiar și berbecilor, respectați o persoană de sex contrariu.

— Spionii n-au sex, zise pictorul.

— Minunată *sexoramă*!

— *Afarorama*!

— Domnilor, asta este o necuviință. Când dai afară pe cineva, trebuie să păstrezi anumite forme. Noi am plătit și deci rămânem aici, zise Poiret punându-și șapca-n cap și așezându-se pe un scaun lângă domnișoara Michonneau, pe care doamna Vauquer o dăscălea de zor.

— Răutăciosule, îi spuse pictorul în batjocură, hai, răutăcios mic ce ești, cară-te!

— Foarte bine, dacă nu plecați dumneavoastră, plecăm

noi ăștilalți, zise Bianchon.

Și pensionarii se îndreptară toți către salon.

— Ce vrei să-mi faci, domnișoară? strigă doamna Vauquer. Sunt ruinată. Nu poți să rămâi aici. Sunt în stare să se dedea la acte de violență.

Domnișoara Michonneau se ridică.

— Pleacă! – Nu pleacă! – Pleacă! – Nu pleacă!

Aceste cuvinte repetate alternativ, ca și ostilitatea comentariilor ce se făceau pe socoteala ei, o siliră pe domnișoara Michonneau să plece, după ce hotărî cu gazda anumite condiții, într-o convorbire dusă pe șoptite.

— Am să mă duc la doamna Buneaud, zise ea cu glas amenințător.

— Dar du-te unde vrei, domnișoară, răspunse doamna Vauquer socotindu-se greu. Jignită de faptul că bătrâna domnișoară alesese o firmă rivală, care îi era deci odioasă. Du-te la Buneaud, ca să-ți dea toate scursorile de vinuri și mâncări cumpărate de la dughenile cele mai proaste.

Pensionarii se așezară pe două rânduri, într-o tăcere deplină. Poiret o învălui pe domnișoara Michonneau într-o privire atât de duioasă și se arătă atât de naiv nehotărât dacă să plece cu ea sau să rămână, încât ceilalți, fericiți că bătrâna domnișoară pleacă, izbucniră în râs, uitându-se unii la alții.

— Cuțu-cuțu-cuțu, Poiret! îi strigă pictorul. Haide, hopa sus! Hopa!

Slujbașul de la Muséum începu să cânte în batjocură prima strofă dintr-o romanță foarte cunoscută în acea vreme:

*Plecând în depărtata Sirie,
Frumosul, junele Dunois...*

— Hai, du-te! Mori de nerăbdare săjpleci cu ea. *Trahit sua*

*quemque voluptas!*¹⁰⁵ zise Bianchon.

— Sau: fiecare își urmează respectiva, traducere liberă după Virgiliu, îl îngână repetitorul.

Domnișoara Michonneau întorcând ochii către Poiret și schițând o mișcare ca și când ar fi vrut să-l ia de braț, bătrânul nu se mai putu împotrivi acestei chemări și sări s-o sprijine, ceea ce stârni o dezlănțuire de aplauze și de hohote de râs.

— Bravo, Poiret! – Bătrânul Poiret! – Apolo Poiret! – Marte-Poiret! – Poiret cel neînfricat!

Tocmai atunci sosi un comisionar, aducând o scrisoare pentru doamna Vauquer, care, după ce o citi, se lăsă moale pe scaun.

— Nu-mi mai rămâne decât să dau foc casei, trăsni-o-ar Dumnezeu! Taillefer-fiul a murit la ceasul trei. Am dorit binele celor două doamne și-acum, iată, îmi primesc pedeapsa. Doamna Couture și Victorine rămân la tatăl fetei și cer să le trimit lucrurile. Domnul Taillefer i-a îngăduit fetei s-o țină pe văduva Couture ca doamnă de companie. Patru apartamente libere, cinci clienți care pleacă!...

Se așează, gata parcă să izbucnească-n plâns.

— Mi-a intrat nenorocirea-n casă! strigă ea.

În stradă se auzi hureit de roți, care se opriră în fața porții.

— Cine știe ce chilipir ne mai vine?! zise Silvia.

Goriot se ivi în ușă, cu fața strălucitoare și îmbujorată de fericire, de-ai fi zis că s-a întors la anii tinereții.

— Goriot în trăsură? spuseră pensionarii. Să știți că vine sfârșitul pământului!

Fostul fabricant de făinoase se duse drept la Eugène, care rămăsese îngândurat într-un ungher, și-l luă de braț.

— Haide, îi spuse el cu voioșie.

— Nu știi ce s-a întâmplat? îl întrebă Eugène. Vautrin era un fost ocnaș și a fost arestat adineauri, iar Taillefer-fiul a

¹⁰⁵ „Fiecare se lasă dus de gusturile lui” (lat.), aforism din Vergiliu, *Egloge*, II, 65.

murit.

— Ei și? Ce ne privesc pe noi treburile astea? răspunse moș Goriot. Astă-seară iau masa cu fie-mea, la dumneata, pricepi? Te așteaptă, haide!

Și-l trase de braț cu atâta putere, încât îl luă cu forța, răpindu-l ca pe-o iubită.

— Să mâncăm! strigă pictorul. – Își apropiară scaunele și se așezară...

— Zău că azi e ziua nenorocirilor! spuse butucănoasa Silvia. Tocana mea de berbec s-a prins. Ce să fac? O s-o mâncăți arsă!

Doamna Vauquer nu cuteză să sufle niciun cuvânt, numărând în jurul mesei numai zece inși în loc de optsprezece; toți se străduiră însă s-o consoleze și s-o înveselească. Dacă la început clienții externi discutară despre Vautrin și despre întâmplările de peste zi, îndată după aceea, lăsându-se în voia convorbirii, care șerpuia printr-atâtea subiecte, ajunseră a vorbi despre dueluri, despre ocnă, despre justiție, despre legile care trebuiau schimbate, despre pușcării. După un scurt răstimp se aflau la o mie de leghe de Jacques Collin, de Victorine și de fratele ei. Deși nu erau decât zece la număr, făcură larmă cât douăzeci, așa că păreau a fi mai mulți decât în zilele celelalte; aceasta fu singura deosebire dintre masa din seara aceea și cea din ajun. Obişnuita nepăsare a acestei lumi egoiste, care a doua zi avea să găsească în faptele diverse ale Parisului o altă pradă de sfâșiat, ieși biruitoare și de data aceasta și până la urmă chiar și doamna Vauquer se liniști sub alinarea speranței, care cuvânta prin gura butucănoasei Silvia.

Ziua aceea și desfășurările din cursul serii aveau să fie o adevărată fantasmagorie pentru Eugène, care, cu toată firea lui tare și cu toată judecata lui cumpănită, nu izbutea să pună nicio rânduială în gândurile lui când se trezi într-un cupeu de piață, alături de moș Goriot, ale cărui vorbe

mărturiseau o neobișnuită bucurie și îi sunau la ureche, după atâtea emoții, ca și când ar fi venit de undeva din depărtarea unui vis.

— De azi-dimineață toate-s gata. O să luăm masa toți trei împreună, împreună! De patru ani n-am mai mâncat cu Delphine, cu micuța mea Delphine. O seară întreagă are să stea lângă mine. Am muncit ca un lucrător, în cămașă și cu mânecile sumese. Suntem la dumneata de azi-dimineață. Am ajutat la căratul mobilelor. Ah, ah, nici nu-ți poți închipui ce drăguță e la masă. Are să-mi poarte de grijă: „Uite, tăticule, ia din asta, e foarte bună”. Și eu n-o să pot mânca. Oh, de când n-am mai stat cu ea în tihnă, așa cum o să stăm acuma!

— Oare s-a întors lumea pe dos? îi spuse Eugène.

— Pe dos? zise moș Goriot. Dar niciodată lumea n-a fost așa de bine așezată. Pe ulițe vad numai fețe vesele, oameni care își dau mina și se îmbrățișează; oameni fericiți, de parcă fiecare s-ar duce să mănânce la fie-sa, să *chefuiască* la o masă strașnică, pe care a comandat-o chiar în fața mea bucătarului-șef de la Café des Anglais. Dar, pe dumnezeul meu, când ești cu ea, chiar și fierea ți se pare dulce ca mierea.

— Am impresia că revin la viață, zise Eugène.

— Hai, birjar, grăbește! strigă moș Goriot ridicând geamul din față. Mână mai iute, ai o sută de gologani bacșiș dacă mă duci în zece minute unde ți-am spus.

Primind această făgăduială, birjarul trecu prin Paris ca un fulger.

— Mână tare-ncet, spunea însă moș Goriot.

— Dar unde mă duci dumneata? îl întreabă Rastignac.

— La dumneata acasă, răspunse moș Goriot.

Cupeul opri în strada Artois. Bătrânul coborî cel dintâi și aruncă zece franci birjarului, cu dărnicia unui văduvoi care, cuprins în vârtejul desfătărilor lui, și-a pierdut orice socoteală.

— Hai sus, îi spuse lui Rastignac târându-l printr-o curte și îndrumându-l către ușa unui apartament de la catul al treilea, în fundul unei case noi și cu înfățișare frumoasă.

Moș Goriot nu mai avu nevoie sa sune. Thérèse, camerista doamnei de Nucingen, le deschise îndată ușa. Eugène se trezi într-un minunat apartament de holtei, alcătuit dintr-o anticameră, un salonaș, un dormitor și un cabinet de toaletă cu ferestrele către o grădină. În salonaș, a cărui mobilă și împodobire puteau fi asemuite cu tot ce era mai frumos și mai plăcut în Paris, o găsi pe Delphine, care, învăluită în lumina luminărilor, se ridică de pe canapeluța din fața căminului și, lăsând evantaiul cu care se apăraseră de dogoarea focului, îi spuse cu glas plin de duioșie:

— A trebuit deci să trimit să te aducă, domnule care nu înțelege nimic!

Thérèse ieși. Studentul o cuprinse pe Delphine cu brațele, o strânse cu putere și plânse de bucurie. Acest ultim contrast între ceea ce vedea acum și ceea ce văzuse mai înainte, în cursul unei zile, în care după atâtea zbuciumări își simțea mintea și inima trudite, îi pricinui o dezlănțuire de sensibilitate nervoasă.

— Știam eu că te iubește, murmură încetinel moș Goriot către fie-sa, în vreme ce Eugène zăcea pe canapeluță fără să poată rosti un singur cuvânt și fără să-și dea încă seama cum se săvârșise această nouă minune.

— Vino să vezi, îi spuse doamna de Nucingen luându-l de mână și ducându-l într-o odaie care, prin covoarele, mobilele și cele mai minunate amănunte ale ei, îi reaminti în proporții mai mici camera Delphinei.

— Lipsește patul, zise Rastignac.

— Da, domnule, răspunse Delphine roșind toată și strângându-i mâna.

Eugène o cuprinse cu privirea și, neștiutor încă, înțelese câtă adevărată și castă sfială poate sălăslui în sufletul unei femei care iubește.

— Ești una din făpturile vrednice de o adorație veșnică, îi spuse ea la ureche. Da, îndrăznesc să ți-o spun pentru că ne înțelegem atât de bine: cu cât o iubire este mai puternică și mai sinceră, cu atât mai mult se cuvine să fie învăluită, tănuită, Să nu încredințăm secretul nostru oricui.

— A, eu n-am să fiu oricine, mormăi moș Goriot.

— Știi prea bine că dumneata ești una cu *noi*.

— Oh, iată ceea ce vreau să aud! Nici n-o să vă sinchisiți de mine, nu-i așa? Eu am să plec și am să mă-ntorc ca un duh bun care este pretutindeni și pe care-l știi lângă tine, fără să-l vezi. Eh, Delphinette, Ninette, Dedel! N-am avut dreptate când ți-am spus: „E un apartament drăguț în strada Artois, hai să-l mobilăm pentru el”? Tu nu voiai de fel. Ah, bucuria asta eu ți-am dat-o, cum tot eu ți-am dat și viața! Părinții trebuie să dea neconținut ca să fie fericiți. Să dea mereu, asta se cheamă să fii tată.

— Dar cum a fost? Întrebă Eugène.

— Păi da, ea nu voia de fel. I-era teamă c-o să-nceapă lumea să spună cine știe ce nerozii pe seama ei, ca și când lumea ar prețui cât fericirea! Parcă nu visează toate femeile să facă la fel ca ea...

Moș Goriot vorbea de unul singur. Doamna de Nucingen îl luase pe Rastignac în cabinetul de alături, unde se auzi un sărut luat în fugă. Mica încăpere era tot așa de elegantă ca și restul apartamentului, căruia de altfel, nu-i lipsea nimic.

— Ei, ți-am ghicit toate dorințele? Întrebă ea întorcându-se în salon ca să se așeze la masă.

— Chiar prea bine, răspunse el. Vai, acest lux desăvârșit, acest minunat vis înfăptuit, toată poezia acestei vieți pline de tinerețe și de eleganță – toate acestea le simt cu prea multă putere ca să nu fiu vrednic de ele. Și totuși, nu pot să le primesc de la dumneata, sunt prea sărac încă pentru ca...

— Ah! Ah! Ai și început să mi te împotrivești, spuse ea cu o ușoară notă de autoritate glumeață, făcând o mutrișoară drăgălașă cum fac femeile când vor să ia în râs un scrupul,

ca să-l poată înlătura cu totul.

Dar în ziua aceea Eugène își pusese întrebări prea grave, iar arestarea lui Vautrin, arătându-i în ce adânc abis era gata să se rostogolească, fusese un prea binevenit prilej de cercetare a simțămintelor înalte și a gingășiei lui sufletești pentru ca acum să cedeze în fața acestei mângâioase respingeri a gândurilor lui generoase. Îl cuprinse o tristețe adâncă.

— Cum, spuse doamna de Nucingen, ai de gând să nu primești? Dar știi ce înseamnă o asemenea respingere? Înseamnă că n-ai încredere în viitor, că nu cutezi să-ți legi viața dumitale de viața mea. Ți-e teamă deci că mă vei dezamăgi în afecțiunea pe care ți-o port? Dacă mă iubești și dacă... dacă te iubesc și eu, pentru ce te dai înapoi din fața unor atât de mărunte îndatoriri? Dacă ai ști cu câtă plăcere m-am ocupat de această mică gospodărie a dumitale, n-ai șovăi nicio clipă, ci mi-ai cere iertare. Am avut bani, care erau ai dumitale, și m-am folosit de ei, asta e tot. Te socoti om în toată firea, dar ești tot copil. Îmi ceri mult mai mult... („Ah”, își spuse ea înțelegând pătimașa privire a lui Eugène) și totuși faci atâtea mofturi pentru niște lucruri de nimic. Dacă nu mă iubești, atunci ai dreptate să nu primești. Soarta mea atârână de un singur cuvânt. Vorbește! Dar, tată, adăugă Delphine după un scurt răstimp întorcându-se către moș Goriot, convinge-l dumneata. Își închipuie oare că eu nu sunt tot așa de simțitoare ca și el în ce privește cinstea noastră?

Urmărind drăgălașa lor sfadă, moș Goriot avea surâsul fix al opiomanului care plutește în visurile lui de fericire.

— Copil ce ești! urmă Delphine luând mâna lui Eugène, ești în pragul vieții, îți stă în față o barieră pe care atâția alții n-o pot trece, o mână de femeie o ridică, și dumneata te dai îndărăt! Dar ai să izbutești, ai să faci o carieră strălucită, succesul ți-e scris pe frumoasa dumitale frunte. Nu vei putea să-mi dai înapoi atunci ceea ce îți împrumut astăzi? În vremea veche, doamnele nu dăruiau cavalerilor lor armuri,

spade, coifuri, zale, cai, ca să poată lua parte în numele lor la luptele ce se dădeau la feluritele serbări? Ei bine, Eugène, lucrurile pe care ți le ofer eu sunt armele epocii noastre, uneltele de care are nevoie orice om care vrea să răzbată în viață. Ce drăguță trebuie să fie mansarda dumată, dacă o fi semănând cu odaia tatei! Dar noi nu mai mâncăm astă-seară? Vrei să mă mănnești? Hai, răspunde, zise ea scuturându-l de mână. Pentru Dumnezeu, tăicuțule, hotărăște-l odată, sau, de nu, plec, și n-am să-l mai văd în viața mea.

— Am să te hotărâsc, zise moș Goriot smulgându-se din extazul său. Dragă domnule Eugène, ai de gând să împrumuți bani de la evrei, nu-i așa?

— Sunt nevoit, răspunse el.

— Bun! Te-am prins, urmă bătrânul scoțând un portofel ponosit de piele ferfeniță. M-am făcut ovrei și am achitat toate facturile. Uite-le. Pentru tot ce vezi aici, nu datorești nicio centimă. Nu-i vorba de cine știe ce sumă; una peste alta, cinci mii de franci. Ți i-am împrumutat eu. N-ai să mă refuzi, eu nu sunt femeie. Ai să-mi scrii o chitanță pe un petic de hârtie, iar banii ai să mi-i dai mai târziu.

Eugène și Delphine se priviră cu mirare, cu ochii plini de lacrimi. Rastignac luă mâna bătrânului și i-o strânse.

— Ei, ce? zise Goriot. Nu sunteți copiii mei?

— Dar, bietul meu tată, spuse doamna de Nucingen, cum ai făcut?

— Ei, asta-i! răspunse Goriot. Când te-am hotărât să-l instalezi într-un apartament mai aproape de tine și când te-am văzut cumpărând lucruri ca pentru o mireasă, mi-am spus: „Are să se-ncurce! Avocatul meu pretinde că procesul care trebuie intentat bărbatului tău ca să-l facem să-ți dea averea îndărăt are să țină mai bine de șase luni. Bun. Am vândut renta mea perpetuă de o mie trei sute cincizeci de livre. Din banii ăștia, cu cincisprezece mii de franci mi-am făcut o rentă viageră, garantată în ipotecă sigure, de o mie

două sute de franci pe an, iar cu restul capitalului, dragi copii, am achitat datoriile voastre la negustori. Cât despre mine, am sus o odaie care mă costă cincizeci de taleri pe an, iar cu patruzeci de gologani pe zi pot să trăiesc ca un prinț, ba o să-mi mai rămână și ceva în pungă. Haine nu prea stric, așa că altele, noi, aproape că nu-mi trebuie. Și uite-așa, de cincisprezece zile îmi râd în barbă, spunându-mi: „Ce fericiți au să fie!” Ei, nu sunteți. Fericiți?

— Oh, tăicuțule, tăicuțule! spuse doamna de Nucingen sărind în brațele bătrânului, care o luă pe genunchii lui.

Îl potopi cu sărutări, îi mângâie obrajii cu părul ei bălai și plânse din plin pe fața lui bătrâna, acum întinerită și strălucitoare.

— Tată dragă, tu ești un adevărat tată! Ba nu, nu există în toată lumea un alt tată ca tine. Eugène ține de mult la dumneata, dar cât are să te iubească acum!

— Dar bine, măi copii, zise moș Goriot, care de zece ani nu mai simțise inima fie-si bătând pe pieptul lui, dar bine, Delphinette, tu vrei să mor de fericire? Biata mea inimă se sfărâmă în țândări. Iacă, domnule Eugène, cu asta mi-ai și plătit datoria!

Și bătrânul își cuprinse fata într-o îmbrățișare atât de sălbatică, atât de nebună, încât ea spuse:

— Ah, mă doare!

— Te doare? zise el pălind. O privi cu o înfățișare de supraomenească suferință.

Pentru a zugrăvi așa cum se cuvine chipul acestui Crist al paternității, ar trebui să căutăm comparațiile în icoanele pe care prinții paletei le-au. Făurit ca să redea patimile suferite de mântuitorul oamenilor în izbăvirea lumii lor,

— Nu, nu te doare? urmă bătrânul, cu un surâs întrebător. Pe mine însă m-a durut strigătul tău. Asta are să te coste mai mult, îi spuse el în șoaptă, sărutând-o încetinel pe ureche, dar trebuie s-o plătești. Astfel, se supără el.

Eugène sta împietrit în fața nesecătuitului devotament al

acestui om și îl privea cu acea naiva încântare care în anii tineri se confundă cu credința.

— Mă voi dovedi vrednic de toate acestea, izbucni el cu însuflețire.

— O, dragul meu Eugène, ce cuvânt minunat ai spus!

Și doamna de Nucingen îl sărută pe frunte.

— Pentru tine, a refuzat pe domnișoara Taillefer și milioanele ei, spuse moș Goriot. Da, biata micuță te iubea. Și acum, după moartea fratelui ei, e bogată ca un Cresus¹⁰⁶.

— Oh, de ce-i spui asta? strigă Rastignac.

— Eugène, îi murmură Delphine la ureche, acum am totuși un regret pentru seara asta. Ah, Eugène, am să te iubesc mult! Și totdeauna.

— De la nunta ta și apoi a Nasiei, n-am mai avut o zi așa de frumoasă! striga moș Goriot. Oricâte suferințe mi-ar trimite Dumnezeu, dacă nu vor fi din pricina voastră îmi voi putea spune: „În luna februarie din anul acesta am avut o clipă în care am fost mai fericit decât poate fi un om într-o viață întreagă”. Întoarce fața-ncoace, Fifine, spuse bătrânul către fie-sa. E tare frumoasă, nu-i așa? la spune-mi, ai văzut multe femei care să aibă culorile atât de gingașe și gropița asta mică? Nu-i așa că nu? Ei bine, află că drăgălășenia asta. De femeie e opera mea. Și de-acî încolo, fiind fericită grație dumitale, are să fie de-o mie de ori mai frumoasă. Eu, vecine, pot să mă duc în infern; dacă-ți trebuie locșorul meu din paradis, ți-l dăruiesc. Eh, hai să mâncăm, să mâncăm, urmă el nemaștiind ce spune, toate astea sunt ale noastre.

— Bietul meu tată!

— Dacă ai ști, copila mea, zise bătrânul ridicându-se și ducându-se către ea, cuprinzându-i capul în mâini și sărutându-i cosițele aurii, dacă ai ști cât de fericit mă poți face tu și cu cât de puțină cheltuială! Nu trebuie decât să vii să mă vezi din când în când. Am să fiu sus, în odaia mea. N-

¹⁰⁶ Ultimul rege al Lidiei (560—546 î.e.n.) (stat antic din Asia Mică), căruia i se atribuiu averi fabuloase (n.r.).

ai de făcut decât un pas. Spune, îmi făgăduiești?

— Da, tată drag!

— Încă o dată.

— Da, tată bun!

— De ajuns. Dacă te-ai potrivi mie, te-aș pune să mi-o repeți de o sută de. Ori. Hai la masă!

Toată seara trecu în copilării de felul acesta, și moș Goriot nu se arătă mai puțin nebunatic decât ei doi. Se trântea la picioarele fie-si și i le săruta; rămânea îndelung cu ochii pierduți în ochii ei; își freca fruntea de rochia ei; pe scurt, făcea toate nebuniile pe care le-ar fi putut face cel mai tânăr și cel mai îndrăgostit amant

— Vezi, spuse Delphine către Eugène, când tata e cu noi, trebuie să fim numai ai lui. Câteodată asta are să ne stânjenească.

Eugène, care avusese câteva tresăriri de gelozie, nu putea să nu încuviințeze aceste cuvinte, în care se rezuma toată ingratitudinea.

— Și când are să fie gata apartamentul? întrebă Eugène uitându-se în jurul său. Astă-seară va trebui să ne despărțim?

— Da, însă mâine vei veni să iei masa cu mine, răspunse Delphine cu o privire vicleană. E ziua când mergem la Italieni.

— Am să-mi cumpăr și eu un bilet la parter, zise moș Goriot.

Era miezul nopții. Trăsura doamnei de Nucingen aștepta la poartă. Moș Goriot și Eugène se întoarseră la pensiunea Vauquer, vorbind despre Delphine cu o însuflețire care sporea cu fiecare clipă, încât cele două violente pasiuni ale lor ajunseră la un ciudat război de cuvinte. Eugène nu putea să nu recunoască în sinea lui că iubirea de tată a bătrânului, pe care nu o păta niciun interes, strivea prin stăruința și puterea ei propria lui iubire. În ochii tatălui idolul se înfățișa în toată clipa, strălucitor și pur, iar adorația lui creștea

neconținut, trăgându-și puterea deopotrivă din trecut ca și din viitor. Moș Goriot și Eugène o găsiră pe doamna Vauquer la gura sobei, între Silvia și Christophe. Bătrâna gazdă ședea ca Marius pe ruinele Cartaginei¹⁰⁷. Jeluindu-se împreună cu Silvia, își aștepta cei doi pensionari, singurii care-i mai rămăseseră. Deși lord Byron¹⁰⁸ îi atribuie lui Torquato Tasso¹⁰⁹ atât de minunate lamentații, ele nu ating totuși nici pe departe adâncul adevăr al celor care țâșneau din gura doamnei Vauquer.

— Așadar, Silvia, mâine n-o să ai de făcut decât trei cești de cafea. Of, mi-a rămas casa pustie! Cum să nu ți se sfâșie inima? Ce rost mai are viața fără clienți? Niciun rost. Mi-a rămas casa fără oameni, de parc-ar fi fără de mobile. Dar toată viața stă în mobile. Ce păcate am făcut, Doamne, că trimiți asupra mea atâtea nenorociri? Am cumpărat fasole și cartofi de iarnă, pentru douăzeci de persoane. Auzi dumneata, să mă trezesc cu poliția-n casă! O să mâncăm numai cartofi. Iar lui Christophe o să trebuie să-i dau drumul.

Savoirdul, care ațipise, se trezi brusc și spuse:

— Da, doamnă!

— Bietul băiat! zise Silvia. E ca un câine credincios.

— Sezon mort, nu se mută nimeni. De unde să-mi vină pensionari? O să-mi pierd mințile. Și sibila¹¹⁰ asta de Michonneau mi l-a luat și pe Poiret! Ce i-o fi făcut, ca să-l atragă până-ntr-atât încât să se țină de ea ca un cățeluș?

— Eh, drace, făcu Silvia ridicând capul, fetele astea

¹⁰⁷ E vorba de Caius Marius (156—86 î.e.n.), general roman, care, fugind din fața dușmanului său Sylla, a poposit pe ruinele Cartaginei; dar nici aici nu și-a găsit liniștea fiind urmărit de dușmani.

¹⁰⁸ *Lordul George Gordon Byron* (1788—1824), poet romantic englez, autorul unor poeme printre care : *Rătăcirile lui Child Harold*, *Ghiaurul*, *Parisina* etc. (n.r.).

¹⁰⁹ Torquato Tasso (1544—1595), poet italian, autorul cunoscutului poem *Ierusalimul liberat* (n.r.).

¹¹⁰ Categorisind-o pe domnișoara Michonneau drept „sibilă” (profeteasă), doamna Vauquer dovedește încă o dată insuficiența sa pregătire.

bătrâne cunosc toate meșteșugurile!

— Și bietul domn Vautrin, pe care l-au scos ocnaș... urmă văduva. Vezi tu, Silvia, asta e mai presus de puterile mele, nici acum nu-mi vine să cred. O grădină de om ca el, care numai pentru cafele plătea cincisprezece franci pe lună, până la ultima centimă!

— Și era darnic, zise Christophe.

— Trebuie să fie o greșeală, spuse Silvia.

— Da de unde! A mărturisit chiar el, urmă doamna Vauquer. Și când te gândești că toate astea s-au întâmplat în casa mea, într-un cartier așa de liniștit, că nu vezi trecând nici măcar o mătă! Mi se pare că visez, pe cinstea mea. Că, vezi tu, noi am văzut nenorocirea lui Ludovic al XVI-lea¹¹¹, am văzut căderea împăratului¹¹², l-am văzut apoi întorcându-se și căzând iarăși, dar toate acestea erau lucruri care puteau să se întâmple în chip firesc, pensiunile de familie însă n-aveau a se teme de nimic: de rege poți să te lipsești, dar de mâncat trebuie să mănânci în fiecare zi. Și când o femeie cinstită, născută de Conflans, dă la masă toate bunătățile, atunci, numai dac-ar veni sfârșitul pământului... Dar să știi că asta e: vine sfârșitul pământului!

— Și când te gândești că domnișoara Michonneau, care v-a făcut tot necazul ăsta, o sa se aleagă, după cât se spune, cu un câștig de o mie de taleri! exclamă Silvia.

— Să nu mai aud de ea, e o ticăloasă! zise doamna Vauquer. Și după toate celelalte, se muta la Buneaud! Femeia asta e în stare de orice, n-am nicio îndoială că la vremea ei a ucis, a furat, a făcut tot felul de grozăvii. Ea trebuia să înfunde ocna, nu acest biet om...

În clipa aceea, Eugène și moș Goriot traseră clopotul de la poartă.

— Ah, vin cei doi care mi-au rămas credincioși, spuse

¹¹¹ *Ludovic al XVI-lea* (1754—1793), rege al Franței, decapitat împreună cu soția sa Maria-Antoaneta, în 1793 (n.r.).

¹¹² E vorba de Napoleon I Bonaparte (n.r.).

văduva suspinând.

Cei doi credincioși, care abia își mai aduceau aminte de dezastrele ce se abătuseră asupra pensiunii, își anunțară gazda, fără prea multă ceremonie, că se vor muta pe Chaussée-d'Antin.

— Ah, Silvia, zise văduva, asta e cea din urmă nenorocire. Mi-ați dat o lovitură de moarte, domnilor! Mă seacă la inimă! Mi s-a pus o piatră aici. Ziua de azi m-a îmbătrânit cu zece ani. O să-nnebunesc, pe cinstea mea! Ce să mă fac cu toată fasolea din cămară? Să știi, Christophe, că dacă-mi pleacă toți clienții, mâine sunt silită să-ți dau drumul. Cu bine, domnilor, noapte bună.

— Dar ce are? întrebă Eugène pe Silvia.

— Ce să aibă? După cele întâmplate, a plecat toată lumea. Asta a înnebunit-o cu totul. Auziți-o cum plânge. Las', că-i face bine. De când o slujesc, e întâia oară când își deșartă și ea ochii.

A doua zi, doamna Vauquer se *cumînțise* – după cum spunea ea. Dacă părea mahnită, ca o femeie care își pierduse toți pensionarii și a cărei viața era greu zdruncinată, în schimb își păstrase toată judecata, arătând ce înseamnă adevărata durere, o durere profundă, care izvorăște din câștigurile pierdute, din vechile deprinderi rupte dintr-o dată. Desigur că niciun amant despărțindu-se de locurile în care a trăit alături de iubita lui nu le-ar fi cuprins într-o privire mai tristă decât aceea pe care doamna Vauquer o purta în dimineața aceea de-a lungul mesei sale goale. Eugène o consolă, spunându-i că în odaia lui are să se mute cu siguranță Bianchon, care își sfârșea stagiul de intern peste câteva zile, că slujbașul de la Muséum își arătase adesea dorința de a închiria apartamentul doamnei Couture și că, astfel, în scurtă vreme își va reface clientela.

— Să te-audă Dumnezeu, dragă domnule! Dar în casa asta s-a cuibărit nenorocirea. N-au să treacă nici zece zile, și ai să vezi că are să se arate și moartea, spuse bătrâna

aruncând o privire plină de jale asupra sălii de mâncare. Pe cine are să-l ia oare?

— Bine că ne mutăm! îi șopti Eugène lui moș Goriot.

— Doamnă, zise Silvia venind în goană, înspăimântată, de trei zile nu l-am mai văzut pe Mistigris.

— Ah, Doamne, dacă a murit pisica, dacă ne-a părăsit, eu...

Biata văduvă nu apucă să-și sfârșească vorba; își împreună mâinile și se prăbuși pe spătarul jilțului, doborâtă de această cumplită prevestire.

Către amiază, când venea poșta în cartierul Panteonului, Eugène primi o scrisoare într-un plic elegant, purtând în sigiliu armele familiei de Beauséant, înăuntru era o invitație către domnul și doamna de Nucingen pentru balul pe care urma să-l dea vicontesă și care fusese anunțat cu o lună înainte. Pe lângă această invitație, erau și câteva rânduri pentru Eugène:

„Am socotit, domnule, că vei primi bucuros să fi interpreta simțămintelor mele pe lângă doamna de Nucingen; îți trimit invitația pe care mi-ai cerut-o și voi fi încântată să cunosc pe sora doamnei de Restaud. Adu-mi deci pe această drăguță doamnă și ai grijă să nu-ți ia toată afecțiunea: îmi datorezi o parte și mie, în schimbul celei pe care, la rândul meu, ți-o port.

VICONTESĂ DE BEAUSÉANT”

„Dar, își spuse Eugène recitind biletul, doamna de Beauséant îmi spune destul de limpede că pe baronul de Nucingen nici nu vrea să-l vadă.”

Se duse în grabă la Delphine, fericit că-i poate dărui o bucurie pentru care fără îndoială că avea să fie răsplătit. Doamna de Nucingen era în baie. Rastignac așteptă în budoar, bântuit de o nerăbdare firească pentru un tânăr înflăcărat și grăbit să-și ia în stăpânire amanta pe care o

dorea de un an de zile. Sunt emoții pe care un tânăr nu le trăiește de două ori în viață. Cea dintâi femeie cu adevărat femeie de care se îndrăgostește un bărbat, adică aceea care i se înfățișează împodobită cu toată strălucirea ce se cere în înalta societate pariziană, nu va avea niciodată o rivală. Parisul își are un fel al lui de-a iubi care nu seamănă întru nimic cu celelalte iubiri din lume. Aici, nici bărbații, nici femeile nu se lasă înșelați de vitrinele pline de banalități sub care fiecare caută să-și ascundă cu decență așa-numitele simțăminte dezinteresate. În această lume, femeia nu are a-și împlini numai năzuințele inimii și pornirile simțurilor; ea știe prea bine că are de îndeplinit îndatoriri și mai însemnate față de nenumăratele vanități care prin îmbinarea lor alcătuiesc viața însăși. Aici mai cu osebire iubirea este prin. Însăși esența ei lăudăroasă, nerușinată, risipitoare, înșelătoare și fastuoasă. Dacă toate femeile de la curtea lui Ludovic al XIV-lea au pizmuț pe domnișoara de La Vallière¹¹³ pentru înflăcărată pasiune care l-a făcut pe acest mare principe să uite că manșetele lui costau o mie de taleri fiecare, atunci când și le-a sfâșiat ca să înlesnească intrarea ducelui de Vermandois¹¹⁴ pe scena lumii, ce s-ar mai putea cere restului omenirii? Fiți tineri și bogați, purtați titlurile cele mai înalte, dacă puteți împodobiți-vă și cu alte însușiri; cu cât veți arde mai multă tămâie la picioarele idolului vostru, dacă totuși aveți idol, cu atât el va fi mai binevoitor. Iubirea este o religie, și cultul ei costă mai scump decât cultul oricărei alte religii. Iubirea trece degrabă și trece ca un ștengar, căruia îi place să pustiască locurile pe care le străbate. Simțirea năvalnică este poezia mansardelor, căci ce ar deveni acolo iubirea, dacă n-ar avea nici măcar această avuție? Dacă aceste draconice legi ale codului

¹¹³ *Louise de la Baume-Le Blanc*, una dintre favoritele lui Ludovic al XIV-lea, căreia i-a dăruit castelul La Vallière (n.r.).

¹¹⁴ Unul dintre fiii nelegitimi ai Louisei de La Vallière, recunoscut ulterior de rege și făcut amiral la vârsta de cinci ani.

parizian își au excepțiile lor, ele nu pot fi găsite decât în singurătate, la sufletele care nu se lasă târâte de doctrinele sociale, la sufletele care trăiesc în preajma izvoarelor cu ape limpezi și iuți, dar care curg necurmat, la acele suflete care, iubind cu credință codrii verzi și ascultând fericite graiul infinitului scris pentru ele în toate lucrurile și pe care îl regăsesc aidoma în străfundurile lor, așteaptă cu răbdare să-și ia zborul, plângând pe bieții pământeni. Dar Rastignac, ca toți tinerii care au apucat să cunoască farmecul măririlor, voia să intre în lupta vieții înarmat din creștet până-n tălpi; îl cuprinsese înfrigurarea acestei lupte și se simțea poate îndeajuns de puternic ca s-o poată domina, dar nu cunoștea nici mijloace, nici ținta ambiției sale. În lipsa unei pure și sacre iubiri, singura care poate să umple o viață de om, această sete de putere poate deveni unul dintre lucrurile cele mai minunate; pentru aceasta este de ajuns s-o despoi de orice interes personal și să-i dai drept țintă slava patriei. Dar studentul nu ajunsese încă pe acea culme, din înălțimea căreia omul poate privi în voie și poate judeca limpede desfășurarea vieții. Până în clipa aceea el nu izbutise nici măcar să se desprindă cu totul din vraja acelor fragede și suave gânduri, care învăluie ca într-un frunziș tinerețea celor crescuți în provincie. El nu se hotărâse încă să treacă Rubiconul vieții pariziene. În ciuda înflăcăratei lui curiozități, se gândea totdeauna în taină la viața fericită pe care o duce adevăratul gentilom retras în castelul său. Totuși, cele din urmă scrupule ale sale se mistuiseră în ajun, când se văzuse în apartamentul lui. Bucurându-se de foloasele materiale ale vieții cum se bucura de multă vreme de foloasele morale pe care i le dădea calitatea lui de coborî tor dintr-o familie de aristocrați, el își lepădase pielea de provincial și își statornicise, încetul cu încetul, o situație din care își putea întrezări un viitor strălucit. Astfel, așteptând pe Delphine, tolănit alene în acest salonaș, care începea a fi oarecum al său, se vedea atât de departe de acel Rastignac care

descinsese cu un an în urmă în Paris, încât, privindu-l printr-un efect de optică morală ca printr-un ocean, se întreba dacă în acea clipă mai are ceva din personalitatea acestuia.

— Doamna vă așteaptă în camera dumisale, îi spuse Thérèse, la al cărei glas tresări.

O găsi pe Delphine fragedă și odihnită, întinsă pe canapeluța din fața căminului, în care ardea focul. Așa cum ședea, pe valuri de muselină, era cu neputință să n-o asemuiești cu acele minunate plante de India al căror fruct crește de-a dreptul din floare.

— În sfârșit, ai venit, spuse ea cu glas tulburat.

— Ghicește ce-ți aduc, zise Eugène luându-i mâna ca să i-o sărute.

Citind invitația, doamna de Nucingen avu o tresărire de bucurie. Întorcându-se către Eugène cu ochii în lacrimi, îl cuprinse cu brațele pe după gât și-l trase către sine, într-o dezlănțuire de vanitoasă satisfacție.

— Și numai dumitale (ție, îi spuse ea la ureche, dar să fim, cuminți, Thérèse e alături, în cabinetul de toaletă), numai dumitale îți datoresc fericirea asta? Da, îndrăznesc să spun că e o fericire. Dobândită prin dumneata, nu e așa că prețuiește mai mult decât o simplă biruință de amor propriu? Nimeni n-a vrut să mă ducă în lumea aceasta. Mă socoti, poate, mărunță, ușuratică, frivolă, ca orice pariziană; dar gândește-te, prietene, că sunt gata să-ți jertfesc orice și că dacă doresc mai aprig ca oricând să intru în lumea din foburgul Saint-Germain, e numai din cauză că dumneata faci parte din ea.

— Nu ai impresia, o întrebă Eugène, că doamna de Beauséant pare a ne spune că nu prea ține să-l aibă pe baronul de Nucingen la balul ei?

— Bineînțeles, răspunse baroana înapoindu-i scrisoarea, femeile acestea au geniul impertinenței. Dar aista n-are nicio însemnătate, eu am să merg totuși la bal. Știu că soră-mea va veni și ea. Își pregătește o rochie minunată. Eugène,

urmă Delphine cu glas scăzut, Anastasie vine la bal, ca să împrăştie nişte bănuieli cumplite. Nici nu ştii ce zvonuri umblă pe seama ei. Nucingen mi-a spus azi-dimineaţă că ieri, la club, se vorbea în gura mare. De ce atârnă, Doamne, cinstea femeilor şi a familiilor! Din cauza ei, sărmăna, m-am simţit eu însămi lovită, jignită. Se zice că domnul de Trailles ar fi semnat poliţe în valoare de vreo sută de mii de franci, aproape toate expirate, din care pricină urmează a fi pus sub urmărire. În această grea situaţie, soră-mea ar fi vândut unui ovrei toate bijuteriile ei – ştii, acele minunate bijuterii pe care ai avut prilejul să le vezi – moştenite de la mama domnului de Restaud. Pe scurt, de două zile nu se mai vorbeşte decât despre asta. Înţeleg deci prea bine pentru ce Anastasie îşi face o rochie de lamé şi pentru ce vrea să atragă asupra-şi toate privirile la balul doamnei de Beauséant, apărând în toată strălucirea şi cu toate bijuteriile. Dar nici eu nu vreau să rămân mai prejos. Totdeauna a căutat să mă strivească, niciodată n-a fost bună faţă de mine, care i-am făcut atâtea servicii, care i-am dat totdeauna bani când era strâmtorată... Dar să lăsăm lumea cealaltă, astăzi vreau să fiu deplin fericită.

Trecuse de miezul nopţii şi Rastignac se afla încă la doamna de Nucingen, care, copleşindu-l cu sărutările de despărţire ale tuturor amantilor – o despărţire încărcată cu toate bucuriile ce aveau să vină – îi spuse cu o înfăţişare tristă:

— Sunt aşa de fricoasă, aşa de superstiţioasă, în sfârşit, numeşte aceste simţăminte ale mele cum vrei, dar să ştii că tremur de spaimă să nu plătesc această fericire prin cine ştie ce cumplită catastrofă.

— Copil ce eşti! zise Eugène.

— Ah, aşadar astă-seară eu sunt copilul, spuse ea râzând.

Eugène se întoarse la pensiunea Vauquer hotărât ca a doua zi să se mute; pe drum se lăsa deci în voia acelor frumoase visuri pe care şi le făureşte orice tânăr când simte

încă pe buze gustul fericirii.

— Ei? îl întrebă moș Goriot când trecu prin fața ușii lui.

— Măine am să-ți povestesc tot, răspunse Eugène.

— Tot, nu-i așa? îi strigă bătrânul. Acuma culcă-te. Măine vom începe viața noastră fericită.

A doua zi, Goriot și Rastignac așteptau să vină un comisionar, ca să se mute de la pensiune, când, către amiază, se auzi în strada Neuve-Sainte-Geneviève huruitul unui echipaj care se opri la poarta casei Vauquer. Coborând din trăsură ei, doamna de Nucingen întrebă dacă tatăl ei se află încă la pensiune. La răspunsul afirmativ al Silviei, ea urcă sprintenă scările. Eugène era în camera lui, ceea ce vecinul său nu știa. După masa de amiază, el îl rugase pe moș Goriot să-i ia și bagajele lui, urmând ca pe la ceasul patru să se întâlnească în apartamentul din strada Artois. Pe când însă bătrânul era plecat după hamali, Eugène se dusesse la facultate, răspunsese la apel și, fără să-l vadă cineva, se întorsese, ca să încheie socotelile cu doamna Vauquer, nevoind să lase această sarcină în seama lui Goriot, care, în marea lui înflăcărare, ar fi fost în stare, fără doar și poate, să plătească din buzunarul lui suma datorată de Rastignac. Dar gazda ieșise în oraș. Eugène se urcă în odaia lui, ca să vadă dacă n-a uitat ceva, și se felicită că-i venise gândul acesta, când găsi polița în alb pe care i-o dăduse lui Vautrin și pe care, după ce o achitase, o aruncase cu nepăsare în sertarul mesei. Cum în ziua aceea nu era foc în sobă, Eugène era gata să înceapă a o rupe în bucățele mărunte, când, recunoscând glasul Delphinei, se opri, ca să nu mai facă niciun zgomot și astfel să poată auzi ceea ce avea să spună ea, socotind, firește, că nu poate să aibă nicio taină față de el. Apoi, de la cele dintâi cuvinte, găsi că discuția dintre tată și fiică e prea interesantă ca să n-o asculte.

— Ah, tată, spunea ea, dea Domnul să-ți fi venit la vreme gândul de-a cere socoteala averii mele, ca să nu mă trezesc

ruinată! Pot vorbi?

— Firește, nu-i nimeni acasă, răspunse moș Goriot cu glas schimbat.

— Dar ce ai, tată? Întrebă doamna de Nucingen.

— Mi-ai dat o lovitură de secure în creștetul capului, răspunse bătrânul. Dumnezeu să te ierte, copila mea! Tu nu știi cât de mult te iubesc. Dacă ai fi știut, nu mi-ai fi spus dintr-o dată asemenea lucruri, mai ales dacă situația nu este cu adevărat disperată. Dar spune-mi, ce s-a întâmplat de te-ai grăbit să vii aici, când peste câteva minute trebuia să ne mutăm în apartamentul din strada Artois?

— Ei, tată, în fața unei catastrofe, cine-și mai poate stăpâni cea dintâi mișcare? Avocatul tău ne-a ajutat să descoperim o clipă mai devreme nenorocirea care, fără nicio îndoială, avea să izbucnească mai târziu. Vechea dumitale experiență negustorească are să ne fie de folos în împrejurarea asta și am alergat la dumneata cum te agăți de o creangă când ești în primejdie să te îneci. Domnul Derville, văzând că Nucingen îi făcea atâtea șicane, l-a amenințat că-i va intenta un proces, spunându-i că autorizația președintelui tribunalului va fi dobândită fără întârziere. Nucingen a venit azi-dimineață la mine și m-a întrebat dacă vreau să-l ruinez și pe el, și pe mine. I-am răspuns că nu mă pricep de fel în treburile acestea, că am avut o avere a mea, ce s-ar fi convenit să fiu în posesia ei și că tot ce este în legătură cu această neînțelegere dintre noi îl privește pe avocatul căruia i-am încredințat procesul, pentru că eu nu știu și nu înțeleg nimic în această privință. Nu m-ai învățat să-i spun așa?

— Ba da, răspunse moș Goriot.

— După aceea, urmă Delphine, Nucingen m-a pus în curent cu afacerile lui. A aruncat toți banii lui și pe ai mei în niște întreprinderi abia începute, pentru care a trebuit să scoată sume mari. Dacă l-aș forța să-mi înapoieze dota, ar fi silit să depună bilanțul; pe când dacă mă învoiesc să aștept un an, se angajează pe cuvânt de onoare să-mi restituie o

avere îndoită sau întreită, investind capitalul meu în câteva întreprinderi din țară, la sfârșitul cărora aş rămâne stăpână pe toate bunurile lor. Tată dragă, vorbea cu toată sinceritatea și m-a înspăimântat. Mi-a cerut iertare pentru felul cum s-a purtat cu mine, mi-a redat libertatea, mi-a îngăduit să trăiesc așa cum voi dori eu. Cu condiția să-l las să gireze afacerile mele cu depline puteri, în numele meu. Ca să-și dovedească buna-credință, mi-a făgăduit că-l va chema pe domnul Deniile ori de câte ori voi vrea eu, ca să vadă dacă actele prin care mă va institui proprietară vor fi bine întocmite. Pe scurt, s-a predat în mâinile mele, legat cobză. Mi-a cerut ca socotelile casei să le țină tot el, încă doi ani, și m-a rugat să nu cheltuiesc pentru mine mai mult decât îmi va da el. - Mi-a dovedit că tot ce putea face, era să salveze aparențele, că s-a despărțit de dansatoarea, cu care trăia, că va fi silit să facă economiile cele mai aspre, fără însă ca lumea să știe, pentru ca astfel să poată ajunge la capătul speculațiilor lui fără să-și piardă creditul. L-am dojenit, i-am spus că nu cred nicio iotă din tot ce-mi înșiră, ca să-l fac să-mi mărturisească totul și să pot afla cât mai mult; mi-a arătat registrele, a plâns. N-am văzut în viața mea un bărbat în halul acesta. Își pierduse capul, spunea că are să-și ia viața, vorbea în neștire. Mi-era milă de el..

— Și tu crezi balivernele astea?... strigă moș Goriot. Joacă teatru! Mi s-a întâmplat de multe ori să fac afaceri cu nemții. Cei mai mulți dintre ei sunt de bună-credință, plini de nevinovăție; dar când, sub înfățișarea lor de oameni sinceri și de ispravă, se apucă de vicleșuguri și înșelăciuni, îi întrec pe toți ceilalți. Bărbatu-tău își bate joc de tine... Văzându-se încolțit din toate părțile, face pe mortul; sub numele tău, el vrea să rămână mai stăpân pe avere decât este astăzi, când lucrează sub numele lui. Vrea să folosească această împrejurare ca să se pună la adăpost de primejdii. E tot așa de ager pe cât e de perfid. E un ticălos. Nu, nu, nici prin gând nu-mi trece să iau drumul cimitirului lăsându-mi fetele în

sapă de lemn. Mă mai pricep nițel în afaceri. Spune că și-a investit banii în întreprinderi; dacă-i așa, drepturile lui trebuie să fie garantate prin valori, chitanțe, contracte! Să le scoată la iveală și să-ți dea ce ți se cuvine. Vom alege investițiile cele mai bune, vom lua asupra noastră riscurile, și vom avea titluri de recunoaștere a drepturilor noastre pe numele Delphine Goriot, soție a baronului de Nucingen, trăind sub regimul separației de bunuri. Dar așa, cum? Crede că suntem idioți? Că aș putea suporta, fie și numai două zile, ideea că ar fi cu puțință ca tu să rămâi fără avere, fără pâinea de toate zilele? N-aș putea-o suporta nicio zi, nicio noapte, nici măcar două ceasuri! Dacă ar fi așa, n-aș putea supraviețui. Cum! Am muncit vreme de patruzeci de ani, am cărat saci în spinare, de curgea nădușeala potop de pe mine, o viață întreagă m-am lipsit de toate pentru voi, îngerașii mei, și toată truda, toate poverile mi se păreau ușoare, pentru că erau pentru voi. Și după toate acestea, astăzi, viața mea, munca mea să se împrăștie ca fumul? Aș turba de furie. Jur pe ce am mai scump în cer și pe pământ că am să lămuresc totul, am să verific registrele, casa, întreprinderile! N-o să mai am somn, n-o să mai pun capul pe pernă, n-o să mai bag o bucățică în gură până când nu m-oi încredința că averea ta e toată așa cum trebuie să fie. Slavă Domnului, ești în separație de bunuri; maestrul Derville, care din fericire e un om cinstit, are să-ți apere interesele. Pe Dumnezeul meu, ai să rămâi cu milionul tău, cu venitul tău de cincizeci de mii de livre pe an, până la sfârșitul zilelor tale, sau de nu, dezlănțui un scandal în Paris, ah, ah! Dacă nu ne-or face dreptate tribunalele, mă voi adresa Parlamentului. Dacă te-aș ști liniștită și fericită în privința banilor, mi s-ar ușura toate suferințele și toate necazurile. Banul e însăși viața. Cu bani faci orice. Ce ne tot cântă matahala aceea de alsacian? Delphine, din ce ți se cuvine să nu lași nici măcar un sfert de para dobitocului ăstaia, care te-a ținut în lanțuri și te-a făcut să suferi atâta. Dacă are

nevoie de tine, o să-l strunim cum se cuvine și-o să-l facem să meargă pe calea cea bună. Doamne, îmi arde capul ca focul, simt că-mi fierb creierii. Delphine a mea în mizerie! Oh, Fifine, tu! Unde dracu sunt mânușile mele? Haide! Să mergem. Vreau să văd totul, – registrele, afacerile, casa, corespondența – acum, pe loc! N-am să am liniște până nu mă voi încredința cu ochii mei că averea ta nu înfruntă nicio primejdie.

— Dragă tată, stai binișor... Dacă arăți în chestiunea asta cea mai mică dorință de răzbunare sau vreun gând dușmănos, eu sunt pierdută. El te cunoaște prea bine și deci a socotit cu drept cuvânt că dacă sunt îngrijorată în privința averii mele este numai datorită înrâuririi dumitale. Dar, îți jur, averea asta e în mâna lui și el ține cu tot dinadinsul s-o aibă în mână. Ar fi în stare să fugă cu toți banii și să ne lase așa, ticălosul! Știe prea bine că eu n-am să-l urmăresc, pentru ca nu vreau să necinstesc numele pe care-l port. E un om tare și slab în același timp. Am cumpănit totul în amănunt. Dacă-l vom scoate din sărite, mă va ruina.

— Așadar, e un tâlhar?

— Ei da, tată, ăsta e adevărul, răspunse Delphine aruncându-se într-un jeț în hohote de plâns. N-am vrut să ți-o spun, ca să-ți cruț durerea că m-ai măritat cu un astfel de om! Patimile ascunse și conștiința lui, sufletul și trupul – toate se potrivesc de minune în ființa lui! E groaznic. Îl urăsc și-l disprețuiesc. Da, nu mai pot avea nicio fărămă de stimă pentru acest josnic Nucingen, după tot ce mi-a spus. Un om care a fost în stare să se arunce în combinațiile comerciale de care mi-a vorbit nu poate avea nici cea mai mică delicatețe, și dacă am temerile pe care ți le-am împărtășit adineauri e din pricină că am citit în sufletul lui ca într-o carte. El, care mi-e bărbat, mi-a propus pe fața să-mi dea toată libertatea – și înțelege prea bine ce înseamnă asta – dacă primesc în schimb ca, într-un caz nenorocit, să fie o unealtă în mâna lui, pe scurt: dacă primesc să-și facă

afacerile sub numele meu.

— Dar mai sunt și legile! Dar mai este și piața Grève pentru gineri de felul ăsta! strigă moș Goriot. L-aș ghilotina cu mâna mea dacă nu s-ar găsi un călău!

— Nu, tată, nu există lege împotriva lui. Ascultă în două cuvinte ce mi-a spus, lăsând deoparte întortochelele în care își învăluia gândul: „Sau pierzi tot, nu mai ai nicio para, ești ruinată – pentru că nu mi-aș putea lua un alt complice decât pe dumneata – sau mă lași să-mi duc până la capăt întreprinderile mele”. E limpede? Ține încă la mine. Se bizuie pe cinstea mea de femeie; știe că nu mă voi atinge de averea lui, mulțumindu-mă cu a mea. Trebuie să intru într-o tovărășie incorectă, hoțească, sub pedeapsa de-a fi ruinată. Îmi cumpără conștiința, și drept plată îmi dă îngăduința de a fi în toată voia amanta lui Eugène, „Îți permit să păcătuiești, dar lasă-mă să fac crime, ruinând oameni fără vină.” E un fel de-a vorbi destul de clar? Știi ce înțelege el prin operațiuni? Cumpără terenuri virane pe numele lui, apoi clădește pe ele case pentru prepuși ai lui. Aceștia încheie contracte pentru aceste clădiri cu toți antreprenorii, plătindu-i în efecte cu termen lung și consimțind, în schimbul unei mici sume, să-i dea chitanță soțului meu, care devine astfel posesorul caselor, în vreme ce prepușii, când trebuie să-i achite pe antreprenorii păcăliți, dau faliment. Bieții constructori s-au lăsat aiuriți de numele casei Nucingen. Am înțeles foarte bine lucrul ăsta. Am mai înțeles de asemenea că, pentru a dovedi în caz de nevoie plata unor sume enorme, Nucingen a trimis valori considerabile la Amsterdam, Londra, Neapole, Viena. Cum să punem mâna pe acești bani?

Eugène auzi un zgomot înăbușit. Fără îndoială că moș Goriot căzuse în genunchi pe podeaua odăii.

— Dumnezeule, ce ți-am făcut? Fata mea în mâna acestui mizerabil! Poate să ceară orice de la ea, dacă vrea. Iartă-mă, fata mea! strigă moșneagul.

— Da, dacă mă aflu în prăpastia asta, e poate din

greșeala ta, zise Delphine. Noi fetele avem atât de puțină judecată când ne mărităm! Ce știm noi despre lume, afaceri, bărbați, moravuri? Părinții ar trebui să gândească în locul nostru. Dragă tată, nu-ți fac nicio imputare. Iartă-mă pentru ceea ce ți-am spus. Toată greșeala e a mea... Nu, tăicuțele, nu plânge, spuse ea sărutându-l pe frunte.

— Nu mai plânge nici tu, micuța mea Delphine. Dă-mi ochii, să-ți zvânt lacrimile cu sărutarea mea. Haide! Am să-mi adun eu mințile și am să descurc ițele încurcate de bărbatu-tău.

— Nu, lasă-mă pe mine. Știu eu cum să-l învârtesc. Mă iubește? Ei, bine, am să mă folosesc de puterea pe care o am asupra lui, ca să-l fac să investească fără întârziere o parte din banii mei în câteva proprietăți. Poate că voi răscumpăra pe numele meu domeniul Nucingen din Alsacia. El ține mult la asta. Vino mâine, numai ca. Să vezi registrele, hârțiile. Domnul Derville nu se pricepe de fel în chestiile acestea comerciale... Sau nu, nu mâine. Nu vreau să mă enervez. Poimâine are loc balul doamnei de Beauséant, vreau să mă îngrijesc, ca să fiu frumoasă, odihnită și să-l fac fericit pe dragul meu Eugène!... Hai să văd și eu camera lui.

În clipa aceea, o trăsură se opri în stradă și se auzi pe scară glasul doamnei de Restaud, care o întreba pe Silvia:

— Tata e sus?

Această împrejurare îl salvă, din fericire, pe Eugène, care se și gândise să se arunce pe pat, prefăcându-se că doarme.

— Ah, tată, ai auzit ce se vorbește despre Anastasie? zise Delphine, recunoscând vocea soră-si. Se pare că și în căsnicia ei se întâmpla lucruri ciudate.

— Ce anume? spuse moș Goriot. Asta ar fi sfârșitul vieții mele. Capul meu nu mai poate suporta încă o nenorocire.

— Bună ziua, tată, zise contesa intrând. Ah, uite-o și pe Delphine!

Dând cu ochii de soră-sa, doamna de Restaud păru stânjenită.

— Bună ziua, Nasie, spuse baroana. Ți se pare neobișnuit că mă găsești aici? Eu îl văd pe tata în fiecare zi.

— De când?

— Dacă ai fi venit pe-aici, ai fi știut.

— Nu mă necăji, Delphine, zise contesa, cu glas mârșit. Sunt tare nenorocită, sunt pierdută, sărmanul meu tată! Oh, cu totul pierdută de data asta!

— Dar ce ți s-a întâmplat, Nasie? strigă moș Goriot. Spune-ne tot, copila mea. Văd că pălește. Delphine, ajut-o, haide, fii bună cu ea, și am să te iubesc și mai mult, dacă ar fi cu puțință!

— Biata mea Nasie, spuse doamna de Nucingen ajutând-o să se așeze pe un scaun. Vorbește. Noi suntem singurele două ființe care te iubim mereu și îndeajuns ca să-ți iertăm orice. Vezi tu, iubirea alor tăi este cea mai temeinică.

Îi dădu să respire săruri, și contesa își reveni.

— Din asta are să mi se tragă moartea, spuse moș Goriot. Haide, urmă el stârnind focul de turbă din sobă, veniți încoace amândouă. Mi-e frig. Ce s-a întâmplat, Nasie? Spune degrabă. Ai să mă ucizi!

— Ei bine, zise biata femeie, bărbatu-meu știe tot. Închipuiește-ți, tată, e câțeva vreme de-atunci, ți-aduci aminte de polița aceea a lui Maxime? Nu era cea dintâi. Plătisem multe până atunci. Către începutul lui ianuarie, domnul de Trailles mi s-a părut tare mârșit. Nu-mi spunea nimic. Dar e așa de ușor să citim în inima celor pe care-i iubim! Un nimic e de ajuns. Și apoi, mai sunt și presimțirile, în sfârșit, era mai drăgăstos, mai duios decât oricând, iar eu eram din ce în ce mai fericită. Bietul Maxime! în vremea aceea, în cugetul lui își lua rămas bun de la mine, după cum mi-a spus mai târziu: voia să-și zboare creierii! În cele din urmă atâta l-am chinuit, atâta l-am rugat, am stat două ceasuri în genunchi în fața lui... până mi-a mărturisit că are datorii de o sută de mii de franci! Oh! tăicuțule, o sută de mii de franci! Mi-am pierdut mințile. Dumneata nu puteai să ai

suma asta, iar eu cheltuisem tot...

— Nu, zise moș Goriot, ca să fac rost de atâția bani ar fi trebuit să-i fur. Dar i-aș fi furat, Nasie! Îi voi fura.

Când auziră acest cuvânt rostit cu glas lugubru, ca un horcăit de muribund, mărturisind agonia iubirii de tată redusă la neputință, cele două surori rămaseră o clipă tăcute. Ce egoism ar fi putut să rămână nepăsător la acest strigăt de deznădejde care, ca o piatră aruncată într-un hău, îi arăta toată adâncimea?

— Am găsit banii de care avem nevoie înstrăinând lucruri care nu-mi aparțineau, zise contesa izbucnind în lacrimi.

Tulburată, Delphine începu și ea să plângă, cu capul rezemat pe gâtul soră-si.

— Așadar, e adevărat! spuse ea.

Anastasie lăsă capul în jos, doamna de Nucingen o cuprinse în brațe, o sărută cu duioșie și, sprijinindu-i fruntea pe umărul ei, îi spuse:

— Noi te vom iubi totdeauna, fără să te judecăm.

— Îngerașii mei, zise Goriot cu glas stins, de ce a trebuit să vină o nenorocire ca să văd în sfârșit această unire a voastră?

— Ca să salvez viața lui Maxime, în sfârșit, ca să-mi salvez toată fericirea mea, urmă contesa, încurajată de aceste mărturii de caldă și tulburătoare dragoste, – m-am dus la acel cămătar pe care-l cunoști – o adevărată făptură a iadului, ce nu se înduioșează de nimic – m-am dus la domnul Gobseck, cu diamantele de familie, la care domnul de Restaud ține atât de mult. Le-am dus și pe ale lui, și pe ale mele, și le-am vândut pe toate. Vândut! Înțelegeți? L-am salvat pe domnul de Trailles, dar eu sunt pierdută, Restaud știe tot.

— De la cine? Cum? Să-lucid! strigă moș Goriot.

— Ieri m-a chemat în camera lui. M-am dus... „Anastasie, mi-a spus cu o voce... (Oh! mi-a fost de-ajuns să-l aud, ca să ghicesc totul), unde sunt diamantele dumitale?” – „La mine.” – „Nu, mi-a răspuns uitându-se țintă în ochii moi, sunt

aici; pe comodă.” Și mi-a arătat caseta, acoperită cu batista lui. „Știi de unde le-am luat?” m-a întrebat. Am căzut în genunchi în fața lui, am plâns, l-am întrebat de ce moarte vrea să mă vadă murind...

— Ai spus tu asta? strigă moș Goriot. Pe sfântul nume al lui Dumnezeu, cel care se va atinge de oricare dintre voi, câtă vreme trăiesc eu, să știe bine că am să-l ard la foc domol!. Da, l-aș sfâșia ca pe...

Moș Goriot tăcu. Cuvintele i se înăbușeau în gâtleej.

— La urmă, draga mea, mi-a cerut un lucru mai greu chiar decât moartea. Facă Domnul ca nicio femeie să nu audă ce mi-a fost dat mie să aud.

— Am să-l ucid, spuse moș Goriot cu o desăvârșită liniște. Dar n-are decât o viață și-mi datorează două. În sfârșit, ce voia? Întrebă el, cu ochii țintiți către Anastasie.

— Ei bine; urmă contesa, după un răstimp s-a uitat la mine și mi-a spus: „Anastasie, voi îngropa în tăcere tot ce s-a întâmplat, vom rămâne împreună, avem copii. Nu-l voi uide pe domnul de Trailles. S-ar putea să nu-l nimeresc, iar ca să mă descotorosesc de el pe altă cale, m-aș lovi, poate, de justiția omenească. Să-l ucid în brațele dumitale ar însemna să dezonzor copii. Dar, ca să te cruț de-a vedea cu ochii dumitale cum îți mor copiii, sau tatăl lor, sau eu însumi, îți pun două condiții. Răspunde: este vreunul dintre copii al meu?” Am răspuns da. „Care?” m-a întrebat el. „Ernest, cel mare.” „Bine, a zis el. Acum jură-mi că de-acum înainte într-o singură privință ai să faci așa cum îți spun eu.” Am jurat. „Vei semna actul de vânzare a bunurilor dumitale, când ți-o voi cere.”

— Să nu semnezi! strigă moș Goriot. Să nu semnezi nici în ruptul capului. Ah, ah, domnule de Restaud, dacă nu știi ce înseamnă să faci o femeie fericită, ea se duce să-și caute fericirea aiurea, iar dumneata vrei să-o pedepsești pe ea pentru neroada dumitale neputință?... Dar iacătă că mai sunt și eu pe lume! Oprește-te! Am să-l tai calea. Fii liniștită,

Nasie. Ah, dumnealui își iubește moștenitorul! Bine, bine. Am să-i otrăvesc feciorul, care – blestemată întâmplare! – este nepotul meu. Am dreptul să-l văd și eu pe maimuțoiul ăsta! Am să-l iau și am să-l duc în satul meu, nu te teme! Iar pe monstrul de tată-său am să-l îngenunchi, spunându-i: „Care pe care! Dacă vrei să-ți redau copilul, dă-i fetei mele averea ei și las-o să trăiască așa cum vrea ea”.

— Tată!

— Da, tată! A, eu sunt tată adevărat. Să nu-mi chinuiască fetele ticălosul ăsta de mare senior! Drace, nu știu ce-mi umblă prin vine! Parc-aș avea sânge de tigru, aș vrea să-i sfâșii pe acești doi oameni. O, copilele mele! Așadar, asta-i viața voastră? Dar asta-nseamnă moartea mea... Ce-o să s-aleagă de voi când eu n-am să mai fiu? Părinții ar trebui să trăiască atât cât trăiesc copiii lor. Doamne, greșită rânduială ai pus în lumea asta a ta! Și totuși, după cum se tot spune, ai și tu un fiu. S-ar cuveni să ne cruți de-a suferi din pricina suferințelor copiilor noștri. Îngerașii mei dragi! Nu vă văd decât când vă răzbesc durerile. Nu-mi împărtășiți decât lacrimile voastre. Firește, mă iubiți, văd bine. Veniți încoace, veniți să plângeți, inima mea e largă și poate cuprinde totul... Da, puteți s-o sfâșiați, și din fiecare fâșie puteți face câte o inimă de tată. Aș vrea să iau asupra-mi suferințele voastre, aș vrea să sufăr eu în locul vostru... Ah, ce fericite erați când erați micuțe!

— Acelea au fost singurele noastre zile bune, spuse Delphine. Unde-i vremea când ne dădeam tumba de pe sacii cu făină din magazia cea mare?

— Tată, nu ți-am spus totul, îi șopti Anastasie lui moș Goriot, care sări în sus. N-am putut să iau pe diamante o sută de mii de franci în cap. Maxime a fost pus sub urmărire. Nu mai datorăm decât douăsprezece mii de franci. Mi-a făgăduit că se va cuminti, că n-are să mai joace cărți. Dragostea lui e tot ce mi-a mai rămas pe lume și am plătit-o atât de scump, încât dacă aș pierde-o m-aș omorî. Pentru el

mi-am jertfit averea, cinstea, liniștea, copiii! Oh, tată, fă măcar ca Maxime să fie liber, să nu-și piardă cinstea, să poată rămâne în societate, unde va putea să-și facă o situație. Acum nu-mi mai datorește decât fericirea; copiii noștri vor rămâne fără avere. Dacă-l vor închide la Sainte-Pélagie, voi pierde totul.

— N-am, Nasie'. Nu mai am nimic! Nimic! E sfârșitul lumii. Oh, fără nicio îndoială, lumea are să se prăbușească! Plecați, salvați-vă cât mai e vreme. Azi, nu mi-a mai rămas decât paftalele de argint și șase tacâmuri, cele dintâi pe care le-am cumpărat în viața mea. În sfârșit, nu mai am decât renta viageră de o mie două sute de franci...

— Dar cu renta pe viață ce-ai făcut?

— Am vândut-o, păstrându-mi acest căpețel de venit pentru nevoile mele. Îmi trebuiau douăsprezece mii de franci, ca să aranjez un apartament pentru Fifina.

— Acasă la tine, Delphine? o întrebă doamna de Restaud pe soră-sa.

— Ce importanță are asta? urmă moș Goriot Cei douăsprezece mii de franci i-am cheltuit.

— Înțeleg, zise contesa. Pentru domnul de Rastignac. Ah, biata mea Delphine, oprește-te. Vezi bine unde am ajuns eu.

— Draga mea, domnul de Rastignac nu este omul care să-și ruineze femeia pe care o iubește.

— Îți mulțumesc, Delphine... Altceva așteptam de la tine în nenorocirea prin care trec. Dar tu n-ai ținut niciodată la mine.

— Ba da, Nasie! Te iubește! izbucni moș Goriot cu înșuflețire. Mi-o spunea chiar adineauri. Vorbeam despre tine și susținea că tu ești frumoasă, iar ea e numai drăguță.

— Ea? repetă contesa. Ea este o frumusețe rece.

— Chiar dacă ar fi așa, zise Delphine cu obrajii îmbujorați, cum te-ai purtat tu cu mine? Te-ai lepădat de mine, ai făcut totul ca să mi se închidă ușile caselor în care voiam să merg, pe scurt: ai folosit orice prilej ca să mă faci să sufăr. Cât

despre mine, venit-am eu la bietul tafta, ca tine: ca să-i iau toată averea mie cu mie și să-l aduc în starea în care se află? Asta-i opera ta, surioară. Eu l-am văzut pe tata de câte ori am putut, nu l-am dat afară din casă și n-am venit să-i ling mâna când am avut nevoie de el. N-am știut însă că a cheltuit cele douăsprezece mii de franci pentru mine. Eu țin rânduială în treburile mele, după cum știi. De altfel, darurile pe care mi le-a făcut tata nu i le-am cerut niciodată.

— Erai mai fericită decât mine: domnul de Marsay era bogat, doar știi și tu ceva în privința asta. Dar așa ai fost totdeauna: răutăcioasă ca aurul. Rămâneți cu bine. Nu mai am nici soră, nici...

— Taci, Nasie! strigă moș Goriot.

— Numai o soră ca tine poate să repete ceea ce nici străinii nu mai cred. Ești un monstru! îi spuse Delphine,

— Copilele mele, copilele mele, tăceți, sau mă omor în fața voastră!

— Hai, Nasie, zise doamna de Nucingen, te iert, pentru că ești nenorocită. Dar eu sunt mai bună decât tine. Să-mi spui ceea ce mi-ai spus, tocmai în clipa când as fi fost în stare să fac orice ca să-ți vin în ajutor, când aș fi fost în stare chiar să intru în odaia bărbatului meu, ceea ce n-aș fi făcut nici pentru mine, nici pentru... Numai tu puteai să-mi spui ceea ce mi-ai spus, tu, care de nouă ani de zile mi-ai pricinuit atâtea suferințe.

— Fetele mele, fetele mele, sărutați-vă! zise bătrânul. Sunteți ca doi îngeri.

— Nu vreau, lasă-mă! strigă contesa, pe care Goriot o luase de braț, scuturându-se din încheștarea bătrânului. E mai neîndurată față de mine decât chiar bărbatu-meu. Ai crede că e icoana tuturor virtuților!

— Prefer să se creadă că datorez bani domnului de Marsay decât să mărturisesc că domnul de Trailles mă costă mai mult de două sute de mii de franci, răspunse doamna de Nucingen.

— Delphine! strigă contesa făcând un pas către ea.

— Îți spun adevărul, în vreme ce tu mă calomniezi, răspunse rece baroana.

— Delphine, ești o...

Moș Goriot sări, o împiedică să mai vorbească, acoperindu-i gura cu palma,

— Doamne tată, îi spuse Anastasie, cu ce ai umblat în mână în dimineața asta?

— A, da, am greșit zise bietul bătrân ștergându-și mâinile pe pantaloni. Mă mut, nu știam că o să veniți.

Era fericit că, atrăgându-și această dojana, mânia fie-si se va revărsa asupra lui.

— Ah, urmă el așezându-se pe un scaun, mi-ați zdrobit inima. M, or, copilele mele! îmi ard creierii ca într-o vâlvătaie. Haide, fiți drăguțe, iubiți-vă! Aveți să mă uicideți, Delphine, Nasie, haide, amândouă aveți dreptate, amândouă ați greșit. Haide, Dedél, reluă vorba, întorcându-se cu ochii în lacrimi către baroană, îi trebuie douăsprezece mii de franci; să-i căutăm. Nu vă uitați una la alta cu atâta dușmănie. (Se așează în genunchi, în fața Delphinei.) Cere-i iertare, dacă vrei să-mi faci o bucurie, îi șopti el la ureche. Haide, ea e cea mai nenorocită.

— Biata mea Nasie, zise Delphine, înspăimântată de expresia pe care durerea o dădea feței tatălui ei, am greșit, iartă-mă, sărută-mă...

— Ah, strigă moș Goriot, îmi turnați balsam pe inimă. Dar unde să găsesc douăsprezece mii de franci? Dacă m-aș duce eu în locul domnului de Trailles?

— Ah, tată, spuseră amândouă fetele înconjurându-l, nu, nu se poate.

— Dumnezeu să te răsplătească pentru gândul acesta, căci noi n-am putea, nu-i așa, Nasie? urmă Delphine.

— Și apoi, sărmane tată, asta ar fi doar un strop de apă, adăugă contesa.

— Dar un om nu poate să ia niciun ban pe sângele lui?

strigă deznădăduit moșneagul. Mă dau cu totul celui care te va salva, Nasie! Sunt în stare să ucid un om pentru el. După aceea am să fac ca Vautrin, – am să înfund ocna! Eu...

Se opri, ca lovit de trăsnet.

— Nu mai am nimic! spuse el smulgându-și părul. Dacă cel puțin aș ști unde să mă duc să fur, dar și asta-i greu de găsit. Și apoi îți trebuie oameni și timp că sa jefuiești o banca. Iacă, mai bine să mor, e singurul lucru care-mi mai rămâne de făcut. Da, nu mai sunt bun de nimic, nu mai sunt tată! Nu. A, ticălos bătrân, ți-ai făcut o pensie pe viață, când aveai două fete! Nu le iubești? Să crapi, să crapi ca un câine ce ești! Da, sunt mai rău ca un câine, un câine nu s-ar fi purtat așa! Oh, capul meu... cum mai clocotește!

— Tăicuțule, strigară cele două fete venindu-i în preajmă ca să-l împiedice de a se năpusti cu capul în perete, fii cuminte, tăicuțule!

Plângea cu hohote. Eugène, îngrozit, luă hârtia pe care o semnase pentru Vautrin și care era timbrată pentru o sumă mai mare, schimbă cifra și, după ce făcu o poliță în bună regulă pentru douăsprezece mii de franci la ordinul lui Goriot, intră în odaia acestuia.

— Iată banii dumitale, doamnă, spuse el înfățișând hârtia. Dormeam în odaia mea; convorbirea dumneavoastră m-a trezit din somn și astfel arh putut afla ce sumă datorez domnului Goriot. Iată creanța pe care o puteți negocia. O voi achita ia termen.

Contesa rămăsese împietrită, cu hârtia în mână.

— Delphine, spuse ea palidă și tremurând de mânie, de furie, de turbare, Dumnezeu mi-e martor că te iertasem pentru tot ce mi-ai făcut. Dar ce-i asta? Cum adică, domnul era alături și tu știai! Și ai avut josnicia de a te răzbuna, lăsându-mă să-i mărturisesc, fără să știu, toate tainele mele, viața mea, viața copiilor mei, rușinea și onoarea mea! Pleacă! Nu-mi mai ești nimic, te urăsc, îți voi face tot răul pe care voi putea să ți-l fac, te...

Mânia îi curmă vorba; gâtlejul i se uscase.

— Dar e fiul meu, copilul nostru, fratele tău, salvatorul tău! strigă moș Goriot. Îmbrățișează-l, Nasie; uite, eu îl îmbrățișez, reluă bătrânul strângându-l pe Eugène către sine cu un fel de furie. O, copilul meu! Aș vrea să-ți fiu mai mult decât un tată, aș vrea să-ți fiu o familie. Aș vrea să fiu Dumnezeu, ca să-ți arunc lumea întreagă la picioare. Dar sărută-l, Nasie! Nu e un om, e un înger, un adevărat înger.

— Las-o, tată, zise Delphine, e nebună în clipa asta.

— Nebună! Nebună! Și tu cum ești? Întrebă doamna de Restaud.

— Copilele mele, mă ucideți dacă urmați tot așa! strigă moșneagul prăbușindu-se pe pat, ca străpuns de un glonț. Au să mă ucidă, își spuse el.

Contesa se uită ținută la Eugène, care sta neclintit, uluit de violența acestei scene.

— Domnule...? îi spuse ea întrebându-l cu gestul, cu glasul și cu privirea, fără să ia seama la tată-său și la Delphine care-i deschidea cu grabă gulerul.

— Doamnă, voi plăti și voi tăcea, răspunse Eugène, fără să mai aștepte întrebarea.

— Nasie, l-ai omorât pe tata! zise Delphine arătând către bătrân, care leșinase, dar în aceeași clipă Anastasie plecă.

— O iert din toată inima, zise moș Goriot deschizând ochii. E într-o stare îngrozitoare, care ar năuci și un cap mai bun decât al ei. S-o consolezi pe Nasie, să fii bună față de ea, făgăduiește-i-o bietului tău tată, care moare, spuse bătrânul către Delphine, strângându-i mâna.

— Dar ce ai? Întrebă ea înspăimântată.

— Nimic, nimic, răspunse tatăl. Are să treacă. Am o greutate pe frunte, o migrenă... Biata Nasie, ce zile o așteaptă!

În clipa aceea, contesa se întoarce în odaie și se aruncă la picioarele tatălui ei:

— Iartă-mă! strigă ea.

— Lasă-mă, spuse moș Goriot, acum îmi faci și mai rău!

— Domnule, zise contesa către Rastignac, cu ochii scăldați în lacrimi, durerea m-a făcut să fiu nedreaptă. Vrei să fii fratele meu? îl întrebă ea întinzându-i mâna.

— Nasie, îi spuse Delphine îmbrățișându-o, micuța mea Nesie, să uităm tot ce-a fost.

— Nu, zise ea, eu ana să-mi amintesc.

— Îngerașii mei, strigă moș Goriot, îmi ridicați perdeaua care mi se pusese pe ochi. Glasurile voastre îmi dau viață. Îmbrățișați-vă încă o dată. Eh, Nasie, polița asta are să te salveze?

— Sper. Spune, tăicuțule, vrei s-o iscălești și

— Uite cum m-am prostit de-am putut să uit lucrul ăsta! Dar mi-a fost rău, Nasie, nu fi supărată pe mine. Dă-mi de știre când scapi de necazul ăsta. Sau mai bine nu, am să viu chiar eu. Adică nu, n-am sa vin, nu mai pot să-l văd în ochi pe bărbatu-tău, aș fi în stare să-l omor. Când va fi vorba însă de preschimbarea bunurilor tale, am să fiu acolo. Și-acuma du-te, copila mea, du-te degrabă și spune-i lui Maxime să se cumintească. Eugène era uluit.

— Biata Anastasie, zise doamna de Nucingen, totdeauna a fost iute de fire, dar altminteri are inimă bună.

— S-a întors ca să ia iscălitura lui moș Goriot, șopti Eugène la urechea Delphinei.

— Crezi?

— Aș vrea să nu cred. Păzește-te de ea, răspunse Rastignac ridicând ochii către cer ca și cum ar fi vrut să-i încredințeze lui Dumnezeu gândurile pe care nu cuteza să le rostească.

— Într-adevăr, i-a plăcut totdeauna să joace puțin teatru, și bietul tata s-a lăsat totdeauna prins de trucurile ei.

— Cum te simți, bunul meu moș Goriot? îl întrebă Rastignac pe unchiaș.

— Aș vrea să dorm, răspunse el.

Eugène îl ajută să se culce. Bătrânul adormi, ținând-o pe

Delphine de mână. După un răstimp, ea ieși încetinel din odaie.

— Diseară, la Italieni, îi spuse lui Eugène. Ai să-mi aduci vești despre tata. Iar mâine ai să te muți, domnul meu... Hai să-ți văd camera... Oh, ce oroare! strigă ea trecând pragul. Mai groaznică chiar decât odaia tatei. Eugène, te-ai purtat frumos. Te-aș iubi și mai mult dacă lucrul ar fi cu puțința. Eter, copilul meu, dacă vrei să faci avere nu trebuie să arunci douăsprezece mii de franci pe fereastră, așa cum ai făcut adineauri. Contele de Trailles e cartofoar. Soră-mea nu vrea să înțeleagă lucrul ăsta. El s-ar fi dus să caute cei douăsprezece mii de franci care-i trebuiau, acolo unde știe atât de bine să piardă sau să câștige munți de aur.

Un geamăt îi făcu să se întoarcă lângă moș Goriot, care părea că doarme. Dar când cei doi amanți se apropiară, îl auziră murmurând:

— Nu sunt fericite!

Fie că dormea, fie că veghea, cuvintele acestea fuseseră rostite în așa fel încât Delphine, mișcată până în adâncul sufletului, se apropie de patul sărăcăcios pe care zăcea tată-său și-l sărută pe frunte. El deschise ochii și spuse:

— E Delphine.

— Ei bine, cum te simți? îl întrebă ea.

— Bine, răspunse el. Nu fi îngrijorată. Am să ies în oraș. Hai, duceți-vă, copiii mei, și fiți fericiți.

Eugène o întovărăși pe Delphine până în casă, dar, neliniștit de starea în care îl lăsase pe Goriot, nu rămase să cineze cu ea, ci se întoarse la casa Vauquer. Îl găsi pe moș Goriot îmbrăcat, gata să se așeze la masă. Bianchon își alesese locul în așa fel încât să poată cerceta cu toată luarea-aminte fața fabricantului de făinoase. Când îl văzu luând pâinea și mirosind-o, ca să-și dea seama din ce fel de făină e făcută, studentul, observând în această mișcare totală absență a ceea ce s-ar putea numi conștiința actului săvârșit, făcu un gest sinistru.

— Vino lângă mine, domnule intern al spitalului Cochin îi spuse Eugène.

Bianchon se duse cu atât mai bucuros, cu cât era mai aproape de bătrânul client al pensiunii.

— Ce are? îl întrebă Rastignac.

— S-ar putea să mă înșel, dar cred că e sfârșit. Trebuie să se fi petrecut ceva extraordinar înăuntrul lui. Am impresia că este sub amenințarea iminentă a unei apoplexii serioase. Deși partea de jos a figurii e destul de liniștită, trăsăturile superioare ale feței se întind fără voia lui către frunte. Bagi de seamă? Apoi ochii se află în acea stare specială care denotă invazia serumului în creier. Nu ți se pare că sunt acoperiți de o pulbere fină? Măine dimineață am să-ți pot spune mai multe.

— Există vreun remediu?

— Niciunul. Poate că am izbuti să-i întârziem moartea, dacă am găsi mijlocul să determinăm o reacție către extremități, către picioare. Dar dacă simptomele nu cedează până mâine seară, bietul bătrân e pierdut. Știi cumva ce întâmplare i-a cauzat maladia? Trebuie să fi primit o lovitură puternică, sub efectul căreia moralul a sucombat.

— Da, zise Rastignac amintindu-și că amândouă fetele loviseră neconținut în inima tatălui lor. Cel puțin, își spunea el, Delphine îl iubește.

Seara, la Teatrul Italian, Rastignac începu vorba cu toată grija, ca să n-o sperie pe doamna de Nucingen.

— Nu te teme, răspunse ea după cele dintâi cuvinte ale lui Eugène, tata e tare. Numai că azi-dimineață l-am cam zdruncinat puțin. Era vorba de averea noastră, așa că îți poți da seama de toată grozăvia acestei nenorociri. N-aș mai putea trăi dacă dragostea dumitale nu ne-ar face astăzi cu totul nesimțitoare la fapte pe care odinioară le-aș fi socotit drept o tortură de moarte. Acum nu mai am decât o singură teamă și nu mi se poate întâmpla decât o singură nenorocire: să pierd această dragoste, care m-a făcut să

simt bucuria de-a trăi. În afară de acest simțământ, toate celelalte mă lasă nepăsătoare și n-aș putea iubi nimic altceva pe lume. Dumneata ești totul pentru mine. Dacă simt fericirea de-a fi bogată, este numai ca să-ți plac și mai mult. Spre rușinea mea, sunt mai degrabă amantă decât fiică. De ce? Nu știu. Toată viața mea este în dumneata. Tata mi-a dat o inimă, dar dumneata ești cel care ai făcut-o să bată. Poate să mă osândească toată lumea, puțin îmi pasă dacă dumneata, care nu ai dreptul să-mi porți ciudă, îmi ierți crimele pe care această năvalnică simțire mă osândește să le săvârșesc. Crezi că sunt o fiică denaturată? A, nu, nu poți să nu iubești un tată așa de bun ca al nostru. Dar puteam eu să-l împiedic de-a vedea urmările firești ale jalnicelor noastre căsătorii? De ce și-a dat încuviințarea? Nu era datoria lui să cugete în locul nostru? Astăzi, știu bine, el suferă deopotrivă cu noi. Dar ce putem face? Să-l consolăm? Nimic nu l-ar putea consola. Dacă ne-ar vedea resemnate ar suferi mai mult decât când ne vede plângând și făcându-i imputări. Sunt împrejurări în viață în care totul este numai amărăciune.

Eugène rămase fără cuvânt, cuprins de duioșie față de această naivă revărsare a unui sentiment sincer. Dacă parizienele sunt adesea prefăcute, îmbătate de vanitate, preocupate de persoana lor, cochete, reci, tot așa de sigur este că, atunci când iubesc cu adevărat, ele jertfesc dragostei lor mai multă simțire decât toate celelalte femei; din toate micimile, ele își fac o măreție a lor, înălțându-se până la sublim. Apoi, Eugène era impresionat de spiritul profund și judicios pe care femeia îl desfășoară în judecarea celor mai firești simțăminte, atunci când o afecțiune mai înaltă o desparte și o depărtează de ele. Doamna de Nucingen se simți jignită de tăcerea în care rămăsese Eugène.

— Dar unde ți-s gândurile? îl întreabă ea.

— Ascult încă ceea ce mi-ai spus. Până în clipa asta

credeam că te iubesc mai mult decât mă iubești dumneata pe mine.

Ea zâmbi și, înarmându-se împotriva bucuriei care o învălui, se strădui să mențină convorbirea în marginile impuse de cuviință. Până atunci nu-i fusese dat să audă vibrantele mărturisiri ale unei iubiri tinere și sincere. Câteva cuvinte încă – și nu s-ar mai fi putut stăpâni.

— Eugène, spuse ea schimbând vorba, ai auzit noutatea? Tot Parisul are să vină mâine la doamna de Beauséant. Familia Rochefide și marchizul de Adjuda s-au înțelese să nu dea în vileag nimic; dar regele va semna mâine contractul de căsătorie, iar biata dumitale vară nu știe încă nimic. Va trebui să-și primească invitații, dar marchizul nu va fi printre ei. În toate părțile nu se vorbește decât despre această întâmplare.

— Și lumea găsește prilej de veselie în această infamie, ba se și înfruptă din ea! Doamna de Beauséant ar fi în stare să-și pună capăt zilelor din pricina asta.

— Nu, spuse Delphine surâzând, nu cunoști femeile de felul acesta. Dar, oricum ar fi, toată lumea bună va veni la bal și voi fi și eu acolo! Fericirea aceasta ți-o datoresc dumitale.

— N-o fi oare, întrebă Rastignac, un simplu zvon absurd, cum circulă atâtea în Paris?

— Mâine o să cunoaștem adevărul.

Eugène nu se întoarse la casa Vauquer. Nu se putu hotărî să nu guste în seara aceea bucuriile pe care i le dăruia noul său apartament. Dacă în ajun se despărțise de Delphine către ceasul unu după miezul nopții, de data asta Delphine se despărți de el către ceasul două, ca să se întoarcă acasă la ea. A doua zi Eugène dormi toată dimineața, și către amiază o așteptă pe doamna de Nucingen, care veni să ia masa cu el. Tinerii sunt atât de însetați de aceste fericiri gingașe, încât Rastignac aproape că-l uitase pe moș Goriot. Fu pentru el o adevărată sărbătoare să se deprindă cu toate

acele lucruri elegante care acum erau ale lui. Iar doamna de Nucingen era lângă el, sporind astfel farmecul fiecărui amănunt. Totuși, către ceasul patru, cei doi amanți își aduseră aminte de moș Goriot și de fericirile pe care nădăjduia să le aibă în casa cea nouă. Eugène era de părere că, dacă boala se va prelungi, bătrânul va trebui adus fără întârziere în strada Artois. Despărțindu-se de Delphine, el plecă în goană la casa Vauquer. Nici moș Goriot, nici Bianchon nu erau la masă.

— Moș Goriot s-a betegit rău, îi spuse pictorul. Bianchon e sus. Lângă el. Bătrânul a primit vizita uneia dintre fetele lui, contesa de *Restaudrama*. După aceea a plecat în oraș, boala i s-a agravat. Lumea va pierde una dintre cele mai frumoase podoabe ale ei.

Eugène urcă în grabă scara.

— Hei, domnule Eugène!

— Domnule Eugène, vă cheamă doamna, strigă Silvia.

— Domnule, îi spuse văduva, domnul Goriot și dumneata trebuia să vă mutați la 15 februarie. Au trecut trei zile peste 15, suntem în 18. Trebuie să-mi plătești luna întreagă, și pentru el, și pentru dumneata. Dar dacă vrei să fii garantul domnului Goriot, cuvântul dumitale mi-e de-ajuns.

— De ce? N-ai încredere în el?

— Încredere! Dacă bătrânul dă ortul popii, fetele lui sunt în stare să nu-mi dea nicio lețcaie, iar boarfele lui nu fac, toate la un loc, nici zece franci. Azi-dimineață și-a luat cele din urmă tacâmuri care-i mai rămăseseră și nu știu ce-a făcut cu ele. Se îmbrăcase ca un tinerel. Dumnezeu să mă ierte, dar cred că-și dăduse cu roșu pe obraz, pentru că mi s-a părut întinerit.

— Răspund eu pentru el, zise Eugène tremurând de groază și bănuind o catastrofă.

Se duse în camera lui moș Goriot. Bătrânul zăcea în pat. Bianchon ședea lângă el.

— Bună ziua, moșule, îi spuse Eugène.

Moșneagul îi zâmbi cu blândețe și-i răspunse, privindu-l cu ochi sticloși:

— Ea ce face?

— Bine. Dar dumneata?

— Potrivit.

— Nu-l obosi, îi spuse Bianchon ducându-l într-un ungher al odăii.

— Eh? întrebă Rastignac.

— Numai o minune l-ar mai putea scăpa. Congestia serioasă s-a produs. L-am pus cataplasme cu muștar. Din fericire, le simte, ceea ce înseamnă că-și fac efectul.

— Poate fi transportat?

— Nici nu te gânde. Trebuie lăsat pe loc, cruțat de orice mișcare, de orice emoție...

— Bunul meu Bianchon, spuse Eugène, avem să-l îngrijim împreună.

— L-am adus și pe medicul-șef de la spitalul meu.

— Și?

— Nu se poate pronunța până mâine seară. Mi-a făgăduit că va veni încă o dată, pe seară, după ce-și va sfârși lucrul. Din nefericire, acest moșneag prăpădit a făcut azi-dimineață o imprudență, în privința căreia nu vrea să dea nicio lămurire. E încăpățânat ca un catâr. Când vorbesc cu el, se face că nu aude, iar dacă e cu ochii deschiși, începe să geamă. S-a sculat cu noaptea-n cap și a pornit pe jos prin Paris, Dumnezeu știe pe unde. A luat cu el tot ce-i mai rămăsese ca avuție și s-a dus să facă cine știe ce afacere blestemată, care i-a depășit puterile! A fost pe aici și una dintre fetele lui.

— Contesa? întrebă Eugène. O oacheșă înaltă, cu ochii vii și frumos desenați, cu piciorul mic și mijlocul mlădios?

— Întocmai.

— Lasă-mă o clipă cu el, zise Rastignac. Am să-l spovedesc. Mie îmi va spune tot.

— În răstimp, eu mă duc la masă. Ai grijă însă să nu-l

tulburi prea tare; mai sunt încă oarecare nădejdi de însănătoșire.

— N-ai grijă!

— Mâine au să petreacă bine, spuse moș Goriot către Eugène când rămaseră singuri. Se duc la un bal mare.

— Ce ispravă ai făcut azi-dimineață, tăicuțule, de ești acuma atât de bolnav, încât nu te poți mișca din pat?

— Nimic.

— Anastasie a fost pe la dumneata? Întrebă Rastignac.

— Da, răspunse moș Goriot.

— Atunci, nu te-ascunde de mine. Ce ți-a mai cerut?

— Ah, copilul meu, urmă bătrânul adunându-și toate puterile ca să poată vorbi, e tare nenorocită! De când cu chestia cu diamantele, Nasie nu mai are un franc. Pentru balul ăsta își comandase o rochie de lamé, care trebuie să-i vină ca o bijuterie. Croitoreasa ei, o ticăloasă, n-a vrut să i-o dea pe datorie, și camerista a dat în numele ei o mie de franci aconto asupra rochiei. Biata Nasie, să ajungă ea în halul ăsta! Dar între timp camerista, văzând că Restaud nu-i mai încredințează nimic Nasiei, s-a temut să nu-și piardă banii și s-a înțelese cu croitoreasa să nu-i dea rochia decât după ce Nasie îi va plăti mia de franci. Balul e mâine, rochia era gata. Nasie era în culmea deznădejdii. Atunci, s-a gândit să-mi ceară împrumut tacâmurile ca să le pună amanet. Bărbatu-său ține ca să se ducă la acest bal, pentru ca lumea să vadă diamantele, despre care se spune că au fost vândute. Dar putea oare să-i spună acestui monstru. „Datorez o mie de franci, plătește-i”? Firește că nu. Eu însă am înțelese-o foarte bine. Soră-sa, Delphine, are să vină la bal într-o rochie superbă. Anastasie nu poate să rămână mai prejos de sora ei mai mică. Și apoi, biata fată, a plâns așa de mult! Ieri, când n-am avut cele douăsprezece mii de franci, m-am simțit așa de umilit, încât eram în stare să-mi dau ce bruma de zile îmi mai rămân de trăit din viața asta mizerabilă, ca să-mi răscumpăr această vină. Vezi

dumneata, am avut tăria de-a răbda totul, dar lipsa de bani din vremea din urmă mi-a zdrobit inima. Oh, oh! N-am stat o clipă la gânduri; m-am gătit, m-am spilcuit și am pornit. Am vândut tacâmurile și paftalele pe șase sute de franci și am pus gaj la taica Gobseck creanța mea de rentă viageră pe un an, contra patru sute de franci bani peșin. Am să mănânc pâine goală. Ei și? Cu pâine goală mă săturam când eram tânăr; o să meargă și acuma. Știu cel puțin că Nasie a mea o să aibă o seară minunată. Ce elegantă o să fie! Hârtia de o mie de franci e aici, sub pernă. Gândul ăsta, că am sub căpătâiul meu lucrul care are să-i facă atâta bucurie bieteii Nasie, îmi dă viață. Acum are s-o poată da afară pe ticăloasa aia de Victoria. Ai mai pomenit slugi care să n-aibă încredere în stăpânul lor? Măine am să mă însănătoșesc. Nasie vine la ceasul zece. Nu vreau ca fetele să mă creadă bolnav. Nu s-ar mai duce la bal, ar rămâne să mă îngrijească. Nasie are să mă sărute ca pe copilul ei. Dezmierdările ei mă vor vindeca. La urma urmei, nu m-ar fi costat o mie de franci spițeria? Prefer să-i dau vraciului Vindecă-tot, Nasiei mele. Îi voi aduce cel puțin o mângâiere, în suferința ei. În felul acesta îmi răscumpăr greșeala de a-mi fi făcut o rentă viageră. Fata e în fundul prăpastiei, și eu sunt destul de puternic ca s-o scot din nou la lumină. Oh, am să m-apuc iar de comerț. Am să mă duc la Odesa, să cumpăr grâne. Grâul de-acolo e de trei ori mai ieftin decât al nostru. Dacă importul de cereale este oprit, oamenii de ispravă care fac legile nu s-au gândit însă să oprească și importul fabricatelor din grâu. He-he!... Asta am descoperit-o azi-dimineață! Se pot da lovături frumoase cu pasteale făinoase!

„A înnebunit”, își spuse Eugène uitându-se țintă la moșneag.

— Hai, stai liniștit, numai vorbi...

Când Bianchon se întoarse de jos, Eugène coborî, ca să ia și el masa. După aceea, amândoi își petrecură noaptea stând pe rând la căpătâiul bolnavului, unul citind tratate de

medicină, celălalt scriind mamă-si și surorilor. A doua zi, simptomele care se declarară erau, după părerea lui Bianchon, de bun augur pentru bolnav, dar cereau îngrijiri neîntrerupte, pe care nu le puteau da decât cei doi studenți și care nu pot fi descrise fără a compromite prea pudica frazeologie a vremii noastre. O dată cu lipitorile aplicate pe trupul împuținat al bolnavului, i se puseră cataplasme, i se făcură băi de picioare și gimnastică medicală, lucruri care cereau toată forța și tot devotamentul celor doi tineri. Doamna de Restaud n-a mai venit la moș Goriot; a trimis un comisionar, ca să ia banii.

— Credeam că are să vină chiar ea. Dar mai bine așa, ar fi fost neliniștită de starea mea, spuse tatăl, fericit pare-se de această împrejurare.

La ceasul șapte seara, veni Thérèse, cu o scrisoare din partea Delphinei:

„Dar ce faci, prietene? O clipă m-am simțit iubită, și voi fi iarăși părăsită? În mărturisirile făcute de la inimă la inimă mi-ai arătat un suflet atât de minunat, încât sunt încredințată că faci parte dintre oamenii care, cunoscând nenumăratele nuanțe ale sentimentelor, rămân totdeauna credincioși. Cum ai spus chiar dumneata, când ascultam împreună Ruga lui Mosé: «Pentru unii nu este decât o singură notă; pentru alții este infinitul muzicii». Adu-ți aminte că te aștept astă-seară ca să mergem la balul doamnei de Beauséant. Știu precis că azi-dimineață s-a semnat la curte contractul de căsătorie al domnului de Adjuda și că biata vicontesă n-a aflat această știre decât către ceasul două. Toată lumea bună se duce s-o vadă, ca gloata care dă năvală în piața Grève în ziua când urmează să aibă loc o execuție. Nu-i așa că e groaznic să te grăbești a vedea dacă femeia va putea să-și ascundă durerea, dacă va ști să moară frumos? Dacă aș mai fi fost vreodată în casa ei, îți spun sincer, prietene, că astă-seară n-aș mai merge; dar

fără îndoială că de-aci înainte ea nu va mai da serbări, așa că toate strădaniile mele de până acum ar rămâne zadarnice. Situația mea este cu totul deosebită de a celorlalte invitate. De altfel, nu merg numai pentru mine, d și pentru dumneata. Te aștept. Dacă peste două ceasuri mi vei fi la mine, nu știu dacă-ți voi putea ierta vreodată această trădare”

Rastignac luă o pană și răspunse:

„Aștept un medic, ca să aflu cât mai are de trăit tatăl dumitale. E în agonie. Voi veni să-ți comunic hotărârea, dar mă tem să nu fie o hotărâre de moarte. Vei vedea atunci dacă mai poți merge la bal. Mii de îmbrățișări.”

Medicul veni pe la ceasul opt și jumătate și, fără a spune că starea bolnavului e bună, nu socoti totuși că moartea e iminentă. El adăugă că vor urma ușurări și reșute alternative și ele vor hotărî dacă bătrânul va scăpa cu viață și cu judecata întreagă.

— Pentru el ar fi mai bine să moară acum, zise doctorul la plecare.

Eugène îl lăasă pe moș Goriot în grija lui Bianchon și plecă la doamna de Nucingen, ca să-i ducă aceste triste vești, care, după judecata lui pătrunsă de îndatoririle de familie, trebuiau să amâne orice serbare.

— Spune-i totuși petrecere bună, îi strigă moș Goriot, care părea că ațipise, dar care, în clipa când Rastignac ieșea pe ușă, se săltă din șale.

Tânărul se înfățișă la doamna de Nucingen copleșit de durere, dar o găsi pieptănată, încălțată, având a-și pune numai rochia de bal. Dar, ca și cele din urmă trăsături de penel cu care pictorii își sfârșesc tablourile, aceste ultime pregătiri cereau mai multă vreme decât lucrul întregii pânze.

— Cum, nu te-ai îmbrăcat încă? îl întrebă ea.

— Dar, doamnă, tatăl dumitale...

— Iar tatăl meu! strigă ea tăindu-i vorba. Doar n-ai să mă înveți dumneata ce îndatoriri am față de tata! Îl cunosc cam de mulțisor. Nicio vorbă, Eugène! Întâi îmbracă-te pentru bal și pe urmă te ascult. Thérèse ți-a pregătit totul acasă la dumneata. Trăsura mea e jos, ia-o și întoarce-te degrabă. În drum spre bal, vom vorbi despre tata. Trebuie să plecăm devreme. Dacă vom fi prinși în lanțul de trăsuri la intrare, să fim fericiți dacă vom putea ajunge la unsprezece.

— Doamnă...

— Haide, niciun cuvânt mai mult, spuse ea alergând în salonașul ei, ca să-și ia un colier.

— Duceți-vă odată, domnule Eugène! Doamna are să se supere, zise Thérèse împingând către ușă pe tânărul îngrozit de acest elegant paricid.

Se duse să se îmbrace, făcând cele mai triste și cele mai deprimante reflecții. Lumea i se înfățișa drept un ocean de glod, în care omul, de îndată ce pune piciorul, se cufundă până la gât.

„Aici nu se săvârșesc decât crime meschine, își spuse el. Vautrin e mai mare.”

Rastignac avusese prilejul să vadă cele trei fețe ale societății: Supunerea, Lupta și Răzvrătirea; Familia, Lumea și Vautrin. Nu cuteza să se hotărăscă pentru niciuna. Supunerea era plictisitoare, Răzvrătirea cu neputință, Lupta nesigură. Gândul îl purta îndărăt, către familia lui. Își aminti emoțiile pure ale acelei vieți tihnite, retrăi zilele petrecute între ființele care-l iubeau atât de mult. Păzind legile firești ale căminului familial, aceste fapte scumpe găseau în existența lor o fericire deplină, neîntreruptă, scutită de chinuri. Dar, în ciuda acestor gânduri curate, el nu avu tăria să-i mărturisească Delphinei credința lui de om cu sufletul neprihănit, care-i porunca să fie virtuos, în numele iubirii. Noua învățătură, pe care abia o începuse, își și dădea roadele. Iubirea lui dobândise un caracter egoist. Cu spiritul

lui ager pătrunsese sufletul Delphinei și își dădea seama că ar fi fost în stare să treacă și peste trupul tatălui ei ca să se ducă la bal, dar nu avea nici puterea de a-și lua față de ea rolul moralistului, nici curajul de a i se înfățișa într-o atitudine ce ar putea să-i displacă, nici virtutea de-a o părăsi.

„Nu mi-ar ierta niciodată vina de-a fi avut dreptate împotriva ei, într-o împrejurare ca asta” își spuse el.

După aceea începu a dezbate în sine spusele medicilor, găsind o adevărată bucurie în gândul că, la urma urmei, boala lui moș Goriot nu e chiar atât de primejdioasă cât crezuse el; iar la sfârșit adună o grămadă de argumente ticăloase ca să îndreptățească purtarea Delphinei. Mai întâi ea nu știa în ce stare se află tată-său. Și chiar dacă s-ar fi dus să-l vadă, bătrânul însuși ar fi trimis-o la bal. Legea socială, neîndurată în formularea ei, osândește adesea fapte în care crima vădită își găsește o scuză în nenumăratele schimbări pe care le-au introdus în viața de familie deosebirea caracterelor, precum și diversitatea intereselor și a situațiilor. Eugène voia să se înșele pe sine însuși și era gata să-și jertfească conștiința la picioarele amantei sale. De două zile, viața lui era cu totul schimbată. Femeia aruncase în aceasta viața toate neorânduielele ei, pusese în umbră familia și-și însușise totul în folosul ei. Rastignac și Delphine se întâlniseră în împrejurările cele mai potrivite pentru ca fiecare să cunoască prin celălalt desfătărilor cele mai puternice. Iubirea lor astfel plămădită sporise prin ceea ce de obicei ucide iubirea, prin desfătări. Posedând această femeie, Eugène își dăduse seama că până atunci abia o dorise și nu începu s-o iubească cu adevărat decât a doua zi după ce cunoscuse fericirea: iubirea poate că nu e altceva decât recunoștința plăcerii împlinite. Ticălos sau sublim, Rastignac adora această femeie pentru voluptățile pe care el i le adusese ca zestre și pentru toate cele pe care i le dăruise ea; la rândul ei, Delphine îl iubea pe Rastignac cu pasiunea cu care Tantal l-ar fi iubit pe îngerul ce-ar fi venit să-i sature

foamea sau să-i stingă setea care-i ardea gâtlejul secătuit.

— Și acum spune-mi, ce face tata? îl întreabă doamna de Nucingen când îl văzu îmbrăcat pentru bal.

— Cât se poate de rău, răspunse el. Dacă vrei să-mi dai o dovadă de dragoste, hai să-l vedem.

— Da, vom merge, dar după bal, spuse ea. Bunul meu Eugène, fii drăguț și nu-mi face morală. Haidem!

Plecară. O bucată de drum, Eugène se ferecă în tăcere.

— Dar ce ai? zise ea.

— Îmi sună în ureche horcăitul de moarte al tatălui dumitale, răspunse el cu glas întărit de mânie.

Și, cu flacăra tinereții lui, începu a-i povesti fapta sălbatică pe care o săvârșise doamna de Restaud, mânăta de vanitatea ei, criza mortală pe care i-o pricinuisese bătrânului cel din urmă act de devotament patern, arătând cât de scump va costa rochia de lamé a Anastasiei. Delphine plânga.

— Am să fiu urâtă, își spuse ea. Lacrimile conteniră.

— Am să ma duc să-l îngrijesc pe tata și n-am să plec o clipă de la căpătâiul lui, urmă ea.

— Ah, iată-te așa cum doream să te văd, spuse Rastignac cu înșuflețire.

În preajma palatului Beauséant sclipeau felinarele celor cinci sute de trăsuri. Doi jandarmi străjuiau ușa puternic luminată, bătând pasul de o parte și de alta. Aristocrația Parisului se revărsa în valuri, și fiecare era atât de grăbit s-o vadă pe această mate doamnă în clipa prăbușirii ei, încât, când doamna de Nucingen și Eugène sosiră, toate apartamentele de la parter erau pline de lume. Din ziua când toată curtea dăduse năvală s-o vadă pe ducesa de Montpensier¹¹⁵, căreia Ludovic al XIV-lea îi smulsese amantul din brațe, nicio altă dramă de iubire nu mai stârnise atâta vâlvă ca întâmplarea de acum a doamnei de Beauséant. În

¹¹⁵ Verișoara lui Ludovic al XIV-lea, care se îndrăgostise de Lauzun, don-juanul curții, de un rang inferior ei.

împrejurarea aceasta, cea din urmă fiică din cvasi-regala casă de Burgundia se dovedi mai tare decât suferința prin care trecea, stăpânind până în cea din urmă clipă aristocrația, ale cărei deșertăciuni nu le primise, decât ca să se slujească de ele în clipele de biruință ale mării ei iubiri. Cele mai frumoase femei din Paris dădeau viață saloanelor, cu rochiile și cu surâsurile lor. Cei mai distinși bărbați de la curte, ambasadorii, miniștrii, oamenii cei mai vestiți din toate ramurile de activitate, înzorzonați cu cruci, plăci și cordoane multicolore, se îmbulzeau în jurul vicontesei. Orchestra împrăștia sunetele ariilor sale sub lambriurile aurite ale palatului, care însă pentru regina lui era pustiu. Doamna de Beauséant sta în picioare în ușa salonului din față, primindu-și așa-zișii prieteni. Îmbrăcată în alb, fără nicio podoabă în părul împletit în cunună simplă, părea liniștită, și fața ei nu arăta nici durere, nici mândrie, nici prefăcută bucurie. Nimeni nu i-ar fi putut citi în suflet. Era ca Niobe¹¹⁶ tăiată în marmură. Către intimi surâsul ei avea uneori o nuanță glumeață. Dar față de toți se arătă așa cum o știau, așa cum era în zilele când fericirea o împodobeau cu strălucirea ei, încât chiar și cei mai insensibili o priveau cu admirație, așa cum tinerii romani îl aclamau pe gladiatorul care murea cu surâsul pe buze. Înalta societate se gătise parcă anume ca să-și ia rămas bun de la una dintre suveranele ei.

— Tremuram de teamă că n-ai să vii, spuse ea către Rastignac.

— Doamnă – răspunse el cu glas învăluit de tulburare, luând acest cuvânt drept o imputare, am venit ca să rămân cel din urmă.

— Bine, spuse ea luându-i mâna. Din toți cei de-aici, ești poate singurul în care pot să mă încred. Prietene, să nu

¹¹⁶ Fiica lui Tantal și soția lui Amphion, regele Tebei, după cum spune legenda. Avea șapte fii și șapte fiice, care au fost uciși din răzbunare de Apollo și Diana. Copleșită de durere, Niobe s-a prefăcut în stâncă (n.r.).

iubești decât pe femeia pe care știi că o vei iubi totdeauna. Să nu părăsești niciodată o femeie.

Luându-l de braț, intră împreună cu Rastignac în salonul în care se dansa și se așezară pe o canapea.

— Du-te de-l vezi pe marchiz, îi spuse ea. Jacques, valetul meu, te va însoți și-ți va da o scrisoare a mea, pentru el. Ii cer să-mi înapoieze scrisorile. Îmi place să cred că ți le va da pe toate. Dacă ți le dă, urcă-te în camera mea. Servitorii mă vor anunța.

Și se ridică pentru a întâmpina pe ducesa de Langeais, cea mai bună prietenă a ei, care tocmai sosea. Rastignac se duse la palatul Rochefide, unde marchizul de Adjuda trebuia să-și petreacă seara. Întrebă de el și-l găsi. Marchizul îl luă acasă la el, îi încredința o casetă și-i spuse:

— Aici sunt toate.

O clipă voi parcă să vorbească cu Eugène, fie ca să-l întrebe despre întâmplările de la bal și despre vicontesă, fie ca să-i mărturisească, poate, că e dezamăgit de căsătoria pe care o făcuse, cum de altfel s-a dovedit mai târziu, dar o fulgerare de orgoliu trecu prin ochii săi și avu jalnica tărie de a-și ascunde în sine cele mai înalte simțiri.

— Nu-i spune nimic despre mine, dragă Eugène. Strânse mâna lui Rastignac cu o mișcare de mahnită afecțiune și-i făcu semn să plece. Întorcându-se la palatul Beauséant, Eugène fu dus în camera vicontesei, unde văzu toate pregătirile de plecare. Se așeză în fața focului din cămin și, privind caseta de lemn de cedru, căzu într-o adâncă întristare, în ochii lui, doamna de Beauséant se înfățișa măreață, ca zeițele din *Iliada*.

— Ah, prietene!... zise vicontesă intrând și sprijinindu-și mâna pe umărul lui.

Rastignac o văzu plângând, cu ochii mari, cu o mână ridicată, cu cealaltă tremurând. Luă caseta cu o mișcare iute, o aruncă în foc și se uită la ea cum arde.

— Ei dansează! Toți au venit la timp... Numai moartea

întârzie. Ssst! prietene, spuse vicontesă punând un deget pe buzele lui Rastignac, care voia să-i răspundă. Nu voi mai vedea niciodată nici Parisul, nici lumea. Măine dimineată la cinci plec. Mă duc să mă îngrop în fundul Normandiei. De la trei după amiază a trebuit să încep pregătirile, să semnez acte, să-mi văd de treburi. Nu puteam să trimit pe nimeni la...

Se opri.

— Trebuia să-l găsești la...

Și iarăși se opri, copleșită de durere. În asemenea clipe, orice lucru e prilej de suferință și sunt cuvinte pe care nu le poți rosti.

— În sfârșit, urmă ea, mă bizuiam pe dumneata în astă seară, ca să-mi faci acest ultim serviciu. Voiam să-ți dau cheazășia prieteniei ce-ți port. Am să mă gândesc adesea la dumneata, pentru că te cred bun și nobil, tânăr și nevinovat, în mijlocul unei lumi în care aceste însușiri sunt atât de rare. Aș dori să te gândești și dumneata la mine câteodată. Uite, spuse ea privind jur împrejur, uite caseta în care îmi țineam mânușile. De câte ori o deschideam ca să le iau, înainte de a pleca la bal sau la teatru, mă simțeam frumoasă, pentru că eram fericită, și nu mă atingeam din nou de ea decât ca să las înăuntru vreun gând plăcut. În cutioara asta e 6 mare parte din mine însămi, e doamna de Beauséant, întreagă, dar care astăzi nu mai există. Primește-o! Voi purta de grijă să-ți fie adusă acasă, în strada Artois. Doamna de Nucingen e foarte drăguță astă-seară. lubește-o cu adevărat. Dacă nu ne vom mai vedea niciodată, fii încredințat, prietene, că am să mă rog pentru dumneata, care ăi fost bun cu mine. Să coborâm. Nu vreau să le dau prilej să creadă că plâng. Am în fața mea o veșnicie, am să fiu singură, nimeni n-are să-mi ceară socoteală pentru lacrimile pe care le voi vărsa. Dar să mă mai uit o data în odaia aceasta.

Se opri. După ce-și ascunse o clipă ochii în palme și-i șterse, îi învioră cu apă rece și, luându-l de braț pe student,

spuse:

— Să mergem!

Rastignac nu se simțise niciodată atât de adânc tulburat ca în fața acestei dureri stăpânite cu atâta noblețe. Întorcându-se în bal, Eugène făcu înconjurul salonului împreună cu doamna de Beauséant, cea din urmă și gingașă atenție din partea acestei fermecătoare femei.

Intrând în salonul unde dansul era în toi, Rastignac se opri uimit zărind una din acele perechi pe care întrunirea tuturor frumuseților omenești le face cu adevărat minunate. Niciodată nu avusese prilejul să admire 6 asemenea desăvârșire. Într-un cuvânt, bărbatul era un adevărat Antinous¹¹⁷, și purtările lui nu risipeau câtuși de puțin farmecul pe care-l încercai când îl priveai. Femeia era o zână care încânta privirea, fascina sufletul, ațâța chiar și simțirile cele mai reci. Toaleta se armoniza și la unul și la celălalt cu frumusețea. Toată lumea îi contempla cu plăcere și le invidia fericirea care li se citea în complicitatea ochilor și mișcărilor lor.

— Doamne, cine-i femeia asta? Întrebă Rastignac.

— O, fără îndoială, e cea mai frumoasă dintre toate, răspunse vicontesă. E lady Brandon. E celebră atât pentru norocul, cât și pentru frumusețea ei. A sacrificat totul pentru acest om. Se zice că au și copii. Dar nenorocirea îi însoțește fără încetare. Se zice că lordul Brandon a jurat să se răzbune cumplit pe nevastă-sa și pe amantul ei. Sunt fericiți, dar tremură într-una din pricina asta.

— Și el?

— Cum? Nu-l cunoști pe frumosul colonel Franchessini?

— Cel care s-a bătut...

— Acum trei zile, da. A fost provocat de fiul unui bancher. N-a vrut decât să-l rănească, dar, din nenorocire, l-a ucis.

— Oh!

¹¹⁷ Sclav roman, favoritul împăratului Adrian, devenit tipul frumuseții masculine (n.r.).

— Ce ai? Tremuri! Întrebă vicontesă.

— N-am nimic, răspunse Rastignac.

O sudoare rece i se scurgea de-a lungul spinării. Vautrin îi apărea în față, cu figura lui de bronz. Eroul ocnei, dând mâna cu eroul balului, puneă într-o lumină nouă pentru el întreaga societate.

El zări îndată pe cele două surori, doamna de Restaud și doamna de Nucingen. Contesa se înfățișa în toată măreția, cu toate diamantele, care, desigur, îi ardeau trupul, știind că le purta pentru cea din urmă oară. În ciuda orgoliului și iubirii ei deopotrivă de mari, nu izbutea totuși să înfrunte privirile bărbatului ei. Această priveliște nu era dintre acelea care să poată alina tristețea gândurilor lui Rastignac: sub diamantele celor două surori el văzu patul de mizerie pe care zăcea moș Goriot. Vicontesă, judecând greșit pricina atitudinii lui melancolice, își retrase brațul.

— Du-te! Nu vreau să-ți răpesc o plăcere, spuse ea.

Eugène fu chemat îndată de Delphine, fericită de impresia pe care o stârnea și dornică să pună la picioarele studentului omagiile culese în această lume, în care nădăjduia că a intrat pentru totdeauna.

— Cum ți se pare Nasie? îl întrebă ea.

— A scontat până și moartea tatălui ei, îi răspunse Rastignac.

Dimineața, pe la ceasurile patru, mulțimea începu a se rări. Puțin după aceea, muzica încetă. În salonul cel mare nu mai rămăsese decât ducesa de Langeais și Rastignac. Crezând că nu-l va găsi decât pe student, vicontesă veni, după ce-și luase rămas bun de la domnul de Beauséant, care se dusesse să se culce repetându-i:

— Nu faci bine, draga mea, închizându-ți viața, la vârsta dumitale! Rămâi cu noi.

Văzând pe ducesă, doamna de Beauséant nu-și putu stăpâni o exclamație.

— Ți-am ghicit gândul, Clara, îi spuse doamna de

Langeais. Pleci pentru totdeauna, dar nu vei pleca înainte de-a asculta ceea ce vreau să-ți spun și înainte de-a ne înțelege.

Ea își luă prietena de braț, o duse în salonul de alături, și, privind-o cu ochii în lacrimi, o îmbrățișă, și o sărută pe amândoi obraji.

— Nu vreau ca despărțirea noastră să fie rece, draga mea. Ar fi pentru mine o remușcare prea grea. Poți să te bizui pe mine ca pe dumneata însăși. Astă-seară ai fost măreață, m-am simțit vrednică de dumneata și vreau să ți-o dovedesc. Uneori am greșit față de dumneata, nu m-am purtat cum s-ar fi cuvenit. Iartă-mă, draga mea. Mă lepăd de tot ce-ar fi putut să te jignească, și dacă ar fi cu puțință mi-aș lua cuvintele înapoi. Sufletele noastre s-au reunit în aceeași durere și nu știu care dintre noi va fi cea mai nefericită. Domnul de Montriveau n-a fost aici astă-seară, înțelegi? Cine te-a văzut în timpul balului, Clara, n-are să te uite niciodată. Cât despre mine, mai fac un ultim efort. Dacă nu voi izbuti, mă voi retrage la o mănăstire! Dumneata unde te duci?

— În Normandia, la Courcelles, ca să iubesc, ca să mă rog, până în ziua când Dumnezeu mă va chema la el.

— Vino încoace, domnule de Rastignac, zise vicontesă amintindu-și că tânărul aștepta alături.

Studentul se lasă într-un genunchi, luă mâna vară-si și-o sărută.

— Rămâi cu bine, Antoinette, urmă doamna de Beauséant, și fii fericită! Cât despre dumneata, spuse ea întorcându-se către student, dumneata ești fericit, ești tânăr, poți crede în ceva. În clipa când voi pleca din lumea aceasta, voi avea în preajma mea câteva trăiri sincere, așa cum au unii muritori privilegiați, călugărițele!

Rastignac plecă pe la cinci dinspre ziuă, după ce o văzu

pe doamna de Beauséant în berlina¹¹⁸ în care avea să călătorească, după ce își primi cel din urmă rămas bun, scăldat în lacrimi, care dovedeau că nici chiar ființele cele mai sus-puse nu pot trăi în afara legii inimii și nu sunt cruțate de mâhniri, așa cum anumiți lingușitori ai poporului încearcă să-i încredințeze. Eugène se întoarse la casa Vauquer pe jos, pe o vreme umedă și rece. Ucenicia lui luase sfârșit.

— Bietul moș Goriot nu mai poate fi salvat, spuse Bianchon când Rastignac intră în camera vecinului său.

— Prietene, zise Eugène după ce se uită la bătrânul care dormea, urmează-ți destinul modest, în marginile căruia îți închizi dorințele. Cât despre mine, sunt în plin infern și sunt silit să rămân aici. Orice blestemății ți se vor spune despre lumea bună, crede-le! Niciun Juvenal n-ar putea s-o zăgrăvească în toată grozăvia ce se ascunde sub aurul și pietrele scumpe care o acoperă.

A doua zi, pe la ceasul două, Bianchon, silit să iasă în oraș, îl trezi din somn pe Rastignac, rugându-l să stea lângă moș Goriot, a cărui stare se agravase în timpul dimineții.

— Bătrânul nu mai are nici două zile de trăit, ba poate chiar nici șase ceasuri, spuse medicinistul, și totuși trebuie să luptăm mai departe cu boala. Trebuie să-i dăm unele îngrijiri, care vor fi costisitoare. Suntem infirmierii lui, dar, întrucât mă privește, n-am niciun ban. I-am întors buzunarele pe dos, i-am scotocit toate dulapurile: total general zero. Am prins o clipă când avea capul limpede și l-am întrebat. Mi-a răspuns că nu mai are nicio para. Tu ai ceva?

— N-am decât douăzeci de franci, răspunse Rastignac, dar mă duc să-i joc și am să câștig.

— Și dacă vei pierde?

— Am să cer bani de la ginerii și fetele lui.

¹¹⁸ Trăsură încăpătoare, cu capota demontabilă și cu portiere cu geamuri. Cele dintâi trăsuri de acest fel au fost făcute la Berlin. De aici și numele lor (n.r.).

— Și dacă nu-ți vor da? urmă Bianchon. Lucrul cel mai grabnic acum nu e să găsim bani, ci să-l înfășurăm pe bătrân într-un sinapism¹¹⁹ fierbinte de la picioare până la jumătatea coapselor. Dacă se vaită, înseamnă că mai are oarecare putere. Știi cum se face asta. De altfel, Cristophe te va ajuta. Eu am să trec pe la farmacie, ca să spun că răspund personal pentru toate medicamentele pe care le vom lua. Păcat că bietul om nu poate fi transportat la spitalul nostru; ar fi fost mai bine îngrijit. Hai, vino să te instalez, și nu-l părăsi până nu mă întorc eu.

Cei doi tineri intrară în odaia în care zăcea bătrânul. Eugène se înspăimântă văzând cât de mult i se schimbase fața chinuită de spasmi, albă și foarte slăbită.

— Ei, cum merge, tăicuțule? întrebă el aplecându-se asupra patului.

Goriot își ridică ochii tulburi asupra lui Eugène și-l privi cu încordare, fără a-l recunoaște. Studentul nu putu să înfrunte această privescătoare lacrimile îi umeziră ochii.

— Bianchon, n-ar trebui să acoperim ferestrele?

— Nu, circumstanțele atmosferice nu-l mai afectează. Ce bine-ar fi dacă ar simți căldura sau frigul! Totuși, trebuie să facem foc, ca să-i fierbem ceaiurile și să-i pregătim atâtea alte lucruri. Am să-ți trimit un braț de surcele până când om face rost de lemne. Ieri și azi-noapte, am ars lemnele tale și toată turba bietului bătrân. Vremea era umedă și se prelingea apa pe pereți. Abia am putut să zvânt puțin zidurile. Odaia e un adevărat grajd, deși Cristophe a măturat-o. Am afumat cu ienupăr, pentru că duhnea îngrozitor.

— Doamne! zise Rastignac, dar fetele lui...

— Uite, dacă cere de băut, să-i dai din asta, spuse internul arătând lui Rastignac o oală mare, albă. Dacă se vaită că simte fierbințeli și o înțepenire a pântecului, îl chemi pe Cristophe să te ajute și-i administrezi... știi ce. Dacă vezi

¹¹⁹ Compresă cu făină de muștar și apă fierbinte (n.r.).

cumva că se agită, că vorbește mult, în sfârșit, dacă are un mic grăunte de demență, lasă-l în pace. Asta nu-i un semn rău. Trimite-l însă pe Cristophe la spitalul Cochin. Are să vină ori medicul nostru, ori un camarad al meu, ori eu însumi, ca să-i aplicăm o moxă¹²⁰. Astăzi de dimineață, în timp ce tu dormeai, am făcut un mare consult cu un elev al doctorului Gali, cu medicul-șef de la Hotel Dieu și cu cel de la spitalul nostru. Domnii aceștia cred că ar fi recunoscut unele simptome curioase, așa că vom urmări progresele maladiei ca să ne lămurim asupra mai multor puncte de mare însemnătate științifică. Unul dintre ei pretinde că, dacă presiunea serului s-ar exercita asupra unui anume organ mai mult decât asupra celorlalte, s-ar putea ivi fenomene cu totul deosebite. În cazul când bătrânul va începe să vorbească, ascultă-l deci cu luare-aminte, ca să-ți poți da seama la ce serie de idei se referă spusele lui: dacă sunt efecte de memorie, de pătrundere, de judecată, dacă se ocupă de lucruri materiale sau de sentimente, dacă face socoteli, dacă se întoarce la trecut, pe scurt: caută să ne poți face o relatare exactă. De asemenea e cu putință ca invaziunea să se producă în bloc; în cazul acesta, va muri în starea de imbecilitate în care se află în clipa de față. În maladiile acestea se petrec tot felul de ciudățenii. Dacă bomba explodează prin partea aceasta, zise Bianchon arătând occiputul bolnavului, se produc fenomene bizare, care sunt cunoscute: creierul își redobândește unele facultăți, și moartea vine încetul cu încetul. Serozitățile pot să și ocolească creierul, luând un alt drum, care nu va putea fi stabilit decât la autopsie. La Incurabili este un bătrân tâmpit, la care serozitățile s-au revărsat asupra coloanei vertebrale; suferă cumplit, dai trăiește.

— Au petrecut bine? zise moș Goriot recunoscându-l pe Eugène.

¹²⁰ Arderea pielii cu un fier înroșit, ca să se vadă în ce măsură reacționează bolnavul la durere (n.r.).

— Oh, nu se gândește decât la fetele lui! zise Bianchon. Noaptea asta mi-a spus de peste o sută de ori: „Ele dansează! Ea are rochia pe care a dorit-o.” Le chema pe nume. Mă făcea să plâng – să fiu al dracului! – cu intonațiile lui: „Delphine! Mica mea Delphine! Nasie!” Pe cinstea mea, zise medicinistul, te podideau lacrimile.

— Delphine e aici, nu-i așa? zise moșneagul. Știam bine.

Și ochii lui, care dobândiseră o intensitate de demență, cuprinseseră într-o privire pereții și ușa.

— Mă duc să-i spun Silviei să pregătească sinapismele, spuse Bianchon cu însuflețire. E momentul să i le aplicăm.

Rastignac rămase singur lângă bătrân, la celălalt capăt al patului, cu privirile ațintite asupra acestui chip înspăimântător, a cărui vedere îi pricina o atât de mare durere...

— Doamna de Beauséant pleacă, moșneagul moare, zise el. Sufletele curate nu pot zăbovi mult timp în lumea asta. În adevăr cum ar putea să se îmbine marile sentimente cu o societate meschină, mică, superficială?

Imaginile petrecerii la care luase parte i se înfățișară în minte, contrastând puternic cu priveliștea acestui pat de moarte. Bianchon se întoarse îndată.

— Ascultă, Eugène, l-am văzut pe medicul-șef al spitalului nostru și am venit îndărăt într-o goană. Dacă dă semne că-și păstrează judecata, dacă vorbește, culcă-l pe un sinapism, care să-l învăluie în muștar de la ceafă până la șale, și trimite pe cineva să ne cheme.

— Dragă Bianchon, zise Eugène.

— Oh, e vorba de un fapt științific, urmă medicinistul cu toată înflăcărea unui neofit.

— Așadar, zise Eugène, dintre toți, numai eu îl îngrijesc din afecțiune pe acest biet bătrân.

— Dacă m-ai fi văzut azi-dimineață, n-ai vorbi așa, răspunse Bianchon, fără să se supere. Medicii, care își fac de multă vreme meseria, nu văd decât maladia. Eu văd încă pe

bolnav, dragă băiete.

Și plecă, lăsându-l pe Eugène singur cu bătrânul și cu teama unei crize, care nu zăbovi prea mult,

— Ah, dumneata ești, dragul meu copil! zise moș Goriot recunoscându-l pe Eugène.

— Ți-e mai bine? Îl întrebă studentul luându-i mâna.

— Da. Îmi simțeam capul strâns ca într-o menghină, dar acum m-a mai slăbit. Pe fetele mei* le-ai văzut? Au să vină îndată; cum vor afla că sunt bolnav, într-un suflet au să alerge încoace! Ce bine m-au îngrijit când ședeam în strada Jussienne! Doamne! Aș vrea să le primesc într-o odaie curată. Este aici un tânăr care mi-a ars toată turba pe care o aveam.

— Îl aud pe Cristophe pe scară, îi spuse Eugène, îți aduce niște lemne, pe care ți le-a trimis tânărul acela.

— Bine. Dar cu ce să plătesc lemnele astea? N-am niciun ban, copilul meu. Am dat tot, tot ce-am avut. Am ajuns un cerșetor. Rochia de lamé era frumoasă? Măcar atât... (Ah, mă doare!) îți mulțumesc, Cristophe! Dumnezeu are să te răsplătească dragă băiete. Eu nu mai am nimic.

— Am să vă plătesc eu – și pe tine, și pe Silvia, îi spuse Eugène la ureche.

— Fetele ți-au spus că au să vină, nu-i așa, Cristophe? Du-te încă o dată la ele, am să-ți dau o sută de bănuți. Spune-le că nu mă simt bine, că aș vrea să le îmbrățișez, să le mai văd o dată înainte de-a muri. Așa să le spui, dar ia seama, să nu le sperii prea tare.

Rastignac îi făcu semn lui Cristophe să plece.

— Au să vină, urmă bătrânul. Le știu. Delphine, cu bunătatea ei, ce grea mâhnire am să-i pricinuiesc dacă voi muri! Și Nasiei de asemenea. N-aș vrea să mor, numai ca să nu le fac să plângă. A muri, bunul meu Eugène, înseamnă a nu le mai vedea. Acolo unde ne ducem toți, am să mă plictisesc groaznic. Pentru un părinte, infernul înseamnă să nu-și mai vadă copiii, iar eu mi-am făcut ucenicia în privința

asta, de când s-au măritat fetele. Paradisul meu a fost casa din strada Jussienne. Spune-mi, dacă voi intra în paradis voi putea să mă întorc pe pământ, în preajma lor, în chip de spirit? Am auzit povești de-astea. Or fi adevărate? În clipa asta, mi se pare că le văd așa cum erau în strada Jussienne. Dimineața coborau din odăile lor și-mi spuneau: „Bună ziua, tăicuțule!” Le luam pe genunchi, le făceam tot felul de năzdrăvănii, de pozne. Mă mângâiau cu drăgălășenie. În fiecare dimineață luam masa împreună, împreună luam și masa de seară, în sfârșit, eram cu adevărat tată, mă bucuram de copiii mei. Când ședeam în strada Jussienne, ele nu judecau încă, nu cunoșteau de fel lumea, mă iubeau cu adevărat. Doamne! De ce n-au rămas totdeauna mici? (Oh, mă doare, mi se desprinde capul de trunchi!) Ah, ah, iertați-mă, copiii mei! Sufăr. Cumplit, și suferința asta trebuie să fie un adevărat chin, pentru că, altminteri, m-ați învăța să rabd îndeajuns. Dumnezeu! Dacă aș avea măcar mâinile lor într-ale mele, n-aș mai suferi de fel. Crezi că au să vină? Christophe e așa de nerod! Ar fi trebuit să mă duc chiar eu. El are să le vadă... Dar dumneata ai fost ieri la bal. Spune-mi, cum erau? Nu știau că sunt bolnav, nu-i așa? Nici n-ar fi dansat, bietele micuțe! Oh, nu mai vreau să fiu bolnav. Au încă atât de multă nevoie de mine... Averile lor sunt în primejdie. Și peste ce bărbați au dat! Vindecă-mă, vindecă-mă! (Oh, ce durere!... Ah, ah, ah!) Vezi, trebuie să mă însănătoșesc, pentru că au nevoie de bani, și eu știu de unde să-i iau. Am să mă duc la Odesa și am să fabric făinoase. Sunt un viclean și jumătate. Am să câștig milioane. (Oh, mă doare cumplit!)

Goriot tăcu o clipă, adunându-și parcă toate puterile într-o supremă străduință de-a suporta durerea.

— Dacă ar fi ele aici, nu m-aș văita, zise el. Atunci, de ce să mă vait?

Îl cuprinse o ușoară ațipire, care ținu îndelung. Christophe se întoarse. Rastignac, crezând că moș Goriot dormea, îl lăsa

pe flăcău să spună cu glas tare cum își împlinise misiunea.

— Domnule, zise el, m-am dus mai întâi la doamna contesă, dar n-am putut vorbi cu dumneaei, pentru că avea socoteli grele cu bărbatu-său. A venit afară chiar domnul de Restaud și mi-a spus așa: „Domnul Goriot moare? Ei bine, e cel mai bun lucru pe care-l are de făcut. Eu am treabă cu doamna de Restaud, ca să închei niște învoieli foarte însemnate, așa că doamna are să vină după ce vom sfârși treaba.” Domnul părea tare necăjit. Când să plec, doamna a intrat în anticameră pe o ușă pe care n-o văzusem și mi-a spus: „Christophe, spune-i tatei că sunt într-o discuție cu bărbatu-meu și nu pot pleca de aici. E în joc: viața sau moartea copiilor mei. Dar îndată ce voi sfârși, voi veni să-l văd.” Cât despre doamna baroană, altă poveste! „Ah! mi-a spus camerista ei, doamna s-a întors de la bal la cinci și un sfert, și acuma doarme; dacă o scol înainte de amiază mă ceartă. Când m-o suna, am să-i spun că tatălui dumisale îi e rău. O veste rea poți s-o duci și mai târziu.” Am rugat-o cât am putut. Nimic!... Am cerut să vorbesc cu domnul baron, dar ieșise în oraș.

— Nu vine niciuna, strigă Rastignac. Am să le scriu la amândouă.

— Niciuna! răspunse bătrânul ridicându-se din șale. Au treburi, dorm, nu vin. Știam. Numai în pragul morții îți cunoști copiii!... Ah, prietene, să nu te însori și să n-ai copii! Le dai viața, și ei îți dau moartea. Îi vâri în lume, și ei te alungă din lume. Nu, n-au să vină! O știam de zece ani. Câteodată mi-o mărturiseam mie însumi, dar nu îndrăzneam s-o cred.

Doua lacrimi se rostogoliră din ochii bătrânului, oprindu-se pe pleoapele roșietice, fără a luneca mai jos.

— Ah, dacă aș fi bogat, dacă mi-aș fi păstrat averea, dacă nu le-aș fi dat-o lor, amândouă ar fi aici și mi-ar linge obrazii cu sărutările lor! Aș fi locuit într-un palat, aș fi avut odăi frumoase, servitori, foc în sobă, iar ele ar fi plâns în hohote

cu bărbații și cu copiii lor! Aș fi avut toate bucuriile astea. Dar nu mai am nimic. Banul îți dă tot. Îți dă chiar și pe propriile tale fete. Oh, banii mei, unde sunt acuma? Dacă aș avea comori de lăsat, m-ar obloji, m-ar îngriji; le-aș auzi, le-aș vedea. Ah, copilul meu drag, singurul meu copil, acum îmi iubesc și mai mult părăsirea și mizeria în care mă aflu! Când un nenorocit e iubit, el știe cel puțin că e iubit cu adevărat. Nu, aș vrea să fiu bogat, pentru că atunci le-aș putea vedea. Dar, zău, cine poate ști? Amândouă au inimi de piatră. Le-am iubit prea mult ca să mă mai poată iubi și ele pe mine. Un tată trebuie să fie totdeauna bogat, trebuie să-și țină copiii în frâu, ca pe niște cai nărkvași. Iar eu am stat în genunchi la picioarele lor. Mizerabilele! își încoronează așa cum se cuvine purtarea pe care au avut-o față de mine în acești zece ani din urmă. Dacă ai ști cum mă răsfățau îndată după ce se măritaseră! (Oh, ce crud martiriu sufăr!) Le dădusem, fiecareia dintre ele, aproape opt sute de mii de franci și nu puteau nici ele, nici bărbații lor să se poarte rău cu mine. Mă primeau în casele lor: „Tată bun încoace, tată drag încolo”. Mă așteptau la masă în fiecare zi. Cinam cu bărbații lor, care îmi dădeau toată cinstea cuvenită. Treceam drept un om care mai are încă oarecare avere. De ce? Nu le spuseseam nimic despre afacerile mele. Dar cu ua. Om care dă câte opt sute de mii de franci fetelor lui trebuie să te porți bine. Și mă răsfățau, dar pentru averea mea. Lumea nu-i frumoasă de loc. Am văzut-o prea bine. Mă duceam cu trăsura la teatru, iar în serile când primeau musafiri ședeam și eu cu ei, cât îmi plăcea. Pe scurt, spuneau deschis că sunt fetele mele și mărturiseau fără ocol că eu sunt tatăl lor. Ehei, mi-am păstrat istețimea și nu mi-a scăpat nimic din câte s-au întâmplat. Toate erau făcute cu dibăcie și-mi sfâșiau inima. Vedeam bine că sunt prefăcătorii, dar boala era fără leac. La masa lor nu mă simțeam în voia mea, ca la masa de-aici. Nu știam să vorbesc cu musafirii. De aceea, de câte ori unul dintre domnișorii aceia întreba la ureche pe ginerii mei „Cine

e domnul?", „E babacu', cu punga doldora, om bogat". „Eh, drace!" răspundea celălalt, și toți mă priveau cu respectul datorat banului. Dacă uneori îi stânjeneam oarecum, îmi răscumpărăm din plin păcatele. De altfel, cine e desăvârșit? (Tot capul mi-e o rană!) În clipa asta, iubite domnule Eugène, trec prin chinurile morții; și totuși, toată suferința de-acum nu-i nimic pe lângă durerea pricinuită de cea dintâi privire prin care Anastasie m-a făcut să înțeleg că spusesem o prostie, din pricina căreia se simțea umilită: privirea aceea mi-a străpuns inima. Aș fi vrut să știu toate lucrurile din lume; dar ceea ce știam bine era numai că sunt un om de prisos pe suprafața pământului. A doua zi, ca să aflu o mângâiere, m-am dus la Delphine, dar iată că și la ea fac o prostie, care o înfurie. Eram ca nebun. Opt zile n-am știut ce să fac. De teama dojenilor lor, nu mai îndrăzneam să mă duc la ele. Și iată-mă la poarta fetelor mele. Dumnezeule, de vreme ce știi mizeriile și suferințele pe care le-am îndurat, de vreme ce ai numărat loviturile de pumnal pe care le-am primit în vremea asta, care m-au îmbătrânit, m-au schimbat, m-au ucis, m-au albit, pentru ce mă faci să sufăr și astăzi? Am ispășit din plin păcatul de a le fi iubit fără măsură. Iar ele s-au răzbunat din plin de dragostea mea și m-au torturat ca niște călăi. Ce proști sunt părinții! Le iubeam atât de mult, că m-am întors la ele, ca un cartofor la masa verde. Fetele mele erau viciul meu, erau iubitele mele, erau tot! Amândouă aveau nevoie de felurite lucruri, de găтели; cameristele lor îmi dădeau de știre, iar eu le dăruiam ceea ce râvneau, ca să fui bine primit în casele lor! Cu toate acestea, mi-au dat câteva mici lecții, de bună purtare în societatea înaltă. Oh, își pierduseră răbdarea! Începuseră a se rușina de mine. Așa pățești dacă te-apuci să-ți crești bine copiii. Eu nu mai eram însă la vârsta învățăturii. (Doamne, ce dureri cumplite! Medicii! Dacă mi-ar deschide capul, n-aș mai suferi atâta.) Fetele mele, fetele mele! Anastasie, Delphine! Vreau să le văd. Trimite jandarmii să le caute și să le-aducă aici cu forța!

Dreptatea este de partea mea. Natura, codul civil, toate sunt de partea mea. Protestez! Țara va pieri dacă părinții vor ajunge a fi călcați în picioare. Asta e limpede. Societatea, lumea, se întemeiază pe paternitate, și totul se va prăbuși când copiii nu-și vor mai iubi părinții. Oh, dacă le-aș putea vedea, dacă le-aș putea auzi! Să-mi spună orice, numai să le aud glasul. Asta mi-ar alina durerile. Mai ales Delphine. Dar când or veni, spune-le să nu se uite cu nepăsare la mine, cum fac totdeauna. Ah, bunul meu prieten, domnule Eugène, dumneata nu știi ce înseamnă să vezi că o privire de aur se preschimbă dintr-o dată în plumb cenușiu. De când ochii lor nu s-au mai plecat asupra-mi cu strălucirea lor de odinioară, viața mea a fost o iarnă fără de sfârșit; n-am avut altă hrană decât mâhnirea, și cu ea m-am îndestulat din plin! Jignire și umilință, asta a fost viața mea. Le iubesc atât de mult, încât am înghițit cu nesaț toate înfruntările, pentru că printre ele îmi vindeau și câte un biet căpețel de înjositoare bucurie. Un tată să ajungă să-și vadă fiicele pe furis! Le-am dăruit viața mea, întreagă, și ele nu-mi dăruiesc astăzi nici măcar un singur ceas! Mi-e sete, mi-e foame, arde sufletul din mine, simt că mor, dar ele nu vin să-mi ușureze agonia. Pesemne că nu știu ce înseamnă să calci în picioare cadavrul tatălui tău! Dar e un Dumnezeu în cer, și el ne răzbună, împotriva voinței noastre, pe noi părinții. Oh, au să vină! Veniți, dragele mele, veniți să-mi mai dați un sărut, sărutul cel din urmă, împărțășania tatălui vostru, care se va ruga lui Dumnezeu pentru binele vostru, care-i va spune că v-ați purtat cu el ca niște fiice bune. Care vă va apăra! La urma urmei, voi n-aveți nicio vină. N-au nicio vină, prietene! S-o spui tuturor, să nu le necăjească nimeni din pricina mea. Eu sunt cel care am greșit; eu le-am învățat să mă calce în picioare. Asta era bucuria mea. Și asta nu privește pe nimeni – nici justiția omenească, nici justiția divină. Dumnezeu ar fi nedrept dacă le-ar osândi din cauza mea. Eu sunt cel care n-am știut să mă conduc, eu am săvârșit

nerozia de-a renunța la drepturile mele. Pentru ele, aș fi fost în stare să mă cobor până la cea din urmă înjosire! Ce vrei? Chiar cea mai minunată fire, chiar cele mai bune suflete n-ar fi putut să reziste acestei stricăciuni la care le-am supus ca un părinte ușuratic. Sunt un ticălos și-mi primesc pedeapsa cuvenită. Numai eu sunt cauza neorânduielilor din viața lor, eu le-am stricat. Acum au ajuns să râvnească plăcerile cum râvneau odinioară bomboane. Le-am îngăduit să-și împlinească toate fanteziile lor de fete. La cinsprezece ani aveau trăsura lor! Nimic nu le-a stat împotrivă. Eu singur sunt vinovat. Vinovat din dragoste. Glasul lor îmi răzbătea până-n adâncul inimii. Le aud, vin. Oh, da, au să vină! Legea cere să vii să-ți vezi tatăl în ceasul morții; legea e cu mine. Și-apoi, toată treaba asta nu costă decât un drum. Am să li-l plătesc. Scrie-le că am să le las milioane! Pe cinstea mea. Am să mă duc să fac paste făinoase la Odesa. Cunosc meseria. După planul pe care l-am făcut, am să câștig milioane. Nimeni nu s-a gândit la asta. Marfa n-are să se strice pe drum, ca griul sau făina. Eh, eh, făinoasele au să aducă milioane! Așa că dumneata nu le spui nicio minciună. Vorbește-le de milioane, și, chiar dacă vor veni din lăcomie de bani, prefer să fiu amăgit, pentru că așa am să le văd. Vreau fetele mele! Eu le-am făcut și ale mele sunt! zise bătrânul săltându-se din șale și întorcând capul, cu părul alb răvășit către Eugène, cu o înfățișare care amenința prin tot ce putea să exprime amenințarea.

— Haide, îi spuse Eugène, culcă-te la loc, bunul meu moș Goriot. Am să le scriu. Și dacă nu vor veni, mă voi duce eu însumi la ele, îndată ce se va întoarce Bianchon.

— Dacă nu vor veni? repetă bătrânul în hohote de plâns. Atunci am să mor, am să mor într-un acces de turbare! Simt că turbez! În clipa asta, îmi văd toată viața. Sunt un păcălit! Nu mă iubesc, nu m-au iubit niciodată! E limpede. Dacă n-au venit până acum, nici n-au să mai vină. Cu cât au zăbovit mai mult, cu atât mai puțin se vor hotărî să-mi facă această

bucurie. Le știu. Niciodată n-au fost în stare să ghicească ceva din necazurile, din suferințele, din nevoile mele; n-au să-mi ghicească nici moartea. Ele nu cunosc taina iubirii pe care le-o port. Da, văd bine: deprinse să-mi sfâșie măruntaiele din mine, tot ce-am făcut n-a avut niciun preț pentru ele. Dacă mi-ar fi cerut să-mi scot ochii din cap, le-aș fi spus: „Scoateți-i Sunt prea prost. Își închipuie că toți părinții sunt ca tatăl lor. Trebuie să te pregătești tu însuși. Copiii lor au să mă răzbune. Ar fi în folosul lor să vină aici. Dă-le de știre că-și primejduiesc propria lor agonie. În crima pe care o făptuiesc ele astăzi, au adunat toate crimele din lume... Hai, du-te, spune-le că dacă nu vin săvârșesc un paricid! Au săvârșit destule; nu mai e nevoie să-l adauge și pe acesta. Strigă împreună cu mine: „Hei, Nasie! Hei, Delphine! Veniți la tatăl vostru, care a fost atât de bun cu voi și care suferă!” Nimic; nimeni! Muri-voi oare ca un dine? Asta mi-e răsplata; sunt părăsit. Sunt niște ticăloase, niște ucigașe. Mi-e groază de ele și le blestem, iar noaptea am să ies din mormânt, ca să-mi reînnoiesc blestemul, pentru că în sfârșit, prieteni, nu greșesc, nu-i așa? Ele se poartă destul de rău cu mine!... Dar ce vorbesc? Nu-mi spuseși oare că Delphine e aici? Ea e cea mai bună dintre amândouă... Dumneata, Eugène, ești fiul meu! Iubește-o, îngrijește-o ca un tată. Cealaltă e tare nenorocită. Și averea lor! A, Doamne, mor, sufăr prea mult! Tăiați-mi capul, lăsați-mi numai inima.

— Cristophe, strigă Eugène, înspăimântat de vaietele și strigătele bătrânului, du-te de-l cheamă pe Bianchon și adu-mi o cabrioletă. Bunul meu moș Goriot, mă duc la fetele dumitale și am să ți le aduc aici.

— Cu forța! Cu forța! Cere ajutorul gărzii, al regimentelor de linie, al tuturor; al tuturor! zise bătrânul aruncându-i lui Eugène cea din urmă privire în care se mai văzu o sclipire de rațiune. Spune guvernului, spune procurorului că vreau să mi le aducă!

— Dar adineauri le-ai blestemat.

— Cine a spus asta? răspunse unchiașul, uluit. Știi prea bine că le iubesc, că le ador! Mi-ar fi de ajuns să le văd, ca să mă însănătoșesc... Du-te, bunul meu vecin, du-te! Dumneata ești bun. Aș vrea să-ți mulțumesc, dar nu mai am de dat nimic alt decât binecuvântarea unui muribund. Ah, aș vrea s-o văd cel puțin pe Delphine, ca să-i spun să-mi plătească datoria pe care o am față de dumneata. Adu-mi-o măcar pe ea, dacă cealaltă nu poate veni. Spune-i că dacă nu vrea să vină n-ai s-o mai iubești. Te iubește atât de mult, încî va veni. Dă-mi de băut! îmi ard măruntaiele! Pune-mi ceva pe cap. Mâna fetelor mele m-ar salva, simt... Doamne, cine le va reface averea, dacă eu mă duc? Vreau să mă duc la Odesa pentru ele, la Odesa, vreau să fac paste făinoase.

— Bea din asta, îi spuse Eugène săltându-l cu mâna stângă, în vreme ce cu dreapta îi întindea o ceașcă de ceai.

— A, văd bine că dumneata îți iubești tatăl și mama! zise bătrânul strângând cu mâinile-i slăbite mâna lui Eugène. Voi muri fără să le văd, fără să-mi văd fetele, înțelegi? Să te mistuie necurmat setea și să nu poți bea niciodată, asta a fost viața mea în acești zece ani din urmă... Ginerii mi-au ucis fetele. Da, după ce s-au măritat, eu n-am mai avut fete. Părinți, cereți Parlamentului să facă o lege a căsătoriei! Sau, în sfârșit, nu vă măritați fetele, dacă le iubiți. Ginerile e un scelerat care strică tot ce este într-o fată, care mânjește totul. Să se sfârșească cu căsătoriile! Căsătoriile ne răpesc fetele, așa că nu le mai putem avea lângă noi în ceasul morții. Faceți o lege în privința morții părinților. E îngrozitor! Răz bunare! Ginerii le împiedică să vină... Uci deți-i.... La moarte cu Restaud, la moarte cu alsacianul, ei sunt ucigașii mei!... Să moară sau să-mi dea fetele!... Ah, s-a sfârșit, mor fără ele!... Ele... Nasie, Fifine. Haide, veniți odată! Tăicuțul vostru se duce...

— Bunul meu moș Goriot, liniștește-te, haide, stai cuminte, nu te mai zbuciuma, nu te mai gândi.

— Să nu le văd, asta e agonia mea!

— Ai să le vezi.

— Adevărat? strigă răătăcit bătrânul. Oh! să le văd! Am să le văd, am să le aud glasul. Am să mor fericit. Ei bine, da, nu vreau să mai trăiesc, nu mai țin la viață, suferințele mele cresc neîncetat. Dar să le văd, să ating rochiile lor, ah, numai rochiile, cer destul de puțin. Să simt ceva din făptura lor! Ajută-mă să le mângâi părul... vreau...

Și se prăbuși cu capul pe pernă, doborât parcă de-o lovitură de măciucă. Măinile se agitară pe învelitoare, ca și când ar fi vrut să apuce părul fetelor lui.

— Le binecuvântează, spuse cu mare anevoință... Binecuvântează...

Deodată, căzu istovit. În aceeași clipă sosi Bianchon.

— M-am întâlnit pe drum cu Christophe, zise el, îți va aduce îndată o trăsură.

Apoi se întoarse către bolnav, îi deschise pleoapele, și cei doi studenți văzură un ochi tulbure și fără de căldură.

— Nu cred să-și mai revină, zise Bianchon.

Îi luă pulsul, îl pipăi, puse mâna pe inima unchiașului.

— Mașina merge mereu; dar în starea lui, asta e o nenorocire. Mai bine ar muri.

— Zău că da, zise Rastignac.

— Dar tu ce ai? Ești palid ca moartea.

— Prietene, am auzit niște strigăte și niște vaiete. E un Dumnezeu în cer! Da, e un Dumnezeu, și el ne-a făcut o lume mai bună sau pământul acesta este un nonsens. Dacă n-ar fi fost atât de tragic, aș fi izbucnit în lacrimi; dar inima și stomacul mi s-au chircit cumplit.

— Ascultă, o să avem nevoie de multe lucruri; de unde facem rost de bani?

Rastignac își scoase ceasornicul.

— Ia-l, du-te degrabă și pune-l amanet. Eu nu vreau să mă opresc în drum, căci mi-e frică de fiecare minut pierdut și aștept pe Christophe. N-am un ban, va trebui să plătesc birja când mă întorc.

Coborând în grabă scara, Rastignac se duse în strada Helder, la doamna de Restaud. Pe drum, sub puternica înrâurire a înfricoșatei scene la care asistase, închipuirea îi spori revolta. Intrând în anticameră și întrebând de doamna de Restaud, i se răspunse că nu primește pe nimeni.

— Dar eu, îi spuse valetului, vin din partea tatălui dumisale, care e pe moarte.

— Domnule, domnul conte ne-a dat poruncă neînduplecată...

— Dacă domnul de Restaud este acasă, spune-i în ce stare se află socrul său și vestește-l că trebuie să-i vorbesc fără întârziere.

Eugène așteaptă îndelung.

„Poate că în clipa asta bătrânul își dă sufletul”, gândea el.

Valetul îl introduse în salonul din față, unde domnul de Restaud îl primi în picioare, fără a-l pofti să șadă, în! fața căminului, în care nu se făcuse foc.

— Domnule conte, îi spuse Rastignac, în clipa asta socrul dumneavoastră trage să moară într-o cămăruță mizerabilă, fără un ban, ca să-și poată cumpăra cel puțin lemne de foc. E în pragul morții și cere să-și vadă fata...

— Domnule, îi răspunse cu răceală domnul de Restaud. Ați avut prilejul să vă dați seama că nu țin prea mult la domnul Goriot. Prin doamna de Restaud, el a pierdut totul în ochii mei; îl socot pricina nenorocirii vieții mele și dușmanul liniștii mele. Fie că moare, fie că trăiește, îmi este cu desăvârșire indiferent. Acestea sunt sentimentele mele față de dânsul. Lumea poate să mă judece cu asprime, nu-mi pasă de opinia ei. Am de făcut acum lucruri mult mai însemnate decât să mă ocup de ceea ce gândesc despre mine proștii și cei care nu mă interesează. Cât despre doamna de Restaud, ea nu poate să iasă din casă. De altfel, nici nu vreau. Spuneți-i tatălui ei că îndată ce-și va împlini îndatoririle pe care le are față de mine, față de copiii ei, va veni să-l vadă. Dacă își iubește cu adevărat tatăl, va fi liberă

peste câteva clipe...

— Domnule conte, nu am dreptul să vă judec purtarea. Sunteți stăpânul soției dumneavoastră. Mă pot bizui însă pe lealitatea dumneavoastră? Atunci, făgăduiți-mi numai că-i veți spune că tatăl dumisale nu mai are de trăit nici măcar o zi și că, nevăzând-o la căpătâiul lui, a blestemat-o.

— Spuneți-i-o chiar dumneavoastră, răspunse domnul de Restaud, adânc impresionat de simțămintele de indignare pe care le mărturisea Eugène prin înflăcăratele lui cuvinte.

Întovărașit de conte, Rastignac intră în salonul în care obișnuia să stea contesa: o găsi înecată în lacrimi și cufundată într-un jeț, ca o femeie care nu mai vrea altceva decât să moară. Ii cuprinse mila. Înainte de a se uita la Rastignac, ea arunca spre bărbatu-său o privire înfricoșată, din care se vedea desăvârșită. Slăbire a puterilor ei, strivite deopotrivă de o tiranie morală și fizică. Contele își sumeți capul. Ea văzu în aceasta un îndemn ca să vorbească.

— Domnule, am auzit tot. Spune tatălui meu că, dacă ar cunoaște starea în care mă aflu, m-ar ierta... Nu mă așteptam la acest supliciu, care depășește puterile mele, domnule! Dar mă voi împotrivi până la capăt, spuse ea întorcându-se către bărbatu-său. Sunt mamă. Spune-i tatei că, în ciuda aparențelor, n-am nicio vină față de el! strigă ea către student, cu deznădejde.

Eugène se înclină în fața celor doi soți, înțelegând criza cumplită prin care trece femeia, și se retrase uluit. Glasul domnului de Restaud îi arătase că demersul lui fusese de prisos; în același timp, își dăduse seama că Anastasie nu mai e liberă pe hotărârile ei. Se duse în grabă la doamna de Nucingen, pe care o găsi în pat.

— Sunt bolnavă, bietul meu prieten, îi spuse ea. Întorcându-mă de la bal, am răcit. Mă tem de o pneumonie. Aștept să vină doctorul.

— Chiar de-ai fi în pragul morții, îi spuse Eugène tăindu-i vorba, și tot ar trebui să te târăști până la tatăl dumitale. Te

cheamă! Dacă ai auzi cel mai slab dintre strigătele lui, nu te-ai mai simți bolnavă.”

— Eugène, poate că tata nu-i chiar așa de rău, cât spui dumneata. Aș fi deznădăjduită însă dacă aș avea în ochii dumitale cea mai mică vină, și aș fi în stare să fac tot ce vei voi dumneata. Cât despre el, știu prea bine că ar muri de durere dacă ar ști că boala mea a devenit mortală din pricină că m-am dus să-l văd. Ei bine, voi veni îndată ce va sosi doctorul... Ah, dar unde ți-e ceasornicul? Întrebă ea văzând că-i lipsește lăntugul.

Eugène roși.

— Eugène, Eugène, dacă l-ai vândut, dacă l-ai pierdut... oh, ar fi atât de rău!

Studentul se plecă asupra patului și-i spuse la ureche Delphinei:

— Vrei să știi? Iacă: tatăl dumitale n-are cu ce să-și cumpere nici giulgiul în care va fi învăluit astă seară. Nu mai aveam niciun ban și am pus zălog ceasul dumitale.

În aceeași clipă, Delphine sări din pat, se duse în grabă la scrinul ei, scoase dinăuntru punga și i-o dădu lui Rastignac. Apoi sună, strigând:

— Merg îndată, merg îndată, Eugène. Lasă-mă să mă îmbrac. Aș fi un monstru! Du-te, am să ajung înaintea dumitale! Thérèse, strigă către cameristă, spune domnului de Nucingen să vină îndată, am să-i vorbesc.

Fericit că va putea vesti muribundului venirea cel puțin a uneia dintre fetele lui, Eugène sosi aproape bucuros în strada Neuve-Sainte-Genève. Căută în pungă, ca să poată plăti pe loc birjarului. În punga acestei tinere femei, atât de bogată, atât de elegantă, erau șaptezeci de franci. Când ajunse sus, îl găsi pe moș Goriot sprijinit de Bianchon, în vreme ce chirurgul spitalului lucra sub ochii medicului. Li ardea spatele cu un fier înroșit în foc, cel din urmă remediu al științei, remediu inutil.

— Simți? îl întrebă medicul.

Moș Goriot, zărindu-l pe student, răspunse:

— Nu-i așa că vin?

— Poate să scape, zise chirurgul. Vorbește.

— Da, răspunse Eugène. Delphine e în urma mea.

— Aha, zise Bianchon, vorbea de fetele lui după care strigă așa, cum strigă – zice-se – omul din țeapă după apă...

— De ajuns, spuse medicul către chirurg, nu mai e nimic de făcut, nu mai poate fi salvat.

Bianchon și chirurgul îl așezară pe muribund în patul lui de mizerie.

— Totuși, ar trebui să i se schimbe rufăria, zise medicul. Deși nu mai e nicio speranță, trebuie să respectăm totuși în el natura umană. Am să mă întorc, Bianchon, îi spuse studentului. Dacă se mai vaită, aplică-i opiu pe diafragmă.

Chirurgul și medicul plecară.

— Hai, Eugène, curaj, băiete! zise Bianchon lui Rastignac când rămaseră singuri. Trebuie să-i punem o cămașă curată și să-i schimbăm patul. Du-te și spune-i Silviei să aducă cearșafuri și să ne dea o mână de ajutor.

Eugène coborî și o găsi pe doamna Vauquer punând masa împreună cu Silvia. După cele dintâi cuvinte ale lui Rastignac, văduva se apropie de el, cu înfățișarea acru-dulceagă a unei negustorese bănuitoare, care nu vrea nici să păgubească, nici să-și supere mușterii.

— Dragă domnule Eugène, răspunse ea, dumneata știi ca și mine că moș Goriot n-are un ban. Să dai cearșafuri unui om gata să dea ort a popii, înseamnă să le pierzi, mai ales că unul dintre ele va trebui sacrificat pentru giulgiu. Dumneata îmi datorezi o sută patruzeci și patru de franci. Pune patruzeci de franci pentru cearșafuri și alte câteva mărunțișuri, candela, pe care are să ți-o dea Silvia: una peste alta fac cel puțin două sute de franci, pe care o biată văduvă ca mine n-are de unde să-i piardă. Apăi, fii drept domnule Eugène, am pierdut destul în aste cinci zile, de când mi-a intrat ghinionul în casă. Aș fi dat zece taleri, numai

să se fi mutat omul ăsta de zilele trecute, așa cum spuseseși. Treaba asta îi impresionează pe clienți. Pentru o nimica toată, eu l-aș fi dus la spital. În sfârșit, pune-te și dumneata în locul meu. Înainte de orice, negoțul, că doar din el trăiesc.

Eugène urcă în grabă în camera lui Moș Goriot.

— Bianchon, banii de pe ceasornic!

— Sunt pe masă. Au rămas trei sute șaiszeci și câțiva franci. Din ceea ce am luat, am plătit tot ce datoram. Chitanța de la muntele de pietate e sub bani.

— Uite, doamnă, zise Rastignac cuprins de silă, după ce coborâse în mare grabă scara, să încheiem socotelile. Domnul Goriot nu va mai zăbovi mult în casa dumitale, iar eu...

— Da, are să plece cu călcâiele înainte, bietul om, spuse ea numărând cei două sute de franci, jumătate veselă, jumătate tristă.

— Să sfârșim, zise Rastignac.

— Silvia, dă cearșafurile și du-te sus de-i ajută pe domni.

— Să n-o uiți pe Silvia, îi șopti doamna Vauquer lui Rastignac la ureche de două nopți stă de veghe.

Abia apucă Eugène să întoarcă spatele, că bătrâna se și duse în fugă după bucătăreasă.

— la cearșafurile vechi, de la numărul șapte. Pentru un mort, sunt destul de bune, zău așa, îi spuse ea la ureche.

Eugène, care urcase câteva trepte pe scară, nu mai auzi aceste cuvinte ale bătrânei gazde.

— Hai să-i punem cămașa, îi spuse Bianchon. Ține-l drept.

Eugène se așează la căpătâiul patului și-l sprijini pe muribund, iar Bianchon îi scoase cămașa. Bătrânul făcu o mișcare ca și când ar fi vrut să păstreze la piept un anume lucru și scoase câteva strigăte jalnice și nearticulate, ca un animal care vrea să dea glas unei mari dureri.

— Oh, oh, zise Bianchon, cere un lăntug mic de fire de

păr și un medalion, pe care i le-am scos adineauri, ca să-i aplicăm moxa. Bietul om! Trebuie să i le dăm înapoi. Le-am pus pe cămin.

Eugène luă lăntugul împletit din fire bălai-cenușii, fără îndoială o șuviță din părul doamnei Goriot. El citi pe o față a medalionului: *Anastasie*, iar pe cealaltă: *Delphine*. Imaginea inimii lui, pe care o purta neconținut pe inimă. Șuvițele dinăuntru erau atât de subțiri, încât desigur că le luase când fetele se aflau în cei dintâi ani ai copilăriei lor. Când simți iarăși medalionul pe piept, bătrânul slobozi un *ah!* prelung, mărturie a unei mulțumiri care te înfiora. Era una dintre cele din urmă tresăriri ale sensibilității lui, care se retrăgea, pare-se, spre centrul necunoscut de unde pornesc și către care se îndreaptă toate simțirile noastre. Chipu-i chinuit de durere luă o înfățișare de voie bună bolnăvicioasă. Zguduiți de această cumplită izbucnire a unui simțământ care supraviețuia gândirii, cei doi studenți vărsară lacrimi calde asupra muribundului, care scoase un strigăt de puternică bucurie.

— Nasie! Fifine! spuse el.

— Trăiește încă, zise Bianchon.

— Și la ce-i folosește? întrebă Silvia.

— Ca să sufere, răspunse Rastignac.

Făcându-i semn prietenului său ca să facă întocmai ca el, Bianchon îngenunche și-și trecu brațele pe sub genunchii bolnavului, în vreme ce Rastignac, de cealaltă parte a patului, își petrecu mâinile pe sub spinarea lui. Silvia era alături, gata să tragă cearșafurile când bolnavul va fi săltat, pentru a pune în loc pe cele pe care le adusese. Amăgit fără îndoială de lacrimile care căzuseră, Goriot, slujindu-se de cele din urmă puteri care-i mai rămăseseră, întinse mâinile, întâlni de-o parte și de cealaltă a patului capetele celor doi studenți, îi prinse de păr câi putere și murmură stins:

— Ah, îngerii mei!

Două vorbe, două șoapte îngânate de sufletul care,

rostindu-le își luă zborul.

— Sărmanul! zise Silvia, înduioșată de această exclamație, care zugrăvea cel mai înalt sentiment, stârnit pentru cea din urmă oară de cea mai cumplită și cea mai involuntară minciună.

Cel din urmă suspin al acestui părinte trebuia să fie un suspin de bucurie! Și suspinul acesta era, așa cum fusese întreaga lui viață, o înșelare. Moș Goriot fu așezat cu pietate pe patul lui sărac. Din clipa aceea, fața lui păstra dureroasa întipărire a luptei care se dădea între viață și moarte într-o mașină ce nu mai avea acea conștiință cerebrală din care izvorăște pentru om sentimentul bucuriei și al durerii. Nimicirea deplină era numai o problemă de timp.

— Câteva ceasuri are să rămână în starea asta; apoi are să moară, fără să-și dea seama. Nici măcar n-are să horcăie. Creierul trebuie să fie complet invadat.

În clipa aceea se auzi pe scară pas de femeie tânără, care urca gâfâind.

— Vine prea târziu, zise Rastignac.

Nu era Delphine, era Thérèse, camerista ei.

— Domnule Eugène, spuse ea, domnul și doamna s-au certat aprig, din pricină că biata doamnă a cerut bani pentru tatăl dumisale. Doamna a leșinat, a venit doctorul, a trebuit să-i ia sânge. Striga neconținut: „Tata moare, vreau să-l văd pe tăicuțul meu!” Ce să vă mai spun, niște strigăte de ți se rupea inima de milă...

— De ajuns, Thérèse. Chiar dacă ar veni, ar fi de prisos. Domnul Goriot și-a pierdut cunoștința.

— Sărmanul domn, așa de rău e? spuse Thérèse.

— Nu mai aveți nevoie de mine; mă duc să pregătesc masa de seară, e patru și jumătate, zise Silvia, care în capul scării era gata să se ciocnească cu doamna de Restaud.

Apariția contesei fu gravă și cutremurătoare. Cu ochii pironiți pe patul pe care zăcea muribundul, în lumina scăzută a unei singure candelă, ea plângea cu hohote văzând masca

tatălui ei, pe care palpitau încă cele din urmă tresăriri de viață. Bianchon se retrase cu discreție.

— N-am putut să scap mai degrabă, spuse contesa către Rastignac.

Studentul încuviință din cap, cu mâhnire. Doamna de Restaud luă mâna tatălui ei și o sărută.

— Îți cer iertare, tată! Odinioară spuneai că glasul meu te-ar întoarce de la groapă; ei bine, revino o clipă la viață, ca să-ți binecuvântezi fiica ta, care se pocăiește. Ascultă-mă. Ceea ce se întâmplă e groaznic! Binecuvântarea ta este singura pe care o mai pot primi de azi înainte, aici, pe pământ. Toată lumea mă urăște, numai tu mă iubești. Chiar și copiii mei mă vor urî. Ia-mă cu tine, am să te iubesc, am să te îngrijesc. Nu mai aude... Vorbesc ca o nebună...

Căzând în genunchi, rămase cu ochii ațintiți asupra acestor rămășițe, ca și când și-ar fi pierdut mințile.

— Nenorocirea mea este deplină, zise ea întorcându-se către Eugène. Domnul de Trailles m-a părăsit, lăsând în urmă datorii enorme, și am aflat că m-a și înșelat. Bărbatu-meu n-are să mă ierte niciodată și a trebuit să-l las stăpân pe averea mea. Toate visurile mele s-au spulberat. Vai, pentru cine am trădat singura inimă care mă adora? (Și arată către tatăl ei.) L-am nesocotit, l-am respins, i-am pricinuit nenumărate suferințe, sunt o ticăloasă!

— O știa și el, zise Rastignac.

În clipa aceea, moș Goriot deschise ochii, dar fu numai un spasm. Tresărirea de nădejde a contesei fu tot așa de îngrozitoare ca și ochiul muribundului.

— Mă aude? strigă ea. Nu, își spuse singură, așezându-se lângă pat.

Doamna de Restaud își arată dorința de-a sta de veghe la căpătâiul tatălui său, iar Eugène coborî, ca să guste ceva. Pensionarii se și adunaseră.

— Ei, îi spuse pictorul, se pare că vom avea sus, la etaj, o mică *mortorama*.

— Charles, răspunse Eugène, cred că ai putea să alegi pentru glumele tale o temă mai puțin lugubră.

— Așadar, nu mai avem voie nici să râdem în casa asta? continuă pictorul. Ce importantă are dacă, după cum spune Bianchon, bătrânul și-a pierdut cunoștința?

— Va muri deci așa cum a trăit, adăugă slujbașul de la Muséum.

— Tata a murit, strigă contesa.

La acest groaznic strigăt, Silvia, Rastignac și Bianchon se duseră sus și o găsiră pe doamna de Restaud leșinată. După ce-și reveni în simțiri, o duseră la trăsură, care aștepta la poartă. Eugène o dădu în grija Thérèsei, poruncindu-i s-o ducă la doamna de Nucingen.

— A murit, anunță Bianchon întorcându-se în sala de mâncare.

— Haideti la masă, domnilor, zise doamna Vauquer. Se răcește supă.

Cei doi studenți se așezară alături.

— Ce avem de făcut acum? se adresă Eugène către Bianchon.

— I-am închis ochii și l-am așezat după cuviință. Ne vom duce să declarăm decesul, iar medicul primăriei va veni să-l constate. După aceea, va fi învăluit în giulgiu și înmormântat. Altceva ce vrei să facem?

— N-are să-și mai adulmece pâinea, cum avea obiceiul, zise un pensionar imitând gestul bătrânului.

— La naiba, domnilor! protestă repetitorul, lăsați-l în pace pe moș Goriot și nu ni-l mai vârați pe gât, căci de un ceas l-ați tot gătit în toate sosurile. Unul dintre privilegiile acestui minunat oraș, care este Parisul, este că aici poți să te naști, să trăiești și să mori neluat în seamă de nimeni. Să ne folosim deci de avantajele civilizației. Pe ziua de astăzi sunt șazeci de morți. Vreți să vă jeluiți pe hecatombele Parisului? Dacă moș Goriot a crăpat, cu atât mai bine pentru el! Cine-l adoră, să se ducă să-l vegheze, iar pe noi ceilalți să ne lase

să mâncăm în liniște.

— Ah, da, zise văduva, cu atât mai bine pentru el dacă a murit! Bietul om a avut, pare-se, destule neplăceri cât a trăit.

Acesta a fost singurul discurs funebru pentru omul care în ochii lui Eugène înfățișa Paternitatea. Pensionarii începură a vorbi ca de obicei. Când Eugène și Bianchon sfârșiră masa, tăcănitul furculițelor și al lingurilor, râsetele, feluritele înfățișări ale acestor chipuri de mâncări indiferenți, nepăsarea lor, toate laolaltă îi făcură să înghețe de groază. Se duseră să caute un preot, care să vegheze și să se roage în timpul nopții la căpătâiul mortului. Trebuia să orânduiască cele din urmă îndatoriri cuvenite bătrânului pe măsura puținilor bani pe care-i aveau. Către al noulea ceas al serii, trupul neînsuflețit fu așezat pe un catafalc îngust, între două candelă, în camera pustie, și un preot se așază alături. Înainte de a se duce să se culce, Rastignac, după ce îl întreabă pe cleric cât are să coste cortegiul și slujba ce trebuia făcută, scrise câteva rânduri baronului de Nucingen și contelui de Restaud, rugându-i să trimită pe oamenii lor de afaceri să plătească toate cheltuielile înmormântării. Dădu scrisorile lui Christophe, să le ducă în grabă, iar el se culcă și adormi, doborât de oboseală. A doua zi dimineață, Bianchon și Rastignac se văzură obligați să facă ei singuri declarația de deces, a cărei constatare avu loc către prânz. Două ceasuri mai târziu, niciunul dintre ce doi gineri nu trimisese bani, nimeni nu venise în numele lor, și Rastignac fu silit să-l plătească pe preot din banii lui. Silvia ceru zece franci, ca să-l pună pe bătrân în giulgiu și să-l coasă. Eugène și Bianchon își făcură socoteala că, dacă rudele mortului nu vor voi să se amestece de fel, ei singuri abia vor putea face față cheltuielilor. Medicinistul hotărî să pună chiar el cadavrul într-un sicriu de sărac, pe care-l aduse de la spital, cumpărat pe un preț mai ieftin.

— Fă-le o farsă ticăloșilor ăstora, îi spuse lui Eugène. Du-

te și cumpără la Père-Lachaise un loc pe cinci ani și comandă la biserică și la pompele funebre o înmormântare de clasa a treia. Dacă ginerii și fetele lui nu-ți plătesc banii, pui să se graveze pe mormânt:

„Aici zace domnul Goriot, tatăl contesei de Restaud și al baroanei de Nucingen, înmormântat pe cheltuiala a doi studenți”.

Eugène nu urmă sfatul prietenului său decât după ce se duse fără niciun folos la doamna de Nucingen și la doamna de Restaud. Nici la una, nici la cealaltă nu izbuti să treacă mai departe de ușa de intrare. Cei doi portari primiseră porunci neînduplecate.

— Domnul și doamna, spuseră ei, nu primesc pe nimeni. Tatăl dumnealor a murit și sunt copleșiți de cea mai grea durere.

Eugène cunoștea acum de ajuns de bine înalta societate pariziană ca să știe că nu se cuvenea să mai stăruie. Avu totuși o ciudată strângere de inimă când văzu că nu poate ajunge până la Delphine.

„Vinde o bijuterie, îi scrisese el din odăița portarului, pentru ca tatăl dumitale să poată fi dus cu toată cuviința la lăcașul lui din urmă”

Puse biletul în plic și rugă pe portarul baronului să-l dea Thérèsei pentru stăpână-sa; dar portarul îl dădu baronului de Nucingen, care-l aruncă în foc. După ce rândui toate cele de trebuință, Eugène se întoarse la pensiune către ceasul trei și nu-și putu stăpâni o lacrimă când văzu în fața porții sicriul, pe care abia îl acoperea o pânză neagră, așezat pe două scaune, în ulița pustie. Într-o căldărușă de aramă argintată, plină cu apă sfințită, era un firav pământuf de busuioc, de care nu se atinsese nimeni. Pe poartă, niciun zăbranic de

doliu. Era moartea omului sărac, fără fast, fără însoțitori, fără prieteni, fără rude. Bianchon, trebuind să se ducă la spital, îi scrisese câteva rânduri lui Rastignac, spunându-i ce făcuse la biserică. Internul îl vestea că o liturghie costă prea scump, că trebuie să se mulțumească numai cu citirea stâlpilor¹²¹, care e mai ieftină „și că-l trimisese pe Christophe cu un bilet la Pompele funebre. Sfârșind de citit cuvintele zvârlite în grabă de Bianchon, Eugène văzu în mâna doamnei Vauquer medalionul încercuit cu aur, în care erau șuvițele de păr ale celor două fete.

— Cum ai îndrăznit să-l iei? îi spuse el.

— La dracu! Doar n-o să-l îngroape cu el! răspunse Silvia. E de aur.

— Fără îndoială, urmă Eugène cu indignare, trebuie să ia cu el cel puțin lucrul acesta, singurul care-i poate înfățișa pe cele două fete ale sale.

Când sosi dricul, Eugène ceru să se aducă coșciugul, scoase capacul din cuie și așeză cu religiozitate pe pieptul bătrânului imaginea care amintea vremea când Delphine și Anastasie erau tinere, fecioare și caste și când *nu judecau*, cum spusese el în strigătele agoniei. Rastignac și Christophe întovărășiră singuri, împreună cu doi ciocli, carul care-l ducea pe bietul om la biserica Saint-Étienne-du-Mont, aproape de strada Neuve-Sainte-Genève. Acolo, corpul fu pus într-o capelă mică și întunecată, în care studentul căuta zadarnic pe cele două fete ale lui moș Goriot sau pe soții lor. Nu se afla decât el și Christophe, care socotise că trebuie să-și împlinească cea din urmă îndatorire față de un om de la care încasase câteva bune bacșisuri. Așteptând să vină cei doi preoți, un copil din cor și paracliserul, Rastignac strânse mâna lui Christophe, fără a putea rosti niciun cuvânt.

— Da, domnule Eugène, spuse Christophe, era un om cinstit și de treabă, care n-a ridicat niciodată glasul, n-a supărat pe nimeni și n-a făcut niciun rău.

¹²¹ Rugăciunile și slujba pentru morți (n.r.).

Cei doi preoți, copilul din cor și paracliserul sosiră și făcură tot ce se cade de făcut pentru șaptezeci de franci, într-o vreme în care biserica nu este destul de bogată ca să se poată ruga fără bani. Fețele bisericesti cântară un psalm, *Libera* și *De profundis*. Slujba țină douăzeci de minute. Nu aveau decât o singură trăsură pentru un preot și copilul din cor, care se învoiră să ia cu ei pe Eugène și Christophe.

— Cum nu e lume, zise preotul, putem să mergem mai repez, ca să nu zăbovim. E cinci și jumătate.

Totuși, în clipa când așezau sicriul în dric, sosiră două trăsuri cu blazon, dar goale: una a contelui de Restaud, cealaltă a baronului de Nucingen, și amândouă însoțiră convoiul până la Père-Lachaise. La ceasul șase, trupul lui moș Goriot fu coborât în groapă, în jurul căreia se aflau numai vizitii fiicelor sale, care se grăbiră să plece împreună cu preotul îndată ce fu rostită întru odihna bătrânului scurta rugăciune plătită cu banii studentului. Cei doi gropari zvârliră câteva lopeți de pământ deasupra coșciugului, ca să-l acopere; apoi, îndreptându-se din șale, unul dintre ei îi ceru lui Rastignac bacșiful convenit. Eugène căută în pungă, și negăsind nimic, fu silit să împrumute douăzeci de bani de la Christophe. Faptul acesta, atât de neînsemnat în sine, răscoli în sufletul lui Rastignac o dezlănțuire de amară tristețe. Lumina se împuținase. Amurgul jilav îi întărită nervii. Cu ochii ațintiți asupra gropii, Rastignac înmormântă în adâncul ei cea din urmă lacrimă a tinereții, o lacrimă smulsă din sfintele emoții ale unei inimi curate, una din acele lacrimi care, din pământul unde cad, țâșnesc iarăși până în înaltul cerului. Cu brațele încrucișate, privea norii. Și văzându-l așa, Christophe îl părăsi.

Rămas singur, Rastignac făcu câțiva pași prin cimitir; în sus se zări Parisul, cu toate întortochelile lui de ulițe, culcat de-a lungul celor două maluri ale Senei, în care prindeau a scânteia cele dintâi lumini. Ochii lui cuprinseră aproape cu un fel de nesaț spațiul dintre coloana din Piața Vendôme și

Domul Invalizilor, unde trăia lumea aceea minunată în care se străduise să răzbată. Aruncând asupra acestui stup ce zumzăia o privire care părea că-i pompează dinainte toată mierea, rosti aceste amenințătoare cuvinte:

— Între noi doi, acum!

Și, ca un prim act de provocare zvârlit acestei lumi, Rastignac se duse să ia masa în acea seară la doamna de Nucingen.

Sache, septembrie 1834